

**T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**NEOLİBERALİZM VE KÜLTÜR ENDÜSTRİSİ
EKSENİNDE DÖNÜŞEN BİR ENDÜSTRİ MİRASI:
BOMONTİ BİRA FABRİKASI**

SELEN AVCI

2501160996

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. PELİN PINAR GİRİTLİOĞLU

İSTANBUL, 2019

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : SELEN AVCI Numarası : 2501160996
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : YEREL YÖNETİMLER KENT VE ÇEVRE ÇALIŞMALARI Danışmanı : DOÇ. DR. PELİN PINAR GİRİTLİOĞLU
Tez Savunma Tarihi : 18.01.2019 Saati : 13:30
Tez Başlığı : " NEOLİBERALİZM VE KÜLTÜR ENDÜSTRİSİ EKSENİNDE DÖNÜŞEN BİR ENDÜSTRİ MİRASI: BOMONTİ BİRA FABRİKASI "

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 36. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. DİLEK ÖZDEMİR DARBY		KABUL
2- DOÇ. DR. PELİN PINAR GİRİTLİOĞLU		KABUL
3- DOÇ. DR. SEVİM BUDAK		KABUL

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATİ (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- DOÇ. DR. AYŞEGÜL YAKAR ÖNAL		
2- DR. ÖĞR. ÜY. OSMAN SAVAŞKAN		

ÖZ

NEOLİBERALİZM VE KÜLTÜR ENDÜSTRİSİ EKSENİNDE DÖNÜŞEN BİR ENDÜSTRİ MİRASI: BOMONTİ BİRA FABRİKASI

SELEN AVCI

Kenti bir meta olarak gören neoliberal kent politikaları için endüstriyel miras alanları ve yapıları da kârlı birer yatırım alanı hâline gelmiştir. Kent merkezinde kalmış bir endüstri mirası olarak Bomonti Bira Fabrikası da bir büyük sermaye grubu olan Doğu Grubu'nun yeme-içme ve eğlence yatırımlarını konumlandığı bir mekân olarak yeniden işlevlendirilmiştir. Uzunca bir süre sanayi bölgesi niteliğini koruyan Bomonti, 2000'li yıllarda hem turizm bölgesi olarak ilan edilmiş hem de sanayisizleşme ile beraber imalat fonksiyonlarından arındırılarak merkezi iş alanına dönüştürülmek istenmiştir. Bu kararlar ile sermayeyi kendisine çeken Bomonti'nin üst gelir gruplarına ve onların beklentilerine göre yeniden düzenlendiği söylenebilir. Bomonti Bira Fabrikası'nın dönüşümünün de semtte yaşanmaya başlayan sosyo-mekânsal dönüşümün hem bir parçası hem de bir sonucu olduğu düşünülmektedir. Endüstriyel alanların ve yapıların yeniden işlevlendirilmesi çoğu zaman kültür endüstrisi aracılığıyla yapılır. İçerisinde eğlence, yeme-içme mekânlarını ve inovasyon platformunu barındıran bomontiada, kültür endüstrisinin işlevselleştiği bir mekâna dönüşmüştür. bomontiada açıldıktan sonra semtteki ticari mekânlar da artmıştır. Semtte yaşanan bu ticarileşmede bomontiada'nın etkili olduğu iddia edilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Neoliberalizm, endüstri mirası, kültür endüstrisi, Bomonti, Bomonti Bira Fabrikası, bomontiada

ABSTRACT

THE BOMONTI BEER FACTORY: AN INDUSTRIAL HERITAGE TRANSFORMING ON THE AXIS OF NEOLIBERALISM AND CULTURE INDUSTRY

SELEN AVCI

The industrial heritage sites and structures have become profit bearing investment fields of neoliberal urban policies considering the city as a commodity. As an industrial heritage standing on the city center, The Bomonti Beer Factory was reconstructed by Doğuş Group, one of the Turkey's big business groups, to be used in the realization of their investments on food service and entertainment sectors. Bomonti's function as an industrial zone had remained intact for a long time until the early years of the 2000s; as it coincides with these years that it was declared to be a touristic area and was desired to be transformed into a central business space with deindustrialisation sweeping its manufactural characteristics away. As it was with these decisions Bomonti attracted capital and thus became appealing to high-income group and reorganized under their expectations. The transformation of The Bomonti Beer Factory is both a part and the consequence of the socio-spatial changes arising in the district. The refunctioning of industrial areas and structures is mostly realized through culture industry. bomontiada, gathering culture, art, entertainment and food service venues plus an innovation platform under its roof, was changed into a place where culture industry became functional. The businesses set up in the district increased in number after its opening and it is also claimed that bomontiada had an impact on the commercialization of the district.

Keywords: Neoliberalism, culture industry, industrial heritage, Bomonti, The Bomonti Beer Factory, bomontiada

ÖNSÖZ

Endüstri mirası ilgili literatürde konunun metalaşma boyutuyla çok tartışılmadığı ve özellikle sosyal bilimler literatürü içerisinde derinlemesine bir çalışmayla ele alınmadığı söylenebilir. Bu çalışma, en genel hâliyle, bir endüstri mirası olan Bomonti Bira Fabrikası'nın meta hâline getirilerek kültür endüstrisi ile yeniden işlevlendirilmesine odaklanmakta ve bunu Bomonti'nin sosyo-mekânsal dönüşümü ile birlikte tartışmaktadır.

Öncelikle çalışmam boyunca bana her daim zaman ayıran, değerli yorum ve katkıları ile tezimin ilerlemesini sağlayan tez danışmanım Doç. Dr. Pelin Pınar Giritlioğlu'na teşekkür ederim. Tezimin şekillenmesine yardımcı olan Prof. Dr. Fulya Atacan'a her zaman çok iyi bir yol gösterici olduğu için müteşekkirim. Sorduğum her soruyu içtenlikle cevaplayan, yaptığı eleştiri ve yorumlar ile akademik ilgimin artmasını sağlayan Dr. Öğr. Üyesi Osman Savaşkan'a çok teşekkür ederim.

Fikir aşamasından bugüne kadar olan çalışmamı sabırla dinleyen ve dostça önerilerini paylaşan Leman Meral Ünal'a, yardımı ve desteğiyle her zaman yanımda olan Elif Tosun ve Mete Kuşgöz'e, tezdeki şekil ve görsellerin hazırlanmasına olan katkısı için kent plancısı arkadaşım Eren Turna'ya çok teşekkürler. Bomonti'de saha çalışması yaptığım süre boyunca karşılaştığım, görüşme isteğimi geri çevirmeyen ve çalışmama doğrudan ya da dolaylı da olsa katkısı olan herkese teşekkür etmesem şüphesiz bu “önsöz” eksik kalırdı. Elbette, yalnızca bu çalışma boyunca değil, bugüne değin yaptığım her şeyde desteğini en çok hissettiğim insan olan annem Seval Çetin'e de teşekkür etmek isterim. Bir teşekkürün asla yetmeyeceğini bilsem de...

Selen Avcı
İstanbul, 2018

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	iv
ÖNSÖZ.....	v
FOTOĞRAFLAR LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	xiii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Neoliberalizm.....	8
1.2. Endüstri Mirası.....	15
1.3. Kültür Endüstrisi.....	22

İKİNCİ BÖLÜM METALAŞAN ENDÜSTRİ MİRASI VE KÜLTÜR EKSENLİ YENİDEN İŞLEVLENDİRME

2.1. Sanayi Alanlarının ve Yapılarının Dönüşümü ve Yeniden İşlevlendirilmesi.....	33
2.2. Metalaşan Kent ve Neoliberal Kent Politikaları.....	37
2.3. Metalaşan Endüstri Mirası.....	40
2.4. Kültür Eksenli Kentsel Dönüşüm.....	42
2.5. “Yaratıcılık” Eksenli Kentsel Stratejiler.....	48
2.6. Endüstri Yapılarının Yeniden İşlevlendirilmesi.....	53
2.6.1. Tate Modern.....	53
2.6.2. Trewarefabrikken.....	54
2.6.3. Viyana Gazometreleri.....	55

2.7. Bölüm Sonucu.....	56
------------------------	----

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSTANBUL’DA SANAYİLEŞMENİN EVRİMİ

3.1. Erken Dönem Sanayileşme.....	58
3.2. Cumhuriyet Döneminde Sanayileşme.....	65
3.3. Neoliberalleşme ve İstanbul’da Neoliberal Kent Politikaları.....	70
3.4. İstanbul’da Sanayi Alanlarının ve Yapılarının Dönüşümü ve Yeniden İşlevlendirilmesi.....	78
3.4.1. Haliç’in Bir “Kültür Aksı”na Dönüştürülmesi.....	79
3.4.2. Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası.....	81
3.4.3. Mecidiyeköy Likör ve Kanyak Fabrikası.....	82
3.5. Bölüm Sonucu.....	84

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BOMONTİ SEMTİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

4.1. 1955’e Kadar Olan Dönem: Sanayi Bölgesi Olmaya Giden Yolda Bomonti.....	88
4.2. 1955-1990 Arası Dönemde Bomonti: Kendi Kendine Gelişen Bir Şehir İçi Sanayi Bölgesi.....	90
4.3. 1990’lı Yıllarda Bomonti Sanayi Bölgesi.....	96
4.4. 2000’lerde Bomonti: Sanayisizleşme ve Sosyo-Mekânsal Dönüşüm.....	100
4.4.1. Bomonti Turizm Merkezi.....	100
4.4.2. Merkezi İş Alanı Kararı, Sanayisizleşme ve Dönüşüm.....	101
4.4.3. Rezidanslaşma ve Semtin Pazarlanması.....	104
4.4.4. Büyük Sermayenin Bomonti’yi Pazarlama Aracı Olarak “Mahalle”...109	
4.4.5. “Homojen Bir Ada” Olarak Kurgulanan ve Pazarlanan Bomonti.....	111
4.4.6. Büyük Sermaye Yatırımları ile Dönüşen Bomonti.....	112
4.4.7. Bir Büyük Sermaye Yatırımı Olarak bomontiada ve Semtin Bilinirliğinin Artması.....	116

4.4.8. bomontiada'nın Pazarlanması.....	118
4.4.9. “Sanatla Buluşan” Bir Semt.....	119
4.4.10. Bomonti Adının Markalaşması.....	120
4.4.11. Bomonti’de Yeni İnşa Yoluyla Soylulaştırma.....	123
4.5. Bölüm Sonucu.....	129

BEŞİNCİ BÖLÜM

YENİDEN İŞLEVLENDİRİLEN BİR ENDÜSTRİ MİRASI: BOMONTİ BİRA FABRİKASI’NDAN BOMONTİADA’YA

5.1. Kuruluştan Kapatılışa Bomonti Bira Fabrikası.....	131
5.2. Bomonti Bira Fabrikası’ndan bomontiada’ya.....	143
5.2.1. Bomonti Bira Fabrikası Arazisinin Özelleştirilmesi.....	143
5.2.2. Bomonti Bira Fabrikası’nın Dönüşümü ve Yeniden İşlevlendirilmesi.....	149
5.3. bomontiada Mekânları.....	154
5.3.1. Eğlence Mekânları.....	155
5.3.2. Yeme-İçme Mekânları.....	160
5.3.3. İnovasyon Platformu.....	161
5.4. Kültür Endüstrisi Ekseninde Dönüşen Bir Mekân Olarak bomontiada.....	163
5.4.1. Bomonti Kültür A.Ş.....	164
5.4.2. Yaratıcı Kültür Kampüsü.....	165
5.4.3. Üretim Süreciyle Aynılaşan Boş Zaman.....	166
5.4.4. Tarihin ve Kültürün Pazarlanması.....	168
5.4.5. Kültürel Üretim Sürecinin Bir Parçası Olarak Endüstri Mirası.....	176
5.4.6. Estetik Bir Dekor Olarak Kullanılan Sanat.....	178
5.4.7. “Sanata Bi Yer” Projesi.....	179
5.5. bomontiada’nın Semti Ticarileştirmesi.....	183
5.5.1. Bomonti’deki Ticari Mekânlar.....	184
5.5.2. Küçük Sermayenin Kendini Pazarlama Aracı Olarak “Mahalle”.....	187
5.5.3. Büyük Sermaye Yatırımlarının Ticarileşme Üzerindeki Etkileri.....	188

5.5.4. Küçük Sermayenin Gözünden Bomonti ve Soylulaştırma.....	190
5.5.5. Bomonti Sokak Festivali.....	193
5.5.6. Piyasalaşmanın Derinleşmesi: Değişen Ticari Mekânlar ve Mekânların Birbirleriyle İlişkileri.....	197
5.5.7. Yeniden El Değişirme Süreci (mi?).....	198
5.6. Bölüm Sonucu.....	199
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	201
KAYNAKÇA.....	206

FOTOĞRAFLAR LİSTESİ

Fotoğraf 1: “2019 Avrupa Kültür Başkenti” programı kapsamında Plovdiv’de geliştirilen “Kapana Creative District”.....	51
Fotoğraf 2: Trevarefabrikken’de düzenlenen bir konser.....	55
Fotoğraf 3: “Boş bir kabuk” olarak bırakılan Viyana Gazometreleri.....	56
Fotoğraf 4: Film platosu olarak kullanılan “Beykoz Kundura”.....	82
Fotoğraf 5: Mecidiyeköy Likör ve Kanyak Fabrikası’nın yıkılması.....	84
Fotoğraf 6: 1967 yılında Bomonti’nin güneyinde yer alan gecekondü görünümü.....	92
Fotoğraf 7: Bomonti 5 Ada projesinin yapılacağı Feriköy Paşa Mahallesi’ndeki gecekondular.....	121
Fotoğraf 8: Bomonti 5 Ada projesinin yapılacağı Feriköy Paşa Mahallesi’ndeki gecekondular.....	121
Fotoğraf 9: 1910’larda Bomonti Bira Fabrikası.....	133
Fotoğraf 10: Boyacıların ismini yazdığı Bomonti-Nektar Bira Fabrikası.....	135
Fotoğraf 11: Bomonti Bira Fabrikası’nın özelleştirilmesine karşı miting.....	139
Fotoğraf 12: Bomonti Bira Fabrikası’nın bakımsızlıktan yıkılacağına dair bir haber.....	143
Fotoğraf 13: 2010 yılında Bomonti Bira Fabrikası.....	148
Fotoğraf 14: bomontiada.....	152
Fotoğraf 15: Babylon.....	158
Fotoğraf 16: Leica Gallery Istanbul (Ahmet Polat’ın “The Myth of Men” sergisi).....	160
Fotoğraf 17: Bir konser esnasında seyircilerin kültürel üretim sürecinin bir parçası olarak resim çizmesi.....	168
Fotoğraf 18: 1940 yılında Bomonti Bira Bahçesi.....	171
Fotoğraf 19: The Populist’in tuvaleti.....	172

Fotoğraf 20: The Populist’in merdivenleri.....	172
Fotoğraf 21: “Sarı Güzergah” turu Notre Dame de Lourdes Gürcü Katolik Kilisesi önünde.....	175
Fotoğraf 22: Bomonti Bira Fabrikası’nın duvarında gerçekleştirilen “HÜCRE” performansı.....	176
Fotoğraf 23: bomontiada ALT’in açılış sergisinde yer alan Hera Büyüktaşçıyan’ın “Bir şeyler çatlağını bulduğunda...” işi.....	177
Fotoğraf 24: Monochrome.....	179
Fotoğraf 25: “Sanata Bi Yer” projesi işlerinin bomontiada’yı sergileme alanına dönüştürmesi.....	182
Fotoğraf 26: Bomonti Sokak Festivali.....	194
Fotoğraf 27: Bomonti Sokak Festivali.....	195

ŞEKİLLER LİSTESİ

- Şekil 1:** Haliç'in kültür eksenli dönüşümü.....80
- Şekil 2:** 1966 onanlı İstanbul Sanayi Nazım İmar Planı'nda gösterilen sanayi alanları
.....94
- Şekil 3:** Bomonti'deki inşaat-gayrimenkul projeleri.....107
- Şekil 4:** Bomonti'nin dış çeperinde Bomonti adını kullanmaya başlayan gayrimenkul
projeleri ve ticari mekânlar.....123
- Şekil 5:** bomontiada'nın içerisindeki mekânlar.....155

KISALTMALAR LİSTESİ

- AB** : Avrupa Birliği
- ABD** : Amerika Birleşik Devletleri
- AKB** : Avrupa Kültür Başkenti
- AKP** : Adalet ve Kalkınma Partisi
- ANAP** : Anavatan Partisi
- Ar-Ge** : Araştırma Geliştirme
- A.Ş.** : Anonim Şirketi
- AVM** : Alışveriş Merkezi
- CEO** : Chief Executive Officer/Genel Müdür
- CTIF** : Creative Industries Task Force/Yaratıcı Endüstriler Görev Birimi
- DCMS** : Department of Culture, Media and Sport/Kültür, Medya ve Spor Bölümü
- DPT** : Devlet Planlama Teşkilatı
- DTÖ** : Dünya Ticaret Örgütü
- DYP** : Doğru Yol Partisi
- FED** : ABD Merkez Bankası
- FICCIM** : First International Congress on the Conservation of Industrial Monuments/ Birinci Uluslararası Endüstri Anıtlarını Koruma Kongresi
- GLC** : Greater London Council/Büyük Londra Konseyi
- GYO** : Gayrimenkul Yatırım Ortaklıkları
- ICOMOS** : International Council on Monument and Sites/Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi
- IMF** : International Monetary Fund/Uluslararası Para Fonu
- KİT** : Kamu İktisadi Teşebbüsleri

- Ltd.** : Limited
- MİA** : Merkezi İş Alanı
- NRIM** : National Record of Industrial Monuments/Endüstri Anıtlarının Ulusal Kayıtları
- ÖYK** : Özelleştirme Yüksek Kurulu
- RP** : Refah Partisi
- SEKA** : Türkiye Selüloz ve Kağıt Fabrikaları A.Ş.
- SHP** : Sosyal Demokrat Halkçı Parti
- SICCIM** : Second International Congress on the Conservation of Industrial Monuments/İkinci Uluslararası Endüstri Anıtlarını Koruma Kongresi
- SSK** : Sosyal Sigortalar Kurumu
- TICCIH** : The International Committee for the Conservation of Industrial Heritage/
Uluslararası Endüstri Mirasını Koruma Komitesi
- TMMOB** : Türk Mühendis ve Mimarlar Odaları Birliği
- TÜRK-İŞ** : Türkiye İşçi Sendikaları Konfederasyonu
- UNCTAD** : United Nations Conference on Trade and Development/Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı
- UNESCO** : United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization/
Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu
- Ür-Ge** : Ürün Geliştirme

GİRİŞ

“Tarihsel hafızaların süslemeleri nerede, diye düşünür ziyaretçiler, silinip aşınan anıların göstergeleri, yüzyılın tanıdık gürültüsü nerede... Sanki [mekân] yeni keşfedilmiş ve çırılçıplak bırakılmıştır.”¹

Sanayisizleşme sürecinin sonunda kent içinde kalmış endüstriyel miras alanlarının ve yapılarının dönüşümü ve yeniden işlevlendirilmesi çok yaygın bir pratik olsa da, bu pratik yalnızca söz konusu alan ve yapıların korunması, sahiplenilmesi ve kentsel miras olarak kente kazandırılması amacıyla yapılmamaktadır. Kenti bir meta olarak gören neoliberal kent politikaları için endüstriyel miras alanları ve yapıları da kârlı birer yatırım alanı hâline gelmiştir.

Bu çalışma, en temel hâliyle, hem Türkiye’de modern bira üretim tekniğini kullanan ilk bira fabrikası hem de Bomonti’nin bir sanayi bölgesi olarak gelişmesi adına atılan ilk adım olan ve konumlandığı semtin tarihsel ve kültürel mirasının ayrılmaz bir parçası olarak düşünebileceğimiz Bomonti Bira Fabrikası’nın metalaştırılarak bir yatırım alanı hâline getirilmesine ve büyük sermaye yatırımları ile dönüştürülmesine odaklanmaktadır. Ancak bu çalışma, Bomonti Bira Fabrikası’nın tekil olarak yeniden işlevlendirilmesinden ziyade, bu dönüşümün ardında neler olduğuna bakacak ve söz konusu dönüşümü Bomonti semtindeki ilişkiler bütünü içerisinde anlamaya çalışacaktır.

Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bomonti’nin 1998 yılında “turizm merkezi” olarak ilan edilmesi ve 2005 yılında “merkezi iş alanı” kararı ile bölgeye yoğun imar haklarının verilmiş olması, semti kârlı bir yatırım alanına çevirerek sermayeyi Bomonti’ye çekmiş ve Bomonti 2000’li yılların başından itibaren yoğun bir neoliberal dönüşüm süreci yaşamaya başlamıştır. Bu dönüşümün semtte hem mekânsal hem de toplumsal anlamda bir

¹ Julian Stallabrass, **Sanat A.Ş. Çağdaş Sanat ve Bienaller**, Çev. Esin Soğancılar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009, s. 36.

değişim yarattığı söylenebilir. Bomonti’de atıl olarak kalmış Bomonti Bira Fabrikası’nın bir büyük sermaye grubu olan Doğu Grubu’nun yatırımı ile yeniden işlevlendirilmesinin, semtteki dönüşümün bir parçası olduğu ve aynı zamanda semti değiştirmeye ve dönüştürmeye devam ettiği düşünülmektedir. Bu anlamda, Bomonti Bira Fabrikası’nın dönüşümünün Bomonti’nin sosyo-mekânsal dönüşümünün hem bir sonucu hem de bir parçası olduğu iddia edilmektedir.

Endüstriyel alanların ve yapıların yeniden işlevlendirilmesi çoğu zaman kültür endüstrisi aracılığıyla yapılır. Yeniden işlevlendirilen Bomonti Bira Fabrikası da 2015 yılında “bomontiada” adıyla açılmıştır. bomontiada, içerisinde eğlence, yeme-içme mekânlarını ve inovasyon platformunu barındırmaktadır. Doğu’un yeme-içme ve eğlence sektörlerindeki yatırımlarını konumlandığı bir mekân olan bomontiada, endüstri mirasının kültür endüstrisi ekseninde dönüşümünün bir örneği olarak karşımızda durur. bomontiada’nın bir “yaratıcı kültür kampüsü” olduğu iddia edilmekte ve “yaratıcılık” ve “yaratıcı endüstriler” kavramları bu mekân içerisinde sıklıkla kullanılmaktadır. Dolayısıyla bu kavramların bomontiada’da neden bu denli çok kullanıldığı meselesi de tartışmaya açılacaktır.

bomontiada açıldıktan sonra, Bomonti semtinde ticari mekânların arttığı gözlenmiştir. bomontiada da içerisinde üst-orta sınıfa hitap eden çok sayıda yeme-içme mekânını barındırmaktadır. Semtte de çoğunlukla üst-orta sınıfın yaşam tarzına ve tüketim pratiklerine hitap eden mekânların açılmasında bomontiada’nın bir etkisi olup olmadığının bakılacaktır.

Bu bağlamda, bu çalışmanın amacı, Bomonti semtindeki dönüşümün Bomonti Bira Fabrikası’nı, Bomonti Bira Fabrikası’ndaki dönüşümün semti nasıl etkilediğine bakmak, kültür endüstrisinin bir endüstri mirasının dönüşümünde nasıl işlevselleştiğini anlamaya çalışmaktır.

Bu çalışma beş ana bölümden oluşmuştur. Birinci bölümde, çalışmanın kavramsal çerçevesi olarak belirlenen neoliberalizm, endüstri mirası ve kültür endüstrisi kavramları açıklanmıştır. İkinci bölümde, neoliberal kent politikaları, kent

ve endüstri mirasının metalaşması, sanayi alanlarının ve yapılarının kültür eksenli dönüşümü, “yaratıcılık” eksenli kent stratejileri anlatılmış ve yeniden işlevlendirilen endüstri yapıları ile ilgili örnekler sunulmuştur. Üçüncü bölümde, erken sanayileşme dönemi, Cumhuriyet döneminde sanayileşme, neoliberalleşme ve neoliberal kent politikaları ile beraber İstanbul’da sanayileşmenin evrimi ve sanayisizleşme süreci anlatılmış ve ardından İstanbul’da sanayi alanlarının ve yapılarının dönüşümü ve yeniden işlevlendirilmesi ile ilgili örneklere yer verilmiştir. Dördüncü bölümde, Bomonti semtinin sanayi bölgesi olarak tarihsel gelişimi, 2000’li yıllarda Bomonti’nin mekânsal ve toplumsal dönüşümü, Bomonti Bira Fabrikası’nın da söz konusu bu sosyo-mekânsal dönüşümün bir parçası olarak nasıl dönüştüğü ve semti dönüştürmeye nasıl devam ettiği anlatılmaktadır. Beşinci bölümde ise Bomonti Bira Fabrikası’nın kurulması ve kapatılması, arazisinin özelleştirilmesi, dönüşüm ve yeniden işlevlendirilme süreci, bomontiada’nın içerisindeki mekânlar, kültür endüstrisi ekseninde dönüşümü ve semtte yarattığı ticarileşme anlatılmaya çalışılacaktır.

Araştırmanın Yöntemi ve Tekniği

Bu çalışmada, nitel araştırma yöntemi kullanılarak bir saha çalışması yapılmış ve çalışma üç ayrı araştırmayı gerektirecek şekilde kurgulanmıştır. Saha çalışmasında yarı yapılandırılmış sorular yardımıyla derinlemesine mülakat tekniği kullanılmıştır. bomontiada’nın içerisindeki mekânlarda zaman geçirilmiş ve bomontiada’da düzenlenen etkinliklerde dolaylı gözlem yapılmıştır.

Bomonti semtinin dönüşümünü tartışabilmek adına, semtte yapılan ve hâlen yapılmakta olan projeler belirlenmiş ve bu projeleri hayata geçiren şirketlerin veya bu şirketlerin satış ofislerinin temsilcileri, gayrimenkul danışmanları ve emlakçılar ile yarı yapılandırılmış sorular yardımıyla görüşmeler yapılmıştır. Bunların yanı sıra, Bomonti ve Feriköy semtinin eski sakinleri ve Feriköy’de yaşayan gecekondü sakinleri ile de görüşülmüştür.

bomontiada ile ilgili bilgi alabilmek için bomontiada’nın küratörlüğünü üstlenen Pozitif’in Pazarlama Direktörü Alara Orhon ile görüşme yapılmıştır.

bomontiada'da yapılan etkinlikler hem internet taraması hem de mekân içerisinde dolaylı gözlem yapılarak takip edilmiştir. bomontiada'da düzenlenen turlar hakkında bilgi alabilmek için söz konusu turlardan ikisini düzenleyen Ali Taptık ile bir görüşme gerçekleştirilmiştir.

Fabrikanın dönüşümünün semte bir etkisi olup olmadığını tartışabilmek adına semtteki ticari mekânların sahipleri, işletmecileri ya da çalışanları ile görüşmeler yapılmıştır. Bomonti Sokak Festivali hakkında bilgi alabilmek için de hem Bomonti'deki ticari mekânlardan birinin sahibi hem de festivalin organizatörü olan Hakan Özdemirci ile görüşülmüştür.

Tüm bu görüşmeler Kasım, Aralık 2017 ve Ocak 2018 tarihlerinde yapılmıştır. Bomonti ve Feriköy semtinde yaşayan ve çalışan insanların gerçek isimleri kullanılmamış ve görüşme yapılan ticari mekânların isimlerine de yer verilmemiştir. Ticari mekânlar için herhangi hayali bir isim kullanılmamış ve restoran, kafe ve benzeri gibi söz konusu mekânların niteliklerine göre bir adlandırma yapılmıştır. Alınan onaylarla birlikte bu çalışmada yalnızca Alara Orhon, Ali Taptık, Hakan Özdemirci'nin isimleri olduğu gibi kullanılmıştır.

Öte yandan, Bomonti semtini ilgilendiren 2005 yılında onaylanan 1/5.000 ölçekli Şişli Dolapdere-Piyalepaşa Bulvarları ve Çevresi Revizyon Nazım İmar Planı'na ve bu planın raporlarına erişebilmek için de Şişli Belediyesi Plan ve Proje Müdürlüğü ile bir görüşme gerçekleştirildi.

Araştırmanın Sınırları

Konuya İlişkin Sınırlar

Bu çalışmada, en temel hâliyle, endüstri mirasının bir meta hâline getirilerek yeniden işlevlendirilmesi tartışılmaktadır. Dolayısıyla endüstri mirasının korunması ve yeniden işlevlendirilmesini teknik boyutuyla tartışan tüm meseleler bu tezin kapsamının dışındadır.

Mekân Sınırı

Bomonti Bira Fabrikası'nın dönüşümünün Bomonti'nin sosyo-mekânsal dönüşümünün hem bir parçası hem de bir sonucu olduğunu iddia eden bu çalışmanın mekân sınırı Bomonti semti olarak belirlenmiştir.

Zaman Sınırı

Türkiye'nin ekonomik, siyasal, kültürel ve toplumsal pek çok anlamda çehresini büyük ölçüde değiştiren neoliberalleşme süreci 1980'li yıllarda başlasa da, neoliberalizmin kurumsallaşması ve kentsel mekân üzerinde etkisini artırmaya başlaması 2000'li yılları bulmuştur. Bomonti, 1998 yılında "turizm merkezi" ve 2005 yılında "merkezi iş alanı" olarak ilan edilmiş ve semt 2000'li yılların başından itibaren yoğun bir neoliberal dönüşüm sürecine girmiştir. Bu anlamda, çalışmanın zaman aralığı da 2000'lerden günümüze şeklinde belirlenmiştir.

bomontiada, Eylül 2015'te Babylon ile birlikte açılmıştır. İçerisindeki diğer mekânların ise yerlerini zaman içerisinde yavaş yavaş aldıkları söylenebilir. bomontiada'da yapılan etkinliklere bakılırken Eylül 2015-Aralık 2017 şeklinde bir zaman sınırı konmuştur. Semtteki ticari mekânlara bakılırken de zaman sınırı yine Aralık 2017 şeklinde belirlenmiştir.

Literatüre Katkısı

Endüstriyel alanların ve yapıların dönüşümü ve yeniden işlevlendirilmesi ile ilgili konular, mimarlık, iç mimarlık, peyzaj mimarlığı gibi alanlarda ve çoğunlukla konunun teknik boyutu öne çıkarılarak yapılmaktadır. İstanbul'daki endüstriyel miras alanlarını ve yapılarını inceleyen ve bunlara koruma ve yeniden işlevlendirme önerileri getiren bazı temel çalışmalar mevcuttur. İstanbul'da bu konu ile ilgili yapılan araştırma ve çalışmalar çoğunlukla Haliç'in dönüşümüne ve Haliç'te tekil olarak yeniden işlevlendirilen endüstri yapılarına odaklanmaktadır. Haliç dışında, İstanbul'daki diğer endüstri mirası yapılarını merkeze alan çalışmalar da yapılmıştır. Ancak bunlar

genellikle bu yapıların nasıl bir fonksiyonla yeniden işlevlendirilmesi gerektiği konusunu tartışmakta ve yapılara yeni işlev önerileri getirmektedir. Ayrıca, endüstriyel alanların ve yapıların kültür endüstrisi ekseninde dönüşümünü ya da söz konusu dönüşümlerin yakın çevreye olan etkilerini inceleyen çalışmalar da oldukça azdır.² Literatüre bakıldığında endüstri mirasının metalaşmasını, kültür endüstrisi ile yeniden işlevlendirilmesini ve yeniden işlevlendirme projelerinin konumlandığı yere olan etkilerini inceleyen çok fazla çalışma olmadığı ve bu konunun özellikle sosyal bilimler alanında pek tartışmaya açılmadığı görülmektedir.

Bomonti ile ilgili yapılan çalışmalar, Bomonti'nin sanayi bölgesi olarak tarihsel gelişim süreci, 2000'li yıllarda Bomonti'deki mekânsal ve toplumsal değişim, Bomonti Bira Fabrikası'nın tarihi, Bomonti Bira Fabrikası'nın restorasyon projesi, Bomonti Bira Fabrikası'na yeni işlev önerileri gibi konuların etrafında toplanmıştır.³

² A. Binnur Kırac, "Türkiye'deki Tarihi Sanayi Yapılarının Günümüz Koşullarına Göre Yeniden Değerlendirilmeleri Konusunda Bir Yöntem Araştırması", **Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2001., T. Gül Köksal, H. Hüseyin Kargın: "Haliç'teki Endüstri Mirasının Geçmişi ve Geleceği", **Dünü ve Bugünü İle Haliç Sempozyum Bildirileri**, Der. Süleyman Faruk Göncüoğlu, Kadir Has Üniversitesi Yayınları, 2004, s. 431-443., Gül Köksal, "İstanbul'daki Endüstri Mirası İçin Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri", **İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2005., N. Müge Cengizkan, "Endüstri Yapılarında Yeniden İşlevlendirme: 'İş'i Biten Endüstri Yapıları Ne 'İş'e Yaratır?', **TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi**, Bülten 45, Dosya: Endüstri Mirası, 2006, s. 9-10., Dikmen Bezmez, "The Politics of Urban Waterfront Regeneration: The Case of Haliç (the Golden Horn), Istanbul", **International Journal of Urban and Regional Research**, Vol. 32, Issue 4, 2008, pp. 815-840., Pelin Pınar Özden, "Culture-led regeneration projects in post-industrial areas: the Istanbul experience", **The Sustainable City VII**, Vol. 2, 2012, pp. 823-834., Mehmet Saner, "Endüstri Mirası: Kavramlar, Kurumlar ve Türkiye'deki Yaklaşımlar", **Planlama**, Sayı: 52, 2012, s. 53-66., Yücel Can Severcan, "Endüstri Mirasının Korunması ve Yeniden İşlevlendirilmesine İlişkin Özelleştirme Yaklaşımları: Sorunlar ve Olanaklar", **Planlama**, Sayı: 52, 2012, s. 40-46.

³ Erol Tümertekin, **İstanbul İnsan ve Mekân**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014., Hüsnüye Doldur, "Bomonti Sanayi Bölgesi", **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1993., Sinan Akyurtlaklı, "Bomonti Bira Fabrikası Restorasyon Projesi", **İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1997., Duygu Kılıç, "Mekânsal ve Toplumsal Değişme Bomonti Örneği", **Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008., Hüsnüye Doldur, "Bomonti Sanayi Bölgesi'nde Meydana Gelen Değişimler", **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi**, Sayı: 18, 2009, s. 39-56., Gülsün Tanyeli, Deniz İkiz, "İstanbul'da Bir Endüstriyel Miras Örneği: Bomonti Bira Fabrikası", **TÜBA Kültür Envanteri Dergisi**, Sayı: 7, 2009, s. 109-121., Şehir Planlama Projesi II Dersi Öğrenci Çalışması, **Endüstriyel Kültürel Miras ve Kentsel Dönüşüm Üzerine Bir Çalışma: Bomonti Bira Fabrikası ve Yakın Çevresi**, İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, 2008-2009 Bahar Yarıyılı, İstanbul., Eda Yiğit, "Emek Tarihinden Kente Bakmak: Bomonti ve Bira Fabrikası", **Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010., Ceren Egeli, "Bomonti'de Gayrimenkul Yatırım Türü Olarak 'Konut'un Seçilmesindeki Etkiler", **İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü**, Yayınlanmamış

Bomonti Bira Fabrikası'nın dönüşümü ve yeniden işlevlendirilmesi ise henüz yeterince çalışılmış bir konu değildir.⁴ Bu bağlamda, bir endüstri mirasının meta hâline getirilerek kültür endüstrisi ile yeniden işlevlendirilmesini ve bu dönüşümün etkilerini güncel bir örnek üzerinden ele alan bu çalışmanın literatüre katkısı olacaktır.

Yüksek Lisans Tezi, 2011., Ezgi Bay, “Kentleşme Sürecinde Mekansal Ayrışmanın Konut Üzerinden Değerlendirilmesi: İstanbul Şişli/Bomonti Örneği”, **İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2013., Çağlayan Kovanlıkaya, “Kentsel Dönüşüm ile Apartmanlardan Rezidanslara Bomonti’de ‘Yeni Yaşam’”, **Current Debates in Sociology & Anthropology**, Ed. by. Şükrü Aslan, Cihan Cinemre, IJOPEC Publication, London, 2017, pp. 155-171., Aylin Dikmen Özarlan, “Kentsel Dönüşümün Bomonti’nin ‘Eski Sakinleri’ Üzerindeki Etkisi”, **Current Debates in Sociology & Anthropology**, Ed. by. Şükrü Aslan, Cihan Cinemre, IJOPEC Publication, London, 2017, pp. 173-186., Şükrü Aslan, “Yazılı ve Sözlü Anlatılarda Bir Sanayi Mekanı Olarak Bomonti (1960-80)”, **Current Debates in Sociology & Anthropology**, Ed. by. Şükrü Aslan, Cihan Cinemre, IJOPEC Publication, London, 2017, pp. 211-229.

⁴ G. K. Heinz, “Old factory-new Cultural Centre: Historical Bomonti Beer Factory in Istanbul”, **Heritage 2018 Proceedings of the 6th International Conference on Heritage and Sustainable Development**, Ed by. Rogério Amoêda, Sérgio Lira, Cristina Pinheiro, Juan M. Santiago Zaragoza, Julio Calvo Serrano & Fabián García Carrillo, Granada, 2018, pp. 805-814.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Neoliberalizm

İkinci Dünya Savaşı'nın ardından 1970'li yıllara kadar olan dönem, Keynesyen ekonominin hâkim olduğu Keynesyen refah dönemi olarak adlandırılır. Bu dönemde, faiz oranlarının ve hükümet harcamalarıyla vergilerin denetlenmesini içeren para ve maliye politikaları geliştirilmiş, sermaye hareketlilikleri kısıtlanmış ve emek-sermaye ilişkileri ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır.⁵ Dünya ekonomisinde ortalama büyüme hızının yüzde 3'e ulaştığı; bu büyüme hızının yalnızca belirli coğrafi bölgelerde değil, tüm dünyada yükseldiği ve refahın da göreceli olarak arttığı bu dönem "kapitalizmin altın çağı" şeklinde ifade edilmektedir.⁶

1970'li yıllarda böyle bir düzenin üzerinde temellenmiş olan kapitalizm yapısal bir kriz içine girmiştir. Keynesyen refah döneminde sermaye birikimini sağlayan politikaların artık işlemez hâle geldiği ve yeni bir düzenlemeye gerek duyulmaya başlandığı söylenebilir. Böylece, 1971 yılına kadar benimsenip sürdürülen Bretton Woods sisteminden vazgeçilmiş; yani sabit döviz kurunun yerine dalgalı döviz kuru sistemi benimsenmiştir. 1973 petrol krizini takip eden dönemde işsizliğin artması ve enflasyonun yükselmesiyle beraber "stagflasyon" adı verilen küresel durgunluk meydana gelmiştir.⁷ Kâr oranlarının düşmeye devam etmesi, enflasyonun hız kazanması ve dolardaki değer kaybı "neoliberalizmin zaferi"ni hazırlamıştır.⁸ Başka bir ifadeyle de, kapitalizmin altın çağındaki politikaların yarattığı aşırı birikim krizini çözebilmek adına Keynesyen politika ve uygulamalardan vazgeçilmesi gerektiği

⁵ Al Campbell, "ABD'de Neoliberalizmin Doğuşu: Kapitalizmin Yeniden Örgütlenmesi", **Neoliberalizm: Muhafif Bir Seçki**, Haz. Alfredo Saad-Filho, Deborah Johnston, Çev. Şeyda Başlı, Tuncel Öncel, Yordam Kitap, İstanbul, 2014, s. 309.

⁶ Erinç Yeldan, **Küreselleşme, Kim İçin?**, Yordam Kitap, İstanbul, 2008, s. 88-89.

⁷ David Harvey, "Neo-Liberalism as Creative Destruction", **Geografiska Annaler: Series B, Human Geography**, Volume: 88, Issue: 2, 2006, p. 148.

⁸ Al Campbell, "ABD'de Neoliberalizmin Doğuşu: Kapitalizmin Yeniden Örgütlenmesi", s. 309-317.

öngörölmüştür. Bu kriz, Karl Marx'ın "kapitalist üretim tarzının önündeki en önemli engelin gene sermaye" olduğu ifadesini doğrular niteliktedir.⁹

Neoliberalizm, İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana kapitalist ülkelerde egemen olan ve herkes için refah sağlamak ve kamu yatırımları yoluyla ekonomik faaliyeti artırmak gibi amaçlara sahip Keynesyen ekonomiye karşı ortaya çıkmıştır. Kamu mülkiyeti ve piyasaların düzenlenmesi aracılığıyla gerçekleşen devlet müdahalesinin ekonomiye zarar verdiği, kontrol edilemeyen enflasyona ve her türlü toplumsal soruna neden olduğu öne sürülerek söz konusu politikalar meşrulaştırılmaya çalışılmıştır. Bu amaçla da, kamu harcamalarını azaltan piyasa temelli bir yaklaşım öngörölmüştür.¹⁰ Başka bir ifadeyle, neoliberalizmin her türlü Keynesyen ve/veya kolektivist stratejinin yok sayıldığı, piyasanın genişlemesine olan bağlılığın ve rekabetçi mantığın el üstünde tutulduğu bir anlayış olarak yükseldiği söylenebilir.¹¹

1979 yılında İngiltere'de Muhafazakâr Parti'den "başka alternatif yok" şiarıyla ortaya çıkan Margaret Thatcher ve 1981 yılında ABD'de Cumhuriyetçi Parti'den Ronald Reagan hükümetleri neoliberalizmin öncü uygulayıcıları olmuştur. Öte yandan, neoliberalizmin entelektüel kökenlerine, en erken hâliyle, Friedrich Hayek ve Milton Friedman'ın savaş sonrası yazılarında rastlansa da, neoliberalizmin Thatcher ve Reagan hükümetleriyle beraber küresel durgunluğa karşı stratejik bir tepki olarak yaygınlaştığı ifade edilebilir.¹²

ABD'de neoliberal değişim esas olarak Reagan hükümeti ile görünür hâle gelmiş olsa da, bu değişimin ilk nüveleri 1978 yılında Carter hükümeti ile olmuştur. Carter hükümeti, Keynesyen refah döneminin para ve maliye politikalarına sınırlamalar getirmiş; ancak bunlar, emek maliyetindeki artış, enflasyonun yükselmesi ve doların değer kaybı üzerinde önemli bir etki yaratamamıştır. Enflasyonun yükselmesinin nedeni olarak ise dolardaki değer kaybı değil, daha çok ücretler

⁹ Aktaran Erinç Yeldan, "Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler", **Praksis**, Sayı: 7, 2002, s. 21.

¹⁰ Jim McGuigan, **Rethinking Cultural Policy**, Open University Press, Berkshire, 2004, p. 2.

¹¹ Jamie Peck, Adam Tickell, "Neoliberalizing Space", **Antipode**, 34:3, 2002, p. 381.

¹² Neil Brenner, Nik Theodore, "Cities and the Geographies of 'Actually Existing Neoliberalism'", **Antipode**, 34:3, 2002, p. 350.

gösterilmiştir. Hükümet, daha sıkı önlemlerin alınması için 1979 yılında ABD Merkez Bankası'nın (FED) başına Paul Volcker'ı getirmiştir. Volcker, enflasyonu –ne gibi bir sonuca yol açacağını düşünmeksizin- azaltmak amacıyla, para arzını kısacağını açıklamış ve faiz oranlarını yükseltmiştir. Bu yükseliş ile beraber ABD ekonomisi durgunluğa girmiş, doların değer kaybı durmuş ve enflasyon dizginlenmiştir.¹³ “Volcker Şoku” olarak adlandırılan bu olay, neoliberal değişim için uygun bir düzenin temellerini atmıştır. Reagan hükümetinin de bu temel üzerinde yükseldiği söylenebilir.¹⁴ Öte yandan, finansın dünya genelinde giderek baskın hâle gelmesi de “Volcker Şoku” ile beraber olmuş¹⁵ ve finans sektörünün önünü açmayı sağlayan neoliberal politikalar da bunun ardından hayata geçirilmiştir.

1974 ve 1979 yılları arasında hükümet olan İşçi Partisi'nin yerini alan Thatcher, durgunluğa son vermeyi ve sendikaların gücünü kırmayı amaçlamıştır.¹⁶ Bu dönem, ekonomik anlamda önemli değişikliklerin yolunu açacak olsa da, İngiltere’de neoliberal değişimin tam olarak ne zaman başladığı tartışma konusudur. Çünkü Thatcher’dan önceki hükümetlerin de bazı neoliberal politikaları bir ölçüde benimsedikleri söylenebilir. İngiltere’deki eşitsizlikler Thatcher döneminde hızlanmış ve derinleşmiş olsa da, bu eşitsizliklerin esas olarak Thatcher’dan birkaç yıl önce yoğunlaştığı ifade edilmektedir.¹⁷ Başka bir deyişle, Thatcher dönemindeki neoliberal politikalar da önceki dönemlerde uygulanmaya başlanan politikaların üzerinde yükselmiştir.

Neoliberalizm, temel olarak büyük sanayiler üzerindeki devlet kontrolünün serbestleştirilmesi, emek-sermaye çelişkilerinin sermaye lehine yeniden düzenlenmesi, kurumlar vergilerinin azaltılması, kamu hizmetlerinin daraltılması ve/veya özelleştirilmesi, refah programlarının yürürlükten kaldırılması, uluslararası

¹³ Al Campbell, “ABD’de Neoliberalizmin Doğuşu: Kapitalizmin Yeniden Örgütlenmesi”, s. 317-318.

¹⁴ David Harvey, **Neoliberalizmin Kısa Tarihi, Neoliberalizmin Kısa Tarihi**, Çev. Aylin Onacak, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 31-34.

¹⁵ Alfredo Saad-Filho, Deborah Johnston, **Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki**, Çev. Şeyda Başlı, Tuncel Öncel, Yordam Kitap, İstanbul, 2014, s. 15-16.

¹⁶ David Harvey, **Neoliberalizmin Kısa Tarihi**, s. 9-10.

¹⁷ Philip Arestis, Malcolm Sawyer, “İngiltere’nin Neoliberal Deneyimi”, **Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki**, Haz. Alfredo Saad-Filho, Deborah Johnston, Çev. Şeyda Başlı, Tuncel Öncel, Yordam Kitap, İstanbul, 2014, s. 325.

sermaye hareketliliğinin önündeki engellerin kaldırılması ve bu hareketliliklerin artırılması gibi politikalara dayanmaktadır. Bretton Woods sisteminde yeni bir dünya düzeninin kurulması için ortaya çıkan ve sistemin sacayaklarından olan Uluslararası Para Fonu (IMF), Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ) gibi kurumlar da neoliberalizmin ulus ötesi temsilcileri hâline getirilmiş ve çeşitli yapısal uyum programlarıyla beraber piyasalaştırma, metalaştırma, serbestleştirme ve kuralsızlaştırmayı savunan politikaların önü açılmaya başlanmıştır.¹⁸

Neoliberalizmin üçüncü dünya uygulamaları ise Thatcher ve Reagan iktidarlarından daha öncedir. Bu neoliberal politikaların hayata geçirildiği ilk yer Şili olmuş ve 1973 yılında sosyalist Salvador Allende hükümetini deviren Pinochet darbesinden sonra bu politikalar uygulamaya konmuştur. Neoliberalizmin düşünsel temellerini atan Milton Friedman'ın teorilerini benimsemiş olan ve "Chicago boys" olarak da adlandırılan Amerikalı ekonomistler tarafından Şili ekonomisi yeniden yapılandırılmaya çalışılmıştır. Bu yeniden yapılandırma, ithalata dayalı birikim yerine ihracata dayalı büyüme modelinin tercih edilmesi, kamu varlıklarının özelleştirilmesi, yabancı yatırımların ve serbest ticaretin kolaylaştırılması ve emeğin kazanımlarının geri alınması gibi uygulamalara dayanmaktadır.¹⁹

Şili başta olmak üzere, Arjantin ve diğer Latin Amerika ülkelerinde zoraki bir şekilde hayata geçirilen politikaların neoliberalizm için bir "kuluçka" işlevi gördüğü ve bu ülkelerin adeta birer "laboratuvar" olarak kullanıldığı ifade edilmektedir.²⁰ Öte yandan, uygulanan bu neoliberal politikalar, sermayeyi zenginleştirip emeği yoksullaştırarak toplumsal eşitsizlikleri derinleştirmiştir. Bunun sonucunda toplumsal eşitsizliklerin artmasının neoliberalizme içkin olduğu düşünülmeye başlanmış ve neoliberalizmin aynı zamanda en başından itibaren bir "sınıf iktidarı kurma" amacıyla olduğu fikri de ortaya atılmıştır.²¹

¹⁸ Neil Brenner, Nik Theodore, "Cities and the Geographies of 'Actually Existing Neoliberalism'", p. 350.

¹⁹ David Harvey, "Neo-Liberalism as Creative Destruction", p. 145.

²⁰ Korkut Boratav, **Dünyadan Türkiye'ye, İktisattan Siyasete**, Yordam Kitap, İstanbul, 2015, s. 169

²¹ David Harvey, "Neo-Liberalism as Creative Destruction", p. 145.

Neoliberalizm, Keynesyen refah devleti döneminde emeğin sahip olduğu kazanımları geriletmek ve yine bu dönemde sınıf iktidarının bozulan koşullarını sermaye lehine yeniden düzenlemek için bir proje olarak sunulmuştur. Neoliberalizmin ekonomik büyümeye etkisi sıklıkla tartışılrsa da, sermaye lehine yeni bir düzen kurma konusunda başarılı olduğu söylenebilir. Bu başarı ise Keynesyen refah devletinin tasfiye edilmesi ile birlikte mümkün olmuştur. Bu anlamda, üst sınıfa güçlendirmek veya yeniden yapılandırmakla ilgili bir proje olarak da okunabilir.²²

Üçüncü dünya ülkelerinde yapılan neoliberal uygulamaların ardından kapitalist dünyada kabul gören ilkeleri ifade eden “Washington uzlaşması” 1993 yılında John Williamson tarafından ortaya atılmıştır. Williamson’a göre, bu ilkeler, mali disiplin, kamu harcamalarının önceliklerinin yeniden sıralanması, vergi reformu, faiz oranlarını serbestleştirme, rekabetçi bir döviz kuru, ticari serbestleşme, doğrudan yabancı yatırımlarının serbestleştirilmesi, özelleştirme, kuralsızlaştırma ve mülkiyet hakları şeklindedir. Söz konusu ilkelerin ve bu ilkelere bağlı olarak yapılan politikaların Washington’un en etkili parçaları olan ABD hükümeti ve uluslararası mali kurumlar tarafından uygulanıyor olması, bu politik ilkelerin “Washington uzlaşması” olarak kodlanmasına neden olmuştur.²³ 1980’lerde tamamen ütöpik entelektüel bir hareket olarak başlayan neoliberalizmin Washington uzlaşması ile daha teknokratik bir biçime büründüğü ifade edilebilir.²⁴

Uygulanan politikalar 1994-1995’te Meksika’da, 1990-1998’de Doğu Asya’da, 1998’de Rusya’da, 1999’da Brezilya’da ve 2001’de Arjantin ve Türkiye’de ciddi finansal krizlere neden olmuştur. Bu krizlerden sonra neoliberal politikaların her ülke için başarı getirmediği nihayet kabul edilmeye başlanmıştır.²⁵

²² **Ibid.**, p. 149.

²³ John Williamson, “Democracy and the ‘Washington Consensus’”, **World Development**, Vol. 21, No.8, 1993, pp. 1329-1333.

²⁴ Jamie Peck, Adam Tickell, “Neoliberalizing Space”, p. 380.

²⁵ Alfredo Saad-Filho, “Washington Uzlaşmasından Washington Sonrası Uzlaşmasına: İktisadi Kalkınmaya Dair Neoliberal Gündemler”, **Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki**, Haz. Alfredo Saad-Filho, Deborah Johnston, Çev. Şeyda Başlı, Tuncel Öncel, Yordam Kitap, İstanbul, 2014, s. 196-198.

Williamson, dünya üzerindeki pek çok farklı camia için söz konusu uzlaşmanın ABD destekli bazı uluslararası kurumlarca hazırlanıp hedef ülkelere pazarlanmaya çalışılan neoliberal yaptırımları ve bunun akabinde bu ülkelerin sürüklendiği “talihsiz krizleri” simgelediğini ifade etmiştir. Ayrıca, Washington uzlaşmasının sonuçlarının umulduğu gibi olmamasını yapılan reformların tamamlanamamış olmasına bağlamaktadır. Ona göre, birinci nesil reformlardan tam anlamıyla fayda sağlamak için kurumların güçlendirilmeye çalışıldığı ikinci nesil reformların da uygulanması gerekmektedir.²⁶ Bu reformlar ise Washington uzlaşmasının önceki ilkelerine ilaveten, kurumsal yönetim, yolsuzlukla mücadele, ortaklaşa yönetim, esnek işgücü piyasaları, DTÖ anlaşmaları, mali kodlar ve standartlar, “ihtiyatlı” sermaye hesabı açma, arada olmayan döviz kuru rejimleri, bağımsız merkez bankaları/enflasyon hedeflemesi, sosyal güvenlik ağları ve yoksulluğun azaltılmasının hedeflenmesi şeklindedir.²⁷ Her ne kadar Williamson, başarısızlığı Washington uzlaşmasına değil, uzlaşmanın ilkelerini eksik uygulayan ülkelere yüklese de, var olan verilere göre 1990’lı yıllarda büyüyen ekonomiler Washington uzlaşmasının ilkelerini uygulamamış olan ülkelerdir.²⁸

Joseph Stiglitz’e göre, günümüzde dünyanın en yoksul ülkelerinin kalkındırılmasına yönelik yaklaşımlara dair uzlaşılan tek husus Washington uzlaşmasının konuyu aydınlatacak cevapları sağlayamadığı yönündedir. Uzlaşma, söz konusu ülkelerde kayda değer bir kalkınma sağlamakta başarılı olamamış ve hatta belirli zamanlarda sadece bir avuç ülke için anlamlı olmaktan öteye gidememiştir.²⁹ Başka bir ifadeyle, hem Washington uzlaşmasının yarattığı finansal krizler hem de uzlaşmanın ilkelerinin büyüyen ekonomilere herhangi bir getirisinin olmadığı yönündeki göstergeler Washington uzlaşmasının başarı getirmediğini net bir biçimde ifade etmektedir.

²⁶ John Williamson, “Did the Washington Consensus Fail”, (Çevrimiçi),

<https://piie.com/commentary/speeches-papers/did-washington-consensus-fail>, 20 Ocak 2018.

²⁷ Dani Rodrik, “Goodbye Washington Consensus, Hello Washington Confusion? A Review of the World Bank’s Economic Growth in the 1990s: Learning From a Decade of Reform”, **Journal of Economic Literature**, 44:4, 2006, p. 978.

²⁸ Erinç Yeldan, **Küreselleşme, Kim İçin?**, s. 167

²⁹ Joseph Stiglitz, “The Post Washington Consensus”, (Çevrimiçi), <http://intldept.uoregon.edu/wp-content/uploads/2015/03/Yarris-Joya-5.1.15-Brown-Bag-Article.pdf>, 20 Ocak 2018.

Neoliberal uygulamaların yarattığı krizlerin ardından, 1997 yılında Dünya Bankası baş ekonomisti olarak görevlendirilen Stiglitz, devletin işlevini yeniden tanımlayan “Post-Washington uzlaşması”nı ortaya atmıştır. Washington uzlaşması gibi Post-Washington uzlaşması da, piyasa temelli, yoksul ülkelere birbirine benzer politikalar öneren, serbest ticareti, özelleştirmeyi, serbestleştirmeyi destekleyen politikalara dayanmaktadır. Dolayısıyla bu uzlaşmalar arasındaki yegane fark, piyasanın işleyişini düzenlemek adına devletin süreçte aktif bir rol almasıdır.³⁰ Başka bir ifadeyle de, Post-Washington uzlaşması, devlet müdahalesinin gerekli olduğu savunmaktadır.

1970’li yıllardaki hâliyle neoliberalizm yalnızca felsefi bir projeyken, 1980’lerde aşırı birikim krizini aşabilmek için Keynesyen refah devletinin yıllar boyunca yapmış olduğu düzenlemelere karşı bir proje olarak ortaya çıkmıştır. 1990’larda ise hem sermaye birikimini sağlamak hem de deneysel olarak uygulanmasının sonucunda yarattığı çelişki ve eşitsizlikleri düzenlemek için bir yeniden yapılandırılmaya tabi tutulmuştur.³¹

Loïc Wacquant, yeni anlamına gelen “neo” ön ekinin neoliberalizme kazandırdığı anlamın, piyasanın işlerliğini garanti altına almak, sistemin kurallarını ve sosyal ilişkileri kendi arzusuna göre esnetip şekillendirebilmek için devletin yeniden yapılandırılması ve yeniden düzenlenmesi olduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda neoliberalizm, devlet, toplum ve piyasa ilişkilerinin yeniden düzenlenmesi olarak tanımlanabilir. Başka bir deyişle de, devlet ve piyasa ilişkisi içinde devletin geri çekilmesini öngören yaklaşımın aksine, devletin yeniden yapılandırılması ve bir aktör olarak sürece müdahil olması anlamına gelmektedir.³² Neoliberalizm, devlet müdahalesinin “arka plana itilmesi” gibi bir retorik kurmuş olsa da, pratikte devlet

³⁰ Alfredo Saad-Filho, “Washington Uzlaşmasından Washington Sonrası Uzlaşmasına: İktisadi Kalkınmaya Dair Neoliberal Gündemler”, s. 198-200.

³¹ Jamie Peck, Adam Tickell, “Neoliberalizing Space”, p. 388.

³² Loïc Wacquant, “Three steps to a historical anthropology of actually existing neoliberalism”, **Social Anthropology**, Volume: 20, Issue:1, 2012, pp. 66-71.

müdahalesinin “arka plana itilmesi”ne dayanmamaktadır.³³ Neoliberalizm, her türden devlet müdahalesinden kurtulmuş bir serbest piyasa yaratmayı amaçlamış fakat bunu gerçekleştirebilmek için devlet müdahalesine gereksinim duymuştur. Öte yandan, neoliberal politikalar, yaygın piyasa başarısızlıklarına, yeni toplumsal kutuplaşma biçimlerine ve tüm mekânsal ölçeklerde eşitsiz gelişimin çarpıcı bir şekilde yoğunlaşmasına yol açmaktadır. Neden olduğu ve derinleştirdiği tüm bu sonuçlar ile baş edebilmesi için devlet müdahalesini artırmaya duyduğu ihtiyaç³⁴ da yine kurduğu bu söylemin ironikliğini gösterir niteliktedir.

1.2. Endüstri Mirası

Ortaçağ’dan bu yana Avrupa’da enerji kullanımında ve ticarete meydana gelen gelişmeler 18. yüzyılın sonlarında büyük değişimlere neden olmuş ve bu değişimler, ekonomik, siyasal, toplumsal ve teknik anlamda önemli kırılmalar yaratarak tarihi derinden etkilemiştir. Etkileri günümüzde de hissedilen Endüstri Devrimi, dünya üzerinde yaşayan bütün canlıları ve hiç olmadığı kadar fazla sayıdaki nüfusu etkilemiş tarihsel bir olgudur.³⁵

Endüstri Devrimi, el ile üretimin yerini makine ile üretimin almasını ve fabrika düzenine geçişi anlatmaktadır. Bu değişim ilk olarak İngiltere’de yaşanmaya başlamış ve ardından 19. yüzyıl ve 20. yüzyılın başlarına değin tüm dünyayı etkileyerek devam etmiştir.³⁶ Endüstri mirası da, en temel hâliyle, tarihsel sonuçları olan bu faaliyetin bir kanıtıdır³⁷ ve “üretimi gerçekleştiren mekanik donanımları ve içinde yer aldıkları strüktürlerle birlikte, bir ülkenin sosyo-ekonomik geçmişinin göstergeleri, (...) basit

³³ Ronaldo Munck, “Neoliberalizm ve Siyaset, Neoliberalizmin Siyaseti”, **Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki**, Haz. Alfredo Saad-Filho, Deborah Johnston, Çev. Şeyda Başlı, Tuncel Öncel, Yordam Kitap, İstanbul, 2014, s. 109.

³⁴ Neil Brenner, Nik Theodore, “Cities and the Geographies of ‘Actually Existing Neoliberalism’”, p. 352.

³⁵ “The Nizhny Tagil Charter for the Industrial Heritage”, (Çevrimiçi), <https://www.icomos.org/18thapril/2006/nizhny-tagil-charter-e.pdf>, 7 Şubat 2018.

³⁶ Gül Köksal, “İstanbul’daki Endüstri Mirası İçin Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri”, **İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2005, s. 6-7.

³⁷ “The Nizhny Tagil Charter for the Industrial Heritage”, (Çevrimiçi), <https://www.icomos.org/18thapril/2006/nizhny-tagil-charter-e.pdf>, 7 Şubat 2018.

mekanik aletlerden, geniş endüstriyel bölgelere uzanan ölçekteki fiziksel bütün elemanları kapsayan genel bir kavram”³⁸ olarak tanımlanabilir.

Endüstri mirası kavramının hangi zaman aralığını kapsadığı üzerine çeşitli tartışmalar mevcuttur. Endüstri mirasının kapsamında esas vurgu çoğu zaman 18. yüzyıl sonlarında öncelikle İngiltere’de başlayan Endüstri Devrimi sürecine ve onun ürünlerinin üzerine olsa da, odaklanılan tarihsel dönem erken endüstriyel dönem ve proto-endüstrileşmenin de hesaba katıldığı, 18. yüzyılın ikinci yarısından günümüze kadar olan süreci kapsamaktadır.³⁹

20. yüzyılın ikinci yarısında üretim biçiminin değişmesi ile beraber endüstri yapıları yok olma tehdidi altında kalmış ve bu anlamda endüstri mirası kavramı da endüstri toplumuna ait değerler yok olma baskısı altındayken ortaya çıkmıştır. Endüstri mirası hem endüstri toplumunun hayatının bir yansıması hem de endüstri toplumunun kendi mirasını sahiplenişinin bir göstergesidir.⁴⁰

İngiltere’de uzun bir süre endüstri geçmişine karşı hoşnutsuzluk ve umutsuzluk hâkim olmuş ve endüstriyel alanlara karşı genel tutum, William Blake’in “karanlık şeytani fabrikalar” ifadesi ile özetlenmiştir. Genel olarak, endüstriyel alanlar, çirkin, yaşamak için uygunsuz ve bilimsel araştırmalara konu olamayacak kadar değersiz görülmüştür.⁴¹ Fakat endüstri mirası 1970’lerin sonlarından bu yana başta İngiltere olmak üzere özellikle Endüstri Devrimi’ni deneyimlemiş ülkelerde özel bir ilgi görmüş ve sonrasında geç endüstrileşmiş ülkelerde de gündeme gelmiştir.⁴² Endüstri mirasına olan bu ilgi, neoliberal kent politikalarının uygulanmaya başlanması ve

³⁸ N. Müge Cengizkan, “Endüstri Yapılarında Yeniden İşlevlendirme: ‘İş’i Biten Endüstri Yapıları Ne ‘İş’e Yarar?”, **TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi**, Bülten 45, Dosya: Endüstri Mirası, 2006, s. 9.

³⁹ “The Nizhny Tagil Charter for the Industrial Heritage”, (Çevrimiçi), <https://www.icomos.org/18thapril/2006/nizhny-tagil-charter-e.pdf>, 7 Şubat 2018.

⁴⁰ A. Binnur Kırac, “Türkiye’deki Tarihi Sanayi Yapılarının Günümüz Koşullarına Göre Yeniden Değerlendirilmeleri Konusunda Bir Yöntem Araştırması”, **Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2001, s. 61-66.

⁴¹ Barrie Trinder, “Industrial Archaeology in Britain”, **Archaeology**, Vol. 34, No. 1, 1981, p. 8.

⁴² Mehmet Saner, “Endüstri Mirası: Kavramlar, Kurumlar ve Türkiye’deki Yaklaşımlar”, **Planlama**, Sayı: 52, 2012, s. 53.

sermayenin kent mekânı üzerindeki hâkimiyetinin artması ile birlikte de düşünülebilir.⁴³

Öte yandan, endüstri mirasını koruma yaklaşımının yine ilk olarak İngiltere’de kişisel bir tepki ile ortaya çıktığı bilinmektedir.⁴⁴ Bu kişisel tepki ile kast edilen, Endüstri Devrimi’nin önde gelen isimlerinin biyografilerinin yazarı olarak bilinen L.T.C. Rolt’un İngiliz kanal sistemiyle ilgilenmeye başlamasıdır. Hem endüstriyel alanlara karşı olan olumsuz yaklaşımın kırılması hem de başta kanal ve demiryolları olmak üzere tehdit altında olan bu alanların korunması ve tanıtılması Rolt için temel amaç olmuştur. Yaptığı çeşitli etkinlikler, bir avuç iktisat tarihçisinden çok daha fazla insanın Endüstri Devrimi tarihine ilgi duymasını sağlamış ve daha da önemlisi anıt ve becerilerin korunmaya değer olduğu anlaşılmaya başlanmıştır.⁴⁵

UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization- Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu), bir yapının ya da alanın Dünya Mirası Listesi’ne girebilmesi için on temel kriter tanımlamıştır. Endüstriyel alanlar ve yapılar ile ilgili olabilecek kriterler ise insanın yaratıcı dehasının bir başyapıtını temsil etmek; uzun bir zaman döneminde veya dünyanın kültürel alanı içerisinde mimarlık veya teknolojideki gelişmeler, anıtsal yapılar, kent planlama veya peyzaj tasarımında insani değerlerin önemli bir değişimini sergilemek; bir kültürel geleneğe veya yaşayan ya da ortadan kalkmış olan bir medeniyete benzersiz veya en azından istisnai bir tanıklık yapmak; insanlık tarihindeki önemli aşamaları gösteren bina, mimari, teknik grup veya peyzaj tipinin olağanüstü bir örneği olmak şeklinde sıralanabilir.⁴⁶ Öte yandan, UNESCO Dünya Kültür Mirası Listesi’ndeki 812 anıt, sit ve yerleşimin 37 tanesinin endüstri mirası olduğu dikkate alındığında⁴⁷, endüstriyel alanların ve yapıların kültürel miras bağlamında ne derece önemli olduğu da anlaşılabilir.

⁴³ Pelin Pınar Özden, **Kentsel Yenileme Yasal-Yönetmelik Boyut, Planlama ve Uygulama**, İmge Kitabevi, Ankara, 2016, s. 222.

⁴⁴ Mehmet Saner, “Endüstri Mirası: Kavramlar, Kurumlar ve Türkiye’deki Yaklaşımlar”, s. 54.

⁴⁵ Barrie Trinder, “Industrial Archaeology in Britain”, pp. 8-10.

⁴⁶ <http://whc.unesco.org/en/criteria/>, (Çevrimiçi), 7 Şubat 2018.

⁴⁷ Gül Köksal, “İstanbul’daki Endüstri Mirası İçin Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri”, s. 123.

Endüstriyel anıtların korunması ile ilgili olarak İngiltere’de 1963 yılında “Endüstriyel Anıtları İnceleme Kurulu” (The Industrial Monuments Survey) kurulmuş ve bu anıtları belgeleme işlemleri de “NRIM” (National Record of Industrial Monuments-Endüstri Anıtlarının Ulusal Kayıtları) adı altında başlamıştır.⁴⁸

1964 yılında 2. Uluslararası Tarihi Anıtlar Mimar ve Teknisyenleri Kongresi’nin sonuç bildirgesi olarak “Venedik Tüzüğü” (The Venice Charter) oluşturulmuştur. Venedik Tüzüğü’ne göre, “Tarihi anıt kavramı sadece bir mimari eseri içine almaz, bunun yanında belli bir uygarlığın, önemli bir gelişmenin, tarihi bir olayın tanıklığını yapan kentsel ya da kırsal bir yerleşmeyi de kapsar. Bu kavram yalnız büyük sanat eserlerini değil, ayrıca zamanla kültürel anlam kazanmış daha basit eserleri de kapsar. (...) Anıtların korunmasında ve onarılmasındaki amaç, onları bir sanat eseri olduğu kadar, bir tarihi belge olarak da korumaktır.”⁴⁹ Bu bağlamda, tüzüğün odak noktasını tarihi anıtların ve sitlerin incelenmesi ve korunması oluşturmaktadır.

Venedik Tüzüğü’nün tarihi anıt ve sitlerin korunması konusunda çalışacak uluslararası bir konseyin kurulmasını önermesi sonucunda ICOMOS (International Council on Monument and Sites-Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi) 1965 yılında Varşova’da kurulmuştur. Venedik Tüzüğü de 1965 yılında uluslararası düzeyde benimsenmiş ve hâlen geçerli olan uluslararası tüzüğü ise 1978 yılında son hâlini alarak yürürlüğe girmiştir. Dünyadaki koruma uzmanlarını bir araya getirerek bir mesleki diyalog ve fikir alışverişi forumu oluşturmak; koruma ilke, teknik ve siyasetleri üzerine bilgi toplamak, değerlendirmek, yaymak; koruma alanında uzmanlaşmış belgeleme merkezlerinin kurulması için ulusal ve uluslararası otoritelerle işbirliği yapmak; mimarlık mirasının korunması ve geliştirilmesini amaçlayan uluslararası sözleşmelerin kabulü ve yürürlüğe sokulması için çalışmak; tüm dünyada koruma uzmanları için eğitim programlarının düzenlenmesine katkıda bulunmak;

⁴⁸ A. Binnur Kırâç, “Türkiye’deki Tarihi Sanayi Yapılarının Günümüz Koşullarına Göre Yeniden Değerlendirilmeleri Konusunda Bir Yöntem Araştırması”, s. 73.

⁴⁹ “Venedik Tüzüğü”, (Çevrimiçi), http://icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_0612886001496825607.pdf, 7 Şubat 2018.

yüksek düzeyde meslek insanlarının ve uzmanların bilgi ve birikimini uluslararası topluluğun hizmetine sunmak⁵⁰ ICOMOS'un amaçları olarak tanımlanmıştır.

Eski endüstri yapılarının korunması yaklaşımının uluslararası düzeye taşınmasında yine İngiltere önemli bir rol oynamıştır. 1973 yılında Bath'da önemli kurum ve isimlerin katıldığı ve konuyu uluslararası düzeyde tartışmaya açan bir kongre olan FICCIM (First International Congress on the Conservation of Industrial Monuments-Birinci Uluslararası Endüstri Anıtlarını Koruma Kongresi) gerçekleştirilmiştir. FICCIM'ın ardından, 1975 yılında Bochum'da SICCIM (Second International Congress on the Conservation of Industrial Monuments-İkinci Uluslararası Endüstri Anıtlarını Koruma Kongresi) adıyla bir kongre daha düzenlenmiştir. 1978 yılında Stockholm'de üçüncüsü gerçekleştirilen kongrede ise kongrenin adıyla ilgili bir değişiklik yaşanmıştır. Bu alandaki etkinliklerin daha geniş bir çerçevede düşünülmesini sağlamak adına "endüstri anıtları" kelimesinin yerine "endüstri mirası" tercih edilmiş ve kongrenin adı TICCIH olmuştur. Yine aynı kongrede, TICCIH (The International Committee for the Conservation of Industrial Heritage-Uluslararası Endüstri Mirasını Koruma Komitesi), endüstri anıtları ve yapıtlarının korunmasını sağlamak, endüstri mirasının önemi hakkındaki farkındalığı geliştirmek ve bu konuda uluslararası işbirliğini artırmak amacıyla endüstri mirası odaklı ilk uluslararası örgüt olarak oluşturulmuştur.⁵¹

Endüstri mirası ile ilgili yapılan araştırma ve çalışmaların giderek artması, endüstri mirasının nasıl daha iyi değerlendirileceği konusunda çalışanlar arasındaki işbirliğinin artırılmasına büyük ölçüde katkıda bulunmuştur. Bu ilerlemenin, ICOMOS'un uluslararası çalışmalarının ve UNESCO tarafından geliştirilen Dünya Mirası Sözleşmesi gibi önerilerin uygulanması ile birlikte olduğu görülmektedir. 2003 yılında da TICCIH, alanda koruma ve korunmaya rehberlik etmek için "Endüstri Mirası için Nijniy Tagil Tüzüğü" (The Nizhny Tagil Charter for the Industrial

⁵⁰ "Icomos Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi Türkiye Milli Komitesi", (Çevrimiçi) , <http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Icerik&ayrinti=Icomos&dil=tr>, 7 Şubat 2018.

⁵¹ Mehmet Saner, "Endüstri Mirası: Kavramlar, Kurumlar ve Türkiye'deki Yaklaşımlar", s. 54-55.

Heritage) adlı uluslararası metni hazırlamıştır.⁵² Nijniy Tagil Tüzüğü'ne göre endüstri mirası, “Tarihsel, teknolojik, sosyal, mimari veya bilimsel değere sahip kalıntılardan oluşur. Bu kalıntılar, binalar ve makineler, atölyeler, imalathaneler ve fabrikalar, madenler ve işleme ve arıtma sahaları, ambarlar ve depolar, enerji üretilen, iletilen ve kullanılan yerler, ulaştırma ve tüm altyapısı, ayrıca endüstri ile ilgili barınma, ibadet etme veya öğretim gibi sosyal faaliyetler için kullanılan alanları içerir.”⁵³ Bu tüzük, endüstri mirasına yönelik endişeleri ele almış ve ona ilişkin terim ve kavramları açıklığa kavuşturarak koruma konusunda öneriler sunmuştur. Koruma düşüncesinin ve onun endüstri mirası gibi konular üzerindeki etkisinin daha iyi anlaşılmasına olanak tanımaktadır.⁵⁴

Öte yandan, endüstri mirası kavramı 2011 yılında Paris'te düzenlenen ICOMOS ile TICCIH'in beraber belirlediği, “Dublin İlkeleri” (The Dublin Principles) olarak da bilinen, “Endüstriyel Miras Sitleri, Yapıları, Alanları ve Peyzajları için Koruma İlkeleri”nde (Principles for the Conservation of Industrial Heritage Sites, Structures, Areas and Landscapes) yeniden tanımlanmıştır. Bu ilkelere göre, endüstri mirası, endüstriyel yapılar, kompleksler, alanlar ve peyzajların yanı sıra, endüstriyel üretim sürecinde hammaddelerin çıkarılması ve dönüşüme uğramasının kanıtı olan ilgili makine, obje ve belgelerden oluşur. Endüstriyel süreçler –ister eski ister modern olsun- daha geniş pazarlara ürün üretme ve dağıtmada doğal hammadde kaynakları, enerji ve ulaşım ağlarına bağımlı olduğu için endüstri mirası da kültürel ve doğal çevre arasındaki bu bağlantıyı yansıtmaktadır. Buna ek olarak, endüstri mirasının taşınabilir ve taşınmaz varlıklar gibi maddi ve teknik bilgiler, iş ve işçi organizasyonu, toplulukların hayatını şekillendiren ve tüm toplumlar ve genel olarak dünya için büyük

⁵² “Joint ICOMOS-TICCIH Principles for the Conservation of Industrial Heritage Sites, Structures, Areas and Landscapes”, (Çevrimiçi), http://ticcih.org/wp-content/uploads/2013/10/GA2011_ICOMOS_TICCIH_joint_principles_EN_FR_final_20120110.pdf, 7 Şubat 2018.

⁵³ “The Nizhny Tagil Charter for the Industrial Heritage”, (Çevrimiçi), <https://www.icomos.org/18thapril/2006/nizhny-tagil-charter-e.pdf>, 7 Şubat 2018.

⁵⁴ Gabriela Campagnol, “Industrial Archaeology and Brazilian Industrial Heritage”, **Preservation Education & Research**, Vol. 4, 2011, p. 5.

değişiklikler yaratmış olan karmaşık sosyal ve kültürel miras gibi maddi olmayan unsurları içerdiği vurgulanmıştır.⁵⁵

Endüstri mirasının sosyal çevresi ile birlikte ele alınması mevzusu, Endüstri Devrimi'nin salt teknolojik etkilere sahip değil, bunun yanında, toplumsal, kültürel ve ekonomik etkileri olan bir dönüşüm olmasıyla bağlantılı olarak da okunabilir.⁵⁶ Öte yandan, maddi ve maddi olmayan unsurların tanımlanması ise endüstri mirası kavramındaki genişlemeyi gösterir niteliktedir. Başka bir ifadeyle, zaman içerisinde kavramın kapsamında bir genişleme yaşanmasıyla birlikte endüstri mirasının aslında kültürel bir miras olduğu da anlaşılmış ve kültürel boyut önem kazanmıştır.

2013 yılında yayımlanan ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi'nde koruma süreci ile ilgili yaklaşımlara da yer verilmekte ve bu sürecin, belgeleme, araştırma, çözümlenme, yorumlama, teşhis ve koruma yaklaşımlarının belirlenmesi, uygulamaya yönelik müdahale tanımlarının yapılması, uygulama ve izleme faaliyetlerinden oluştuğu belirtilmektedir. Yani evrensel yaklaşımların yanında her alanın ve yapının kendine özgü niteliklerinin de göz önüne alınması ve inceleme, belgeleme, değerlendirme ve koruma müdahalelerinin buna göre belirlenmesi gerektiği ifade edilmiştir.⁵⁷ Dublin İlkeleri'ne göre de, endüstriyel miras alanlarının ve yapılarının belgelenmesi ve korunması sırasında izlenecek süreç, bu alanların ve yapıların sosyo-ekonomik, tarihsel ve teknolojik boyutlarını göz ardı etmemelidir. Bu bağlamda, endüstriyel miras alanlarının ve yapılarının önemini kavrayabilmek için disiplinler arası bir yaklaşım gerekmektedir.⁵⁸

⁵⁵ "Joint ICOMOS-TICCIH Principles for the Conservation of Industrial Heritage Sites, Structures, Areas and Landscapes", (Çevrimiçi), http://ticcih.org/wp-content/uploads/2013/10/GA2011_ICOMOS_TICCIH_joint_principles_EN_FR_final_20120110.pdf, 7 Şubat 2018.

⁵⁶ Gül Köksal, "İstanbul'daki Endüstri Mirası İçin Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri", s. 107.

⁵⁷ "ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi", (Çevrimiçi), http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_0623153001387886624.pdf, 7 Şubat 2018.

⁵⁸ "Joint ICOMOS-TICCIH Principles for the Conservation of Industrial Heritage Sites, Structures, Areas and Landscapes", (Çevrimiçi), http://ticcih.org/wp-content/uploads/2013/10/GA2011_ICOMOS_TICCIH_joint_principles_EN_FR_final_20120110.pdf, 7 Şubat 2018.

1.3. Kültür Endüstrisi

Kültürel üretimin ticarileşmesi, 19. yüzyılda feodalizmden kapitalizme geçen toplumlarda başlamış ve 20. yüzyılın başlarından itibaren de ileri sanayileşmiş toplumlarda yoğunlaşmıştır. Kültür endüstrisi kavramının ortaya çıkışını hazırlayan uzun vadeli tarihsel perspektif bu şekildedir.⁵⁹ Kültürün meta hâline getirilmesine eleştirel bir yaklaşım sunan “kültür endüstrisi” kavramı ise Frankfurt Okulu teorisyenlerinden Theodor Adorno ve Max Horkheimer tarafından geliştirilmiştir.

Adorno, kültür endüstrisi kavramının temelini 1938 yılında yayımlanan “Müziğin Fetiş Niteliği ve Dinlemenin Geriliği” adlı makalesinde atmıştır. Kavram olarak ise ilk defa 1947 yılında Adorno’nun Horkheimer ile beraber yazdığı *Aydınlanma’nın Diyalektiği* kitabının “Kültür Endüstrisi: Kitlelerin Aldatılışı Olarak Aydınlanma” adlı bölümünde kullanılmıştır.⁶⁰ Adorno, kültür endüstrisi kavramını formüle ederken ilk önce “kitle kültürü” terimini kullanmıştır. “Kitle kültürü”, “kitlenin içinden adeta kendiliğinden yükselen bir kültür” gibi bir yoruma açıktır. Oysaki kültür endüstrisi böyle bir anlam ve yorumdan tamamen farklı bir yere oturmaktadır.⁶¹ Dolayısıyla Adorno, “kitle kültürü”nün yerine “kültür endüstrisi” kavramını kullanmayı tercih ettiklerini ve düşüncelerini de bu kavram etrafında topladıklarını belirtmiştir.

Kültür, Frankfurt Okulu düşünürleri için en temel konulardan biri olmuştur. Fakat kültür endüstrisi gibi bir kavramın ortaya çıkmasında içinde bulunulan tarihsel dönemin etkisi yadsınamaz. Almanya’da yükselen Nazizm ile beraber düşünürlerin ABD’ye göç etmek durumunda kalmaları kültür alanı üzerine daha fazla yoğunlaşmalarına neden olmuştur. Adorno, Almanya’daki Nazizm ve ABD’deki modern kapitalizmden –ve bunun getirisi olan eğlence endüstrilerinin artması, sanatın

⁵⁹ David Hesmondhalgh, Andy C. Pratt, “Cultural Industries and Cultural Policy”, **International Journal of Cultural Policy**, 11(1), 2005, pp. 3-4.

⁶⁰ J.M. Bernstein, “Sunuş”, **Kültür Endüstrisi-Kültür Yönetimi**, Haz. Theodor W. Adorno, Çev. Nihat Ülner, Mustafa Tüzel, Elçin Gen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 13-14.

⁶¹ Theodor W. Adorno, **Kültür Endüstrisi-Kültür Yönetimi**, Çev. Nihat Ülner, Mustafa Tüzel, Elçin Gen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016. s. 109-110.

ve kültürün metalaşması ve kültürün bütünselleştirici etkisinden⁶²- yola çıkarak, siyasal iktidarların bir tahakküm ve rasyonalizasyon aracı olarak kültürü kullandığı fikri üzerinde durmaktadır.⁶³

Kültür, çok sık kullanılan fakat belirli bir tanımı olmayan bir kavramdır. En genel hâliyle insanın doğa karşısında oluşturduğu etkinlikler ya da en dar hâliyle ekonomi alanının dışında oluşturulan etkinliklerin belirli bir kısmı şeklinde tanımlanmaktadır.⁶⁴ Kültürün genellikle sermaye birikim mantığının dışında kaldığı düşünülse de, kâr güdüsü çok uzun zamandır kültürel öğelerin ve etkinliklerin en önemli unsuru ve hatta amacı hâline gelmiştir.⁶⁵ Adorno'ya göre, kültürel ürünlerde hâlihazırda dolaylı biçimde de olsa var olan kâr güdüsü kültür endüstrisi ile doğrudan bir niteliğe kavuşmuştur.⁶⁶ Bu bağlamda, Adorno ve Horkheimer, kültür endüstrisi kavramı ile anlam olarak birbirine çok uzak gibi görünen “kültür” ve “endüstri” kelimelerinin arasındaki zıtlığın ortadan kalkmasını ifade ederek⁶⁷ kültür kavramını söz konusu tanımların dışına çıkarmıştır.

Kültür endüstrisi, birbirinden ayrı tanımlanamayacak ekonomik ve kültürel bir süreç olarak düşünülebilir.⁶⁸ Ekonomik süreç, kültürün meta hâline getirilerek alınıp satılmasını, kültürel süreç ise bu metalar aracılığıyla oluşturulan kültürü ifade etmektedir.⁶⁹ Kısacası kültür, “bireylerin özgür tercihlerine bağlı olarak, kolektif bir şekilde ortaya koydukları bir yapı” değildir ve “kültür endüstrisi eliyle kurulan bir yapı”⁷⁰ olarak tanımlanır.

⁶² Gerald Raunig, “Kitlelerin Aldatılışı Olarak Yaratıcı Endüstriler”, **Sanat Emeği**, Der. Ali Artun, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 219-220.

⁶³ Besim F. Dellaloğlu, **Frankfurt Okulu'nda Sanat ve Toplum**, Say Yayınları, İstanbul, 2014, s. 110-111.

⁶⁴ Önder Kulak, **Theodor Adorno: Kültür Endüstrisinin Kısacasında Kültür**, İthaki Yayınları, İstanbul, 2017, s. 11.

⁶⁵ David Harvey, **Postmodernliğin Durumu**, Çev. Sungur Savran, Metis Yayınları, İstanbul, 2014, s. 377.

⁶⁶ Theodor W. Adorno, **Kültür Endüstrisi-Kültür Yönetimi**, s. 110-112.

⁶⁷ Besim F. Dellaloğlu, **Frankfurt Okulu'nda Sanat ve Toplum**, s. 107.

⁶⁸ Theodor W. Adorno, **Kültür Endüstrisi-Kültür Yönetimi**, s. 110-112.

⁶⁹ Önder Kulak, **Theodor Adorno: Kültür Endüstrisinin Kısacasında Kültür**, s. 88-89.

⁷⁰ **A.e.**, s. 18-23.

Adorno'nun ifadesiyle kültür endüstrisi, "Müzik, sinema, edebiyat gibi her türden kültürel öğenin ve etkinliğin meta formunda üretildiği ya da metalaştırıldığı böylece sıradan nesnelere gibi alınıp satılabilir hâle dönüştürüldüğü ve bu kültürel ürünler aracılığıyla rasyonalizasyona dayalı bir kültürün inşa edildiği bir süreçtir."⁷¹ Dolayısıyla meta üreten herhangi bir sektör gibi işleyen kültür endüstrisini sermaye birikimi anlamında diğer ekonomik sektörlerden farklı bir yere koymak mümkün değildir.⁷²

Adorno'ya göre, "Eğlenmek her zaman bir şey düşünmemek, gösterildiği yerde bile acıyı unutmak demektir. (...) Eğlencenin vaat ettiği özgürleşme, yadsıma gibi, düşünceden de kurtulmaktır."⁷³ Kültür endüstrisi, gündelik yaşamdan ve özellikle onun getirdiği sorunlardan kaçmanın bir yolu olarak eğlenceyi ön plana çıkarmaktadır. Dahası kültür endüstrisi ile beraber sanat da eğlence ile benzer bir hâle gelmiştir.⁷⁴ "Sanatın 'var olandan başkayı görme, gördürebilme' yönü giderek yok olmakta"⁷⁵ ve sanat da diğer metalar arasında yerini alarak herhangi bir meta gibi tüketilmektedir.

Kültür endüstrisi için bireyler özne değil nesne konumundadır.⁷⁶ Başka bir deyişle, bireylerin düşünceleri önemli değildir ve hatta neyi nasıl düşünmeleri gerektiği de çoktan belirlenmiştir. Bu anlamda, kültür endüstrisinin bir rasyonalizasyon aracı hâline geldiği söylenebilir. Birey çalışma zamanı dışında kalan boş zamanında da kendisini bu rasyonalizasyonun içinde bulmaktadır.⁷⁷ Adorno'nun ifadesiyle, "Kültür endüstrisi, eğlence metalarının üretimini temelden belirleyerek bu kimselere boş zamanlarında emek süreçlerinin kopyasından başka bir şey yaşatmaz. Fabrika ya da bürodaki emek sürecinden kaçabilmek, ancak insanlar kendilerini boş zamanlarında bu emek sürecine göre ayarlarsa mümkündür."⁷⁸ Yani denilebilir ki,

⁷¹ Theodor W. Adorno, **Kültür Endüstrisi-Kültür Yönetimi**, s. 112.

⁷² Önder Kulak, **Theodor Adorno: Kültür Endüstrisinin Kısacasında Kültür**, s. 89-90.

⁷³ Theodor W. Adorno, **Kültür Endüstrisi-Kültür Yönetimi**, s. 79.

⁷⁴ **A.e.**, s. 67-75.

⁷⁵ Besim F. Dellaloğlu, **Frankfurt Okulu'nda Sanat ve Toplum**, s. 111-112.

⁷⁶ **A.e.**, s. 109-110.

⁷⁷ Önder Kulak, **Theodor Adorno: Kültür Endüstrisinin Kısacasında Kültür**, s. 87.

⁷⁸ Theodor W. Adorno, **Kültür Endüstrisi-Kültür Yönetimi**, s. 68-69.

kültür endüstrisi, boş zamanı, boş zamanın dışındaki üretim alanına göre düzenlemekte⁷⁹ ve hatta boş zaman da üretim süreci ile giderek aynılaşmaktadır.

Kültür endüstrisi bugün yaşamın her alanını kuşatmıştır. Bu durum, söz konusu kavramın, teknolojinin gelişmesi ile teknik imkanlarını artırması ve yine bununla beraber kültürel ürün çeşidini genişletmesi ile mümkün olmaktadır.⁸⁰ Dolayısıyla kültür alanı yıllar içerisinde belki de Adorno ve Horkheimer'in tahmin edemeyeceği anlamda değişimler geçirmiştir. Bugün bu değişimlerin göz ardı edilemeyeceği aşikârdır. Adorno ve Horkheimer, *Aydınlanma'nın Diyalektiği*'nin 1969 basımına yazdıkları önsözde,

“Yirmi yılı aşkın bir süre sonra kitabı tekrar yayınlamamızın nedeni yalnızca çeşitli çevrelerden gelen baskılar değil, aynı zamanda içerdiği düşüncelerin azımsanmayacak bir bölümünün güncelliğini koruması ve daha sonraki kurumsal çalışmalarımızı geniş ölçüde belirlemiş olmasıdır. (...) Kitapta söylenenlerin tümünün değişmez olduğunu öne sürmüyorum. Böyle bir sav, hakikati tarihsel hareketin karşısına değişmez bir öge olarak çıkarmak yerine ona zamansal bir öz armağan eden kuramla bağdaşmazdı. Bu kitap Nasyonal Sosyalizmin saldırdığı terörün sonunun yaklaştığı günlerde yazıldı. Bununla birlikte kitabın birçok yerinde bulunan formülasyonlar bugünün gerçekliğine artık uymamaktadır. Yine de yönetilen dünyaya geçişe ilişkin değerlendirmelerimizde o zamanlar bile pek saf sayılmazdık”⁸¹

diyerek, kültür endüstrisi kavramının belirli bir tarihsel dönem içerisinde kavramsallaştırılarak tartışmaya açılmış olduğunu, fakat bu analizin bugün de belirli noktalarda geçerliliğini koruduğunu ifade etmektedir.⁸² Çünkü analizin çıkış noktası Nazi Almanyası olsa da, aslında eleştiri bir bütün olarak kapitalizme yönelmiştir. Kapitalizm hâkim sistem olarak kendini yeniden ürettikçe, bu analizlerin de geçerli olmaya devam edeceği öngörüsünde bulunulabilir.⁸³ Bu bağlamda, kültür endüstrisi kavramının bilinçli bir şekilde tercih edilmesi, kavramın hem ekonomik hem de

⁷⁹ J.M. Bernstein, “Sunuş”, s. 13.

⁸⁰ Önder Kulak, **Theodor Adorno: Kültür Endüstrisinin Kısılcığında Kültür**, s. 175-218.

⁸¹ Theodor W. Adorno, Max Horkheimer, **Aydınlanmanın Diyalektiği**, Çev. Nihat Ülner, Elif Öztarhan Karadoğan, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2014, s. 7.

⁸² J.M. Bernstein, “Sunuş”, s. 10.

⁸³ Gene Ray, “Culture Industry and the Administration of Terror”, **Critique of Creativity: Precarity, Subjectivity and Resistance in the ‘Creative Industries’**, Ed. by. Gerald Raunig, Gene Ray, Ulf Wuggenig, MayFlyBooks, London, 2011, p. 170.

kültürel olmak üzere iki boyuttan oluşan bir süreç olduğunun vurgulanması ve kültürel ürünlerin rasyonalizasyon aracı olarak kullanılması gibi açıklamalar⁸⁴ bugün hâlâ önemli bir yer tutmaktadır.

Kültür endüstrisi ile ilgili bir başka yaklaşım da İngiltere’de ortaya çıkmıştır. Büyük Londra Konseyi (GLC), “kültürel endüstriler” olarak adlandırdığı bu kavramı iki önemli noktayı vurgulamak için kullanmıştır. Birincisi, insanların tükettiği kültürel ürün ve nesnelerin büyük çoğunluğu (TV, radyo, film, müzik, kitap, reklam ve konser gibi) kamu finansman sisteminin dışında üretilmektedir. İkincisi, kamu finansman sisteminin dışında kalan ve ticari olarak işletilen bu kültürel faaliyetler, zenginliğin ve istihdamın önemli üreticileri olarak görülür. GLC’nin kültür politikası ise kamu finansmanı ile yapılan kültürel üretim ve dağıtımını teşvik etmeyi amaçlayan daha “alternatif ekonomik” bir çizgi içermektedir.⁸⁵ Fakat 1983’te sol kanat GLC ile başlayan bu süreç, 1986’da Muhafazakâr Parti yönetimi tarafından kaldırılana dek sürmüştür.⁸⁶ GLC’nin önerdiği modelin hiçbir zaman tam olarak geliştirilemediği ifade edilebilir.

Neoliberalizm ile beraber 1990’lı yıllardan itibaren kültürel pazarların önemi anlaşılmış ve pratikte piyasa ile uzlaşma sağlanmıştır. Bununla beraber, GLC vizyonundaki kritik unsurların da tamamen kaybolduğu söylenebilir. Bu dönemde kimi zaman kültür sektörü ifadesiyle de kullanılan kültürel endüstriler kavramının yeni bir yerel ve bölgesel kalkınma politikasında kentsel dönüşüm⁸⁷ ve istihdam yaratma hedeflerini içerdiği görülmektedir. Öte yandan, yalnızca “kültür eksenli kentsel dönüşüm” stratejileriyle değil, aynı zamanda özel ve kamu sektörlerinde girişimciliğe yönelik artan bir vurguyla da bağlantılı şekilde kullanılmaya başlanmıştır. Kültür endüstrilerindeki girişimcilerin yerel ekonomik büyümenin temelini oluşturduğu ifade

⁸⁴ Önder Kulak, **Theodor Adorno: Kültür Endüstrisinin Kıskaçında Kültür**, s. 220.

⁸⁵ Justin O’Connor, “The definition of the ‘Cultural Industries’”, **The European Journal of Arts Education**, 2(3), 2000, p. 17

⁸⁶ David Hesmondhalgh, “Cultural and Creative Industries”, **Handbook of Cultural Analysis**, Ed. by. Tony Bennett, John Frow, MA: Blackwell, Oxford and Malden, 2008, p. 554.

⁸⁷ Kültür endüstrisinin kentsel dönüşüm aracı olarak kullanılmaya başlaması mevzuu 2. bölümde tartışılacaktır.

edilmektedir. Bu bağlamda, GLC'nin çalışmalarında en azından dolaylı olarak da olsa var olan bağımsız kültürel üretimin neoliberalizm ile beraber silindiği söylenebilir.⁸⁸

Kültürel endüstriler, temel olarak birincil ekonomik değeri kültürel değerlerinden türetilen sembolik mallarla ilgilenen faaliyetlerdir. Bu tanıma göre kültürel endüstriler, yayın ortamı, film, yayıncılık, kaydedilmiş müzik, tasarım, mimari, yeni medya gibi "klasik" kültürel endüstrileri, görsel sanat, el sanatları, tiyatro, müzik tiyatrosu, konserler, performans, edebiyat, müzeler ve galeriler gibi "geleneksel sanatlar"ı içermektedir.⁸⁹

İngiliz İşçi Partisi'nin 1997 yılındaki seçim zaferi öncesi üretilen sanat politikası belgelerinde esas olarak ilgilendikleri faaliyet alanlarını tanımlamak için "kültürel endüstriler" terimi kullanılmıştır. Seçim zaferinden sonra üretilen hükümet politikası belgelerinde ise bu terimin "yaratıcı endüstriler"e kaydığı görülmektedir. İngiliz İşçi Partisi, yaratıcı endüstrilerin dünya çapında hızla büyüdüğünü ifade ederek, bunların İngiltere'de de yeni iş alanları yaratma ve ekonomik büyüme için hayati bir öneme sahip olduğunu ve bu anlamda sunulan fırsatları yakalamak zorunda olduklarını belirtmiştir.⁹⁰

Ekonomik büyümeyi teşvik etmek ve aynı zamanda kültürel kimliği sürdürmek için bir girdi olarak düşünülen "yaratıcılık" fikri ilk olarak 1994 yılında "Creative Nation" (Yaratıcı Ulus) raporu ile beraber Avustralya'da gündeme gelmiş⁹¹ olsa da, bu kavramın kurumsallaşması İngiliz İşçi Partisi hükümetinin yeni Kültür, Medya ve Spor Bölümü'nün (Department of Culture, Media and Sport-DCMS) merkezi bir faaliyeti olarak Yaratıcı Endüstriler Görev Birimi'ni (Creative Industries Task Force-CTIF) kurması ile olmuştur.⁹²

⁸⁸ David Hesmondhalgh, "Cultural and Creative Industries", p. 556.

⁸⁹ Justin O'Connor, "The definition of the 'Cultural Industries'", p. 19.

⁹⁰ Nicholas Garnham, "From Cultural to Creative Industries: An analysis of the implications of the 'creative industries' approach to arts and media policy making in the United Kingdom", **International Journal of Cultural Policy**, Vol. 11, No.1, 2005, pp. 15-26.

⁹¹ Helin Liu, Elisabete A. Silva, Qian Wang, **Creative Industries and Urban Spatial Structure**, Springer International Publishing, Switzerland, 2015, p. 19.

⁹² Terry Flew, Stuart Cunningham, "Creative Industries After the First Decade of Debate", **The Information Society**, 26 (2), 2010, p. 113.

Kültür endüstrisi kavramı çeşitli çalışmalarda “sanat ve kültür endüstrileri”, “kültür sektörü”, “kültürel endüstriler” şeklinde kullanılmış ve DCMS ise bu kavramı “yaratıcı endüstriler” şeklinde adlandırmıştır. “Yaratıcı” kelimesinin kullanılmasının daha ekonomik bir gündemin habercisi olduğu söylenebilir. Bu durum, DCMS’nin konunun ekonomik boyutuyla ilgilendiğini göstermektedir.⁹³ Nitekim DCMS sekreteri Chris Smith’in, “21. yüzyılın en başarılı ekonomileri ve toplumları yaratıcı olanlar olacaktır. (...) Yaratıcılık, rekabet arayışında olan işletmelerde, yaşam kalitesini artırmak ve sorunları çözmek için yeni yollar arayan toplumlarda fark yaratacaktır. Tüm işletmelerin yaratıcı düşünmesini, yaratıcılığın bir eklenti değil, başarı için gerekli bir bileşen olduğunu fark etmelerini istiyorum”⁹⁴ sözlerinden “yaratıcılık” a ekonomik gelişme için ne denli önem atfedildiği anlaşılabilir.

“Yaratıcılık” son dönemlerde çok sık kullanılan bir sözcüktür. Aslında “yaratıcılık” yeni bir şey değildir, burada yeni olan “yaratıcılık” sözcüğüne bu denli çok başvurulmasıdır.⁹⁵ Max Haiven, “Yaratıcı ifade ve etkinliği mümkün kılacak anlamlı fırsatların karşımıza çok ender çıktığı bir dünyada yaşıyoruz, bu yüzden de yaratıcılık retoriği hepimize çok çekici geliyor [diyerek] (...) içi boş olmasına rağmen yaratıcılık vaadinin insanları gerçekten de harekete geçirebil[diğini]”⁹⁶ ifade eder. “Yaratıcılık” genellikle olumlu bir özellik olarak görülmekte ve “endüstri” ile yan yana geldiğinde, kültür kelimesine kıyasla daha pozitif bir anlam yüklenmektedir.⁹⁷ Bu bağlamda, kültür endüstrisinin yerine daha “olumlu” çağrışımlara açık olan yaratıcı endüstriler terimi tercih edilmiştir.

Yaratıcı endüstrilerin belirli bir tanımı yoktur. En sık kullanılan tanım, DCMS’nin “Yaratıcı Endüstriler Haritalama Belgeleri”nde geliştirdiği tanımdır.

⁹³ Justin O’Connor, “The definition of the ‘Cultural Industries’”, p. 18.

⁹⁴ “Secretary of State’s Foreword”, (Çevrimiçi), https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/183544/2001part1-foreword2001.pdf, 28 Mart 2018.

⁹⁵ Duygu Salman, “Rethinking Cities, Culture and Tourism within a Creative Perspective”, **PASOS. Revista de Turismo y Patrimonio Cultural**, Vol. 8, No. 3, 2010, p. 1.

⁹⁶ Max Haiven, **Radikal Hayalgücü ve İktidarın Krizleri Kapitalizm, Yaratıcılık, Müşterekler**, Çev. Kübra Kelekoğlu, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 200.

⁹⁷ Andy C. Pratt, “Creative Cities: The Cultural Industries and the Creative Class”, **Geografiska Annaler: Series B, Human Geography**, 90 (2), 2008, p. 14.

DCMS, yaratıcı endüstrileri, “bireysel yaratıcılık, beceri ve yeteneğe dayanan ve fikri mülkiyetin üretilmesi ve işletilmesi yoluyla servet ve iş yaratma potansiyeline sahip endüstriler”⁹⁸ şeklinde tanımlamaktadır. Yine DCMS’ye göre, yaratıcı endüstrileri oluşturan sektörler, reklam, mimari, sanat ve antika piyasası, el sanatları, tasarım, moda tasarımı, film ve video, interaktif eğlence yazılımları, müzik, performans sanatları, basım, yazılım, bilgisayar hizmetleri, televizyon ve radyodur.⁹⁹

Yaratıcı endüstrilerin kapsamı da hâlen bir tartışma konusudur. DCMS’nin tanımlamasının ve sınıflandırmasının bireysel yaratıcılığa çok fazla önem attığı ve açıkça kâr amaçlı olduğu ifade edilmektedir.¹⁰⁰ Bu liste, film ve televizyon gibi üretim ve dağıtım tarzlarında endüstrileştirilmiş; sanat, el sanatları, moda tasarımı, müzik ve görsel ve performans sanatları gibi daha emek-yoğun ve zanaatkârlık isteyen; reklamcılık ve mimari gibi oldukça ticari sektörleri; büyük ölçüde kamu sübvansiyonuyla hareket eden sanat sektörleri ile bir araya getirmiştir. Fakat DCMS’nin yaklaşımı, homojen olmayan bu alt sektörleri birbirine bağlayan temel unsurların ne olduğunu net bir şekilde açıklamaktan uzaktır.¹⁰¹

2004 yılında Brezilya’nın São Paulo kentinde yapılan UNCTAD XI Bakanlar Konferansı ile beraber yaratıcı endüstriler konusu uluslararası ekonomi ve kalkınma gündemine dahil edilmiştir. UNCTAD, yaratıcı endüstrileri, miras, sanat, medya ve fonksiyonel yaratımlar olarak dört gruba ayırmakta¹⁰² ve bu sınıflandırma, kültürel

⁹⁸ “Creative Industries Mapping Document 1998”, (Çevrimiçi), <https://www.gov.uk/government/publications/creative-industries-mapping-documents-1998>, 28 Mart 2018.

⁹⁹ “Creative Industries Mapping Document 2001”, (Çevrimiçi), <https://www.gov.uk/government/publications/creative-industries-mapping-documents-2001>, 28 Mart 2018.

¹⁰⁰ Helin Liu, Elisabete A. Silva, Qian Wang, **Creative Industries and Urban Spatial Structure**, p. 18.

¹⁰¹ Terry Flew, Stuart Cunningham, “Creative Industries After the First Decade of Debate”, p. 114.

¹⁰² Bunları da dokuz alt gruba ayrılacak şekilde sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırma, görsel sanatlar (resim, heykel, fotoğraf ve antikalar), kültürel miras (arkeolojik alanlar, müzeler, kütüphaneler, sergiler vb.), geleneksel kültürel ifadeler (sanat ve el sanatları, festivaller, kutlamalar), performans sanatları (canlı müzik, tiyatro, dans, opera, sirk, kuklacılık), görsel-işitsel (film, televizyon, radyo, diğer yayınlar), yeni medya (yazılım, video oyunları, dijitalleştirilmiş yaratıcı içerik), yaratıcı hizmetler (mimari, reklamcılık, yaratıcı Ar-Ge, kültür & eğlence), tasarım (iç tasarım, grafik tasarım, moda tasarımı, takı ve oyuncak tasarımı), yayıncılık ve yazılı medya (kitaplar, basın ve diğer yayınlar) şeklindedir. “Creative Economy Report 2008”, (Çevrimiçi), http://unctad.org/en/docs/ditc20082cer_en.pdf, 28 Mart 2018.

endüstriler yaratıcı endüstrilerin bir alt kümesini oluşturacak biçimde yapılmaktadır. UNCTAD, politika odaklı girişimleri teşvik etme, ülkeler, kurumlar ve uluslararası toplum ile işbirliğini artırma ve ticaret ve kalkınma kazanımlarını teşvik etmede yaratıcı ekonominin potansiyeli konusunda hükümetlerin duyarlı hâle getirilmesi için önemli bir rol üstlenmiştir.¹⁰³ Dolayısıyla bu konferansın yaratıcı endüstriler kavramının benimsenmesinde önemli bir yer tuttuğu ifade edilebilir.

John Howkins'in 2001 yılında yayımlanan *Yaratıcı Ekonomi: İnsanlar Fikirlerden Nasıl Para Kazanır* adlı kitabı, "yaratıcılık"ın ve fikri mülkiyetin önemini anlamak ve "yaratıcılık"ı iş anlayışıyla birleştirmek isteyenler için bir referans hâline gelmiştir. Howkins'e göre "yaratıcılık" ve ekonomi yeni değildir, burada yeni olan "yaratıcılık" ve ekonomi ilişkisinin doğası, kapsamı ve olağanüstü değer ve zenginlik yaratmak için nasıl birleştirildikleridir. Ayrıca, Howkins, yaratıcı endüstrilerin, telif hakkı endüstrileri, patent endüstrileri, marka ve tasarım endüstrilerini kapsadığını ifade eder.¹⁰⁴ Bu kapsam, üreten ve patent alan endüstrileri de içerecek şekilde oluşturulmuştur. Bu, ilaç, elektronik, mühendislik ve kimyasal gibi büyük sektörlerin yaratıcı endüstrilere eklenebileceği anlamına da gelmektedir.¹⁰⁵ Bu durum hâlihazırda sınırları çok geniş olan yaratıcı endüstrilerin kapsamını daha da genişletmesine neden olabilir.

Howkins gibi "bilgi ekonomisi"¹⁰⁶ savunucuları da yaratıcı endüstrilerin, küreselleşmenin, bilgi ekonomisinin ve bilgi toplumunun politik, kültürel ve teknolojik manzaralarına uyduğunu düşünmekte¹⁰⁷ ve DCMS'nin tanımladığı yaratıcı endüstriler kapsamının hem iş hem de bilimsel yaratıcılığı içerecek şekilde

¹⁰³ "Creative Economy Report 2008", (Çevrimiçi), http://unctad.org/en/docs/ditc20082cer_en.pdf, 28 Mart 2018.

¹⁰⁴ "Understanding the Engine of Creativity in a Creative Economy: An Interview with John Howkins", (Çevrimiçi), http://www.acpcultures.eu/upload/ocr_document/WIPO_CreativeEconomyInterviewHowkins.pdf, 28 Mart 2018.

¹⁰⁵ David Hesmondhalgh, "Cultural and Creative Industries", p. 561.

¹⁰⁶ Bilgi ekonomisi, teknolojik gelişmeler ile beraber, bilgi üretme, bilgi işleme ve sembollerle iletişim teknolojilerine dayanan ve bu anlamda üretkenliğin ana kaynağının bilgi olduğu bir ekonomi olarak tanımlanabilir. Manuel Castells, **Ağ Toplumunun Yükselişi- Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 20-21.

¹⁰⁷ David Hesmondhalgh, "Cultural and Creative Industries", p. 562.

genişletilmesini istemektedir. Yaratıcı endüstriler için ağ oluşturma ve politika geliştirmeyi teşvik eden bir örgüt olan Creative Cluster, yaratıcılığın önemini vurgulamış ve bilim, sanayi ve kültürün aslında birbirinden farklı olduğu görüşünün artık geçersiz ve ilerleme için ciddi bir engel olduğunu ifade etmiştir.¹⁰⁸ Buradan, temel olarak ekonomik büyüme kaygısı ile hareket edilerek “yaratıcılık”ın ve kültürün ekonomik büyümenin bir parçası hâline getirildiği anlaşılabilir.

Hem hükümetler hem de sermaye tarafından ekonomik büyümeye giden yol olarak görülen “yaratıcılık” kavramı kapitalizmin neoliberal döneminin sacayaklarından biri olmuştur. Yani, kapitalizmin temel kavramlarından birine dönüşen “yaratıcılık”, yaratıcı endüstriler kavramının da ortaya çıkmasına ön ayak olarak kendi çerçevesine uygun bir literatür yaratmış ve bu sayede tam da ortaya atılma ve kullanılma amacına uygun bir şekilde kapitalizme işlerlik kazandırmıştır.¹⁰⁹

Yaratıcı endüstriler kavramı pek çok çalışmaya konu olsa da, bu çalışmaların çoğu eleştirel bir soru sormak yerine kavramı savunmak ile ilgilenmektedir. Öte yandan, bu çalışmalar yaratıcı endüstriler kavramına “işletme terminolojisi” ile yaklaşarak onu işletme literatürü içerisinde tartışmıştır. Kültür politikası ile ilgili tartışmaların da bir anda yaratıcı endüstriler kavramına endekslendiği görülmektedir.¹¹⁰ Yaratıcı endüstriler kavramına olan geçiş kendiliğinden olmamış; bu durum 1980’lerin başlarına dek uzanan bir dizi politik düşüncenin ürünlerinden biri olarak ortaya çıkmıştır. Bu anlamda, bu değişikliğin tarihsel açıdan belirli bir siyasi bağlama dayandığı ifade edilebilir. İngiliz İşçi Partisi de kamu hizmeti sunumunda devletten piyasaya topyekûn bir geçişi kabul etmenin yanı sıra bunu hızlandırmak istediğini belirtmiştir.¹¹¹ Başka bir deyişle, kültür endüstrisi kavramı politikayı şekillendiren kişiler tarafından yönlendirilmektedir.¹¹² “Kültür endüstrisi”

¹⁰⁸ Susan Galloway, Stewart Dunlop, “A Critique of Definitions of the Cultural and Creative Industries in Public Policy”, *International Journal of Cultural Policy*, Vol. 13, No.1, 2007, p. 20.

¹⁰⁹ Max Haiven, *Radikal Hayalgücü ve İktidarın Krizleri Kapitalizm, Yaratıcılık, Müsterekler*, s. 16-182.

¹¹⁰ Aras Ozgun, “Creative Industries: Neo-Liberalism as Mass Deception”, *Culture and Contestation in the New Century*, Ed. by. Marc James Léger, Intellect Books, 2011, pp. 108-111.

¹¹¹ Nicholas Garnham, “From Cultural to Creative Industries: An analysis of the implications of the ‘creative industries’ approach to arts and media policy making in the United Kingdom”, pp. 16-17.

¹¹² Justin O’Connor, “The definition of the ‘Cultural Industries’”, p. 16.

kavramından “kültürel endüstriler”e ve buradan da şu anda yaygın olarak kullanıldığı hâliyle “yaratıcı endüstriler” kavramına geçişin de aslında politik birer tercih olduğu ifade edilebilir.

Bilginin ekonomik potansiyelinden yararlanma konusuna artan ilgi de, kültürel endüstrilerden yaratıcı endüstrilere geçişin nedenlerinden biri olarak tariflenmektedir.¹¹³ Yaratıcı endüstrilerin yalnızca bilgi toplumu politikası bağlamında anlaşılabilceği savunulur. Bu terminolojiye geçişin, bilgi ve iletişim teknolojilerinin, dijitalleşmenin ve yeni iletişim ağlarının yayılması ile bunların üzerinde taşınan ürün ve hizmetlerin arasındaki ilişkiyi de içeren daha geniş bir tartışma bağlamında anlaşılabilceği ifade edilmektedir. Bu anlamda, yaratıcı endüstrilere yönelik politikanın, çeşitli biçimlerdeki bilgi ve iletişim teknolojileri politikasından ve bu politikanın formüle edildiği daha geniş bilgi toplumu perspektifinden ayrı tutulamayacağı belirtilir.¹¹⁴

Kısacası, kültür endüstrisinden yaratıcı endüstrilere geçiş yalnızca bir “etiket değişikliği” değildir ve bu değişimin altında hem teorik hem de politik kazanımlar bulunmaktadır.¹¹⁵ Yaratıcı endüstriler, Adorno’nun ifade ettiği biçimiyle kültür endüstrisinin eleştirel yanlarını nötrleştirmektedir.¹¹⁶ Başka bir ifadeyle, yaratıcı endüstriler kavramı kültür endüstrisi ile ilgili eleştirel analiz biçimlerinin reddedilmesine neden olmakta¹¹⁷ ve neoliberalizmin yarattığı ve derinleştirdiği eşitsizliği/sömürüyü açıklayan tartışmalara çok yakın bir yerde durmaktadır.¹¹⁸ Dolayısıyla kültür endüstrisinden yaratıcı endüstrilere geçiş ile kavramın neoliberal söylem ve pratik ile daha uyumlu hâle getirilmesinin amaçlandığı söylenebilir.

¹¹³ Susan Galloway, Stewart Dunlop, “A Critique of Definitions of the Cultural and Creative Industries in Public Policy”, pp. 19-25.

¹¹⁴ Nicholas Garnham, “From Cultural to Creative Industries: An analysis of the implications of the ‘creative industries’ approach to arts and media policy making in the United Kingdom”, p. 20.

¹¹⁵ *Ibid.*, p. 15.

¹¹⁶ Gene Ray, “Culture Industry and the Administration of Terror”, p. 168.

¹¹⁷ David Hesmondhalgh, “Cultural and Creative Industries”, p. 568.

¹¹⁸ Terry Flew, Stuart Cunningham, “Creative Industries After the First Decade of Debate”, p. 116.

İKİNCİ BÖLÜM

METALAŞAN ENDÜSTRİ MİRASI VE KÜLTÜR EKSENLİ YENİDEN İŞLEVLENDİRME

Neoliberalizmin kendisini en somut hâliyle gösterdiği yer olarak kent, sermayenin yeniden üretimine yönelik rant odaklı kentsel politikalarla yeniden yapılandırılmaktadır. Sanayisizleşme süreci ile beraber kent içinde kalmış endüstriyel miras alanlarının ve yapılarının kente kazandırılması için yeniden işlevlendirilmesi çok yaygın bir pratiktir. Ancak bu pratik yalnızca söz konusu alan ve yapıların korunması ve kentsel miras olarak kente kazandırılması amacıyla yapılmamaktadır. Endüstri mirasının yeniden işlevlendirilmesi, kentin neoliberal yeniden yapılandırılmasının bir parçası olarak da okunabilir. Buradan hareketle, bu bölümde öncelikle kentin ve endüstri mirasının metalaşması ve neoliberal kent politikaları anlatılacak; ardından, bu alanların dönüşümü ve yeniden işlevlendirilmesinde yaygın bir strateji olarak kullanılan “kültür eksenli kentsel dönüşüm” ve kentsel kültürel politika oluşturma alanı hâline geldiği iddia edilen “yaratıcılık” eksenli kent stratejileri açıklanarak örneklendirilecektir.

2.1. Sanayi Alanlarının ve Yapılarının Dönüşümü ve Yeniden İşlevlendirilmesi

1970 ve 1980’li yıllarda yeni bir birikim rejimi için ekonomik yeniden yapılanma dönemi başlamış ve yüksek hacimli, standartlaştırılmış kitle üretimine uygun örgütlenme biçimi ve yönetim tekniklerine sahip Fordist üretime karşı, emek süreçleri, işgücü piyasaları, ürünler ve tüketim kalıplarında “esnek birikim” anlayışına dayalı olan Post-Fordist üretim biçimi benimsenmiştir. Bu süreçte düşük ücretli emek gücünden yararlanabilmek adına sanayi üretimi büyük ölçüde üçüncü dünyaya taşınarak mekânsal olarak yeniden şekillenmiş ve ortaya çıkan yeni üretim sektörleri ve yeni piyasalar ile birlikte sanayinin terk ettiği alanlarda istihdamın artırılması

amaçlanmıştır. Teknolojinin ilerlemesi, ulaştırma ve iletişimin gelişmesini ve kolaylaşmasını sağlamış ve söz konusu değişikliklerin yaşanması hızlanmıştır.¹¹⁹

Üretimde meydana gelen değişim ve dönüşümler ile beraber kent, sanayisizleşmenin yaşandığı “ana sahne” hâlini almıştır. Sanayisizleşme sürecinin hem sanayi üretiminin merkez ülkelerden çevre ülkelere kayması hem de sanayinin kent merkezinin dışına taşınması şeklinde gerçekleşmesi kentlerin mekânsal yapısını önemli ölçüde etkilemiş ve değiştirmiştir.¹²⁰ Sanayinin kümелendiği kentler, 20. yüzyılın ortalarında eski işlevlerini kaybederek “sanayi kenti” kimliklerinden giderek sıyrılmaya başlamıştır.¹²¹ Bu süreçte pek çok fabrikanın kapanması, istihdam kaybının yaşanmasına ve kentsel gerileme ile beraber çoğunlukla kentsel çöküntü alanlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kısacası, üretim biçiminin değişmesi ve beraberinde sanayinin yer değiştirmesi ve sanayisizleşme süreçleri tüm dünyada geleneksel endüstriyel alanlar ve bu alanların içerisinde bulunan sanayi tesisleri üzerinde çeşitli etkilere neden olmuş ve toplumsal, ekonomik, çevresel problemler yaşanmaya başlamıştır.¹²²

Kentsel yenileme, en kapsamlı hâliyle “zaman süreci içerisinde eskijen, köhneyen, yıpranan, sağlıklı/sıvı/yasadışı gelişen ya da potansiyel arsa değeri üstyapı değerinin üzerinde seyrederek değerlendirilmeyi bekleyen ve yaygın bir yoksunluğun hüküm sürdüğü kent dokusunun, altyapısının sosyal ve ekonomik programlar ile oluşturulup beslendiği bir stratejik yaklaşım içinde, günün sosyoekonomik ve fiziksel şartlarına uygun olarak değiştirilmesi, geliştirilmesi, yeniden canlandırılması ve bazen de yeniden üretilmesi eylemi”¹²³ olarak tanımlanabilir. Avrupa ve Amerika’daki kentsel yenileme uygulamaları, daha çok kent merkezleri, atıl kalmış depolama ve

¹¹⁹ David Harvey, **Postmodernliğin Durumu**, s. 165-179.

¹²⁰ Biray Kolluoğlu, “Sunuş: Şehre Gören Gözlerle Bakmak”, **Yeni İstanbul Çalışmaları Sınırlar, Mücadeleler, Açılımlar**, Der. Ayfer Bartu Candan, Cenk Özbay, Metis Yayınları, İstanbul, 2014, s. 21.

¹²¹ Pelin Pınar Özden, **Kentsel Yenileme Yasal-Yönetmelik Boyut, Planlama ve Uygulama**, s. 218-219.

¹²² Luis Loures, “Industrial Heritage: the past in the future of the city”, **WSEAS Transactions on Environment and Development**, Issue 8, Volume 4, 2008, p. 688.

¹²³ Pelin Pınar Özden, **Kentsel Yenileme Yasal-Yönetmelik Boyut, Planlama ve Uygulama**, s. 44.

sanayi bölgeleri ya da tersane, liman, dok alanı ve kanal boyları gibi kıyı alanlarında yapılmıştır.¹²⁴

Özellikle Avrupa ülkelerinde kentsel mirası korumak son derece önemlidir ve yenileme eylemleri de kentsel korumadan ayrı düşünülmemektedir.¹²⁵ Rolf Höhmann, kentsel mirasın bir parçası olan endüstri anıtlarını koruma yöntemlerini dört gruba ayırır. Bunlardan ilki, hiçbir müdahale yapmadan ya da en az müdahale ile yeni bir işlev vermeksizin yapıyı olduğu gibi korumadır. İkincisi, çoğunlukla işlevini yitirmemiş teknik anıtlar için tercih edilen ve çok az bir müdahale ile yapıya eski işlevine yakın bir işlev vererek koruma yöntemidir. Üçüncüsü, özgün donanımını çok fazla kaybetmemiş ve yeterli teknik bilgiyi sunacak nitelikteki yapıların müze olarak işlevlendirilmesidir. Fakat müze olarak yeniden işlevlendirme pratiği çok yaygın bir biçimde kullanıldığı için müze işlevi dışında farklı ve yeni işlev arayışları da gündeme gelmiştir. Dördüncü olarak benimsenen yöntem ise yapıyı farklı bir işlevle yeniden işlevlendirmektir.¹²⁶

Endüstri yapılarında işlev kaybının sebepleri, mevcut sanayinin kent içinde kalması sonucu kapanması ve sanayinin kent dışına taşınması, ulaşım yapısının gelişimi, sanayi yapısının kent içinde olumsuz çevresel etki oluşturması, sanayi yapılarının ve donanımlarının yüksek sıcaklık, zararlı gazlar, aşırı kirlilik gibi üretim sürecinin olumsuz etkileri ile karşı karşıya kalmaları, sanayi yapılarının düzenli bakım ve onarımdan yoksun bırakılması, üretim teknolojilerinin değişmesi, teknolojik gelişimin beraberinde yeni iş kollarının gelişmesi şeklinde sıralanabilir. Bu bağlamda, genel olarak teknolojinin gelişmesiyle beraber endüstri yapılarının mevcut donanımlarının buna uyum sağlayamaması sonucunda üretim sorunları yaşamaları ve kentte neden oldukları çevresel tahribat nedeniyle kapatıldıkları ve işlevlerini kayb ettikleri söylenebilir.¹²⁷

¹²⁴ A.e., s. 45.

¹²⁵ A.e., s. 64.

¹²⁶ Aktaran Gül Köksal, "İstanbul'daki Endüstri Mirası İçin Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri", s. 126-129.

¹²⁷ Jülide Kazas, "Endüstriyel Miras Kapsamındaki Alanların Kentsel Yenilemeyi Oluşturmadaki Rolünün İrdelenmesi 'Ödemiş Örneği'", **Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2008, s. 21-22.

İşlevini yitirmiş, atıl kalmış ya da tam kapasite ile çalışmayan endüstri yapılarının farklı pek çok kullanıma uygun bir nitelik göstermesi nedeniyle yeniden işlevlendirilmesi gündeme gelmiştir.¹²⁸ Bu uygulamanın ana hedefi, en temel hâliyle, atıl kalmış olan yapının yıkılmasını önleyerek yeniden kullanılmasını sağlamaktır.¹²⁹ Öte yandan, endüstri yapılarının işlevsel dönüşümlerinde her bir yapı için o yapıya özgü niteliklerin göz önüne alınması ve yeniden işlevlendirme pratiğinin de buna göre yapılması gerekmektedir.¹³⁰ Burada önemli olan nokta ise yapının bir “kabuk” ya da “boş bir kutu” olarak algılanmaması, yapıya uygun işlevin bulunması ve seçilen işlevin ve yapılan uygulamanın birbiriyle ilişkili olmasıdır.¹³¹

Endüstriyel alanlar ve yapılar, kültürel, toplumsal ve ekonomik anlayış ve evrime tanıklık ederek kentsel mirasın bir parçasını oluşturmakta ve mekânın tarihinin önemli bir bölümünü tanımlamaktadır. Dolayısıyla zamanla kaybolma eğilimi gösteren bu alanların ve yapıların geri kazanılması ve korunması bir “fırsat” olarak görülür.¹³² Endüstriyel alanlar ve yapılar yalnızca üretimin yapıldığı ya da dönemin teknolojisini yansıtan yerler değil, aynı zamanda o dönemdeki insanların yaşayış biçimlerini, alışkanlıklarını ve deneyimlerini bize en somut hâliyle anlatan yerlerdir. Tam da bu sebepten kentsel ve kolektif hafızanın da bir parçasını oluşturmakta ve onunla özdeşleşmektedir. Bu bağlamda, bu alanların ve yapıların dönüşüm ve yeniden işlevlendirilme kararları verilirken toplumsal ve kültürel boyut göz ardı edilmemelidir. Koruma yaklaşımı, toplumsal ve kültürel boyutun yanı sıra, ekonomik boyutu da olan bir süreçtir. Genellikle hem uzun ömürlü hem de büyük hacimli olan endüstri yapıları gibi bir yeni yapı inşa etmek yerine var olan yapıyı korumak daha ekonomik olmaktadır.¹³³ Toplumların geçmişle ilişki kurmasını sağlayan mirasın korunması, nitelikli bir çevre ve sağlıklı bir toplumsal ve kültürel yaşam açısından önemlidir.

¹²⁸ Tomur Atagök, “Sanayi Mekanlarından Sanat Mekanlarına”, **Mimarlık**, Sayı: 292, 2000, s. 9.

¹²⁹ Gül Köksal, “İstanbul’daki Endüstri Mirası İçin Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri”, s. 129.

¹³⁰ Ülkü Altınoluk, “Endüstri Arkeolojisi Kapsamındaki Binalarda İşlev Dönüşümü”, **Mimarlık**, Sayı: 292, 2000, s. 7.

¹³¹ Gül Köksal, “İstanbul’daki Endüstri Mirası İçin Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri”, s. 129.

¹³² Luis Loures, “Industrial Heritage: the past in the future of the city”, p. 690.

¹³³ Benay Büyükarıslan, E. Dilay Güney, “Endüstriyel Miras Yapılarının Yeniden İşlevlendirilme Süreci ve İstanbul Tuz Ambarı Örneği”, **Beykent Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi**, Cilt 6(2), 2013, s.

Yalnızca ekonomik kaygılarla hareket edilerek toplumsal ve kültürel boyutun ihmal edilmemesi ve koruma amacından uzaklaşılması gerekmektedir.¹³⁴

2.2. Metalaşan Kent ve Neoliberal Kent Politikaları

Günü kâr ile kapatan sermayedarın önünde daha fazla para kazanmak için yeniden yatırım yapmak ya da bu “artı değeri” haz amaçlı harcayarak tüketmek gibi bir ikilem durmaktadır. Mutlaka birinin yatırım yapacağı kapitalist rekabet ortamı, sermayedarı daha fazla artı değer için zorunlu olarak yeniden yatırım yapmaya yöneltir. Fakat sürekli olarak yatırım yapmanın bir sonucu olarak artı ürün üretimi genişler¹³⁵ ve bu durum sistemin istikrarsızlaşmasına neden olur. Sistem, sermaye ve emek gücü fazlalarının kullanılmadan yan yana durduğu bir aşırı birikim krizine girmekte ve bunun sonucunda söz konusu sermaye ve emek gücü fazlalarının kârlı bir şekilde massedilmesi gerekmektedir.¹³⁶

Kapitalizmin siyasetinin, artı değerın üretilmesi ve massedilmesi için genel olarak yeni üretim yöntemleri ve daha spesifik olarak da yeni doğal kaynaklar gibi yeni kârlı mecralar bulma ihtiyacı tarafından belirlendiği söylenebilir. Bu durum ise doğal çevrenin üzerinde bir baskıya neden olmaktadır. Dolayısıyla artı değerın soğurulması sürecinde kentleşme önemli bir yer tutmakta ve sermayenin faaliyet sahasını genişletme ihtiyacı da kapitalist kentleşmeyi yönlendirmektedir.¹³⁷

Kentleşme ve sermaye birikimi arasındaki ilişkiyi analiz eden David Harvey’e göre, endüstriyel üretim “birincil sermaye döngüsü”dür ve bu döngü aşırı birikim yönünde bir eğilim doğurur. Meydana gelen “aşırı birikim krizi”nin üstesinden sermayenin ikincil ve üçüncül döngüye aktarılmasıyla geçici olarak gelmektedir. “İkincil sermaye döngüsü”, hem üretim hem de tüketim için gerekli olan yapıları çevrenin üretilmesini sağlayan sabit sermaye yatırımları olarak ifade edilebilir. Yapılı

¹³⁴ A. Binnur Kırış, “Türkiye’deki Tarihi Sanayi Yapılarının Günümüz Koşullarına Göre Yeniden Değerlendirilmeleri Konusunda Bir Yöntem Araştırması”, s. 80-82.

¹³⁵ David Harvey, **Asi Şehirler**, Çev. Ayşe Deniz Temiz, Metis Yayınları, İstanbul, 2012, s. 45-46.

¹³⁶ David Harvey, **Kent Deneyimi**, Çev. Esin Soğancılar, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 36-106.

¹³⁷ David Harvey, **Asi Şehirler**, s. 46-47.

çevre, dayanıklı ve mekânsal olarak sabit olan yol, kanal, rıhtım ve liman, fabrika, depo, kanalizasyon, devlet dairesi, okul, hastane, konut, işyeri ve mağaza gibi farklı unsurlardan oluşmaktadır. Yapılı çevre yatırımları da üretim, dolaşım, değişim ve tüketim amaçları doğrultusunda bir fiziksel peyzajın yaratılmasını gerektirir. “Üçüncül sermaye döngüsü”nde ise devlet müdahalesinin ön plana çıktığı söylenebilir. Bu döngü, bilim ve teknoloji yatırımları ve emek gücünün yeniden üretimi süreçleriyle bağlantılı olarak çeşitli sosyal harcamalardan oluşmaktadır. Bireysel kapitalistler bu tür yatırımları çekici bulsalar da, tek başlarına böyle yatırımlar yapmakta zorlanırlar. Bu bağlamda devlet, bu faaliyetlerin gerçekleşmesi yani sermayenin üçüncül döngüye yönlendirilmesi sürecine doğrudan katılmaktadır.¹³⁸

Sermaye döngüsüne dayalı bu açıklamalar, sermaye birikimi sürecinde kentin fiziksel ve sosyal peyzajının sürekli olarak değiştiğini göstermektedir. Aynı zamanda yapılı çevrenin dayanıklı ve sabit olması sebebiyle, Harvey’in ifade ettiği, “Bir kez kullanılıp atılabilen şehirler yaratmak imkansızdır.”¹³⁹ Yapılı çevredeki sermayenin değer yitirmesi sonucunda yaratılan fiziksel olanaklar sermaye birikiminin yeniden başlatılması için bir temel oluşturmakta ve “değer yitirmiş sermaye” olarak kullanılmaktadır. Yapılı çevrenin bir birikim aracına dönüşmesi, makine, bina ve hatta bütün bir kent altyapısını kapsayan sabit sermayenin değerinin fiziksel ömrü ne olursa olsun yok edilmesi ya da yenilenmesi yönünde bir baskı yaratır. Kapitalizmin iç çelişkilerinin yapılı çevredeki sabit yatırımlara yansması yeni bir fiziksel ve sosyal peyzaj yaratmaktadır. Sermaye, hem kendisine uygun bir peyzaj yaratmak için çalışmakta hem de inşa ettiği bu peyzajı bir kriz esnasında yıkmaktadır. Bu süreç kapitalist sistemin devamı açısından vazgeçilmez bir yerde durur.¹⁴⁰ Kısacası, kapitalizm varlığını devam ettirebilmek için kendi yapısal krizlerini kent ile çözmekte ve dolayısıyla kentten beslenmektedir.

Kentler, son yirmi yılda neoliberalizmin yeniden üretimi, dönüşümü ve yeniden yapılandırılmasında giderek daha merkezi bir hâl almıştır. Bu dönemde

¹³⁸ David Harvey, **Kent Deneyimi**, s. 43-112.

¹³⁹ **A.e.**, s. 115.

¹⁴⁰ **A.e.**, s. 112-269.

neoliberalizmin belirgin bir kentleşmesinin ortaya çıktığı ve kentlerin giderek genişleyen neoliberal politika deneyleri, kurumsal yenilikler ve politik-ideolojik projeler için stratejik hedefler hâline geldiği söylenebilir. Başka bir deyişle de, bu koşullar altında kentler, neoliberalizmin yeniden üretiminde bir “kuluçka” görevi görmektedir.¹⁴¹

Neoliberalizm, artan bir biçimde günümüzün kentsel koşullarının temel bir tanımlayıcısı olarak görülmekte; devam eden yeniden yapılandırmayı ve kentsel sosyal alanın yeniden oluşturulmasını tanımlamak ve teorileştirmek için kullanılan kavramlar da “neoliberalizm” referansları ile tamamlanmaktadır.¹⁴²

Neil Brenner ve Nik Theodore’a göre, kentsel kamusal alanların ortadan kaldırılması ya da bu alanlar üzerinde gözetimin yoğunlaşması, spekülâtif yeniden yapılanma için geleneksel işçi sınıfı mahallelerinin tahrip edilmesi, üst gelir gruplarının tüketimi için yeni özelleştirilmiş alanların oluşturulması, kurumsal yatırımları gerçekleştirmeye ve yerel arazi kullanım modellerini yeniden yapılandırmaya yönelik olarak büyük ölçekli mega projelerin yapımı, kapalı toplulukların ve diğer “arındırılmış” toplumsal yeniden üretimin alanlarının yaratılması ve önemli arazi kullanım planlama kararlarında “en yüksek ve en iyi kullanım” ilkesinin benimsenmesi gibi uygulamalar aracılığıyla yapı çevre ve kentsel form dönüştürülmektedir. Bunların bir sonucu olarak soylulaştırmanın sınırının genişlediği ve sosyo-mekânsal kutuplaşmanın yoğunlaştığı söylenebilir. Ayrıca, kentsel bozulma, “tehlikeli sınıflar” ve ekonomik düşüşe vurgu yaparak sanayi ve işçi sınıfı kentinin yeniden biçimlendirilmesi ve yeni bir kent imajının yaratılması amacıyla da büyük metropol alanlarında yeniden canlanma ve yeniden yatırım ihtiyacına odaklanan girişimci söylemler ve temsiller de harekete geçirilmiştir.¹⁴³

¹⁴¹ Neil Brenner, Nik Theodore, “Cities and the Geographies of ‘Actually Existing Neoliberalism’”, pp. 375-376.

¹⁴² Neil Brenner, Nik Theodore, “Neoliberalism and the urban condition”, *City*, 9:1, 2005, p. 101.

¹⁴³ Neil Brenner, Nik Theodore, “Cities and the Geographies of ‘Actually Existing Neoliberalism’”, pp. 371-372.

Neoliberal politikalar ile beraber “sermayenin kent(li)leşmesi” süreci yaşanmakta yani sermayenin kent üzerinde hâkimiyet kurma kapasitesi artmaktadır.¹⁴⁴ 1980 ve 1990’lı yıllarda da kentsel gelişimin ekonomik ilkeler doğrultusunda kurgulandığı ve özel sektörün kent üzerindeki rolünün arttığı politikalar uygulanmıştır. Bununla beraber, kentin rekabet gücünü artırmak ve kente yatırım çekmek adına “girişimci kent modeli”nin benimsendiği söylenebilir.¹⁴⁵ Bu model çerçevesinde geliştirilen neoliberal kent politikaları, dezavantajlı mahalle, kent ve bölgelerin iyileştirilmesi yerine, kaynakların dinamik ve girişimci büyüme odaklarına aktarılmasını amaçlamıştır.¹⁴⁶ Bu süreçte, “rekabetçilik”, “yatırım çekme”, “marka kent”, “kentsel pazarlama” ve “soylulaştırma” gibi neoliberal kentleşme stratejileri de ön plana çıkmıştır. Kısacası, neoliberalizmin kendisini en somut hâliyle gösterdiği yer olarak kent, artık sermayenin yeniden üretimine yönelik rant odaklı kentsel politikalarla yeniden yapılandırılmaktadır.¹⁴⁷ Başka bir deyişle de, meta hâline getirilen kenti pazarlamak yani yeni bir kent imajı ve kimliği yaratarak sermayeyi, üst gelir gruplarını ve turistleri çekmek amacıyla neoliberal kent politikaları hayata geçirilerek çeşitli mekânsal düzenlemeler yapılmaktadır.¹⁴⁸

2.3. Metalaşan Endüstri Mirası

En temel neoliberal politikalardan biri olan kamuya ait olan varlıkların metalaştırılması ve özelleştirilmesi, “önceleri kârlılık hesabı sınırları dışında görülen alanların sermaye birikimine açılması” amacıyla yapılmaktadır.¹⁴⁹ Kent merkezinin ekonomik, toplumsal ve mekânsal anlamda bir dönüşüm yaşamaya başlaması, genellikle kent merkezinde ya da su kenarında konumlanan, geniş alanlara sahip, devlet mülkiyetinde bulunan ve “önceleri kârlılık hesabı sınırları dışında görülen”

¹⁴⁴ David Harvey, **Asi Şehirler**, s. 116.

¹⁴⁵ Şebnem Gökçen Dünder, “Kentsel Gerileme’den Kentsel Rönesans’a Dönüşüm: Newcastle Upon Tyne, İngiltere”, **Kentsel Dönüşümde Politika, Mevzuat, Uygulama: Avrupa Deneyimi, İstanbul Uygulamaları**, Der. Dilek Özdemir, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010, s.150.

¹⁴⁶ David Harvey, **Asi Şehirler**, s. 72.

¹⁴⁷ Mehmet Penpecioglu, “Kapitalist kentleşme dinamiklerinin Türkiye’deki son 10 yılı: Yapılı çevre üretimi, devlet ve büyük ölçekli kentsel projeler”, **Birikim**, Sayı:270, 2011, s. 62.

¹⁴⁸ Şerife Geniş, “Küreselleşme, Kent ve Kültür”, **İdeal Kent**, Sayı: 3, 2011, s. 53.

¹⁴⁹ David Harvey, **Neoliberalizmin Kısa Tarihi**, s. 169-170.

endüstriyel miras alanları üzerinde bir baskı yaratmış ve bu alanlar sahip oldukları avantajlar nedeniyle sermayenin ilgisini çekmiştir.¹⁵⁰ Kenti bir meta olarak gören neoliberal yeniden yapılandırma projeleri için endüstriyel miras alanları da kârlı bir yatırım alanı hâlini almıştır.

İngiltere'nin Liverpool, Manchester, New Castle gibi gerileyen sanayi kentlerinin 1980'lerde giriştikleri stratejileri aktaran *Guardian*'ın “Şehirlerin kendilerine özgü kıymetli vasıfları, şehirden şehre tabii ki değişmektedir, ama her kent, öncelikle onları neyin muazzam yaptığının yapısal izlerini taşımaktadır. Başka bir deyişle, bu kentler pazarlanabilir bir içeriğe sahipler. Bu içerik, endüstriyel ve/veya denizciliğe ait mirastır”¹⁵¹ ifadesi de, aslında endüstri mirasının metalaştırmadan kaçamadığını anlatmaktadır.

Kentin tarihsel ve kültürel miras alanlarını yenileme ve restore etmeye yönelik çabaların, tarihsel ve kültürel mirası korumak ve sahiplenmek adına önemli girişimler olduğu yadsınamaz. Ancak bu çabaların bugün güçlü bir şekilde ortaya çıkması ve adeta “evrensel bir salgın hâlini” alması yalnızca koruma ve sahiplenme bilinci ile değil, kentin çekiciliğini ve rekabet potansiyelini artırarak sermayeyi, turistleri ve üst gelir gruplarını çekme amacıyla yapılan neoliberal kent politikaları ile birlikte de açıklanabilir.¹⁵² Metalaşan endüstri yapıları kentin neoliberal yeniden yapılandırılmasının bir parçası olarak benzer amaçlarla yeniden işlevlendirilmektedir.

Öte yandan, endüstri yapılarının hem özelleştirilmesi hem de çevresinde spekülatif girişimlerin yaşanması, yeniden işlevlendirme pratiğinin işlev seçimini etkilemekte ve ekonomik işlev ön plana çıkmaktadır.¹⁵³ Endüstri yapısını koruma

¹⁵⁰ Yücel Can Severcan, “Endüstri Mirasının Korunması ve Yeniden İşlevlendirilmesine İlişkin Özelleştirme Yaklaşımları: Sorunlar ve Olanaklar”, **Planlama**, Sayı: 52, 2012, s. 42.

¹⁵¹ David Harvey, **Sermayenin Mekânları Eleştirel Bir Coğrafyaya Doğru**, Çev. Başak Kıcıır, Deniz Koç, Kıvanç Tanrıyar, Seda Yüksel, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2015, s. 431-432.

¹⁵² Şerife Geniş, “Küreselleşme, Kent ve Kültür”, s. 53.

¹⁵³ Yücel Can Severcan, “Endüstri Mirasının Korunması ve Yeniden İşlevlendirilmesine İlişkin Özelleştirme Yaklaşımları: Sorunlar ve Olanaklar”, s. 43.

amacıyla yapılıyor ve bunu ön plana çıkarıyor gibi görünen pek çok yeniden işlevlendirme projesinin aslında ekonomik kaygılarla hareket ettiği ifade edilebilir.¹⁵⁴

2.4. Kültür Eksenli Kentsel Dönüşüm

1950’li ve 1960’lı yıllarda İngiltere ve Avrupa’daki kültürel kaynakların ekonomik kalkınma amacı doğrultusunda nasıl kullanılacağına dair henüz yerleşik bir düşünce yoktur. 1980’li yıllara kadar olan kültürel politikalar, ekonomik olandan ziyade toplumsal ve politik gündemlere hizmet etmiştir. Başka bir deyişle, kültürel kaynakların ekonomik yeniden yapılanma için kullanılması mevzusunun 1980’lere kadar gündeme gelmediği söylenebilir.¹⁵⁵

1973 krizi ile beraber kapitalizmin neoliberal evresine geçilmeye başlanmış ve neoliberalizm, kullanılan ürünler, teknoloji, hayat tarzları ve seyahat etme biçimlerinde değişiklikler meydana getirmiş; kâr elde edilebilecek yeni mekânların ortaya çıkarılmasına ve yine kâr elde etme güdüsüyle bağlantılı olarak yeni “kültürel ilginçlikler”in yaratılmasına neden olmuştur. Bu bağlamda, kültür de ekonomik bir faaliyet olarak görülmeye başlanarak kapitalistler ve girişimciler için kârlı bir yatırım sahası hâline gelmiştir.¹⁵⁶ Ancak kültür ve ekonomi arasındaki bağ, ne yeni bir gelişmedir ne de sosyal bilimler literatürü için yeni bir konu olmuştur. Burada yeni olan durum ise yerel ve ulusal hükümetlerin, kültür ve ekonomi arasındaki bağlantıyı fark etmesi ve bu bağlantıdan yararlanan politikaları rasyonel bir şekilde formüle edip uygulamalarıdır.¹⁵⁷

¹⁵⁴ A. Binnur Kırış, “Türkiye’deki Tarihi Sanayi Yapılarının Günümüz Koşullarına Göre Yeniden Değerlendirilmeleri Konusunda Bir Yöntem Araştırması”, s. 90-91.

¹⁵⁵ Lily Kong, “Culture, Economy, Policy: Trends and Developments”, *Geoforum*, 31 (4), 2010, pp. 386-387.

¹⁵⁶ David Harvey, *Sermayenin Mekânları Eleştirel Bir Coğrafyaya Doğru*, s. 160-166.

¹⁵⁷ Lily Kong, “Culture, Economy, Policy: Trends and Developments”, p. 385.

1980 sonrasında kültürün ekonomik potansiyeline yapılan vurguların artmasıyla birlikte, “kültürel politikanın kentsel ekonomik ve fiziksel yenilenmeye potansiyel katkısını vurgulayan bir dil”¹⁵⁸ kullanılmaya başlanmıştır.

“Kültür eksenli kentsel dönüşüm” (culture-led regeneration) stratejileri, terk edilmiş kıyı alanlarının tüketim, eğlence ve gösteri ekseninde yeniden geliştirilmesi amacıyla ilk defa 1950’lerde ABD’de kullanılan ve “festival pazar yerleri” (festival marketplace) olarak adlandırılan bir formüle dayanmaktadır.¹⁵⁹ Kültürün ve sanatın, toplumun yenilenmesi ve uyumuna odaklandığı, sanatçı ve yardımcı işler için iş fırsatları yarattığı, diğer tüketici gelişmelerini daha kârlı hâle getirerek insanları kent merkezlerine çektiği, ulusal ve uluslararası turistleri çekmede yardımcı olduğu ve diğer kentlerle rekabetçi mücadelede kent imajını geliştirdiği iddia edilmiştir. Bu fikirlerin 1980’lerde konferanslar ve yayınlar yoluyla Britanya’ya açık bir şekilde ithal edildiği ve önemli bir politika yeniliği olarak Britanya’da çok daha fazla uygulanmaya başladığı söylenebilir.¹⁶⁰ Dahası kültür eksenli kentsel dönüşüm ifadesi, kentsel politikalar için ilginç bir alternatif olmaktan çıkarak dünya çapındaki çok sayıda kent ve bölge için temel bir stratejiye dönüşmüştür.¹⁶¹

Kültürel stratejilerin ekonomik yeniden yapılandırma ve hükümetlerin kent politikasındaki değişiklikler yaratma bağlamında devreye sokulması kentler arasında yoğun bir rekabete yol açmış¹⁶² ve bu rekabet ortamında temel mesele ise “yer pazarlaması” olmuştur. En belirgin olarak geniş kentsel alanlar üzerinde ama aynı zamanda kırsal ve genellikle oldukça heterojen tüm bölgelerde uygulanan “yer pazarlaması” pratiği, genellikle bu yerleri yöneten kişiler ve kuruluşlar tarafından

¹⁵⁸ Franco Bianchini, “Remaking European Cities: The role of cultural policies”, **Cultural policy and urban regeneration The West European Experience**, Ed. by. Franco Bianchini, Michael Parkinson, Manchester University Press, Manchester, 1993, p. 13.

¹⁵⁹ Deborah Stevenson, **Cities and Urban Cultures**, Open University Press, Philadelphia, 2003, p. 141.

¹⁶⁰ Keith Bassett, “Urban cultural strategies and urban regeneration: a case study and critique”, **Environment and Planning**, Vol. 25, 1993, pp. 1773-1779.

¹⁶¹ Beatriz Garcia, “Deconstructing the City of Culture: The Long-term Cultural Legacies of Glasgow 1990”, **Urban Studies**, Vol. 42, No. 5/6, 2005, p. 841.

¹⁶² Keith Bassett, “Urban cultural strategies and urban regeneration: a case study and critique”, p. 1779.

formüle edilen ve çeşitli ekonomik ve toplumsal etkilere sahip bir fenomendir. Bu pratik, yerel makamların ve yerel girişimcilerin çoğunlukla işbirliği içinde çalışarak coğrafi olarak tanımlanmış belirli bir “yer” imajını sermayeye, turistlere ve hatta oradaki daha varlıklı sakinlere cazip gelecek şekilde pazarlamak için geliştirdiği çeşitli yolları içermektedir. Kültürün bir ekonomik kazanç kaynağı olarak görülmeye başlanması, kültürel stratejilerin “yer pazarlaması” pratiği içerisinde önemli bir rol üstlenmesine neden olmuştur.¹⁶³

Kültür turizmi de neoliberal kent politikalarının bir parçası olan pazarlama stratejilerinin arkasındaki temel motivasyonlardan biri olmuş ve kentsel dönüşüm için bir araç hâline gelmiştir.¹⁶⁴ Daha çok yerel miras temalarıyla bağlantılı olarak geliştirilen ve esas olarak kültür turizmini teşvik etme amacını taşıyan faaliyetler de kültür eksenli kentsel dönüşüm stratejisi olarak görülmektedir.¹⁶⁵ Kültür endüstrisine dayalı ekonomik kalkınma planları için önemli bir yerde duran kültür turizmi, kültürel alanların ve tesislerin yaratılması, genişletilmesi ve kullanılması şeklinde işler.¹⁶⁶ Bu anlamda, spor stadyumları, alışveriş merkezleri, marinalar, yeme-içme mekânları gibi tüketici çekim merkezleri ve geçici ya da kalıcı olarak kentsel eğlencelerin düzenlendiği eğlence merkezleri yaratılmakta¹⁶⁷ ve bu alanlar genellikle ziyaretçileri çekmek için oluşturulmaktadır. Susan S. Fainstein da, bu gibi alanlar ile beraber kentin -belirli- sakinlerinin çevredeki kentsel ortamdan izole edildiğini ve sakin için bir kentin ve ziyaretçi için ise başka bir kentin olduğunu ifade etmiştir.¹⁶⁸

¹⁶³ Chris Philo, Gerry Kearns, “Culture, History, Capital: A Critical Introduction to the Selling of Places”, **Selling Places: The City as Cultural Capital, Past and Present**, Ed. by. Gerry Kearns, Chris Philo, Pergamon Press, Oxford, 1993, pp. 1-4.

¹⁶⁴ Ülke Evrim Uysal, Pelin Pınar Özden, “Cultural tourism as a tool for urban regeneration in Istanbul”, **WIT Transactions on Ecology and The Environment**, Vol. 167, 2011, p. 389.

¹⁶⁵ Keith Bassett, “Urban cultural strategies and urban regeneration: a case study and critique”, p. 1775.

¹⁶⁶ Evdoxia Baniotopoulou, “Art For Whose Sake? Modern Art Museums and Their Role in Transforming Societies: The Case of the Guggenheim Bilbao”, **Journal of Conservation and Museum Studies**, Issue 7, 2001, p. 7.

¹⁶⁷ David Harvey, **Sermayenin Mekânları Eleştirel Bir Coğrafyaya Doğru**, s. 431.

¹⁶⁸ Susan S. Fainstein, “Tourism and the Commodification of Urban Culture”, (Çevrimiçi), <http://www.urbanreinventors.net/2/fainstein/fainstein-urbanreinventors.pdf>, 10 Eylül 2018.

Avrupa’da kültür ekseninde geliştirilen ve Avrupa Birliği’nin (AB) desteğiyle yapılan projelerden biri de “Avrupa Kültür Başkenti” (AKB) programıdır. Bu çok önemsenen programın amacının, “seçilen kentlerde kültürel yaşamın sergilenip yerel girişimcilerin bir yıl boyunca teşvik edilmesi yoluyla kenti kentli için daha yaşanır ve turistler için daha çekici bir yer hâline getirmek”¹⁶⁹ olduğu ifade edilir. AKB programı, turizm ve bununla bağlantılı olarak müze, sinema, galeri ve eğlence mekânlarının artması yani söz konusu kentlerde kültür endüstrisinin gelişmesi için büyük bir ivme yaratmaktadır.¹⁷⁰ Bununla beraber program, kentsel dönüşüm politikalarını hızlandırma aracı olarak kullanılmış ve kenti pazarlama noktasında işlevselleştirmiştir.¹⁷¹

Eski bir sanayi kenti olan Glasgow 1990 yılında AKB programı çerçevesinde “kültür başkenti” seçilmiştir. Bu karar, “kültür başkenti” unvanının yalnızca tarihsel miras açısından zengin ve “güzel” kentlere değil, çoğunlukla “daha az şatafatlı” sanayi sonrası kentlerine de verilebileceğini göstermektedir.¹⁷² Öte yandan, Glasgow’un kültür başkenti olarak seçilmesi “sanayi şehirlerini vitrine çıkarma” stratejisinin de bir parçası olarak okunabilir.¹⁷³ Glasgow tercihi, AKB programı için kültür politikasında bir kent pazarlama çağına geçişi yansıtan radikal bir değişimi işaret etmektedir. Bu durum yalnızca kenti değil, aynı zamanda AKB programının algılarını da değiştirmiş ve bu dönemden itibaren aday kentlerin önerileri daha çok kentsel dönüşüm gündemine kaymıştır.¹⁷⁴

¹⁶⁹ Deniz Göktürk, Levent Soysal, İpek Türel, “İstanbul Nereye? Avrupa’nın Kültür Başkenti Olmak...”, **İstanbul Nereye? Küresel Kent, Kültür, Avrupa**, Der. Deniz Göktürk, Levent Soysal, İpek Türel, Metis Yayınları, İstanbul, 2010, s. 22.

¹⁷⁰ Çağlar Keyder, “Küreselleşen İstanbul’da Ekonomi”, Küreselleşen İstanbul’da Ekonomi, Der. Çağlar Keyder, **Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi**, İstanbul, 2010, s. 7.

¹⁷¹ Carola Hein, “Avrupa Kültür Başkenti Programı ve İstanbul 2010”, **İstanbul Nereye? Küresel Kent, Kültür, Avrupa**, Der. Deniz Göktürk, Levent Soysal, İpek Türel, Metis Yayınları, İstanbul, 2010, s. 330-336.

¹⁷² Deniz Göktürk, Levent Soysal, İpek Türel, “İstanbul Nereye? Avrupa’nın Kültür Başkenti Olmak...”, s. 22.

¹⁷³ Carola Hein, “Avrupa Kültür Başkenti Programı ve İstanbul 2010”, s. 335.

¹⁷⁴ Beatriz Garcia, “Cultural Policy and Urban Regeneration in Western European Cities: Lessons from Experience, Prospects for the Future”, **Local Economy**, Vol. 19, No. 4, 2004, pp. 319-320.

Yeni bir kentsel vizyon tanımlama amacı taşıyan “flagship” projeleri de kentsel yeniden canlandırma süreci kapsamında değerlendirilebilir.¹⁷⁵ Sanayisizleşen kentler, cazip bir imaja sahip kentler yaratmak ve turist ve sermaye çekmek için kurgulanan “flagship” projeler için mükemmel bir yer olarak tariflenmektedir. İlk “flagship” projeler de sanayisizleşen ve bununla bağlantılı olarak ortaya çıkan sorunlardan en çok etkilenen kentlerde ortaya çıkmıştır.¹⁷⁶ Bu projeler, 1980’ler boyunca fiziksel çevrenin düzenlenmesi ve emlak fiyatlarının yükseltilmesi amacıyla geliştirilen yani kentsel mekânın fiziksel ve ekonomik yeniden yapılandırılmasına odaklanan “emlak-eksenli projeler” şeklinde gerçekleşmiştir.¹⁷⁷ 1990’lı yıllardan itibaren ise kültürel stratejilerin bu yeniden canlandırma sürecinin içerisine çekildiği söylenebilir.¹⁷⁸ Çoğunlukla, “büyük, simgesel ve ikonik” bir yapıda olan ve aslında bu sayede “yer pazarlaması”nda güçlü bir sembol olarak kullanılan¹⁷⁹ “flagship” projeler, kentsel alanların sermayenin yeni taleplerini karşılayacak şekilde yeniden yapılandırılması için temel bir mekanizma olarak görülmüş ve kentler arası rekabette önemli kent tanıtım araçları olarak kullanılmıştır.¹⁸⁰

Bunun en bilinen örneği ise Bilbao’daki “Guggenheim Müzesi”dir. Bilbao’da benimsenen strateji ise sanayisizleşmeye bağlı olarak meydana gelen çöküşün yarattığı “olumsuz” imajın ortadan kaldırılmasını ve onun yerine sanat, kültür ve eğlenceye dayalı ekonomik canlandırma stratejileri ile ilişkili yeni bir imajın ya da başka bir ifadeyle “daha iyi görünen, yenilikçi, çekici bir kent olarak Bilbao imajı”nın

¹⁷⁵ Keith Bassett, “Urban cultural strategies and urban regeneration: a case study and critique”, p. 1779.

¹⁷⁶ Robin Boelsums, “Living next to a flagship development”, (Çevrimiçi), <https://3ftfah3bhjub3knerv1hneul-wpengine.netdna-ssl.com/wp-content/uploads/2018/07/boelsums.pdf> , 10 Eylül 2018.

¹⁷⁷ Dilek Özdemir, “Batı Avrupa’da Kentsel Dönüşüm Olgusunun Süreç İçinde Değişen Anlamları ve Türkiye Yansımaları”, **Kentsel Dönüşümde Politika, Mevzuat, Uygulama: Avrupa Deneyimi, İstanbul Uygulamaları**, Der. Dilek Özdemir, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010, s. 7.

¹⁷⁸ Keith Bassett, “Urban cultural strategies and urban regeneration: a case study and critique”, p. 1779.

¹⁷⁹ Luke Binns, “Capitalising on culture: an evaluation of culture-led urban regeneration policy”, (Çevrimiçi), <https://arrow.dit.ie/cgi/viewcontent.cgi?article=1004&context=futuresacart>, 10 Eylül 2018.

¹⁸⁰ Patrick Loftman, Brendan Nevin, “Prestige Projects and Urban Regeneration in the 1980s and 1990s: a review of benefits and limitations”, **Planning Practice & Research**, Vol. 10, No. 3/4, 1995, pp. 302-304.

yaratılmasını içermektedir.¹⁸¹ Bilbao'yu ekonomik anlamda yeniden canlandırma amacıyla kurgulanan Guggenheim Müzesi'nin inşa edilmesi, kentin imajını büyük ölçüde değiştirmiş ve hatta diğer kentlerin kalkınma planları için bir model oluşturmuştur.¹⁸²

Kültür eksenli kentsel dönüşüm stratejileri farklı yerlerde ve farklı bağlamlarda başarılı bir şekilde çoğaltılacak bir prototipi temsil etmemelerine rağmen¹⁸³, tüketim ve kültür merkezleri olarak geliştirilmeye zorlanan kentlerde yapılan uygulamalar başka kentlere de kopyalanmaktadır.¹⁸⁴ Ayrıca, bu alanlar yerel halktan çok daha varlıklı ziyaretçiler ve turistler için erişilebilir, güvenli ve görsel olarak cazip hâle getirilmekte ve daha kozmopolit zevklere sahip insanları çekmek için yeniden düzenlenmektedir.¹⁸⁵ Dolayısıyla bu stratejilerin, çizilen resmin dışında kalan ve işsizlik ve diğer toplumsal problemler ile uğraşan pek çok vatandaş için çok da anlamlı olmadığı düşünülebilir.¹⁸⁶

Sermayeyi ve üst gelir gruplarını hedefleyen kent politikaları, sermayenin kültür ve hizmet endüstrisine yönelmesine ve bu bağlamda kültürün artan bir biçimde metalaşmasına neden olmaktadır.¹⁸⁷ Ayrıca, kültür endüstrisini geliştirmeye yönelik yapılan stratejiler, “kentin seçilmiş fiziksel çevresi”nde hayata geçirilmekte ve bununla beraber kentlerde giderek artan bir sosyo-mekânsal eşitsizliğe neden olarak kutuplaşmayı körüklemektedir.¹⁸⁸ Bu projelerin genellikle “yoksullaşmış bir ortamda

¹⁸¹ Lorenzo Vicario, P. Manuel Martinez Monje, “Another ‘Guggenheim Effect’? The Generation of Potentially Gentrifiable Neighbourhood in Bilbao”, **Urban Studies**, Vol. 40, No. 12, 2003, p. 2385.

¹⁸² Michael Keating, Monika de Frantz, “Culture-led strategies for urban regeneration a comparative perspective on Bilbao”, **International Journal of Iberian Studies**, 16(3), 2004, pp. 190-193.

¹⁸³ **Ibid.**, pp. 192-193.

¹⁸⁴ David Harvey, **Kent Deneyimi**, s. 359.

¹⁸⁵ Stephen Shaw, Susan Bagwell, Joanna Karmowska, “Ethnoscapes as Spectacle: Reimagining Multicultural Districts as New Destinations for Leisure and Tourism Consumption”, **Urban Studies**, Vol. 41, No. 10, 2004, p. 1983.

¹⁸⁶ Luke Binns, “Capitalising on culture: an evaluation of culture-led urban regeneration policy”, (Çevrimiçi), <https://arrow.dit.ie/cgi/viewcontent.cgi?article=1004&context=futuresacart> , 10 Eylül 2018.

¹⁸⁷ Şerife Geniş, “Küreselleşme, Kent ve Kültür”, s. 58-59.

¹⁸⁸ Stefan Krätke, “‘Yaratıcı Şehirler’in Yeni Kentsel Büyüme İdeolojisi”, **Kâr İçin Değil Halk İçin Eleştirel Kent Teorisi ve Kent Hakkı**, Der. Neil Brenner, Peter Marcuse, Margit Mayer, Çev. Ali Yağız Şen, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 188-192.

zenginlik adalarının yaratılmasına” yol açtığı ve kentin sosyo-ekonomik anlamda daha ayrıcalıklı alanlarının bir uzantısı hâline geldiği söylenebilir.¹⁸⁹

World Cities Culture Forum’un 2013 yılı sonlarında İstanbul’da yapılan toplantısının “Beyond Boosterism” başlığı altındaki tartışmada, “başarılı” olduğu öne sürülen kültür eksenli stratejilerin, soylulaştırma, yükselen emlak fiyatları ve sayısız sosyal dışlanma biçimlerine neden olduğu ifade edilmiş ve yapılan tartışmaların çoğu da bu stratejilerin yarattığı tehditlerle ilgili farkındalığı yansıtmıştır.¹⁹⁰ Kentsel dönüşüm politikalarında kültürün rolünü teşvik edenler dahi “yararlı” bir anlatım, strateji ve politika olarak sunulan kültür eksenli stratejilerin son yıllarda sorunlu hâle geldiğini bir ölçüde kabul etmektedir.

2.5. “Yaratıcılık” Eksenli Kentsel Stratejiler

Kültür endüstrisinden yaratıcı endüstriler kavramına geçişin kent politikalarına olan etkilerinden biri de “creativity-led urban economic development”¹⁹¹ stratejilerinin uygulanmaya başlamasıdır. Kültür endüstrisi, bir kentin “hastalıklarına” karşı nimet olarak sunulan genel bir “yaratıcılık” kavramına entegre edilmeye çalışılmış¹⁹² ve “yaratıcılık” ile ilgili stratejiler kentsel kültürel politika oluşturma alanı hâline gelmiştir.¹⁹³

Kentlerin “kâr” odaklı inşasını meşrulaştırma noktasında araçsallaşan kent teorilerinden biri Richard Florida’nın “yaratıcı sınıf” teorisidir.¹⁹⁴ Florida’ya göre “yaratıcı sınıf”, bilgisayar bilimi, matematik, mimarlık, mühendislik, yaşam bilimleri, fizik ve toplum bilimleri; sanat, tasarım, müzik, eğlence, spor ve medya; yönetim, iş

¹⁸⁹ Erik Swyngedouw, Frank Moulaert, Arantxa Rodriguez, “Neoliberal Urbanization in Europe: Large-Scale Urban Development Projects and the New Urban Policy”, **Antipode**, 34:3, 2002, p. 572.

¹⁹⁰ Kate Oakley, “Creating Space: A re-evaluation of the role of culture in regeneration”, (Çevrimiçi), http://eprints.whiterose.ac.uk/88559/3/AHRC_Cultural_Value_KO%20Final.pdf , 10 Eylül 2018.

¹⁹¹ Chris Gibson, Natascha Klocker, “Academic publishing as a ‘creative’ industry: some critical reflections”, **Area** 36, 2004, p. 431.

¹⁹² David Hesmondhalgh, “Cultural and Creative Industries”, p. 558.

¹⁹³ Carl Grodach, Daniel Silver, “Urbanizing Cultural Policy”, **The Politics of Urban Cultural Policy: Global Perspectives**, Ed. by. Carl Grodach, Daniel Silver, Routledge, London, 2013, p. 3.

¹⁹⁴ Stefan Krätke, “‘Yaratıcı Şehirler’in Yeni Kentsel Büyüme İdeolojisi”, s. 182.

ve finans; hukuk, halk sağlığı, öğretim ve eğitime uzanan mesleklerde¹⁹⁵ çalışan insanlardan oluşmaktadır.¹⁹⁶ Florida, “yaratıcı sınıf”tan insanların birbirleriyle karşılaşacakları ve sosyalleşecekleri mekânların yoğun olarak bulunduğu yerlere yerleşmeyi tercih ettiklerini ve yerin kendisinin “yetenek”li olarak adlandırılan bu insanları çeken, buluşturan ve ekonomik büyümeyi teşvik eden bir platform hâline geldiğini iddia etmiştir.¹⁹⁷

“Yaratıcılık” ve “yaratıcı sınıf” gibi kavramlar artık Batı’nın da ötesinde birçok kent ve topluluğa yayılmakta ve Şangay’da dahi nehir kenarındaki eski depolarda “yaratıcılığın” reklamı yapılmaktadır. Neoliberalizmin “yaratıcı” konulara ve alanlara duyduğu ihtiyacın bir ürünü olarak “Yaratıcı insanlar bul, yaratıcı alanlar yarat ya da öl” çağrısı artık çok açık bir hâle gelmiştir.¹⁹⁸ Kapitalizmin neoliberal döneminde “yaratıcılık” kavramının kendisi de bir işletme hâlini alarak kentleri “parlatmanın” bir aracına dönüşmüştür.¹⁹⁹ Yaratıcı endüstrilerin neoliberal kentleşme stratejileri bağlamında kentlerin imajını artırdığı ve onları çekici kıldığı söylenebilir. Kentsel yaratıcılık stratejileri, kentler arası rekabet, soylulaştırma, orta sınıf tüketimi ve “yer pazarlaması” etrafında çerçeveselenen neoliberal kalkınma gündemleri ile uyumlu çalışmaktadır.²⁰⁰ Dolayısıyla “yaratıcılık”ın ve “yaratıcı insanların” kente daha çok faaliyet çekecek bir “cazibe merkezi” oluşturma noktasında işlevselleştiği ve bunun da neoliberal politikaların yararına olduğu ifade edilebilir.²⁰¹ Bu bağlamda, neoliberalizmi olumlayan “yaratıcılık” ve yaratıcı endüstriler hem kentsel ekonomik kalkınma için kullanılmakta hem de kentsel pazarlama unsuru olarak görülmektedir.

¹⁹⁵ Richard Florida, **Yeni Kentsel Kriz**, Doğan Kitap, Çev. Derya Nuket Özer, İstanbul, 2018, s. 265.

¹⁹⁶ David Wilson ve Roger Keil ise “yaratıcı sınıf” kavramının büyük ölçüde yanlış anlaşıldığını ve aslında sınıf temelli ve gizemli bir kavram olduğunu ifade eder. Öncelikle, kentlerdeki gerçek “yaratıcı sınıf”ların evsizler ve işsizleri içeren yoksullar olduğunu savunmaktadır. Bunların, sosyal yönden ihmal edilmiş toplumlarda gündelik hayatlarını kurmaya çalıştıklarını ve bunu da yaratıcılık pratiklerini kayda değer bir şekilde kullanarak yaptıklarını ifade etmiştir. Wilson ve Keil’a göre, Florida’nın kavramsallaştırmasında bu gerçek “yaratıcı sınıf” yoktur. Çünkü aslında Florida’nın öne sürdüğü “yaratıcı sınıf” kavramı, sınıf yanlı ve sermaye ayrıcalıklıdır. David Wilson, Roger Keil, “The real creative class”, **Social & Cultural Geography**, 9:8, 2008, pp. 841-842.

¹⁹⁷ Richard Florida, **Yeni Kentsel Kriz**, s. 16-17.

¹⁹⁸ David Wilson, Roger Keil, “The real creative class”, p. 841.

¹⁹⁹ Max Haiven, **Radikal Hayalgücü ve İktidarın Krizleri Kapitalizm, Yaratıcılık, Müşterekler**, s. 30.

²⁰⁰ Jamie Peck, “Struggling with the Creative Class”, **International Journal of Urban and Regional Research**, Vol. 29:4, 2005, p. 741.

²⁰¹ Stefan Krätke, “Yaratıcı Şehirler’in Yeni Kentsel Büyüme İdeolojisi”, s. 183.

“Yaratıcı” kentleşme stratejileri, aslında neoliberal bir kent için öngörülüp tasarlanmakta ve pozitif bir kentsel süreç olduğu düşünülen soylulaştırma ile beraber çalışmaktadır. Dolayısıyla bu stratejiler “soylulaştırma-dostu stratejiler” (gentrification-friendly strategies) olarak da anılır.²⁰²

Kültürel faaliyetler ve ekonomik büyüme arasındaki bağlantıların en önemli savunucusu olan Florida dahi savunduğu politika yaklaşımının bazı sonuçları hakkındaki kaygılarını 2017 yılında dile getirmiştir.²⁰³ Florida’nın,

“Fark ettim ki şehirlerin ve yaratıcı sınıfın kendi kendilerine daha iyi ve daha kapsayıcı bir tür şehircilik doğurabileceklerine inanacak kadar aşırı iyimsermişim. (...) On yıldan biraz daha fazla bir süre içinde haklarında öngörde bulunduğum şehirlerimizin ve kentsel alanlarımızın yeniden canlanması azgın bir soylulaşmaya ve pahalılığa yol açıyor, yeni gelen varlıklılarla hayat mücadelesi veren, uzun süredir yerleşik olanlar arasında derin yarıklar açıyordu (...) Kendimi bir zamanlar savunduğum ve göklere çıkardığım kentsel yeniden canlanmanın karanlık yüzüyle karşı karşıya bulmuştum. Aynı yetenek ve ekonomik varlık kümelenmesinin, içindeki görece bir avuç süper yıldız şehir ve az sayıda seçkin mahallenin yarar sağlarken diğer pek çok yerin durgunlaştığı ya da geriye gittiği asimetrik, eşitsiz bir kentleşme doğurduğu benim için giderek netleşti. (...) Soylulaştırma ve eşitsizlik şehrin varlıklı ve avantajlılar tarafından yeniden kolonileştirilmesinin doğrudan sonuçlarıdır”²⁰⁴

ifadeleri ise “yaratıcı sınıf”ı çekmek için kurgulanan ve bu anlamda “yaratıcılık” ekseninde geliştirilen kentsel stratejilerin soylulaştırma ve kentsel eşitsizliğe neden olduğunu net bir şekilde göstermiştir.

“Yaratıcılık” odaklı stratejilerin kentsel eşitsizlik yarattığı ve soylulaştırma süreçlerine neden olduğu ifade edilse de, bu kentsel stratejilerin uygulanmaya devam ettiği görülmektedir. Bu stratejilerin soylulaştırma süreçleriyle ilişkili olduğunu gösteren en güncel örneklerden biri “2019 Avrupa Kültür Başkenti” programı kapsamında Bulgaristan Plovdiv’de geliştirilen “Kapana Creative District” olmuştur.

²⁰² Jamie Peck, “Struggling with the Creative Class”, pp. 763-764.

²⁰³ Kate Oakley, “Creating Space: A re-evaluation of the role of culture in regeneration”, (Çevrimiçi), http://eprints.whiterose.ac.uk/88559/3/AHRC_Cultural_Value_KO%20Final.pdf, 10 Eylül 2018.

²⁰⁴ Richard Florida, **Yeni Kentsel Kriz**, s. 18-31.

“Kapana Creative District”in AKB programının en önemli “flagship” projelerinden biri olduğu ve altyapı geliştirmeleriyle beraber ülkedeki “en çekici ve hareketli sanat merkezlerinden biri” hâline geldiği ifade edilmektedir.²⁰⁵ Plovdiv, eski bir sanayi kenti olmasa da, kent merkezindeki bir alanın isminin “yaratıcı” sıfatı ile beraber anılmasının, bunun “flagship” bir proje olarak nitelendirilmesinin ve tüm bunların AKB programı kapsamında yapıyor olmasının bu konu bağlamında önemli olduğu düşünölmektedir.

Fotoğraf 1: “2019 Avrupa Kültür Başkenti” programı kapsamında Plovdiv’de geliştirilen “Kapana Creative District”

Kaynak: Kişisel Arşiv

Plovdiv 2019 Vakfı’nın (The Plovdiv 2019 Foundation), 1980’li yıllardan itibaren yoğun bir ticaret ve zanaat merkezi olan Kapana ile ilgili esas amacı, bu alanın, “kültür, kültür yönetimi ve yaratıcı endüstriler alanında bir keşif, inovasyon ve deney mekânına dönüşerek yeniden canlandırılması” ve sanatçılar, küratörler, kültür

²⁰⁵ <https://plovdiv2019.eu/en/locations/770-kapana-creative-district>, (Çevrimiçi), 14 Eylül 2018.

yöneticileri, zanaatkârlar, yazarlar, mimarlar, yazılım uzmanları, şehirciler ve müzisyenler için bir “yaratıcı bir bölge” ve “cazibe merkezi” hâline getirilmesidir. Bu bağlamda, bölgenin, kentin en çekici noktalarından birine dönüşmesi planlanmıştır.²⁰⁶ 2014 yılından beri süregelen çabaların bir ürünü olan “Kapana Creative District”, kafe, restoran, bar, galeri, stüdyo, atölye, gece kulübü ve tasarım dükkânlarını barındırmakta ve “olağanüstü yaratıcı bir oyun alanı”²⁰⁷ olarak nitelendirilmektedir.

1964 yılında Ruth Glass tarafından ortaya atılan soylulaştırma kavramı, işçi sınıfı semtlerinin orta sınıflar tarafından işgal edilmesini, buradaki konutların yenilenmesini ve zaman içerisinde işçi sınıfının yerlerinden edilerek mahallenin toplumsal karakterinin giderek değişmesini ifade eder.²⁰⁸ Neil Smith’e göre, soylulaştırma kavramı artık 1960 ve 1970’lerde Avrupa ve Amerika’da yaşanan bu süreçten daha fazlasını ifade etmekte ve hem ölçek ve hem de çeşitlilik olarak genişlemektedir.²⁰⁹ Bu anlamda, soylulaştırma kavramının, “ticari soylulaştırma” olarak düşünülen moda uygun restoranlar, barlar ve kafeler gibi geleneksel tüketim mekânlarından ayrılan ve orta ve üst orta sınıf gibi belirli toplumsal sınıfların tüketim pratiklerine uygun olan mekânları ya da hizmetleri kapsadığı söylenebilir.²¹⁰ Bu yeni dükkânlar ve hizmetler “ticari soylulaştırma”nın “canlı bir görüntüsü”dür. Bu el değiştirme süreci genellikle toplumsal bir sorun olarak kabul edilmemektedir. Fakat bu durumun, ekonomik ve toplumsal kutuplaşmayı derinleştirdiği, düşük ve orta gelirli mahalleleri riske soktuğu ve belirli toplumsal kesimlere fayda sağlayabilecek geniş bir kentsel canlandırma pratiğinin parçası olduğu ifade edilebilir.²¹¹ Bu bağlamda, ticari

²⁰⁶ “KAPANA CREATIVE DISTRICT”, (Çevrimiçi), <https://plovdiv2019.eu/en/platform/transforms/130-urban-dreams/418-%D0%BA%D0%B0%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D0%B0-%D0%BA%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B0%D0%BB-%D0%BD%D0%B0-%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%80%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%B8%D0%BD%D0%B4%D1%83%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%B8>, 14 Eylül 2018.

²⁰⁷ Plovdiv “2019 Avrupa Kültür Başkenti” tanıtım broşürü

²⁰⁸ Aktaran Neil Smith, “Yeni Küresellik, Yeni Şehircilik: Küresel Kentsel Strateji Olarak Soylulaştırma”, Çev. İlknur Urkun-Bowe, İbrahim Gündoğdu, **Planlama**, Sayı:2, 2006, s. 20.

²⁰⁹ **A.e.**, s. 20-21.

²¹⁰ Kate Oakley, “Creating Space: A re-evaluation of the role of culture in regeneration”, (Çevrimiçi), http://eprints.whiterose.ac.uk/88559/3/AHRC_Cultural_Value_KO%20Final.pdf, 10 Eylül 2018.

²¹¹ Sharon Zukin, “New Retail Capital and Neighborhood Change: Boutiques and Gentrification in New York City”, **City & Community**, 8:1, 2009, pp. 47-49.

işletmelerin ağırlıklı olduğu “Kapana Creative District”, aslında bir “ticari soylulaştırma” ya da “ticarileştirme” projesi olarak düşünülebilir. Pozitif bir anlam yüklenen “yaratıcı” kavramı, “Kapana Creative District”te yaşanan bu soylulaştırma sürecini meşrulaştırma konusunda işlevselleşmiştir.

2.6. Endüstri Yapılarının Yeniden İşlevlendirilmesi

Yeni ve pazarlanabilir bir imaj inşa etme ve kültür endüstrisini geliştirme amacıyla uygulanan “kültür eksenli kentsel dönüşüm” stratejileri hem kentin hem de kültürün sermaye birikiminde önemli bir hâle gelmesiyle beraber artmıştır.²¹² Metalaşan endüstri mirası da “kültür eksenli kentsel dönüşüm”ün bir aracı hâline gelmekte ve kültür endüstrisi ile yeniden işlevlendirilmektedir.

Kültür endüstrisi ekseninde yeniden işlevlendirme projesi de aslında kültür endüstrisi alanında faaliyet gösteren yatırımcı için bir rant projesi olmaktadır. Bu bağlamda, endüstri mirasının kültür endüstrisi ile yeniden işlevlendirilmesinin ya da alışveriş merkezi, kongre merkezi, otel ve konut gibi kullanımları içerecek şekilde dönüştürülmesinin neoliberal kentleşme stratejileri bağlamında benzer anlamlara geldiği düşünülebilir. Çünkü bu projeler, en temel hâliyle, endüstri mirasını kârlı bir yatırım alanı olarak görmektedir. Öte yandan, bu alanların ve yapıların turistlerin ve üst gelir gruplarının tüketim pratiklerine hitap edecek şekilde yeniden düzenlendiği söylenebilir. Dolayısıyla endüstri mirası yapılarının bu tür projeler aracılığıyla yeniden işlevlendirilmesi, kentin neoliberal yeniden yapılandırılmasının farklı yüzleridir. Çalışmanın bu bölümünde de, tek yapı ölçeğindeki yeniden işlevlendirilen Tate Modern, Trevarefabrikken ve Viyana Gazometreleri örneklerine yer verilecektir.

2.6.1. Tate Modern

²¹² Pelin Pınar Özden, “Culture-led regeneration projects in post-industrial areas: the Istanbul experience”, **The Sustainable City VII**, Vol. 2, 2012, pp. 823-824.

1947 ve 1963 yılları arasında Londra Bankside’da elektrik santrali olarak inşa edilen The Bankside Power Station, 1981 yılından itibaren işlevini yitirmiştir. Tate Gallery’nin Londra’da modern sanat için ayrı bir galeri oluşturma fikrinin gündeme gelmesinin ardından, santral 1996 yılında dönüştürülmeye başlanmış ve “Tate Modern” olarak 2000 yılında açılmıştır.²¹³

Projeyi ilk andan itibaren destekleyen Southwark Meclisi, bu bölgenin alışveriş mağazaları, restoran, büro ve konutları da içeren bir “kültür mahallesi” olarak düzenlenmesini istemiştir. Tate Modern’in “yalnızca bir sanat müzesi değil, dev bacadan görkemli Londra manzaralarının izlenebileceği turistik bir mekân olarak” tasarlandığı ve çok sayıda kullanılmayan deponun konumlandığı Bankside’in yenilenerek “çekim merkezi” hâline getirilmesi projesinin “lokomotif”i olduğu söylenebilir.²¹⁴

2.6.2. Trevarefabrikken

1948 yılında Norveç’in Lofoten Adaları’nda bir balıkçı kasabası olan Henningsvær’de inşa edilen fabrika, karides soyma, balık yağı, el yapımı ahşap kapı ve merdiven üretimi gibi çeşitli faaliyetlere ev sahipliği yapmış ve Henningsvær’de yaşayan birçok balıkçı ve zanaatkâra gelir sağlayan bir yer olmuştur. 2010 yılında kapanan fabrika, 2014 yılında dört genç “girişimci” tarafından satın alınmış ve “Lofoten’te yaratıcı ve boş zaman aktiviteleri için bir kültür merkezi ve sosyal barınak” yaratma amacıyla yeniden işlevlendirilmiştir.²¹⁵ Burada “yaratıcılık” vurgularının bir “çekim merkezi” yaratma amacıyla ön plana çıkarıldığı söylenebilir. Film festivali, canlı performans, workshop ve konferans gibi etkinliklerin düzenlendiği Trevarefabrikken, içerisinde otel ve yeme-içme mekânlarını da barındırmaktadır.

²¹³ “History of Tate Modern”, (Çevrimiçi), <https://www.tate.org.uk/about-us/history-tate/history-tate-modern>, 17 Ekim 2018.

²¹⁴ Emma Barker, “Müzenin Toplumdaki Yeri: Yeni Tate Galerileri”, **Müze ve Eleştirel Düşünce Tarih Sahneleri- Sanat Müzeleri II**, Çev. Esin Soğancılar, Der. Ali Artun, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 173-174.

²¹⁵ <https://trevarefabrikken.no/>, (Çevrimiçi), 17 Ekim 2018.

Fotoğraf 2: Trevarefabrikken’de düzenlenen bir konser

Kaynak:<https://www.facebook.com/trevarefabrikken/photos/a.678665922239460/1515659888540055/?type=3&theater>, (Çevrimiçi), 17 Ekim 2018.

2.6.3. Viyana Gazometreleri

1896 ve 1899 yılları arasında Viyana’da inşa edilen ve 1981 yılında koruma altına alınan Havagazı Fabrikası, 1985-1986 yıllarından itibaren işlevsiz kalmıştır. SEG Kentsel Gelişim ve Konut Mülkleri Ltd., GPA Özel Çalışanlar için Konut İnşaatı Derneği Kamu Hizmetleri Ltd., GESIBA Yapı ve İnşaat Kamu Hizmetleri A.Ş.’nin üstlendiği, dört gazometre binasını kapsayan ve otopark, ofis, konut, yeme-içme, alışveriş ve eğlence mekânları gibi karma kullanımları içeren yeniden işlevlendirme projesinin yapımına 1999 yılında başlanmış ve proje 2001 yılında tamamlanmıştır. Söz konusu proje yapıların tarihi görünümünü korumuş olsa da,²¹⁶ bu “koruma” eski gazometrelerin yalnızca “boş bir kabuk” olarak bırakılması şeklinde gerçekleşmiştir.

²¹⁶ Manfred Wehdorn, “Viyana’daki Gazometre Binalarının Yeniden Kullanımı”, Çev. Tuğçe Selin Tağmat, *Mimarlık*, Sayı: 308, 2002, s. 49-51.

Fotoğraf 3: “Boş bir kabuk” olarak bırakılan Viyana Gazometreleri

Kaynak:<http://kot0.com/endustri-yapilarinin-donusumu-viyana-gazometreleri/>, (Çevrimiçi), 18 Ekim 2018.

2.7. Bölüm Sonucu

Kenti bir meta olarak gören neoliberal yeniden yapılandırma projeleri için endüstriyel miras alanları da kârlı birer yatırım alanı olarak hâline gelmiştir. Endüstri mirasının yeniden işlevlendirilmesi pratiği de, meta hâline getirilen kenti ve endüstri mirasını pazarlamak yani yeni bir kent imajı ve kimliği yaratarak sermayeyi, üst gelir gruplarını ve turistleri çekmek amacıyla hayata geçirilen neoliberal kent politikalarının bir parçası olarak okunabilir. Endüstriyel miras alanlarını ve yapılarını yeniden işlevlendirme projeleri, bu alanları sahiplenmek, korumak ve kente kazandırmak adına önemlidir. Ancak kentin sermaye birikim aracı hâline geldiği ve rant odaklı projelerle yeniden yapılandırıldığı düşünüldüğünde, bu projelerin neoliberal kent politikaları ile birlikte de düşünülmesi gerekmektedir.

Eski sanayi alanlarını ve kent merkezlerini yeniden canlandırma amacıyla pazarlanabilir bir kent imajı yaratma ve kültür endüstrisini geliştirme adına uygulanan “kültür eksenli kentsel dönüşüm” stratejileri de hem kentin hem de kültürün sermaye birikiminde önemli bir hâle gelmesiyle beraber artmıştır. Dolayısıyla söz konusu yeniden işlevlendirme pratikleri de genellikle kültür ekseninde yapılmakta ve bu projeler kültür endüstrisi alanında faaliyet gösteren yatırımcılar için bir rant projesi olmaktadır.

Öte yandan, eleştirel bir noktada duran kültür endüstrisi kavramına “olumlu” bir anlam katmak ve kavramı neoliberal söylem ve pratik ile daha uyumlu hâle getirmek adına yaratıcı endüstriler kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Bu değişikliğin kent politikalarına olan etkilerinden biri de “yaratıcılık” eksenli kent stratejilerinin artması olmuştur. “Yaratıcılık” ile ilgili stratejilerin de kentsel kültürel politika oluşturma alanı hâline gelmesiyle birlikte, dönüşüm ve yeniden işlevlendirme projelerinde “yaratıcılık” vurgularının söz konusu alanların “çekim merkezi” hâline getirilmesi amacıyla öne çıkarıldığı söylenebilir.

Tate Modern örneğinde de görüldüğü gibi, yeniden işlevlendirilen yapılar konumlandıkları alanı “parlatmak” için bir “lokomotif” görevi üstlenmektedir. Bu bağlamda, kültür eksenli kentsel dönüşüm ya da son dönemlerde sıkça ifade edildiği şekliyle “yaratıcılık” eksenli kentsel stratejiler, hem kültürün artan biçimde metalaşmasına hem de kentin “seçilmiş” bir alanında hayata geçirildikleri için sosyo-mekânsal kutuplaşmanın artmasına neden olmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSTANBUL'DA SANAYİLEŞMENİN EVRİMİ

İstanbul'da sanayileşmenin evrimi, erken sanayileşme ve Cumhuriyet dönemi olmak üzere iki ana dönem etrafında ele alınır. Dünyadaki yeni sermaye birikimi rejimine uyum için 1980 yılında kabul edilen 24 Ocak Kararları ise Türkiye'de yeni bir ekonomik dönemin yolunu açmış ve sanayi ile ilgili politikaları değişikliğe uğratmıştır. Bu bölümde, erken sanayileşme ve Cumhuriyet döneminde İstanbul'da yapılan sanayileşme girişimlerinin ardından, 1980 sonrası neoliberalizm ile beraber hızlanan sanayisizleşme politikaları ve neoliberal kentleşme stratejilerinin bir parçası olarak İstanbul'da eski sanayi alanlarının ve yapılarının dönüşümü ve yeniden işlevlendirilmesi meselesi tartışmaya açılacaktır.

3.1. Erken Sanayileşme Dönemi

Zafer Toprak, Osmanlı'da sanayileşmeden söz edebilmek için ticaret, tarım, nüfus, ulaşım-iletişim ve kurumsal düzenlemelerin birbirleriyle olan ilişkilerine ve bunların bir arada var olup olamadıklarına bakmak gerektiğinden söz eder. Osmanlı'da ise ne “tarım devrimi” ne de “nüfus devrimi” meydana gelmiştir. Bunların, 20. yüzyılın ortalarında yani Cumhuriyet döneminde yaşandığı söylenebilir. Toprak, tarım ve nüfus gibi dinamiklerin yanı sıra “talep” faktörünün de sanayileşme için gerekli olduğunu yani mal ve hizmet talebinin var olması gerektiğini de ifade etmektedir. Yeterli mal ve hizmet talebi oluşmayan Osmanlı'da da “sanayi”nin yerine “zanaat” tercih edilmiştir. Ayrıca, Osmanlı'da memur ve asker olmak geçerliliği olan meslekler olarak görülmektedir. Bu bağlamda, hem lonca sisteminin paternalist yapısının bir getirisi hem de zanaatın sınırları belirli ve durağan yapısına karşılık, fabrikada “eşgüdüm, uyum ve dakiklik” gibi nitelikler gerektiren koşullarda çalışan bir “işçi” olmayı istememe ve “işçi”liğin toplumun en aşağı katmanı olduğunun düşünülmesi gibi zihniyet sorunları da sanayinin gelişmesine ket vurmuştur.²¹⁷

²¹⁷ Zafer Toprak, “Osmanlı Devleti ve Sanayileşme Sorunu”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi Cilt 5*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 1341-1344.

1453 yılında İstanbul'un fethinden itibaren İstanbul'da tersane, liman ve top döküm ile ilgili sanayi tesislerinin kurulduğu görülmektedir. Osmanlı'nın savaş gemilerinin yapıldığı ve onarıldığı Haliç, Camialtı ve Taşkızak Tersaneleri'ni kapsayan Tersâne-i Âmire 15. yüzyılda Fatih Sultan Mehmet tarafından yaptırılmıştır.²¹⁸ 16. yüzyılda II. Bayezid döneminde top dökümü ve üretimi için kurulan Tophâne-i Âmire de bu dönemin en önemli sanayi tesislerinden biri olmuştur.²¹⁹ Dahası 18. yüzyılda geminin sabitlenmesi için denize atılan zincir ve zincirin ucundaki çıpayı ifade eden lengerin yapılması amacıyla Lengerhane, Şirket-i Hayriye'nin küçük teknelerinin yapımı ve vapurlarının bakım ve onarımı için Hasköy Tersanesi²²⁰, 18. yüzyıl başında Bakırköy Baruthanesi ve 18. yüzyıl sonunda da Darphâne-i Âmire'nin kurulduğu bilinmektedir.²²¹ Özellikle III. Selim, bu dönemde tersane, tophane ve askeri amaçlarla üretim yapan benzer tesisleri yenilemiş ve yeni tesisler kurmuştur.²²² Kısacası, bu dönemde Osmanlı'da sanayileşme girişimlerinin askeri amaçlar etrafında kaldığı söylenebilir.

18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başlarında İngiltere'de ortaya çıkan Endüstri Devrimi, hem İngiltere'yi bu dönemde üretim, ithalat ve ihracat alanında en büyük güç hâline getirerek rakipsiz bir duruma yükseltmiş hem de Avrupa'nın çehresini değiştirmiştir.²²³ İngiltere'den Fransa, Belçika, Almanya ve diğer Batı Avrupa ülkelerine yayılan makine ile fabrika üretiminin, hem İngiltere'yi hem de söz konusu diğer ülkeleri "düşük maliyetlerle ve büyük miktarlarda mamul mallar üretebilen

²¹⁸ Mustafa Bozdemir, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Endüstriyel Mirasımız, Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Endüstriyel Mirasımız**, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul, 2011, s. 359.

²¹⁹ Vedat Eldem, **Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s. 62.

²²⁰ T. Gül Köksal, H. Hüseyin Kargın, "Haliç'teki Endüstri Mirasının Geçmişi ve Geleceği", **Dünü ve Bugünü İle Haliç Sempozyum Bildirileri**, Der. Süleyman Faruk Göncüoğlu, Kadir Has Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 432.

²²¹ Gül Köksal, Zeynep Ahunbay, "İstanbul'daki Endüstri Mirası için Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri", **İTÜ Dergisi**, Cilt:5, Sayı:2, Kısım:2, 2006, s. 127-129.

²²² Zafer Toprak, "Tanzimat'ta Osmanlı Sanayii", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi Cilt 5**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 1345.

²²³ Rıfat Önsoy, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1988, s. 10-11.

ekonomiler” hâline getirdiği ifade edilebilir. Dahası bu ülkeler üretim için bol ve ucuz hammadde kaynakları ve mamul malları için de yeni pazar arayışına girmiştir.²²⁴

1815 yılından sonra Napolyon Savaşları'nın bitmesi ile beraber Fransa başta olmak üzere diğer Avrupa devletlerinin himayeci gümrük politikaları oluşturarak yerli sanayiye canlandırma bağlamında sanayileşme çabalarını artırdıkları görülmektedir. Fransa'nın başlattığı yüksek gümrük duvarları oluşturma politikasını, Alman Zollverein Devletleri ve Avusturya da uygulamıştır. Bunlarla beraber, Rusya'nın da ithalata ağır gümrük koyması, İngiltere'nin hem zengin hammadde kaynaklarına hem de önemli bir pazara sahip olan Osmanlı'ya yönelmesinde etkili olmuştur. Avrupa devletleri sanayilerini korumaya yönelik politikalar izlerken, Osmanlı'nın kapitülasyonlar ile verdiği haklar geçerliliğini sürdürmektedir.²²⁵ Bu bağlamda, Osmanlı, birçok Avrupalı imalatçı için önemli bir pazar hâline gelmiş ve mali anlamda Avrupalıların denetimi altına girmiştir.²²⁶

Ekonomi yeni bir düzen olarak kapitalizme açılırken, Osmanlı da bir yandan çeşitli reformlar yaparak merkezi devletin gücünü ve etkinliğini artırmaya çalışmaktadır. Hem ekonominin dışa açılması hem de söz konusu reform süreci ile beraber geleneksel Osmanlı düzeni de kurumsal ve ekonomik anlamda değişmeye başlamıştır. 1820'lerden Birinci Dünya Savaşı'na kadar geçen süre içerisinde Osmanlı, Batı'nın ekonomik, siyasal ve askeri gücüyle karşı karşıya gelmiş ve 19. yüzyıl Osmanlı için pek çok anlamda farklı bir dönem olmuştur.²²⁷

Dünya ölçeğinde değişmeye başlayan ilişkiler bağlamında Osmanlı ve İngiltere arasındaki eşitsiz ilişkilerin bir yansıması olan ve Osmanlı-İngiliz Ticaret Antlaşması olarak da anılan Balta Limanı Ticaret Antlaşması 1838 yılında imzalanmıştır. Osmanlı için 19. yüzyılın ekonomik ve toplumsal anlamda önceki dönemlerden

²²⁴ Şevket Pamuk, **Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi Büyüme, Kurumlar Bölüşüm**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017, s. 84-85.

²²⁵ Mehmet Seyitdanlıoğlu, “Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii (1839-1876)”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt:28, Sayı: 46, 2006, s. 54.

²²⁶ Edward C. Clark, “Osmanlı Sanayi Devrimi”, **Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, Der. Halil İnalcık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2006, s. 467.

²²⁷ Şevket Pamuk, **Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi Büyüme, Kurumlar Bölüşüm**, s. 87-148.

farklılaşmasının nedenlerinden biri de Balta Limanı Antlaşması'dır. Çünkü daha liberal ekonomi politikalarına dayanan bu antlaşma ekonomiyi dışa açık hâle getirmiştir.²²⁸

Tanzimat Dönemi'nde ordu ve maliye alanından, bürokrasi, eğitim, hukuk ve yargı alanlarına kadar uzanan pek çok reform yapılmıştır.²²⁹ Bu reformlar tepeden inme değil, belirli bir tarihsel birikimin ve toplumsal dinamiklerin ürünüdür. Öte yandan, Tanzimat'ı ortaya çıkaran siyasal ve uluslararası bağlamın da bu sürecin anlaşılması için önemli olduğu ve bu anlamda Tanzimat'ın büyük güçlerin artan baskılarından ve Balta Limanı Antlaşması'ndan bağımsız düşünülmemeyeceği de belirtilmektedir.²³⁰ Dahası Osmanlı'yı etkileyen dinamiklerden biri de Mısır'da Mehmet Ali Paşa'nın başlattığı sanayileşme girişimleri ve bunun bir sonucu olarak Osmanlı karşısında kazanmış olduğu askeri başarılarıdır. 18. ve 19. yüzyılın başlarında Osmanlı'da da devlet eliyle kurulan imalathanelerin var olmasına karşın bunlar Endüstri Devrimi teknolojisi ile donanmış değildir.²³¹

Tanzimat Dönemi'nde sanayi alanında önemli gelişmelerin yaşandığı ve özellikle de İstanbul'da büyük ve önemli sanayi yatırımlarının yapıldığı söylenebilir.²³² 19. yüzyılda İstanbul'daki endüstri tesislerinin sayısı 256'ya ulaşmıştır. Genel olarak, "su-deniz kenarında olma, işlenebilir topraklara sahip olma, korunaklı olma, demiryolu bağlantısının bulunması, hizmet edeceği yere yakınlık" gibi faktörler sanayi tesislerinin kuruluş yeri seçiminde önemli bir rol oynamıştır. İstanbul, Osmanlı'nın sanayileşme girişimlerinin en yoğun yaşandığı yer olarak bu süreci en iyi yansıtan kent kabul edilmekte ve Osmanlı'nın sanayileşme sürecine İstanbul'un sanayileşmesi üzerinden bakılabileceği de belirtilmektedir.²³³

²²⁸ A.e., s. 83-163.

²²⁹ A.e., s. 90.

²³⁰ E. Attila AYTEKİN, "Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu: 1703-1908 Kapitalistleşme ve Merkezileşme Kavşağında", **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat**, Haz. Gökhan Atılğan, Cenk Saraçoğlu, Ateş Uslu, Yordam Kitap, İstanbul, 2015, s. 61-62.

²³¹ Şevket Pamuk, **Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi Büyüme, Kurumlar Bölüşüm**, s. 92-93.

²³² Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii (1839-1876)", s. 53.

²³³ Gül Köksal, Zeynep Ahunbay, "İstanbul'daki Endüstri Mirası için Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri", s. 125-131.

Bu dönemde İstanbul'daki fabrikalar büyük ölçüde Haliç, Boğaz ve Marmara kıyılarına yerleşmiştir. Özellikle korunaklı bir liman olarak işlev görmesi Haliç'i sanayi tesislerinin yoğun olarak konumlandığı bir yer hâline getirmiştir.²³⁴ Buna ek olarak, hammaddelerin denizyolu ile kolay bir biçimde taşınması, gerekli su ihtiyacının karşılanması²³⁵ ve atıkların en kısa yoldan yok edilmesinin istenmesi gibi faktörler de sanayi tesislerinin Haliç'te yoğunlaşmasını etkilemiştir.

III. Selim'in ardından, II. Mahmut ve Abdülmecit dönemlerinde de silah fabrikaları hem yeni ortaya çıkan ihtiyaçlara göre düzenlenmiş hem de var olanlara yenileri eklenmiştir.²³⁶ Bu anlamda, II. Mahmut döneminde girişimlerin arttığı ve Fabrika-i Hümayûnlar'ın kurulduğu bilinmektedir. Genel olarak bu süreçte ordu ve devletin ihtiyacına yönelik olarak dokuma, deri ve savaş sanayisinin ön plana çıktığı söylenebilir.²³⁷ 1804 yılında Boğaziçi'ndeki Hünkâr İskeleyi'nde bir kağıt fabrikası ve uniformaların üretimi için bir yünlü dokuma fabrikasını içeren binaların yapımına başlanmıştır. Devletin ve ordunun deri ihtiyacını karşılamak için 1810 yılında Beykoz Debbağhâne-i Âmire²³⁸ ve Tersâne-i Âmire'nin gemilerinin yelken ve Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusunun yazlık elbise ve iç çamaşırı ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla da 1827 yılında Eyüp'te İplikhâne-i Âmire açılmıştır.²³⁹

Merkezi devletin ekonomi ile ilgili politikalarını her zaman siyasal, askeri ve mali öncelikleri yönlendirmiştir. Öncelikleri, vergi gelirlerinin artırılması, güçlü bir ordunun kurulması ve sarayın ve kentlerin iâşesinin sağlanması olan merkezi devletin sanayi alanındaki girişimleri de, bu bağlamda, ordunun ve devletin ihtiyaçlarını karşılamaya yöneliktir. Osmanlı, 1830 ve 1840'larda Avrupa'dan en son teknoloji ile donanmış makineler ithal etmiş ve devlet eliyle özellikle ordunun, donanmanın ve sarayın ihtiyaçlarına yönelik ve İstanbul ve yakın çevresinde yoğunlaşan fabrikalar kurmuştur. Bu fabrikalarda hem çalışmak hem de üretimi yönetmek adına Avrupa'dan

²³⁴ A.e., s. 131.

²³⁵ Erol Tümertekin, **İstanbul İnsan ve Mekân**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014, s. 197.

²³⁶ Vedat Eldem, **Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, s. 62.

²³⁷ Zafer Toprak, "Tanzimat'ta Osmanlı Sanayii", s. 1345.

²³⁸ Edward C. Clark, "Osmanlı Sanayi Devrimi", s. 468-469.

²³⁹ Rifat Önsoy, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası**, s. 49-50.

yüksek ücretli mühendis, teknisyen ve işçi getirilmiştir.²⁴⁰ Dahası fabrikalarda kullanılacak makinelerin çoğunun da Avrupa'dan ithal edildiği bilinmektedir.²⁴¹

Asâkir-i Mansûre-i Muhammediye ordusuna fes giydirilmesine karar verilmesi ile beraber 1833 yılında Kadırğa'da ilkel bir teknoloji ile çalışan bir fes imalathanesi kurulmuştur. Ardından, bu imalathane 1839 yılında Haliç'e taşınmış ve 1843-1851 yıllarında da yeni teknoloji ile donatılmıştır. 1840'ların ortalarında Hereke Dokuma Fabrikası, Çubuklu Billur Fabrikası ve Beşiktaş'ta bir demir dökümhanesi²⁴², Paşabahçe'de bir porselen fabrikası, Unkapanı'nda bir Askeri Tahiniye Fabrikası²⁴³, 1843 yılında Feshane'ye bir yünlü dokuma kısmının eklenmesi ve yine aynı yıl içerisinde Darphâne-i Hümayûn'da buhar gücüyle çalışan para basma makinelerinin kullanılmaya başlanması²⁴⁴ bu dönemdeki diğer önemli sanayi girişimleridir.

1843 yılından itibaren Yedikule'den Küçükçekmece'ye kadar uzanan ince uzun bir şeride yerleşen ve "İstanbul Kompleksi" olarak adlandırılan bir "sanayi parkı" kurulmaya başlanmıştır. Bu kompleksin bir parçası olarak Zeytinburnu'nda fabrikalar inşa edilmiş ve burası bir sanayi alanı olarak gelişmeye başlamıştır. Bu alanın içerisine demir döküm ve yapım işleri ve kumaş ve pamuklu çorap üretimi gibi faaliyetleri içeren fabrikalar konumlanmıştır. 1850'lerden itibaren Bakırköy'de de sanayi üretim tesisleri kurularak bu kompleks genişletilmiştir. Bu alanda ise iplik bükme, dokuma ve pamuklu basma fabrikası, demir atölyesi, buharlı makine deposu ve küçük buharlı gemilerin yapımı için bir tersane bulunmaktadır. Dahası Yeşilköy'de de içerisinde yeni hayvan cinsleri, çeşitli deney ekinleri ve fidanların bulunduğu bir model çiftlik projesi yapılmıştır.²⁴⁵

Bunların yanı sıra, Dolmabahçe Sarayı'nı aydınlatmak amacıyla 1853 yılında Dolmabahçe Gazhanesi ve Beylerbeyi Sarayı'nın aydınlatılması için de 1865 yılında

²⁴⁰ Şevket Pamuk, **Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi Büyüme, Kurumlar Bölüşüm**, s. 92-93.

²⁴¹ Edward C. Clark, "Osmanlı Sanayi Devrimi", s. 472-473.

²⁴² Rıfat Önsoy, "Tanzimat Dönemi Sanayileşme Politikası 1839-1876", **H.Ü Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 1984, s. 6.

²⁴³ Mehmet Seyitdanlıoğlu, "Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii (1839-1876)", s. 64.

²⁴⁴ Edward C. Clark, "Osmanlı Sanayi Devrimi", s. 471-472.

²⁴⁵ **A.e.**, s. 469-470.

(Kuzguncuk) Nakkaştepe Gazhanesi kurulmuştur. 1884'te Haliç'in kıyısında tütün işleme ve sigara üretimi amacıyla Cibali Tütün ve Sigara Fabrikası kurulmuştur.²⁴⁶ Yine 1884 yılında Beykoz Debbaghâne-i Âmire'ye kundura üretimi amacıyla yeni bir tesisin eklendiği de bilinmektedir.²⁴⁷ Bu sanayi tesisleri Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası'nın temeli olmuştur.²⁴⁸ 1891'de Anadolu yakasının gaz ihtiyacını karşılamak amacıyla kurulan (Kadıköy) Hasanpaşa Gazhanesi ve 1893 yılında açılan Yıldız Çini Fabrika-i Hümâyûnu yine bu dönemdeki önemli sanayi tesisleri arasındadır.²⁴⁹

1908 yılında başlayan II. Meşrutiyet dönemi ile sanayileşmenin önemi giderek fark edilmiş ve Osmanlı'da sanayileşme bilinci artmıştır.²⁵⁰ II. Meşrutiyet ile beraber gündeme gelen ve yerli sanayi sermayesinin yatırımlarına ayrıcalık sağlayarak gelişmesine öncülük edecek bir uygulama olarak²⁵¹ Tanzimat döneminin sanayileşme girişimlerinden alınan derslerle yapılan Teşvik-i Sanayi Kanunu 1913 yılında çıkarılmıştır. Öte yandan, bu dönemde fabrikalara çeşitli ayrıcalıkların tanındığı da söylenebilir. Hem yeni kurulacak hem de genişletilecek olan fabrikalar, teçhizat ve kimyevi madde gibi hammaddelerin ithalatında vergiden muaf tutulmuştur. Dahası fabrikalara arazi ve bina temin etme kolaylıklarının sağlandığı da bilinmektedir.²⁵²

Bu dönemde, 1910 yılında Paşabahçe Tuğla ve Kiremit Fabrikası, 20. yüzyıl başlarında Üsküdar Elektrik Fabrikası ve 1913 yılında da Silaharağa Elektrik Fabrikası gibi önemli sanayi tesisleri kurulmuştur.²⁵³

²⁴⁶ Mustafa Bozdemir, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Endüstriyel Mirasımız**, s. 149-463.

²⁴⁷ Zafer Toprak, "Tanzimat'ta Osmanlı Sanayii", s. 1345-1347.

²⁴⁸ Mustafa Bozdemir, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Endüstriyel Mirasımız**, s. 133.

²⁴⁹ Gül Köksal, Zeynep Ahunbay, "İstanbul'daki Endüstri Mirası için Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri", s. 127-139.

²⁵⁰ Zafer Toprak, "II. Meşrutiyet ve Osmanlı Sanayii", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi Cilt 5**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 1348.

²⁵¹ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009**, İmge Kitapevi, Ankara, 2003, s. 30-31.

²⁵² Zafer Toprak, "II. Meşrutiyet ve Osmanlı Sanayii", s. 1349-1352.

²⁵³ Gül Köksal, Zeynep Ahunbay, "İstanbul'daki Endüstri Mirası için Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri", s. 127-129.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile beraber fabrikaların işlemez hâle gelmiştir. Dış ticaretin durması ve savaşın yarattığı yeni koşullar ile beraber, Osmanlı ekonomisi 1914 yılından sonra kendi kendine yeterlik, korumacılık, sanayileşme ve “milli iktisat” ilkelerini benimseyerek içe dönük politikalara ağırlık vermiştir.²⁵⁴ Korkut Boratav da, “savaşın yarattığı kıtlık koşullarından yararlanarak ve devlet desteğiyle bir yerli ve milli burjuvazinin yetiştirilmesi gerektiğini; bunun hem mümkün hem de kalkınma ve modernleşme için zorunlu olduğunu” vurgulayan “milli iktisat”ın benimsendiği ifade eder.²⁵⁵

Gündüz Ökçün, Osmanlı'nın sanayisi hakkında fikir vermesi amacıyla 1913-1915 yıllarında bir sanayi sayımı yapmış ve bu sayımda sanayinin, dokuma, toprak, deri, ağaç, kırtasiye, kimya, madeni ve gıda imalatına dayalı olduğunu göstermiştir.²⁵⁶ Öte yandan, bu sayıma göre sanayi kuruluşlarının yüzde 55'i İstanbul ve yakın çevresinde konumlanmaktadır.²⁵⁷ Avrupa rekabeti karşısında ihracatı hammadde ve yiyecek maddelerine, ithalatı ise mamul maddelere dayalı bir ülke konumunda bulunan Osmanlı'da temel sanayinin kurulamadığı ve bu sanayinin ancak yakın pazar için tüketim malları üretimi ile sınırlı kaldığı söylenebilir.²⁵⁸ Bu bağlamda, bu sayım ülkenin sanayi profilini ciddi bir biçimde ortaya koysa da, aslında bu dönemde modern anlamda bir Osmanlı sanayisinin var olmadığını göstermiştir.²⁵⁹

3.2. Cumhuriyet Döneminde Sanayileşme

Cumhuriyet Türkiye'si'nin pek çok yasal ve kurumsal düzenlemesinin ardında Tanzimat döneminin izleri vardır.²⁶⁰ Osmanlı'da başlayan ve özellikle Tanzimat döneminde yoğunlaşan sanayileşme girişimlerinin birer parçası olarak çoğu fabrika,

²⁵⁴ Şevket Pamuk, *Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi Büyüme, Kurumlar Bölüşüm*, s. 163-176.

²⁵⁵ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*, s. 27.

²⁵⁶ Gündüz Ökçün, *Osmanlı Sanayii 1913, 1915 Yılları Sanayi İstatistik*, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1997, s. 4-6.

²⁵⁷ Zafer Toprak, “II. Meşrutiyet ve Osmanlı Sanayii”, s. 1353.

²⁵⁸ Gündüz Ökçün, *Osmanlı Sanayii 1913, 1915 Yılları Sanayi İstatistik*, s. XXI-XXII.

²⁵⁹ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009*, s. 21.

²⁶⁰ Zafer Toprak, “Osmanlı Devleti ve Sanayileşme Sorunu”, s. 1341.

bu fabrikalara ait makine ve teçhizatlar ve bu fabrikalarda çalışanlar sanayileşme için bir birikim oluşturmuş ve Cumhuriyet yönetimi de bu birikimi devralarak sürdürmüştür.²⁶¹

Bu dönemde “yeni burjuvazinin yabancı sermayeyle (‘eşit koşullarda’) işbirliği ve ortaklık ilişkileri içine girerek gelişmeyi ve sanayileşmeyi gerçekleştirmesi”²⁶² amaçlanmış olsa da, güçlü bir özel sektörün yokluğu sebebiyle devlet, sanayi alanında gelişmeye ve devlet eliyle girişimci yaratılmasına yönelik çeşitli uygulamalar yapmıştır. 1927 yılında Teşvik-i Sanayi Kanunu’nun kabul edilmesi, gıda, tekstil ve çeşitli yapı malzemeleri alanlarındaki sanayi kuruluşlarını ve özellikle yabancı sermayeyi desteklemek için yapılan önemli girişimlerden biri olarak nitelendirilebilir.²⁶³

1929 yılında hem Lozan Antlaşması’nın koyduğu gümrük tarifeleri sınırlamalarının bitecek ve Osmanlı’dan kalan borçların ödenmeye başlanacak olması hem de dünya ölçeğinde yaşanan Büyük Buhran’ın etkisi ile beraber ekonomi politikalarında değişiklikler yaşanmış ve daha korumacı ve devletçi yeni politikalar uygulanmaya başlanmıştır.²⁶⁴ 1930’lardan itibaren bu ekonomi politikalarının içerisinde sanayileşmeye yönelik adımların da atıldığı ve özel sektörün yokluğunda devletin bir girişimci gibi davranarak ithal ikameci politikaların başlangıcı şeklinde nitelendirilebilecek çeşitli sanayi yatırımlarını gerçekleştirdiği söylenebilir.²⁶⁵

Sovyetler Birliği’nin hem uzmanlar aracılığıyla teknik hem de kredi vererek ekonomik anlamda yardımcı olduğu ve Türkiye’de planlı sanayileşme deneyiminin bir parçası olarak okunabilecek Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı 1934 yılında yürürlüğe girmiştir.²⁶⁶ Devlet, demir ve deniz yollarında, millileştirmelerden sonra belediye

²⁶¹ Mustafa Bozdemir, **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Endüstriyel Mirasımız**, s. 24.

²⁶² **A.e.**, s. 61.

²⁶³ Şevket Pamuk, **Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi Büyüme, Kurumlar Bölüşüm**, s. 181.

²⁶⁴ Mustafa Şener, “Burjuva Uygarlığının Peşinde”, **Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat**, Der. Gökhan Atılğan, Cenk Saraçoğlu, Ateş Uslu, Yordam Kitap, İstanbul, 2015, s. 202.

²⁶⁵ Fikret Şenses, Erol Taymaz, “Unutulan Bir Toplumsal Amaç: Sanayileşme Ne Oluyor? Ne Olmalı?”, **ERC Working Papers in Economics 03/01**, 2003, s. 2.

²⁶⁶ Doğan Avcıoğlu, **Türkiye’nin Düzeni**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1982, s. 447.

hizmetlerinde ve enerjide egemen olmuş ve sanayi ve maden sektörlerinde de yatırımların büyük bir kısmını yapan bir aktör hâline gelmiştir.²⁶⁷

1929 yılından 1939'a yılına kadar sanayinin milli gelir içindeki payı yüzde 11'den yüzde 18'e yükselmiş ve 1930-1939 dönemi Türkiye sanayileşmesinde önemli birikimlerin yaşandığı bir dönem olmuştur.²⁶⁸ Cumhuriyet Dönemi'nde Sümerbank ve SEKA yatırımları da başlamış ve fabrikaların sayısı artmıştır. Bu yatırımların artık çoğunlukla İstanbul dışına yani Anadolu'ya yapıldığı söylenebilir.²⁶⁹ Bununla beraber, İstanbul yatırım açısından durağan bir sürece girmiş olsa da, bu dönemde sanayi, ticaret ve hizmet sektöründe hâlâ önemli bir kenttir.²⁷⁰

1923 yılında Söğütözü Mezbahası, yine aynı yıl içerisinde Paşabahçe İspirto ve İçki Fabrikası, 1926'da Yunus Çimento Fabrikası, 1930'da Mecidiyeköy Likör ve Kanyak Fabrikası ve 1943'te Paşabahçe Şişe Cam Fabrikası gibi sanayi tesisleri kurulmuştur.²⁷¹ 1938 yılında da var olan sanayi işletmelerinin yüzde 30'unun İstanbul'da olduğu bilinmektedir.²⁷²

1939 yılında başlayan İkinci Dünya Savaşı, korumacı ve devletçi politikaları kesintiye uğratmış ve Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'ndan daha kapsamlı hazırlanan ve bazıları yatırım malı tesisi niteliği gösteren 100'e yakın fabrikanın kurulmasını tasarlayan ikinci planın yürürlüğe girmesini engellemiştir.²⁷³ Başka bir ifadeyle, 1939-1945 yılları arasındaki İkinci Dünya Savaşı'nın savunma harcamalarını artırması,

²⁶⁷ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009**, s. 70-71.

²⁶⁸ **A.e.**, s. 70.

²⁶⁹ Gül Köksal, "Osmanlı'nın endüstrileşme hamlesi", (Çevrimiçi), http://www.mimarizm.com/makale/osmanli-nin-endustrileşme-hamlesi_113528?sourceId=113527 , 20 Haziran 2018.

²⁷⁰ Asuman Türkün, Şükrü Aslan, Besime Şen, "1923-1980 Döneminde Kentsel Politikalar ve İstanbul'da Konut Alanlarının Gelişimi Mevzuat, Aktörler ve Hâkim Söylem", **Mülk, Mahal, İnsan İstanbul'da Kentsel Dönüşüm**, Der. Asuman Türkün, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 49.

²⁷¹ Gül Köksal, Zeynep Ahunbay, "İstanbul'daki Endüstri Mirası için Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri", s. 127-130.

²⁷² Erdal Yavuz, "Sanayideki İşgücünün Durumu", **Osmanlı'dan Cumhuriyet Türkiye'sine İşçiler 1839-1950**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 159.

²⁷³ Özgür Öztürk, **Türkiye'de Büyük Sermaye Grupları Finans Kapitalin Oluşumu ve Gelişimi**, Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 2011, s. 56-57.

savaş öncesinde başlayan planlama ve yatırım çalışmalarının askıya alınmasına sebep olmuş ve söz konusu uygulamaların yapılamaması da bir “kesinti” döneminin yaşanmasına yol açmıştır.²⁷⁴ Bu anlamda, bu dönemde korumacı-devletçi sanayileşme stratejilerinden uzaklaşıldığı ve özellikle 1946’dan itibaren serbestleşmeyi esas alan politikaların uygulanmaya başlandığı söylenebilir.²⁷⁵

Türkiye’nin siyasal ve iktisadi hayatının dönüm noktalarından biri olarak kabul edilen 27 Mayıs 1960 darbesi ile beraber planlı kalkınma modeline geçiş amaçlanmıştır. 1960’lar sanayileşmenin bir devlet stratejisi olarak kabul edildiği yıllardır.²⁷⁶ 1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı’nın (DPT) kurulması ile birlikte planlı bir kalkınma dönemi başlamış ve yıllık planlamalar yapılarak hedeflenen kalkınma gerçekleştirilmek istenmiştir.²⁷⁷ Öte yandan, bu planlı dönemde sanayide iç talebin canlandırılması ve sanayinin dış rekabete karşı korunmasına yönelik politikalar izlenmiştir.²⁷⁸

1930’larda başladığı ifade edilen ve “ülkede bir sanayi sektörü oluşturmak amacıyla sanayi faaliyetine himaye sağlama” anlayışına dayalı olan ithal ikameci sanayileşme, 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra uygulanan stratejiler ile beraber derinleşmiştir. 1930’larda devletin ve özel sektörün kurduğu imalat sanayinin teknolojik destek ve girişimci bir taban oluşturması, imalat için temel girdileri üretmesi, iç pazarın genişletilmesi, devletin kurduğu fabrikalarda çalışan teknik kadroların ve yöneticilerin tecrübelerini özel sektöre aktarması ve tarım sektörünün dönüşümünün pazar, altyapı ve yeni sanayi yatırımları için teknolojik bir taban

²⁷⁴ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009**, s. 83.

²⁷⁵ Ateş Uslu, “Çok Partili Hayata Dönüş Dönemi (1945-1950) ‘Hür Dünya’nın Saflarında”, **Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat**, Der. Gökhan Atılğan, Cenk Saraçoğlu, Ateş Uslu, Yordam Kitap, İstanbul, 2015, s. 343.

²⁷⁶ Mustafa Kemal Bayırbağ, “Devletin Yeniden Ölçeklenmesi, Dışlanma ve Neoliberalizmin Zamansallığı”, **Tarih, Sınıflar, Kent**, Der. Besime Şen, Ali Ekber Doğan, Dipnot Yayınları, Ankara, 2010, s. 283.

²⁷⁷ Erbatır Çavuşoğlu, **Türkiye Kentleşmesinin Toplumsal Arkeolojisi**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014, s. 159.

²⁷⁸ Fatma Doğruel, A. Suut Doğruel, “Türkiye’de Sanayileşme ve Kriz”, **Geçmişten Geleceğe Türkiye Ekonomisi**, Der. Murat Koyuncu, Hakan Mihci, A. Erinç Yeldan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 61-62.

oluşturması ithal ikameci sanayileşme için birikim oluşturmuş ve ithal ikameciliğe dayalı sanayileşmenin 1960'larda kurumsallaşmasını sağlamıştır.²⁷⁹

İç pazara yönelik sanayileşmeyi benimseyen ve devlet için zorunlu, özel sektör için yönlendirici olan Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1963 yılında yürürlüğe girmiş ve bu anlamda ithal ikameci sanayileşmeyi desteklemiştir. Devlet bu dönemde ekonominin gelişmesini ve kalkınmanın sağlanmasını Kamu İktisadi Teşebbüsleri (KİT'ler) aracılığıyla yapmaktadır. 1965'ten sonra dönemin başbakanı Süleyman Demirel ile beraber, planlama anlayışının özel sektörü destekleyen bir niteliğe büründüğü de söylenebilir.²⁸⁰ Dolayısıyla bu dönemde sanayi girişimciliği, özel teşebbüs ve kamu iktisadi teşebbüsleri birbirini tamamlamıştır.²⁸¹

Tarımda yaşanan çözüme ve ithal ikameci sanayileşmeye bağlı olarak kentlerde gelişen tarım-dışı sektörlerin yanında ulaşım ve iletişim ağlarının da kolaylaşmaya ve yaygınlaşmaya başlaması 1950 ve 1960'lardaki iç göçü tetiklemiş ve bu göç başta İstanbul olmak üzere sanayinin yoğunlaştığı yerlere olmuştur. Başka bir ifadeyle, topraktan elde ettiği gelire yaşamını sürdüren kesim tarım-dışı alanlardan gelir elde etme arayışına girmiş ve özellikle İstanbul'a göç etmeye başlamıştır. 1960'lardan itibaren İstanbul'un tekrardan Türkiye'nin en fazla göç alan ve sermaye çeken kenti hâline geldiği söylenebilir.²⁸²

1960 ve 1970'ler sanayileşmenin yaygınlaştığı ve derinleşmeye başladığı yıllardır. "Makine yapan makineler yapmak" ve "ağır sanayiye yönelme" temaları söylem düzeyinde kalmayıp pratiğe de dökülmeye başlanmış ve sanayinin milli hasıladan aldığı pay tarıma yaklaşmıştır.²⁸³ 1973 yılında dünya ölçeğinde yaşanan krizin ise Türkiye gibi ithal ikameci sanayileşmeyi benimseyen ülkeleri büyük ölçüde

²⁷⁹ Çağlar Keyder, **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 178-188.

²⁸⁰ Şevket Pamuk, **Türkiye'nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi Büyüme, Kurumlar Bölüşüm**, s. 235-236.

²⁸¹ Eşref Uğur Çelik, Mustafa İsmihan, "Çok Partili Dönemde Türkiye'nin Makroekonomik Performansı", **Geçmişten Geleceğe Türkiye Ekonomisi**, Der. Murat Koyuncu, Hakan Mihçı, A. Erinç Yeldan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 233-234.

²⁸² Asuman Türkün, Şükrü Aslan, Besime Şen, "1923-1980 Döneminde Kentsel Politikalar ve İstanbul'da Konut Alanlarının Gelişimi Mevzuat, Aktörler ve Hâkim Söylem", s. 51.

²⁸³ Korkut Boratav, **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009**, s. 236.

etkilediği ve dışa bağımlılığın azaltılmasını hedefleyen sanayileşme stratejilerine rağmen bu kriz ile beraber ithalat harcamalarının arttığı görülmektedir.²⁸⁴ Bu anlamda, bu kriz dünya ölçeğinde yeni bir dönemin yolunu açmıştır.

3.3. Neoliberalleşme ve İstanbul’da Neoliberal Kent Politikaları

1980 yılında kabul edilen 24 Ocak Kararları, bu dönemde uluslararası piyasalara borçlarını ödemekte zorlanan Türkiye gibi geç kapitalistleşmiş ülkeler için IMF ve Dünya Bankası tarafından standart olarak sunulan yapısal uyum ve istikrar sağlayan bir programdır. Dolayısıyla tercih olmaktan ziyade dünyadaki bu yeniden yapılanma dönemine yani yeni sermaye birikim rejimi için gerekli uygulamaları neoliberal ekonomik politikalarla hayata geçirecek olan döneme bir uyum zorunluluğu olarak okunabilir.²⁸⁵ Bu kararlar Türkiye için ithal ikameci sanayileşmeden ihracata dayalı sanayileşmeye geçişi ifade etmektedir. Diğer bir deyişle, ihracata yönelik gelişmeyi sürdürülebilir ve ekonomiyi serbestleştirme amacı güdülen dünya ekonomisiyle bütünleşmek istenmiştir.²⁸⁶

24 Ocak Kararları’nı formüle eden ve 12 Eylül döneminde de bir süre geçiş hükümetinin ekonomi bakanlığını yapan Turgut Özal, 1983 yılında Anavatan Partisi’ni (ANAP) kurmuş ve ANAP, 6 Kasım 1983 seçimlerinde oyların yüzde 45,14’ünü alarak seçimden tek başına iktidar olarak çıkmıştır. ANAP, neoliberal ekonomi politikalarını benimsemiş ve Batı’da “Thatcherizm”, “Reaganizm” ile yükselen neoliberalizm, Türkiye’de “Özalizm” ile yaşanmıştır.²⁸⁷

Bu dönemde, ithal edilen ürünler piyasaya girmeye başlamıştır. Bununla beraber fabrikaların kapanmaya başladığı ve kentlerin sanayi ile bağının kopararak hizmet sektörüne dayalı ekonomik bir yapıya geçmesine yönelik adımların atıldığı

²⁸⁴ Asuman Türkün, Şükrü Aslan, Besime Şen, “1923-1980 Döneminde Kentsel Politikalar ve İstanbul’da Konut Alanlarının Gelişimi Mevzuat, Aktörler ve Hâkim Söylem”, s. 55-56.

²⁸⁵ Erbatur Çavuşoğlu, **Türkiye Kentleşmesinin Toplumsal Arkeolojisi**, s. 187.

²⁸⁶ Eşref Uğur Çelik, Mustafa İsmihan, “Çok Partili Dönemde Türkiye’nin Makroekonomik Performansı”, s. 236.

²⁸⁷ Erbatur Çavuşoğlu, **Türkiye Kentleşmesinin Toplumsal Arkeolojisi**, s. 182-183.

görülmektedir.²⁸⁸ Bu bağlamda, sanayileşme ile ilgili politikalar değişikliğe uğramış ve bu dönemde sanayi alanında “pasif politikalar” izlenmiştir. Yani genel olarak uygulanan politikaların sonuçlarının sanayileşmeyi dolaylı bir şekilde etkileyeceği gibi bir düşüncenin benimsendiği söylenebilir.²⁸⁹

Yine 1960 Doğu Marmara Planı ile beraber İstanbul’un gündemine giren sanayinin kent merkezinden uzaklaştırılması kararı, 1970’lerde yavaş yavaş uygulanmaya başlamış ve bu uygulamalar 1980’lerde giderek hızlanmıştır. Köprülerin ve çevre yollarının yapılması ile beraber ulaşımın artması da sanayisizleşme sürecini tetiklemiştir. Bu sürecin ise bazen plan kararları ile gerçekleştiği bazen de kent merkezinde büyümek için yeterli alana sahip olmayan veya zaman içerisinde yüksek rant potansiyeline sahip alanlarda kalan sanayi tesislerinin kent dışına taşınması/taşınmak zorunda bırakılması şeklinde yaşandığı ifade edilebilir.²⁹⁰

ANAP’ın 1984 yerel seçimlerinde de başarılı olması ile beraber Bedrettin Dalan İstanbul’da belediye başkanı olmuş ve Özal ile beraber “İstanbul’u Beyrut’un yerine Ortadoğu ve Avrupa’da uluslararası bir kent yapma” amacını taşıyan neoliberal kent politikalarını uygulamaya başlamıştır.²⁹¹ Sanayisizleşme politikaları ile bu dönemde ortaya çıkan İstanbul’u bir “dünya kenti”²⁹² yapma söylemi birbirine

²⁸⁸ Erbatur Çavuşoğlu, Julia Strutz, “‘Şimdi Gideceğiz, Evleri Yıkacağız!’ Türkiye’nin Neoliberal Hegemonik Politikasında Mekânsal (Yeniden) Üretimin Rolü”, **“Yeni Türkiye”ye Varan Yol Neoliberal Hegemonyanın İnşası**, Der. İsmet Akça, Ahmet Bekmen, Barış Alp Özden, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 204.

²⁸⁹ Fatma Doğruel, A. Suut Doğruel, “Türkiye’de Sanayileşme ve Kriz”, s. 63-64.

²⁹⁰ Asuman Türkün, Binnur Öktem Ünsal, Mücella Yapıcı, “1980’ler Sonrasında İstanbul’da Kentsel Dönüşüm Mevzuat, Söylem, Aktörler ve Dönüşümün Hedefindeki Alanlar”, **Mülk, Mahal, İnsan İstanbul’da Kentsel Dönüşüm**, Der. Asuman Türkün, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 92.

²⁹¹ Binnur Öktem, “Neoliberal Küreselleşmenin Kentlerde İnşası: AKP’nin Küresel Kent Söylemi ve İstanbul’un Kentsel Dönüşüm Projeleri”, **Planlama**, Sayı:2, 2006, s. 57.

²⁹² Hâkim sınıfın dünya ölçeğinde politik, toplumsal ve mekânsal olarak meydana gelen dönüşümleri açıklamak için oluşturduğu ifade edilen “dünya kenti” söylemi, en genel hâliyle, yeni uluslararası işbölümünün mekânsal örgütlenmesini anlatmaktadır. John Friedmann, “The World City Hypothesis”, **Development and Change**, Vol. 17, 1986, p. 69. Başka bir ifadeyle de, bu söyleme göre, yeni küresel ekonomi bu “dünya kenti” olarak addedilen kentler tarafından kontrol edilir ve yönetilir. Merkezi ve yerel hükümetlerin belirli politikaları uygulaması hâlinde kentlerin bu niteliğe kavuşacağı ifade edilerek kentler arasında bir yarış başlatılmaktadır. Binnur Öktem, “Küresel Kent Söyleminin Kentsel Mekânı Dönüştürmedeki Rolü Büyükdere-Maslak Aksı”, **İstanbul’da Kentsel Ayrışma**, Der. Hatice Kurtuluş, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2016, s. 26-27.

eklemlenmiş ve eski sanayi alanlarında ve liman bölgelerinde mekânsal düzenlemeler yapılmasının önü açılmıştır.²⁹³

16.03.1982 tarihinde turizm sektörünün geliştirilmesi ve kentin tarihi ve doğal mirasını barındıran ve bu anlamda rantın yüksek olduğu alanların “turizm alanı, merkezi ya da bölgesi” olarak ilan edilerek sermayeye pazarlanması amacıyla oluşturulan 2634 sayılı Turizmi Teşvik Yasası merkezi hükümetin kentsel mekândaki gücünü artıran bir yasa olarak yürürlüğe girmiştir. Turizm Bakanlığının yasayı ve uygulamayı yatırımcılara, “Eğer yatırımcının tesis kurmak istediği bir arazi özel mülkiyetseyse ve satın alamıyorsa, hükümet burayı turizm alanı kapsamına alabiliyor ve yine aynı yasadaki yetkisiyle Turizm Bakanlığı eliyle de kamulaştırabiliyordu. Aynı arazi bu yöntemle artık kamu mülkiyetine geçtiğinden, bu kez turizm merkezi kararıyla imara da açılarak oraya tesis kurmak için öncelik hakkını elde eden söz konusu yatırımcıya 49 yıllığına tahsis ediliyordu”²⁹⁴ şeklinde tanıttığı uygulama hem sermayeye rant dağıtımını hem de merkezi hükümetin kentsel mekân üzerindeki artan kontrol yetkisini net bir şekilde göstermektedir. Ayrıca, bu yasa ile beraber turizm kimi zaman bir “paravan” olarak işlev görmüş ve bu karar yeni iş merkezlerinin yaratılması amacıyla kullanılmıştır.²⁹⁵

1985 yılında Haliç Çevre Nazım İmar Planı ile beraber Haliç ve çevresindeki sanayi tesisleri yıkılmıştır.²⁹⁶ Gül Köksal, “Dalan önüne geleni yıktı. Uygulama şöyleydi, Haliç’in güney kıyısında belediye yıkıyor yıkıyor, Cibali’yi tutuyor, yıkmaya devam ediyor Feshane’yi tutuyor, yine yıkmaya devam ediyor, sonra çok komik bir biçimde Eyüp’de bir tuğla fabrikasının bir tek bacasını bırakıyor”²⁹⁷ diyerek yıkımların nasıl yapıldığını özetlemektedir. “Dalan Operasyonları” olarak da adlandırılan bu yıkımlar, kıyının 50-100 metre içerisinde yer alan 4000’den fazla

²⁹³ Asuman Türkün, Binnur Öktem Ünsal, Mücella Yapıcı, “1980’ler Sonrasında İstanbul’da Kentsel Dönüşüm Mevzuat, Söylem, Aktörler ve Dönüşümün Hedefindeki Alanlar”, s. 81-92.

²⁹⁴ Oktay Ekinci, “Türkiye’de ‘Korumama’ Politikaları”, **Koruma**, Sayı: 292, 2000, s. 60.

²⁹⁵ Asuman Türkün, Binnur Öktem Ünsal, Mücella Yapıcı, “1980’ler Sonrasında İstanbul’da Kentsel Dönüşüm Mevzuat, Söylem, Aktörler ve Dönüşümün Hedefindeki Alanlar”, 91.

²⁹⁶ **A.e.**, s. 81-82.

²⁹⁷ Gül Köksal, “Paramparça Haliç”, (Çevrimiçi), http://www.mimarizm.com/makale/paramparca-halic_113532?sourceId=113527, 20 Haziran 2018.

yapının istimlak edilmesi ve 696 fabrikanın ve küçük esnafa ait 2020 işyerinin yıkılması şeklinde gerçekleşmiş ve tarihsel ve kültürel mirasa ait yapıları yok ederek sanayi alanı olarak anılan Haliç'in kimliğini değiştirmiştir.²⁹⁸ Öte yandan, bu yıkımlar, Özal ve Dalan'ın kent merkezinin sanayiden arındırılmasına ve İstanbul'un bir "dünya kenti" olarak tasarlanmasına yönelik politikalarıyla bağlantılı olarak okunabilir.²⁹⁹

1994 yerel seçimlerinde iktidara gelen Refah Partisi (RP), Türkiye'nin geleceğinin İstanbul'un "dünya kenti" statüsü elde etmesine bağlı olduğunu belirtmiş ve bunun için "tarihi kent dokusunu korumak, uluslararası ölçekte spor, kültür, ticaret ve servis alanları düzenlemek, kültür ve sosyal aktiviteleri iyileştirmek, uluslararası konferans, kongre, sanat ve kültür merkezleri yaratmak, müze ve arşiv merkezleri açmak, turizm potansiyelini geliştirmek, uzmanlaşmayı cesaretlendirmek, rekreasyon ve turizm alanlarının kalitesini iyileştirmek, sanayiye kent merkezinin dışına taşımak, hizmet sektörünün gelişmesini desteklemek, ulaşım ve iletişim sistemini iyileştirmek ve merkezi iş alanını geliştirmek" gibi uygulamaların yapılması gerektiğini vurgulamıştır. Bu ifadelere, 1995 İstanbul Metropolitan Alt Bölge Nazım Planı'nda yer verilmektedir.³⁰⁰

Seçimlerden önce büyük kentsel projeler RP'nin gündeminde yer almamıştır. Örneğin, büyük sermaye gruplarının arsa sahibi olduğu Büyükdere-Maslak hattındaki yapılaşma haklarını indirmeyi dahi önermiş ve ANAP döneminde gündeme gelen Taksim Dolapdere'de uluslararası iş merkezi yaratmayı amaçlayan projeyi ise 1998 yılında gündeme getirmiştir. Kuşkusuz bu durumda hem büyük sermaye ile işbirliği yapamaması hem de RP'ye destek veren İslami sermayenin bu büyük kentsel projeler için yeterli sermaye birikimine sahip olmaması etkili olmuştur. 1999 yerel seçimleri ile yönetime gelen Fazilet/Saadet Partisi ile beraber bu projeler yeniden gündeme gelmiştir. 1999 yılında Ali Müfit Gürtuna yönetimi "İstanbul İçin Büyük Dönüşüm

²⁹⁸ Dilek Erden Erbey, "Haliç'te Dönüşüm ve Tarihsel Süreklilik" **Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Konuşma Metni**, 2009, s. 6-7.

²⁹⁹ Erbatır Çavuşoğlu, Julia Strutz, "'Şimdi Gideceğiz, Evleri Yıkacağız!' Türkiye'nin Neoliberal Hegemonik Politikasında Mekânsal (Yeniden) Üretimin Rolü", s. 205.

³⁰⁰ Binnur Öktem, "Küresel Kent Söyleminin Kentsel Mekânı Dönüştürmedeki Rolü Büyükdere-Maslak Aksı", s. 58.

Projeleri” adında bir rapor yayımlayarak 1995 yılında belirlenen uygulamaları hayata geçireceklerini belirtmiştir. Raporda 500 proje yer almış ve bu projeler, “Bir Dünya Vizyonu Gerçeği Olarak Avrasya Koridoru, Bölgesel Vizyonun Sonucu ‘MIA’lar ve Kademelenme, Dev Bir Metropolün Dünyayla Bütünleşme ve Yarışma Vizyonunun Gereği Kent Omurgalarının Yeni Roller, Bir Uygarlık Atağı Vizyon Projesi, Mega Kentsel Dönüşüm, Bilgi Toplumuna Geçişin Vizyonu Prestij Merkezleri ve Bilişim Vadileri, Yeşilin Maviye Özlem Vizyonu, Kuzeyden Güneye Yeşil Koridorlar, Doğanın Yeniden Kendini Üretir Kılma Vizyonu, Çevre Projeleri ve Ekolojik Dönüşüm”³⁰¹ şeklinde başlıklandırılmıştır.

Öte yandan, 1999 yılında yapılan Helsinki Zirvesi ile AB, Türkiye’yi “aday ülke” olarak kabul ederek genişleme ve bütünleşme stratejisine dahil etmiştir. Dolayısıyla AB’nin koşul olarak koyduğu Kopenhag Kriterleri 1999 yılından itibaren Türkiye için bir reform sürecinin başlangıcı olmuş ve bu süreç 2001 yılı itibariyle yoğunlaşmıştır.³⁰² İstanbul Büyükşehir Belediyesi, “İstanbul İçin Büyük Dönüşüm Projeleri” raporunun yayınlanmasından üç yıl sonra da AB ile reform sürecinin bir getirisi olan “Avrupa Gelecek Konsepti” ile bütünleşme zorunluluğu sebebiyle, 2010 yılını esas alarak nazım plan hedeflerinin revize edildiğini ve İstanbul’u yeniden bir “dünya kenti” yapabilmek için gerekli düzenlemelerin yapılacağını ifade etmiştir.³⁰³ Zeytinburnu Kentsel Dönüşüm Projesi, Küçükçekmece Kentsel Dönüşüm Projesi, Haydarpaşa Kentsel Dönüşüm Projesi, Miniaturk, Feshane, Formula 1, Fransız Sokağı, Haliç Kültür Vadisi, Rahmi M. Koç Müzesi, Kadir Has Müzesi, Söğütözü Kültür Merkezi bu dönem boyunca hazırlanan ve bir kısmının tamamlandığı projelerden bazılarıdır.³⁰⁴ Bu projelerin özellikle eski endüstriyel alanların ya da yapıların dönüşümü ve yeniden işlevlendirilmesine yönelik olduğu söylenebilir.

³⁰¹ Binnur Öktem, “Neoliberal Küreselleşmenin Kentlerde İnşası: AKP’nin Küresel Kent Söylemi ve İstanbul’un Kentsel Dönüşüm Projeleri”, s. 58.

³⁰² Sinem Akgül Açıkmeşe, Fulya Hisarlıoğlu, “Avrupa Koşulluğu ve Türkiye’de Siyasi Reform Süreci”, **Yarım Asrın Ardından Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**, Der. Belgin Akçay, Sinem Akgül Açıkmeşe, Turhan Yayınevi, Ankara, 2013, s. 103.

³⁰³ Mücella Yapıcı, “İstanbul ve Kentsel Dönüşüm Projeleri”, (Çevrimiçi), <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=35&RecID=567>, 20 Haziran 2018.

³⁰⁴ Binnur Öktem, “Neoliberal Küreselleşmenin Kentlerde İnşası: AKP’nin Küresel Kent Söylemi ve İstanbul’un Kentsel Dönüşüm Projeleri”, s. 59.

2001 ekonomik krizinden sonraki dönemde sanayi alanındaki “pasif politikalar” yerini “sanayiden vazgeçme politikası” ya da “aktif bir sanayisizleşme politikası”na bırakmıştır. Bu dönemde sanayinin yerine, finans ve turizm gibi sektörlerin öne plana çıkarıldığı söylenebilir.³⁰⁵ Dahası 2001 kriziyle beraber ekonominin canlandırılması için inşaat sektörü bir “lokomotif” olarak görülmüş ve bu sektörün işlemesi amacıyla yeni kentsel politikalar geliştirilmiştir. “Siyasetin kitlesel destek ve taban oluşturması, reel ücretlerdeki kaybın rant ile telafi edilmesi, kısa dönemli kaynak ve finansman ihtiyacının karşılanması”³⁰⁶ gibi amaçlarla inşaat sektöründeki büyümenin teşvik edildiği görülmektedir.

Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) 3 Kasım 2002 Milletvekili Genel Seçimleri’ni yüzde 34,43 oy oranı ve 12 Eylül’ün mirası yüzde 10 barajının desteğiyle 363 sandalye alarak kazanmıştır.³⁰⁷ Yüksek enflasyonun olduğu ve dış borcun arttığı istikrarsız bir ortamda iktidara gelen AKP’nin, “kamu kesimi (maliye) reformu, döviz kuru normal çapasına dayalı para programı ve sosyal güvenlik, özelleştirme ve tarım kesimine yönelik yapısal nitelikli dönüşümler”i içeren “Enflasyonu Düşürme Yapısal Reform” programını neoliberal ilkelere bağlı kalarak sürdürdüğü ifade edilebilir.³⁰⁸ Bu bağlamda AKP, neoliberal dönüşümün siyasal aktörü olarak özelleştirme, esnekleştirme ve güvencesizleştirme uygulamalarında egemen sınıfların çıkarları açısından işleyen bir modelin sürdürücüsü olmuştur.³⁰⁹

1980 öncesinde ithal ikameciliğe dayanan sanayileşme politikalarının da etkisiyle kaynaklarını sanayileşme için kullanan devlet, 1980 sonrasında neoliberal politikalar ile beraber yapılı çevre üretimine kaynak aktarmaya başlamıştır. AKP iktidarı ile beraber inşaat sektörünü geliştirecek yasal ve yönetsel düzenlemelerin yapıldığı³¹⁰ ve sermaye birikim stratejisinin “inşaata dayalı birikim rejimi”ne

³⁰⁵ Fatma Doğruel, A. Suut Doğruel, “Türkiye’de Sanayileşme ve Kriz”, s. 64-65.

³⁰⁶ Osman Balaban, “İnşaat Sektörü Neyin Lokomotifi?”, **Birikim**, Sayı: 270, 2011, s. 19-25.

³⁰⁷ İsmet Akça, “1980’lerden Bugüne Türkiye’de Siyaset ve Hegemonya: Bir Çerçeve Denemesi”, **İktisat Dergisi**, Sayı: 515-516, 2011, s. 32.

³⁰⁸ Erinç Yeldan, “Türkiye Ekonomisinde 2000-2001 Krizinin Yapısal Kaynakları Üzerine”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Sayı: 17, 2001, s. 197-198.

³⁰⁹ Deniz Yıldırım, “AKP ve Neoliberal Popülizm”, **AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu**, Der. İlhan Uzgel, Bülent Duru, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2013, s. 67.

³¹⁰ Osman Balaban, “İnşaat Sektörü Neyin Lokomotifi?”, s. 19-24.

dayandırıldığı söylenebilir.³¹¹ Diğer bir ifadeyle, 2000 sonrası kentleşme politikaları hep daha fazla inşaat üzerine konumlanmıştır. İhracat teşviklerinin kaldırılması gibi politikalar da sermaye gruplarını inşaat ve turizm gibi alanlarda faaliyet göstermeye itmiştir.³¹²

2000 sonrası dönemde Türkiye nüfusunun 75 milyonu bulması ve kentleşme oranının da yüzde 70'leri aşmış olması sebebiyle, “önceleri kârlılık hesabı sınırları dışında görülen alanların sermaye birikimine açılması” gündeme gelmiş yani “metalaşmamış mekânlar”ı inşaat-gayrimenkul piyasasına sokmak gerekmiştir.³¹³ “Metalaşmamış mekânlar” üzerinden yapılan uygulamalar dört şekilde açıklanmaktadır. Bunlardan ilki, doğal varlıkların da sermaye hâline getirilerek bir değer yaratılması sürecidir. İkincisini, devletin mülkiyetinde ya da tasarrufunda olan alanların özelleştirilmesi oluşturmaktadır. Üçüncü olarak, acele kamulaştırma ve kentsel dönüşüm gibi araçlarla mülkiyete el koyma ve yeniden dağıtma ön plana çıkmıştır. Son olarak da, ayrıcalıklı imar afları verilen kentsel araziler üzerinde çeşitli finansman modelleri geliştirilerek rantı artırmak amaçlanmaktadır.³¹⁴ Bu dönemde kentleşme politikaları AKP'nin bu stratejileri üzerinde yükselmiştir. Öte yandan, bu politikalar 1990'lı yıllarda başlamış olsa da, AKP ile beraber giderek hızlanmıştır.

Bu bağlamda, AKP'nin hem yeni kaynaklar yaratma hem de bunları ulusal ve uluslararası sermayeye açma amacıyla kamu varlıklarının özelleştirilmesini yani satışını öngören politikaları yıkıcı bir biçimde uyguladığı söylenebilir.³¹⁵ Yüksek rant getirisine sahip alanlar neoliberal politikalara konu edilerek özelleştirilmektedir. Kuşkusuz bu politikaların belirli sermaye gruplarını desteklemek amacıyla yapıldığı

³¹¹ Melih Yeşilbağ, “Beton Blok Çatlarken: AKP Döneminde İnşaatçıya Dayalı Birikim Rejimi”, **Gelenek**, Sayı: 124, 2014, s. 93.

³¹² Ahmet Bekmen, “Neoliberal Dönemde Türkiye’de Devlet ve Sermaye”, **Yeni Türkiye’ye Varan Yol Neoliberal Hegemonyanın İnşası**, Der. İsmet Akça, Ahmet Bekmen, Barış Alp Özden, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 77.

³¹³ Erbatur Çavuşoğlu, **Türkiye Kentleşmesinin Toplumsal Arkeolojisi**, s. 254.

³¹⁴ Erbatur Çavuşoğlu, “İslamcı Neo-liberalizmde İnşaat Fetişi ve Mülkiyet Üzerindeki Simgesel Hâle”, **Birikim**, Sayı: 270, 2011, s. 44.

³¹⁵ Erinç Yeldan, “Türkiye Ekonomisinde 2000-2001 Krizinin Yapısal Kaynakları Üzerine”, s. 203.

tespitinde de bulunulabilir.³¹⁶ Başka bir ifadeyle, “AKP, 2000’li yılların başından itibaren metalaştırılmamış mekânlardan üretilen artı değeri kendi bütçesine ve ilişkiler ağına tahsis ederken, hükümetle ittifak hâlindeki inşaat sektörü aktörlerinin devasa ölçülerde büyümesine”³¹⁷ neden olmuştur.

AKP, “Türkiye’nin vitrini” olarak gördüğü İstanbul’un, AB ile yapılan müzakerelerde ve dünya ekonomisi ile bütünleşmede önemli olduğunu vurgulamış ve turizm, kültür, ekonomi ve finans sektörlerinin İstanbul’u bir “dünya kenti” yapacak biçimde geliştirilmesi ve “girişimcilik”, “pazarlama”, “imaj yaratma”, “yerel kalkınma”, “stratejik planlama” gibi stratejilerin öne çıkarılması gerektiğini ifade etmiştir. Bu bağlamda, İstanbul’un hem “flagship” projeler hem de gecekondu ve ıslah imar planları ile dönüşmüş alanlarındaki büyük kentsel dönüşüm projeleri ve son dönemlerde yükselen Avrupa Kültür Başkenti gibi projeler ile beraber diğer kentler ile yarışabilirliğinin artırılması amaçlanmıştır. Dahası önceki dönemde gündeme gelen Haydarpaşa Kentsel Dönüşüm Projesi, Sütlüce Kültür Merkezi, Haliç Kültür Vadisi gibi büyük kentsel dönüşüm projelerine yeni projelerin eklendiği de görülmektedir.³¹⁸

Yüksek rant potansiyeline sahip bir kent olarak İstanbul, neoliberal kent politikalarının yoğunlaştığı bir yer olmuş ve büyük kentsel projeler için ulusal ve uluslararası sermaye yatırımlarını kendisine çekmiştir.³¹⁹ 2009 onanlı 1/100.000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı’nda İstanbul’u bir “dünya kenti” olarak parlatma amacıyla, merkezde sanayi alanlarının boşaltılmasıyla oluşacak alan kapasitesinin bilgi ekonomisi, kültür endüstrileri ve hizmetler sektörüne yönelik kullanılması, sanayi sektörünün kent genelindeki yapısını sıhhileştirerek yapısal dönüşümü sağlamak, yetersizlikleri, uyumsuzlukları ve değer artışları nedeniyle sanayiden farklı kullanımlara dönüşmesi öngörülen sanayi alanlarının uygun işlevlere dönüşümünün

³¹⁶ Melih Yeşilbağ, “Beton Blok Çatlarken: AKP Döneminde İnşaatçıya Dayalı Birikim Rejimi”, s. 96-97.

³¹⁷ Erbatur Çavuşoğlu, Julia Strutz, “‘Şimdi Gideceğiz, Evleri Yıkacağız!’ Türkiye’nin Neoliberal Hegemonik Politikasında Mekânsal (Yeniden) Üretimin Rolü”, s. 201-202.

³¹⁸ Binnur Öktem, “Neoliberal Küreselleşmenin Kentlerde İnşası: AKP’nin Küresel Kent Söylemi ve İstanbul’un Kentsel Dönüşüm Projeleri”, s. 59-60.

³¹⁹ Asuman Türkün, Binnur Öktem Ünsal, Mücella Yapıcı, “1980’ler Sonrasında İstanbul’da Kentsel Dönüşüm Mevzuatı, Söylem, Aktörler ve Dönüşümün Hedefindeki Alanlar”, s. 82-83.

sağlanması, İstanbul'a sahip olduğu kimliği ile özdeşleşen dünya ölçeğinde kültür odaklı turizm kenti statüsü kazandırmak ve Haliç kıyılarının “kültür aksı”na dönüştürülmesi³²⁰ gibi stratejiler öngörülmektedir.

İstanbul'u bir “dünya kenti” hâline getirme politikaları bağlamında kültürün kentsel dönüşüm için bir araç olarak kullanılması kültür politikalarında bir değişim yaratmış ve bu anlamda devlet, neoliberal stratejiler ile beraber kentlerin pazarlanması için sermayeyi kültürel yatırımlar yapmaya ve kültürel etkinlikler düzenlemeye teşvik etmek amacıyla çeşitli hamleler³²¹ yapmıştır. Bu noktada, sanayinin kent merkezinden uzaklaştırılmasıyla boşalan sanayi alanlarının ve yapılarının kültür ile canlandırılması fikrinin gündeme geldiği görülmektedir.

3.4. İstanbul'da Sanayi Alanlarının ve Yapılarının Dönüşümü ve Yeniden İşlevlendirilmesi

“Metalaşmamış mekânlar” olarak eski sanayi alanlarının ve yapılarının dönüşümü ve kültür endüstrisi ekseninde yeniden işlevlendirilmesinde İstanbul'da ilk olarak karşımıza çıkan örnekler Haliç'in bir “kültür aksı”na dönüştürülmesi için geliştirilen projeler olmuştur. Bir endüstri mirası olarak Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası'nın kültür endüstrisi ile yeniden işlevlendirilmesi de son dönemlerdeki önemli örneklerden biridir. Kültür ekseninde yeniden işlevlendirme uygulamalarının yanı sıra eski sanayi alanlarında rezidanslar, alışveriş merkezleri ve oteller de yükselmiştir. 2000'li yıllarda kentin önemli noktalarından birinde kalmış olan Mecidiyeköy Likör ve Kanyak Fabrikası'nın yıkılarak yerine rezidans yapılması da bu

³²⁰ “1/100.000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı”, (Çevrimiçi), <http://www.ibb.gov.tr/tr-TR/kurumsal/Birimler/SehirPlanlamaMd/Documents/100.000%20C3%961%C3%A7ekli%20C3%87evre%20D%C3%BCzeni%20Plan%C4%B1%20Sunum%20TR.pdf>, 22 Haziran 2018.

³²¹ 2004 yılında “Sponsorluk Yasası” olarak da bilinen 5228 sayılı yasa yürürlüğe girmiştir. Bu yasa, kültür altyapılarına yapılan bağış, yardım ve harcamaların gelir veya kurumlar vergisinden düşürülmesini öngörmekte ve kültüre yatırım yapması için özel sektörü teşvik etmektedir. Dahası yine aynı yıl içerisinde çıkarılan 5225 sayılı Kültür Yatırımlarını ve Girişimlerini Teşvik Kanunu'nun da söz konusu teşvikleri genişlettiği söylenebilir. Bu yasalarla birlikte özel sektörün hem doğrudan hem de sponsorluklar aracılığıyla kültür alanına yatırım yapması hedeflenmiştir. Asu Aksoy, “İstanbul Markası İçin Yeni Kültür ve Kent Politikaları: Bir 2010 Analizi”, **Küreselleşen İstanbul'da Ekonomi**, Der. Çağlar Keyder, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul, 2010, s. 31.

duruma bir örnektir. Dolayısıyla İstanbul’da sanayi alanlarının dönüşümü ve yeniden işlevlendirilmesi kapsamında bu örneklerden bahsedilecektir.

3.4.1. Haliç’in Bir “Kültür Aksı”na Dönüştürülmesi

1985 yılında yapılan “Dalan Operasyonları”ndan sonra Haliç kıyılarının işlevsiz kalması, buradaki eski sanayi yapılarının yeniden işlevlendirilmesini gündeme getirmiştir. 1999-2004 döneminde İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanı olan Ali Müfit Gürtuna, Haliç’e “kültür koyu” ya da “kültür aksı” olma niteliğini yüklemiş yani Haliç’in kültür endüstrisi öncülüğünde geliştirilecek bir yer olmasının önünü açmıştır. Sanayinin kent merkezinden uzaklaştırılmasını ve bu alanlarda kültür endüstrisine yönelik uygulamaların benimsenmesini öngören 1/100.000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı da bu dönüşümü desteklemiştir.³²²

Özellikle Lengerhane ve Hasköy Tersanesi’nin Rahmi M. Koç Müzesi’ne dönüştürülmesi, Haliç’in işlevini yitirmiş sanayi yapılarının kültür eksenli yeniden işlevlendirilmesi sürecine öncülük eden bir proje olarak değerlendirilmektedir. 1980’lerin sonu ve 1990’ların başına kadar çeşitli devlet işletmelerinin mülkiyetinde bulunan Lengerhane ve Hasköy Tersanesi bu dönemde özelleştirme politikalarına konu olmuştur. Bir büyük sermaye grubu olarak Koç Holding’in bir müze kurma isteği ile beraber Rahmi M. Koç Müzesi ve Kültür Vakfı, 1991 yılında Tekel’in elinde olan Lengerhane’yi satın almış ve restorasyon sürecinin ardından Rahmi M. Koç Müzesi adıyla 1994 yılında açılmıştır. Ulaştırma Bakanlığına ait olan Hasköy Tersanesi’nin de 1996 yılında özelleştirilmesinin ardından, Vakıf, müzenin genişletilmesi amacıyla Lengerhane’ye yakın olan Hasköy Tersanesi’ni de satın alarak, bu kısmı da 2001 yılında müzeye eklemiştir. Rahmi M. Koç Müzesi, koleksiyonların sergilendiği yerlerin yanı sıra, restoran, pub, kahveci, müze dükkanı, seminer salonu, çok amaçlı galeri ve çeşitli toplantılar için uygun bir açık alana da sahiptir.³²³

³²² Dilek Erden Erbey, “Haliç’te Dönüşüm ve Tarihsel Süreklilik”, s. 7.

³²³ Dikmen Bezmez, “The Politics of Urban Waterfront Regeneration: The Case of Haliç (the Golden Horn), İstanbul”, *International Journal of Urban and Regional Research*, Vol. 32, Issue 4, 2008, pp. 827-828.

Şekil 1: Haliç'in kültür eksenli dönüşümü

Kaynak: Tez kapsamında oluşturulmuştur.

Feshane'nin Feshane Uluslararası Fuar, Kongre ve Kültür Merkezi'ne, Sötlüce Mezbahası'nın Sötlüce Kongre Merkezi'ne, Cibali Tütün Fabrikası'nın Kadir Has

Üniversitesi'ne ve Silahtarağa Elektrik Santrali'nin santralistanbul'a dönüşümü ise bu bağlamda yapılan diğer uygulamalardır.³²⁴

3.4.2. Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası

Sümerbank'ın bünyesinde olan Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası'nda üretim 1999 yılında durdurulmuş ve fabrika özelleştirme kapsamına alınarak 2001 yılında kapatılmıştır. 2003 yılında satışa çıkarılan fabrika arazisini Yıldırım Holding 29 milyon 750 bin dolara satın almış ve burayı bir turizm yatırımı ile değerlendirmek istediğini belirtmiştir.³²⁵ Bu arazide, konaklama, sağlık ve spor kulübü, kongre merkezi, alışveriş, yeme-içme ve eğlence mekânlarını barındıran ve bu anlamda üst gelir gruplarına hitap eden bir proje geliştirilmesi planlandığı³²⁶ ancak çıkan yasal engeller nedeniyle projenin hayata geçirilemediği görülmektedir. Bu süreçte, Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası, yatırım yapılırken hiç akılda olmayan bir şekilde film platosu olarak kullanılmaya başlanmıştır. Bu bağlamda, araziye dizi, film ve klip çekimlerinin yapılacağı bir yer hâline getirme fikrinin Yıldırım Holding için “pürüzsüz bir yatırım ortamı hazır olana kadar bir gelir kapısı” yarattığı ifade edilmektedir.³²⁷ 29 milyon 750 bin dolara satın alınan arazinin değerinin 3 milyar dolara yükselmesi³²⁸ de film platosu fikrinin önemli bir “gelir kapısı” yarattığının göstergesi olmuştur.

Ayrıca, “Beykoz Kundura” olarak adlandırılan mekânda, konser, film etkinlikleri ve DJ performansları da düzenlenmektedir. Bu alanı turizm yatırımı ile

³²⁴ Eski sanayi yapılarının kültür ekseninde yeniden işlevlendirilmesinin yanı sıra tarihi konut alanları ve tarihi alanların restorasyonu ve “Miniaturk” gibi bazı açık alanların müze ve sergi alanlarına dönüştürülmesini içeren bazı projeler de Haliç'in “kültür aksı”na dönüştürülmesi projesinin bir parçasıdır. Dilek Erden Erbey, “Haliç'te Dönüşüm ve Tarihsel Süreklilik”, s. 7.

³²⁵ “2003 yılında Beykoz Kundura özelleştirilecekmiş!”, (Çevrimiçi), <https://emlakkulisi.com/2003-yilinda-beykoz-kundura-ozellestirilecekmis/388230>, 24 Haziran 2018.

³²⁶ “Beykoz Kundura Kazancı Şaşırtıyor”, (Çevrimiçi), <http://www.beykozguncel.com/4650-beykoz-kundura-fabrikasinin-kazanci-sasirtiyor.html>, 24 Haziran 2018.

³²⁷ “Kundurama Set Doldu”, (Çevrimiçi), <http://www.arkitera.com/haber/8043/kundurama-set-doldu>, 24 Haziran 2018.

³²⁸ “Böyle rant dünyada yok”, (Çevrimiçi), <https://www.sozcu.com.tr/2016/gundem/boyle-rant-dunyada-yok-1250112/>, 24 Haziran 2018.

işlevlendirme isteği hâlâ devam ederken, yapılan etkinlikler ve projeler ile beraber “Beykoz Kundura” kültür endüstrisinin bir aracı hâline gelmiştir.

Fotoğraf 4: Film platosu olarak kullanılan “Beykoz Kundura”

Kaynak: <https://dostbeykoz.com/beykoz-dan-bir-servet-kazandilar>, (Çevrimiçi), 24 Haziran 2018.

3.4.3. Mecidiyeköy Likör ve Kanyak Fabrikası

Zamanla kent merkezinde kalmış olan sanayi alanlarının ve yapılarının durumu kıyıda konumlanmış olanlardan daha kritiktir. Yani kent merkezinde bulunan yapılar konumlandığı arazilerin yakın çevresindeki yoğun yapılaşma dolayısıyla rant tehdidi altındadır. Özellikle bu alanlarda geliştirilecek olan projeler de yapının kendisinden ziyade arazisine yöneliktir ve yapı da ancak arazisi değerliyse bir anlam kazanmaktadır. Bu bağlamda, merkezi iş alanı olarak geliştirilen yerlerde bu yapıların arazilerinin üzerinde alışveriş merkezleri ya da rezidanslar da yükselmiştir.³²⁹ Bu projelerin kimi zaman yapıların endüstri mirası olarak tescilli olmasına bakılmadan

³²⁹ Pelin Pınar Özden, “Culture-led regeneration projects in post-industrial areas: the Istanbul experience”, p. 831.

yapıldığı da söylenebilir.³³⁰ Bu durumun en iyi örneklerinden biri de Mecidiyeköy Likör ve Kanyak Fabrikası olmuştur.

2000 yılının sonunda Mecidiyeköy Likör ve Kanyak Fabrikası'ndaki üretimin Bilecik'te açılan bir fabrikaya taşınması ile beraber kent merkezinde yer alan yapının korunmasının zorlaştığı³³¹ ve arazisinin yapıdan daha değerli görülmesi ile yapının yıkım tehlikesi altına girdiği söylenebilir.³³² Cumhuriyet'in ilk endüstri binalarından biri olan Mecidiyeköy Likör ve Kanyak Fabrikası, İstanbul 2 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 02.06.2006 gün ve 345 sayılı kararı ile "endüstri mirası" olarak tescil edilmiştir.³³³ Fakat Kurul'un mevcut fabrika binasının yıkılmaması gerektiğini ifade etmesine rağmen³³⁴, 2012 yılında Çevre ve Şehircilik Bakanlığı Tabiat Varlıklarını Koruma Genel Müdürlüğü onay yetkisini 2 Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu'ndan alarak 4 Numaralı Tabiat Varlıklarını Koruma Komisyonu'na devretmiş ve böylece bir endüstri mirasının yıkılmasına neden olan gökdelen inşaatı başlamıştır.³³⁵ Tüm iptal kararlarına rağmen proje devam etmiş ve içerisinde rezidans, ofis ve ticari üniteleri barındıran "Quasar İstanbul" projesi hayata geçirilmiştir.³³⁶

³³⁰ Banu Pekol, "Türkiye'de Kültür Ürünlerinin Metalaşması Işığında Mimari Miras", **Kültür Politikaları ve Yönetimi (KPY) Yıllık 2010**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 175.

³³¹ "Eski Likör Fabrikası'nın yerine yeni proje!", <https://www.emlaktasondakika.com/haber/arsa-arazi-2b/eski-likor-fabrikasinin-yerine-yeni-proje/26610> , 24 Haziran 2018.

³³² "Likör Fabrikası'nın Arsası İştah Kabartıyor", (Çevrimiçi), <http://www.arkitera.com/haber/8359/likor-fabrikasinin-arsasi-istah-kabartiyor>, 24 Haziran 2018.

³³³ "9.19. Şişli-Dikilitaş Tekel Likör Fabrikası Alanı", (Çevrimiçi), http://www.mimarist.org/calisma_raporlari/sislilikor.pdf , 24 Haziran 2018.

³³⁴ "Milyarlık projede her şey sil baştan", (Çevrimiçi), <https://www.sabah.com.tr/yasam/2011/09/12/milyarlik-projede-her-sey-sil-bastan>, 24 Haziran 2018.

³³⁵ "İnşaat için sürekli hülle yapıldı", (Çevrimiçi), <http://www.radikal.com.tr/turkiye/insaat-icin-surekli-hulle-yapildi-1168695/> , 24 Haziran 2018.

³³⁶ "Şişli Quasar İstanbul'da yaşam başladı!", (Çevrimiçi), <https://emlakkulisi.com/sisli-quasar-istanbulda-2yasam-basladi/522810>, 24 Haziran 2018.

Fotoğraf 5: Mecidiyeköy Likör ve Kanyak Fabrikası'nın yıkılması

Kaynak: <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/likor-fabrikasi-arazisinde-gokdelen-icin-plan-ustune-plan-yapildi-40024143>, (Çevrimiçi), 24 Haziran 2018.

3.5. Bölüm Sonucu

İstanbul'da sanayi alanlarının ve yapılarının dönüşümü ve yeniden işlevlendirilme süreci 1990'lı yıllarda Haliç ile başlamış olsa da, 2000 yılı sonrasında bu sürecin hızlandığı ve “metalaşmamış mekânlar” olarak bu alanların ve yapıların sermayenin yöneldiği yerler hâline geldiği söylenebilir. Bu dönüşüm ve yeniden işlevlendirilme süreci genellikle kültür endüstrisi aracılığıyla yapılır. Kültür endüstrisi ekseninde yeniden işlevlendirme projesi de aslında kültür endüstrisi alanında faaliyet gösteren yatırımcı için bir rant projesi olmaktadır. Öte yandan, bu projeler çoğunlukla yatırımcıların isteklerine ve faaliyet alanlarına göre şekillendikleri için kültür endüstrisi ile yeniden işlevlendirmenin yanı sıra bu alanlarda rezidanslar, alışveriş merkezleri ve oteller de yükselmiştir. Bir önceki bölümde de vurgulandığı gibi, bir endüstri mirasının kültür endüstrisi ile yeniden işlevlendirilmesi, arazisinde alışveriş merkezi, rezidans, otel yükseltilmesi ya da hem yeniden işlevlendirme hem de yeniden inşanın aynı proje içerisinde yapılması neoliberal kentleşme stratejileri bağlamında benzer anlamlara gelmektedir. Dolayısıyla sanayi alanlarının ve yapılarının bu tür

projeler ile dönüşümü ve yeniden işlevlendirilmesi kentin neoliberal yeniden yapılandırılmasının farklı yüzleri olarak okunabilir.

Mecidiyeköy Likör Fabrikası örneğinde olduğu gibi dönüşüm ve yeniden işlevlendirme projelerinin kimi zaman yapıların arazilerinin kent merkezinde olması ve yakın çevresindeki yapılaşmanın rant baskısı yaratması sonucu yapıldığı ifade edilmiştir.³³⁷ Öte yandan, bu projelerin kendileri gibi yakın çevrelerinde yarattıkları dönüşüm ve değişim de çoğu zaman bir tartışma konusu olmaktadır. Sötlüce, Cibali ve Silahtarağa gibi semtlerin geliştirilen projeler ile birlikte tanınırlıkları artmış ve yakın çevrelerinde önemli emlak hareketlilikleri başlamıştır.³³⁸ Sosyo-mekânsal bir dönüşüm yaratan bu projelerin söz konusu semtlere bir değer artışı getirdiği ve elbette bu semtlerde ya da bu semtlerin yakın çevresinde yaşayan insanların çoğu zaman bu durumdan olumsuz etkilendiği söylenebilir.³³⁹ Bu bağlamda, bu projeler yakın çevrelerinde yarattıkları dönüşüm ile birlikte ele alınmalıdır.

³³⁷ Pelin Pınar Özden, “Culture-led regeneration projects in post-industrial areas: the Istanbul experience”, p. 831.

³³⁸ Dilek Erden Erbey, “Haliç’te Dönüşüm ve Tarihsel Süreklilik”, s. 7.

³³⁹ Gül Köksal, “Paramparça Haliç”, (Çevrimiçi), http://www.mimarizm.com/makale/paramparca-halic_113532?sourceId=113527, 20 Haziran 2018.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BOMONTİ SEMTİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

Şişli, 19. yüzyılın ortalarına değin henüz bir yerleşim yeri değildi. 1870 yılındaki büyük Beyoğlu yangını ile beraber İstanbul kuzey ve kuzeydoğuya doğru yayılmış yani Şişli ve Nişantaşı-Teşvikiye gibi semtler bundan sonra oluşmaya başlamıştı. Dahası Tanzimat'ın ilanını ile birlikte yabancıların şehrin istedikleri yerlerinde mülk edinme hakkına sahip olmasının da bu yayılmayı etkilediği ifade edilmektedir. 1881 yılında atlı tramvayın Şişli'nin ortalarına gelmesi, 1913 yılında elektrikli tramvayın kullanılmaya başlanması ve Şişli'nin son durak olması ile beraber bu yayılma hızlanmıştır. Bu bağlamda, Şişli'nin 1870'lerden sonra oluşmaya başladığı söylenebilir. 1890'larda Şişli'de bulunan bahçeli konaklarda Batılı yaşam tarzına sahip Gayrimüslimler, Osmanlı paşaları ve yüksek memurlar yaşamıştır.³⁴⁰

Apartman, 19. yüzyılın sonundan itibaren İstanbul'un üst ve üst orta sınıfları için modern bir yaşam tarzının sembolü olarak görülmektedir.³⁴¹ Şişli'de Halaskargazi Caddesi boyunca apartmanların oluşması ise 1910 ve 1920'li yıllara denk düşer. 1930 ve 1949 yılları arasında da dönemin en lüks apartmanları bitişik olarak yükselmiştir. Bu apartmanların yer aldığı en önemli yerler Halaskargazi, Abide-i Hürriyet ve Sıracevizler Caddesi'dir. Lüküs Hayat operetinde belirtilen "Şişli'de bir apartman; yoksa eğer hâlin yaman" ifadesi burayı simgelemektedir. Dolayısıyla Şişli, İstanbul'un en seçkin semtlerinden biri olarak tariflenmiştir.³⁴²

Bomonti semti de Şişli ilçesi sınırları içerisinde yer alır. Hem bölgedeki ilk sanayi kuruluşu hem de ülkedeki ilk bira fabrikası olan Bomonti Bira Fabrikası, 1890 yılında İsviçreli Bomonti Kardeşler tarafından kurulmuş ve öncesinde Feriköy olarak anılan bölgeye Bomonti adının verilmesini sağlamıştır.³⁴³

³⁴⁰ "Şişli Tarihçesi", (Çevrimiçi), <https://www.sisli.bel.tr/icerik/sisli-tarihcesi>, 13 Nisan 2018.

³⁴¹ Ayşe Öncü, "İdealinizdeki Ev' Mitolojisi Kültürel Sınırları Aşarak İstanbul'a Ulaştı", **Mekân, Kültür, İktidar Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler**, Der. Ayşe Öncü, Petra Weyland, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 92-98.

³⁴² "Şişli Tarihçesi", (Çevrimiçi), <https://www.sisli.bel.tr/icerik/sisli-tarihcesi>, 13 Nisan 2018.

³⁴³ Erol Tümertekin, **İstanbul İnsan ve Mekân**, s. 132.

Bomonti, Bomonti Bira Fabrikası'nın kurulması ile beraber yavaş yavaş bir sanayi bölgesi olarak gelişmeye başlamıştır. Bölgede gecekondular, sanayi kuruluşları ve konutlar bir arada bulunmuş ve bu anlamda İstanbul'un diğer sanayi bölgelerinden farklı bir sanayi bölgesi niteliği göstermiştir. Öte yandan, "şehir kenarı sanayi bölgesi" olarak kurulan Bomonti'nin zamanla "şehir içi sanayi bölgesi" hâline geldiği söylenebilir.³⁴⁴ Uzunca bir süre sanayi bölgesi niteliğini koruyan Bomonti, 2000'li yıllarda hem turizm bölgesi olarak ilan edilmiş hem de sanayisizleşme süreci ile beraber imalat fonksiyonlarından arındırılarak merkezi iş alanına dönüştürülmek istenmiştir. Dolayısıyla Bomonti'nin de giderek bu yönde değiştiği ve neoliberal kent politikalarının tam anlamıyla nüfuz ettiği bir yer hâline geldiği ifade edilebilir.

Bomonti, tarihi bir kimliğe sahip ve yıllar boyu farklı kültürlerin bir arada yaşadığı kozmopolit bir semttir. 1980'lerin başında Bomonti'ye taşınmış ve çocukluğunu burada geçirmiş olan Hande Öğüt, "Evimizin penceresinden rahatlıkla görülebilen manastırı, demir kapılı kiliseleri, gotik şatoları andıran bira fabrikası (...) çöplüğün yamacındaki gecekondular ve pis kokulu deresiyle, çingene mahallesi, Ermenisi, Lazı, Yahudisi, Gürcüsü, Rumuyla hiçbir temanın birbirinden ayrılmayarak aynı perspektifin içine sıkıştırıldığı bir Ortaçağ resmini andırıyordu Bomonti"³⁴⁵ diyerek semtin çeşitli etnik/dinsel grupları ve farklı sınıfları bir arada barındıran yapısını anlatmıştır.

Bomonti, bu kültürel çeşitliliğin göstergeleri olarak Notre Dame de Lourdes Gürcü Katolik Kilisesi ve Fransız Fakirhanesi gibi birtakım önemli yapıları içerisinde barındırmaktadır. Dünyada az sayıda bulunan Gürcü Katolik kiliselerinden biri 1861 yılında Katolik Gürcü papaz Petre Hariscaranti tarafından Bomonti'de kurulmuş ve semtin önemli yapılarından biri olmuştur.³⁴⁶ Fransız Fakirhanesi ise kentin yoksul kesimi için 1892 yılında Bomonti'de inşa edilmiştir. "Fabrikaları, atölyeleri, kiliseleri (...) geceleri ıssız ara sokaklarıyla... (...) Evimizin penceresinden görülen Fransız Fakirhanesi'nin çanı her saat başı vurduğunda, kendimi Ortaçağ kasabasında, fantastik

³⁴⁴ A.e., s. 121-135.

³⁴⁵ Hande Öğüt, **Bomonti'den Harbiye'ye**, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2010, s. 25.

³⁴⁶ A.e., s. 82.

bir masalın ortasında hissederdim”³⁴⁷ ifadesinden, Fransız Fakirhanesi’nin de semtteki dikkate değer yapılardan biri olduğu anlaşılıyor.

Bu anlamda, Bomonti semti, ülkede ilk bira fabrikasının kurulduğu, çeşitli kültürel ve tarihi yapıları barındıran, ilk apartmanların yükseldiği, zamanla sanayi bölgesine dönüşen ve uzunca bir süre bu niteliğini sürdüren ve hem gecekondular, apartman ve sanayi kuruluşlarının bir arada bulunduğu hem de çeşitli etnik/dinsel grupların ve farklı sınıfların bir arada yaşadığı bir semt olagelmıştır.

Bomonti ile ilgili ilk akademik çalışma 1967 yılında Erol Tümertekin tarafından yapılmıştır. Tümertekin bu çalışmasında, Bomonti sanayi bölgesini 1955’e kadar olan dönem ve 1955’ten sonraki -1967’ye kadar olan- dönem şeklinde ikiye ayırarak incelemiştir. Bu bölge hakkındaki ikinci araştırma ise Hüsnüye Doldur’un 1993 yılında yaptığı çalışmadır. Doldur da bu çalışmada, Tümertekin’in dönemselleştirmesini kullanmış ve buna Bomonti sanayi bölgesinin 1990’lardaki durumunu eklemiştir. Öte yandan, Doldur, 2009 yılında bu iki çalışmadan hareketle Bomonti’de sanayi ile ilgili değişimleri ortaya koyan bir makale yayımlamıştır. Dolayısıyla bu tez çalışması da, Tümertekin ve Doldur’un Bomonti’nin tarihsel gelişimine yönelik anlattıklarını temel alacaktır. Bomonti’de 2000’lerin başından itibaren yaşanan mekânsal ve toplumsal dönüşümü konu alan çeşitli çalışmalar da yapılmıştır. Bu çalışmada, Bomonti’nin sosyo-mekânsal dönüşümü hem var olan çalışmalar hem de saha çalışması bulguları üzerinden anlatılacaktır.

4.1. 1955’e Kadar Olan Dönem: Sanayi Bölgesi Olmaya Giden Yolda Bomonti

Yukarıda da belirtildiği gibi, 1890 yılında kurulan Bomonti Bira Fabrikası bölgedeki ilk sanayi kuruluşudur. Bomonti Bira Fabrikası’nın burada kurulmasında, ucuz ve bol arazinin varlığı, işgücüne yakınlık ve pazar faktörleri önemli rol oynamıştır. Başka bir ifadeyle, işgücü bakımından Feriköy ve Kasımpaşa gibi işçi

³⁴⁷ A.e., s. 24.

semtlerine yakın olması ve pazar bakımından da müşteri olma potansiyeli taşıyan ve Batılı zevklere sahip olarak nitelenen kesimin Şişli ve Beyoğlu'nda yaşaması gibi dinamiklere dikkat edildiği söylenebilir.³⁴⁸

Bomonti Bira Fabrikası'nın kuruluşunda etkili olan sebepler, kuşkusuz bu dönemde diğer sanayi kuruluşları için de etkili olmuştur. Günümüzden farklı olarak söz konusu dönemde Bomonti kent merkezinin dışında kalıyordu. Dolayısıyla yerleşim yerlerine olan uzaklığı, burayı sanayi kuruluşları için tercih edilir bir yer yapmaktaydı. Bomonti'nin kuruluş yeri olarak seçilmesindeki bir başka etmen ise sanayi kuruluşlarının sahiplerinin etnik kimliklerinde aranabilir. Çoğu Musevi, Rum ve Ermeni olan ve Bomonti'nin yakın çevresinde yaşayan bu fabrika sahipleri söz konusu işyerlerinin evlerine yakın olmasını tercih edeceklerdi.³⁴⁹

Haliç sanayi bölgesinde deniz yolu ile ulaşımın kolay olması, Topkapı-Bostancı-İzmit arasında karayolu ve demiryolu ve Karaköy, Galata ve Eminönü'nde deniz ve demiryolu bağlantılarının varlığı kuruluş yeri seçiminde ulaşımın önemli bir yer tutmasında etkili olmuştur. Bomonti'de ise durum biraz farklıdır. Burada hafif sanayi üretimi yapan kuruluşlar olduğu için bunlar yer seçiminde ulaşım koşullarını göz önünde bulundurmamıştır.³⁵⁰

Bomonti Bira Fabrikası'ndan sonra bölgedeki ikinci kuruluş ise 1923 yılında faaliyete geçen Mısırlı Trikotaj'dır. 1920'li yılların ikinci yarısından itibaren ise çevrede yavaş yavaş başka fabrikaların açılmaya başladığı görülmektedir. Bunlar, 1926 yılında faaliyete geçen Yenen Şark Çikolata Fabrikası, Yeni Türk Mensucat Fabrikası ve Nestle Çikolata Fabrikası'dır. 1931 ve 1935 yılları arasında bir, 1936 ve 1940 yılları arasında bir, 1941 ve 1945 yılları arasında iki, 1946 ve 1950 yılları arasında sekiz ve 1951 ve 1955 yılları arasında da 18 sanayi kuruluşunun faaliyete geçtiği bilinmektedir. Bunların çoğu bölgenin güneyinde konumlanmış ve bu da

³⁴⁸ Erol Tümertekin, *İstanbul İnsan ve Mekân*, s. 132.

³⁴⁹ **A.e.**

³⁵⁰ Hüsnüye Doldur, "Bomonti Sanayi Bölgesi'nde Meydana Gelen Değişimler", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, Sayı:18, 2009, s. 41-42.

1955'e kadar olan dönemin bir özelliği olmuştur. Fakat birbirinden ayrıık yerlerde ve plansız olarak kurulan bu fabrikalar henüz bir sanayi bölgesi meydana getirmekten uzaktır. Bu dönemde bölgede sanayinin çok yavaş geliştiği söylenebilir.³⁵¹

İstanbul'daki sanayi faaliyetleri ilk defa ciddi ve ayrııntılı bir şekilde 1952 yılında İmar Müşavirleri Heyeti tarafından ele alınmış ve yaptırılan haritada sanayi faaliyetlerinin Haliç sahilleri, Sururi Mahallesi, Topkapı dışında Florya Asfaltı, Rami Kışlası, Dolapdere ve Bomonti civarında toplandığı görülmüştür. 17.02.1954 tarihinde onaylanan Beyoğlu Nazım Planı'nda da kentin bu kesimindeki sanayi bölgeleri saptanmıştır. Buna göre, Mecidiyeköy-Levent, Mecidiyeköy-Şişli ve Bomonti-Şişli arası ikinci ve üçüncü sınıf sanayiye, Kasımpaşa ve Kağıthane deresi arası bütün sahil boyu ve Kağıthane atış poligonu alanı birinci sınıf sanayiye ayrılmıştır. 1955 yılındaki İstanbul Sanayi Bölge Planı ile beraber, Bomonti ve çevresinin sanayi bölgesi olmaktan çıkarıldığı görülmektedir. Ancak Bomonti'nin sanayi bölgeleri dışında kalmasının istenmesine rağmen "sanayi bölgesi" olarak gelişmesi teşvik edilmiş ve 1955 yılında resmen bir "sanayi bölgesi" olarak ilan edilmiştir. 1955 yılının Bomonti için bir kırılma noktası olduğu görülmektedir. Bu tarihten sonra bölgede sanayileşmenin giderek hızlandığı ifade edilebilir.³⁵²

4.2. 1955-1990 Arası Dönemde Bomonti: Kendi Kendine Gelişen Bir Şehir İçi Sanayi Bölgesi

Bu dönemde İstanbul genişlemeye başlamış ve sanayi kuruluşları için geniş ve ucuz arazi artık kentin dışında kalmıştır. Bomonti'nin de kentin yerleşim alanları kenarında ya da dışında bol ve ucuz arazilere sahip olma özelliğinin giderek kaybolmaya başladığı görülmektedir. Başka bir ifadeyle, hem arazinin azaldığı ve pahalılaştığı hem de Bomonti semtinin kentin dışında ya da kentin kenarında yer alma niteliğinin değişmeye başladığı düşünülebilir. Dolayısıyla bu dönemde kentin içinde, altyapıya sahip, işgücüne ve pazara yakın olan Bomonti, özellikle çok geniş alanlara

³⁵¹ Erol Tümerterkin, *İstanbul İnsan ve Mekân*, s. 133-134.

³⁵² *A.e.*, s. 129-167.

ihtiyacı olmayan hafif sanayi kuruluşları için önemli bir hâle gelmiştir. Öte yandan, “şehir kenarı sanayi bölgesi” olarak gelişmeye başlayan Bomonti’nin bu dönemde hem bu özelliğini az çok sürdürdüğünü hem de “şehir içi sanayi bölgesi” niteliğini yavaş yavaş almaya başladığı görülmektedir.³⁵³

1955 yılından sonra faaliyete geçen kuruluşlar da ağır hammadde kullanmayan ve ağır madde üretmeyen hafif sanayi kuruluşlarıdır. Dolayısıyla ulaşım faktörü yine göz önünde bulundurulmamış ve bölgedeki eğimli alanlar tercih edilmeye başlanmıştır. Bölgenin kuzeyinde bulunan ve daha ucuz olan bostan ve tarlalara da bu dönemde yerleşilmeye başlandığı görülmektedir.³⁵⁴ Başka bir deyişle, boş ve ucuz alanlara doğru bir yayılmanın olduğu söylenebilir.

1955’ten sonra bölgede çok katlı binalar artmış ve kiralık fabrika yerleri ortaya çıkmıştır. Bu tür fabrika yerleri Karaköy ve Eminönü gibi yerlerde de mevcuttur ama ya hepsi doludur ya da iş hanı oldukları ve yazıhane ve benzeri nitelikteki kullanımlara uygun oldukları için kiralari yüksektir. Dolayısıyla Bomonti’de kiralık fabrika katlarının varlığı, özellikle hafif sanayi kuruluşları için bu bölgenin seçilmesinde önemli bir rol oynamıştır. Öte yandan, Bomonti’nin topoğrafik yapısı, konutlarla iç içe olması sebebiyle yeni inşa edilecek kuruluşlar için alanın daralmış olması ve boş ve ucuz arsaların da giderek azalması çok katlı binaların artmasına neden olmuştur. Öyle ki üç dört katlı binaların yedi sekiz kata yükseldiği görülmektedir.³⁵⁵

Dahası 1955 sonrasında sanayi faaliyetlerinin çeşitlendiği söylenebilir. Bu dönemde bölgeye elektrik makineleri, mobilya ve mefruşat, makine, kauçuk, taş, toprak, çini ve optik alet sanayii gibi faaliyet alanları da girmiştir. Bu çeşitlenme, Bomonti’nin giderek “şehir içi sanayi bölgesi” hâline gelmesini kanıtlar niteliktedir.³⁵⁶

³⁵³ A.e., s. 134-136.

³⁵⁴ A.e., s. 134.

³⁵⁵ A.e., s. 135- 151.

³⁵⁶ A.e., s. 135.

Gecekondu, yavaş bir sanayileşmenin yaşanmasına rağmen kentteki nüfusun hızla arttığı toplumlarda ortaya çıkan³⁵⁷ ve kullanım değerinin ön planda olduğu yani yalnızca barınma amacıyla üretilen “ticarileşmemiş konutlar”³⁵⁸ olarak tanımlanabilir. Gecekondulaşma, Türkiye’de sanayileşmenin hızlanmasına paralel olarak 1950’lerde yoğun biçimde yaşanan bir süreçtir. Sanayileşmenin etkisiyle beraber Bomonti’de de gecekondulaşma başlamıştır. Bomonti’de ilk gecekondu 1956 yılında rastlansa da, bu süreç asıl olarak 1960’tan sonra hız kazanmıştır. Öyle ki bu dönemde Bomonti’nin batısındaki Baruthane Deresi’nin batı yamacında 200, kuzeyinde de 40’a yakın gecekondu vardır. Gecekondulaşmayla beraber Bomonti’nin işgücü bakımından elverişli koşullara sahip olduğu söylenebilir.³⁵⁹

Fotoğraf 6: 1967 yılında Bomonti’nin güneyinde yer alan gecekondu görünümü

Kaynak: Hüsnüye Doldur, “Bomonti Sanayi Bölgesi’nde Meydana Gelen Değişimler”, *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi*, Sayı:18, 2009.

³⁵⁷ Mübeccel B. Kıray, “Gecekondu: Az Gelişmiş Ülkelerde Hızla Toprakdan Kopma ve Kentle Bütünleşememe”, *Kentleşme Yazıları*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2007, s. 90.

³⁵⁸ Sema Erder, *İstanbul Bir Kervansaray (Mı?)*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015, s. 132.

³⁵⁹ Erol Tümertekin, *İstanbul İnsan ve Mekân*, s. 126-136.

Bölgedeki konutlar doğudan batıya, sanayi kuruluşları da güney ve batıdan konutların olduğu yere doğru ilerlemiştir. Bomonti'nin doğusu tamamen konutlarla çevrilidir. Güneyde de durum çok farklı değildir. Güneydeki konutların eski, doğudakilerin de yeni ve modern olduğu söylenebilir. Dolayısıyla konutlar ve sanayi kuruluşları giderek iç içe geçmiştir.³⁶⁰

1956 ve 1960 yılları arasında 34, 1961-1966 yılları arasında 54 sanayi kuruluşu faaliyete geçmiş ve Bomonti sanayi bölgesinin gelişmesi hızlanmıştır. Bomonti'de sanayinin “kendi kendine” geliştiği ifade edilmektedir. Bu gelişmede, Bomonti'nin 1955 yılında sanayi bölgeleri arasına alınmasının etkisi çok açıktır. Sanayi kuruluşlarının sayısının artması, bölgede büyük bir yoğunluğun olduğunu da göstermiştir. Bu dönemde Bomonti, İstanbul'daki sanayi faaliyetlerinin yüzde 10'una yakın bir kısmına sahiptir.³⁶¹

Öte yandan, Bomonti fonksiyon açısından homojen bir sanayi bölgesidir. Bu bölgede kuruluşların konutlarla yer yer teması dışında, tamamen sanayi fonksiyonuna ait faaliyetler vardır. Bu dönemde, depolama ve ticaret faaliyetlerine ait kuruluşlara bile rastlanmamaktadır. Tümertekin de, Bomonti'nin “sanayi bölgesi” veya “sanayi alanı” gibi nitelermeleri en çok hak eden yer olduğunun altını çizmiştir.³⁶²

1965 yılında Nazım Plan Bürosu'nun kurulmasından sonra 1966 yılında İstanbul Sanayi Nazım Planı olarak da ifade edilen bir plan düzenlenmiştir.³⁶³ Planda sanayi alanları 1140 hektar olarak gösterilmekte ve bunun 21.60 hektarını Bomonti sanayi bölgesi kaplamaktadır.³⁶⁴

³⁶⁰ A.e., s. 127- 134.

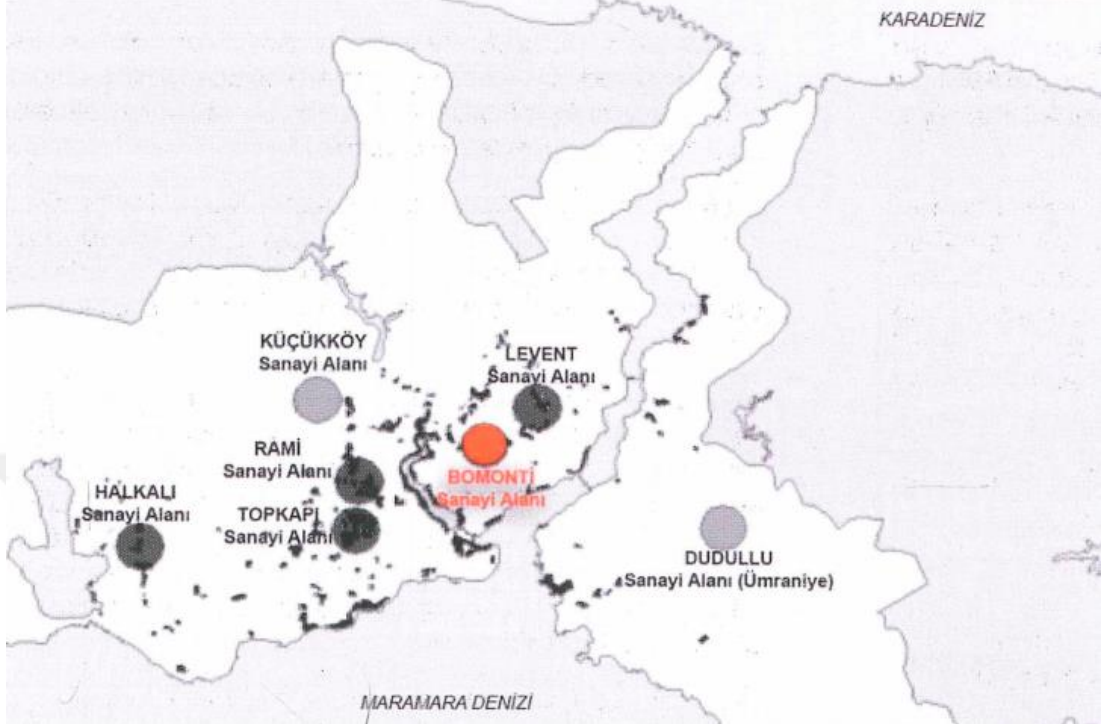
³⁶¹ A.e., s. 131-137.

³⁶² A.e., s. 137-149.

³⁶³ Şehir Planlama Projesi II Dersi Öğrenci Çalışması, **Endüstriyel Kültürel Miras ve Kentsel Dönüşüm Üzerine Bir Çalışma: Bomonti Bira Fabrikası ve Yakın Çevresi**, İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, 2008-2009 Bahar Yarıyılı, İstanbul, s. 73.

³⁶⁴ Erol Tümertekin, **İstanbul İnsan ve Mekân**, s. 131.

Şekil 2: 1966 onanlı İstanbul Sanayi Nazım İmar Planı'nda gösterilen sanayi alanları

Kaynak: Şehir Planlama Projesi II Dersi Öğrenci Çalışması, **Endüstriyel Kültürel Miras ve Kentsel Dönüşüm Üzerine Bir Çalışma: Bomonti Bira Fabrikası ve Yakın Çevresi**, İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü, 2008-2009 Bahar Yarıyılı, İstanbul.

Ayrıca, bu dönemde kırdan kente göçün devam etmesi, planda önerilen sanayi alanlarının yetersiz kalması ve kentsel rantın ve maliyetin yükselmesi sanayi kuruluşlarının bu planın gösterdiği alanların dışındaki bölgelere taşınmasına sebep olmuştur.³⁶⁵

1970'lerde İstanbul'da yaşanan en önemli olay, ulaşılabilirliğin sınırlarını genişleten Boğaziçi Köprüsü ve çevre yollarının yapılmasıdır. Hâlihazırda karayolu politikalarının uygulanmaya başlanması, özel otomobil sahipliğinin artması ile beslenerek ulaşım imkanlarını oldukça artırmıştır. Bu bakımdan sanayinin kentteki yerleşiminin bir değişime tabi olduğu söylenebilir. Başka bir ifadeyle, bir sanayisizleşme sürecine girilmiş yani sanayi kuruluşları kent merkezini terk etmeye

³⁶⁵ Şehir Planlama Projesi II Dersi Öğrenci Çalışması, **Endüstriyel Kültürel Miras ve Kentsel Dönüşüm Üzerine Bir Çalışma: Bomonti Bira Fabrikası ve Yakın Çevresi**, s. 74.

başlayarak kentin sanayi coğrafyasında yeni dönüşümlerin yaşanmasına yol açmıştır.³⁶⁶

1970'ler sonunda Kasımpaşa'yı Mecidiyeköy ve çevre yoluna bağlayan Piyalepaşa Bulvarı'nın açılması³⁶⁷ ve Boğaziçi Köprüsü ile bağlantılı çevre yolunun yani E-5 Karayolu'nun Şişli'yi doğu-batı yönünde kat etmesi, genelde Şişli'nin özelde ise Bomonti'nin ulaşım problemini büyük oranda çözmüştür.³⁶⁸

İstanbul'da yaşanan sanayisizleşme sürecine Bomonti'den ayrılan sanayi kuruluşlarının da etkisi olmuştur. Sanayinin kuruluş aşamasında genellikle göz ardı edilen ulaşım faktörü, bu tarihten sonra sanayi kuruluşları için cazip bir hâle gelmiştir.³⁶⁹ Ancak Bomonti'de faaliyet göstermeyi seçen sanayi kuruluşları genellikle daha ufak ve bölgenin sitüasyonuna uygun kuruluşlar olmuştur.³⁷⁰ Başka bir deyişle, çok katlı binalarda yer alan fabrika şeklindeki kuruluşların burayı terk etmek durumunda kalmaları ve onlardan boşalan yerlere de kent merkezinde yer almanın koşullarına uyum sağlayacak yani fabrika katlarında çalışabilecek küçük tesislerin gelmesi durumu özetlemektedir.³⁷¹

29.07.1980 tarihinde onanan 1/50.000 ölçekli İstanbul Metropolitan Alan Nazım Planı'nda sanayiye ilişkin politikalar, metropoliten çalışma alanlarının dengelenmesi, sanayinin metropolden desantralizasyonunun ve eğilimlerinin yönlendirilmesi, sanayi eğilimlerinin düzenlenmesi ve değerlendirilmesi, kirletici nitelikli sanayilerin metropol içinde kurulmaması, metropoliten şehir bütününde merkezi iş alanının ana merkez olarak gelişmesi şeklinde ifade edilmiştir.³⁷² Bu planda,

³⁶⁶ Asuman Türkün, Şükrü Aslan, Besime Şen, "1923-1980 Döneminde Kentsel Politikalar ve İstanbul'da Konut Alanlarının Gelişimi Mevzuat, Aktörler ve Hâkim Söylem", s. 57.

³⁶⁷ İstanbul Büyükşehir Belediyesi 1/5000 ölçekli Şişli-Dolapdere-Piyalepaşa Bulvarları ve Çevresi Revizyon Nazım İmar Plan Raporu

³⁶⁸ Hüsniye Doldur, "Bomonti Sanayi Bölgesi'nde Meydana Gelen Değişimler", s. 52.

³⁶⁹ A.e.

³⁷⁰ Erol Tümertekin, **İstanbul İnsan ve Mekân**, s. 131-151.

³⁷¹ Hüsniye Doldur, "Bomonti Sanayi Bölgesi", **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1993, s. 30.

³⁷² Ayşe Şebnem Yüzer, Cengiz Giritlioğlu, "Sanayi alanları yeni düzenleme stratejileri-İstanbul örneği", **İTÜ dergisi**, Cilt:2, Sayı:1, 2003, s. 122.

Bomonti ve yakın çevresi için ise “Sanayi+Sanayi Sitesi”, bugünkü konut yerleşme alanları ve merkezi iş alan fonksiyonları önerilmektedir. Ancak bu dönemde İstanbul’da hem nüfus anlamında hem de ekonomik anlamda yaşanan gelişmeler, 29.07.1980 onanlı Nazım Planı’nın güncelliğini yitirmesine neden olmuş ve planın yeniden revize edilmesini zorunlu hâle getirmiştir. 08.03.1989 tarihinde de Bomonti ve yakın çevresini ilgilendiren ilk 1/5.000 ölçekli Nazım İmar Planı onanmıştır. 1954 Beyoğlu Nazım İmar Planı’nda 247 dönüm yüzölçümü iskan dışı saha, 1/5.000 ölçekli Dolapdere-Piyalepaşa Bulvarları ve Çevresi Nazım İmar Planı’nda değiştirilerek burada orta yoğunlukta konut alanı önerilmiştir.³⁷³

4.3. 1990’lı Yıllarda Bomonti Sanayi Bölgesi

Hüsniye Doldur, 1993 yılında Bomonti ile ilgili ikinci akademik çalışmayı yapmış ve bölgede birçok değişikliğin meydana geldiğini ifade etmiştir. Ulaşım olanaklarının arttığını, bölgenin doğusunun tamamen konutlarla çevrelendiğini, bölgenin batısında gecekondularla sanayi tesislerinin karşılıklı olarak yer aldığını ve boş arazilerin neredeyse yok olduğunu belirtmiştir. Bölgenin batısını ve güneyini çevreleyen ve bölge için adeta bir sınır oluşturan Cevizler Deresi Vadisi’nin varlığı ve genel olarak Beyoğlu, Şişli ve Mecidiyeköy gibi merkezi iş alanlarına yakın olması bölgenin homojen yapısının ve “şehir içi sanayi bölgesi” niteliğinin korunmasına yardımcı olmaktadır.³⁷⁴

Sanayi kuruluşlarının sayısı 1993 yılında 174 olarak belirlenmiştir. Doldur, bu artışı bölgede bulunan binaların iç yapılarında meydana gelen kullanım değişikliklerine yani “kiralık fabrika katlarına” bağlamaktadır. Bu durum, bölgenin en önemli özelliklerinden biri olmuştur.³⁷⁵

³⁷³ Şehir Planlama Projesi II Dersi Öğrenci Çalışması, **Endüstriyel Kültürel Miras ve Kentsel Dönüşüm Üzerine Bir Çalışma: Bomonti Bira Fabrikası ve Yakın Çevresi**, s. 74.

³⁷⁴ Hüsniye Doldur, “Bomonti Sanayi Bölgesi”, s. 88.

³⁷⁵ Hüsniye Doldur, “Bomonti Sanayi Bölgesi’nde Meydana Gelen Değişimler”, s. 44.

Öte yandan, bölgenin kuzeyinde ve güneyinde yer alan kuruluşlar birbirlerinden farklı görünümlere sahiptir. Güneyde yer alanlar, geniş alanlara sahip ve birbirlerinden geniş bahçelerle ayrılmaktadır. Bu binalar, az katlı (2 veya 3 kat) ya da örneğin Bomonti Bira Fabrikası, Royal Çikolata Fabrikası, Hisar İplik Fabrikası gibi tek katlı olarak inşa edilmiştir. Burada hem yoğunluk daha azdır hem de bu binalarda tek bir sanayi faaliyeti yapılmaktadır. Kuzeyde olanlar ise çok katlıdır (7 veya 8 kat) ve birbirlerine bitişik apartman şeklindedir. Bunlar, bölgenin doğusunda bulunan modern apartmanlarla da iç içe bir görünüm sergilemektedir. Buradaki tesisler, bu çok katlı binaların sadece bir katında ya da 2-3 katında faaliyet gösterebildikleri gibi, örneğin Yargıcı, Mithat Giyim, SSK İlaç Fabrikası gibi 7-8 katlı bir binanın tümünü de kaplayabilirler. Öte yandan, Bomonti İş Merkezi gibi tek katta 4 küçük tesisin yer aldığı kullanımlara da rastlanmıştır.³⁷⁶

Bölgedeki tesislerin çoğu 50'den az işçi çalıştırmaktadır. 1990'lı yıllarda faaliyet gösteren 174 tesisin ancak 27 tanesinde 50'den fazla işçi vardır. Bu bağlamda, büyüklük bakımından dikkat çeken kuruluşlardan Bomonti Bira Fabrikası'nda 410 işçi, Kent Gıda A.Ş.'de 259 işçi ve SSK İlaç Fabrikası'nda 170 işçi çalışmaktadır.³⁷⁷

Binanın yalnızca bir katında faaliyet gösteren, işçisi ve üretimi az olan küçük sanayi tesisleri bölgede yer alan tesislerin çoğunluğunu oluşturur. Dahası bunların büyük çoğunluğu giyim sektörüne ait tesisler olup bölgenin her yanına yayılmışlardır.³⁷⁸ Öğüt'ün, "Bomonti'de oturduğumuz apartmanın karşısındaki, gece yarısına dek çalışan tekstil atölyesinin kirli, çıplak ampullerinden (...) korktum"³⁷⁹ ifadesinden, bölgede tekstil atölyelerinin apartmanlarla iç içe olduğu anlaşılmaktadır.

Hem yolların yetersiz, dar ve yer yer de bakımsız olması hem de park yerlerinin olmaması gibi nedenlerden dolayı ulaşım Bomonti içerisinde önemli bir sorun olmaktadır. Özellikle dar sokaklara hammaddenin getirilişi ve mamul maddenin

³⁷⁶ Hüsniye Doldur, "Bomonti Sanayi Bölgesi", s. 43-44.

³⁷⁷ A.e., s. 31.

³⁷⁸ A.e., s. 30.

³⁷⁹ Hande Öğüt, **Bomonti'den Harbiye'ye**, s. 20.

sevkiyatı sırasında yükleme ve boşaltma işlemleri için büyük kamyonların bölgeye girişi ve çıkışının burada ulaşımı durma noktasına getirdiği tespiti yapılmıştır.³⁸⁰

Bu yıllarda, Deva İlaç, Organik Kimya ve Kom gibi daha geniş alanlara ihtiyaç duyduğu için Bomonti'yi terk eden ve İstanbul'da kent merkezinin sanayisizleşme sürecine katkıda bulunan tesislerin sayısının fazla olduğu da söylenebilir.³⁸¹ Buna ek olarak, sayıları azalmış da olsa fabrikalar bölgede hâlâ faaliyet göstermektedir. Dolayısıyla bölgede daha büyük yer kaplayan yani geniş alanlara ihtiyacı olan fabrikaların bu sürece girdiği çıkarımında bulunulabilir.

Tümertekin, 1960'larda Bomonti'de depolama alanlarının bulunmadığını ifade etmiştir. Bölgede 1990'larda meydana gelen bir diğer değişiklik ise "depo" kullanımının gündeme gelmesidir. Diğer bir deyişle, binaların genellikle bodrum ve giriş katlarının depoya ayrıldığı ve zaman içerisinde bu kullanımların arttığı görülmektedir. Yeni Yol Sokak'ta bulunan ve herhangi bir üretimin olmadığı ilaç, kimya ve iplik fabrikalarından biri Doğu İlaç'ın deposu ve Feriköy Fırın Sokak'taki Nestle Çikolata Fabrikası binasının Nestle'nin İstanbul deposu olarak kullanılması³⁸² bu durumu açıklayan örnekler olarak düşünülebilir. Benzer şekilde, bu teze konu olan Bomonti Bira Fabrikası da 1991 yılında kapatıldıktan sonra Tekel'in deposu olarak kullanılmıştır.³⁸³

Tümertekin'in bir diğer tespiti 1960'larda bölgede herhangi bir ticari faaliyete rastlanmadığı yönündedir. Bu anlamda, 1990'larda Bomonti'de yaşanan bir başka değişiklik ise giyim eşyası üreten kuruluşların giriş katlarını "fabrika satış mağazası" olarak kullanmaya başlamaları olmuştur. Öyle ki bu yıllarda, Gençler Giyim Mağazası, Goya Ayakkabı Mağazası, Royal Çikolata gibi daha çok giyim eşyası, ayakkabı ve gıda maddesi üreten kuruluşların fabrika satış mağazaları bölgede varlık göstermeye başlamıştır.³⁸⁴ Ulaşım kolaylıkları, büro ve depo şeklinde kullanımlar ve

³⁸⁰ Hüsnüye Doldur, "Bomonti Sanayi Bölgesi", s. 87.

³⁸¹ A.e., s. 91.

³⁸² A.e., s. 44-89.

³⁸³ Hüsnüye Doldur, "Bomonti Sanayi Bölgesi'nde Meydana Gelen Değişimler", s. 51.

³⁸⁴ A.e., s. 47.

fabrika satış mağazalarının varlığı Bomonti'nin zaman içerisinde yaşadığı değişimleri kanıtlar niteliktedir. Doldur, bu değişimleri, Bomonti'nin şehir içi sanayi bölgesi niteliğini güçlendiren gelişmeler olarak okumuştur.³⁸⁵

Bomonti sanayi bölgesinde bu yıllarda da 1950'lerden beri devam eden bir fenomen olarak gecekondular ile konutlar bir arada olmuştur. Öğüt'ün, "Yeni sayılabilecek apartmanlardan biriydi bizimki. (...) Giriş katında boyalı içecekler üreten bir imalathane, karşısında da gecekondular... Bu tek göz evlerde yaşayan kadınların akşamüstü çaylarını, çekirdeklerini alıp çimenlerin üzerine yayılışlarına; ayın, yıldızın, gökyüzünde kıpırdandığı gece yarısı kapı önlerine, ağaç altlarına süzülüşlerine, açık pencereden duyulan kahkahalarına imrenirdim. (...) Karşı tarlalarda eğilmiş kadınların biber toplayışlarına mutluluğa, paylaşımına... (...) Hepi topu birkaç ağaç, biraz çimen vardı önümüzde, gecekonduların önünde vita kutularında süs biberleri, fesleğenler bir de. (...) Apartmanın yanından akan kirli dere, bir şelaleye, denize dönüşüyordu bakışımı kaydırarak baktığımda"³⁸⁶ şeklindeki ifadelerinin satır aralarından gecekondular, apartman ve imalathanelerin bir arada buldukları sonucu çıkarılabilir.

1990'lı yıllarda Bomonti'de "boş arsa" sayılabilecek alanlar hemen hemen hiç kalmamıştır. Öte yandan, Beyoğlu, Şişli, Mecidiyeköy gibi merkezi iş alanlarına ve E-5 Karayolu'na yakın olması Bomonti'deki arsa fiyatlarını yükseltmiştir. Boş arsa olsa bile bunların çok yüksek rakamlara ulaştığı bilinmektedir. Ayrıca, boş arsa yokluğu sebebiyle bölgedeki yatay gelişme tamamen durmuştur.³⁸⁷

18.01.1994 tarihinde onaylanan 1/5.000 ölçekli Dolapdere-Piyalepaşa Bulvarları ve Çevresi Nazım İmar Planı ile uzunca bir süre sanayi bölgesi niteliğini korumuş olan Bomonti ve yakın çevresi için "Merkezi İş Alanı"³⁸⁸ (MİA) önerisi

³⁸⁵ Hüsniye Doldur, "Bomonti Sanayi Bölgesi", s. 88-89.

³⁸⁶ Hande Öğüt, **Bomonti'den Harbiye'ye**, s. 50.

³⁸⁷ Hüsniye Doldur, "Bomonti Sanayi Bölgesi", s. 47.

³⁸⁸ Merkezi iş alanlarında, genel olarak, iş merkezleri, banka ve finans gibi ticari fonksiyonların yönetim merkezleri, toptan ticaret, ofis-büro, çarşı, çok katlı mağaza, alışveriş merkezi, otel, motel vb. konaklama tesisleri, sinema, tiyatro, müze, kütüphane, sergi salonu gibi kültür tesisleri ile lokanta, restoran, gazino gibi eğlenceye yönelik kullanımlar, yönetim binaları, kentsel donatım ve yeşil alan

getirilmiştir. 1989 onanlı Nazım İmar Planı ile karşılaştırıldığında, 1994 yılı planında konut alanlarının artmış olduğu görülmektedir. 1995 yılında ise 1/50.000 ölçekli İstanbul Metropolitan Alan Alt Bölge Nazım Planı yapılmıştır. 1980 Nazım Planı'nda "Bomonti Sanayi Bölgesi" olarak önerilen alan ise bu planda "orta yoğunluklu konut alanı" olarak önerilmiştir. Bu planda, sanayi alanları ile ilgili desantralizasyon hedefinin belirlendiği söylenebilir.³⁸⁹

4.4. 2000'lerde Bomonti: Sanayisizleşme ve Sosyo-Mekânsal Dönüşüm

4.4.1. Bomonti Turizm Merkezi

11.01.1998 tarih ve 23227 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren karar ile "Fransız Hastanesi, İplik Fabrikası, Tekel Bira Fabrikası, Feriköy halk pazarı, kısmen oto tamir atölyeleri ve inşaatı devam eden Mimar Sinan Üniversitesi kampüs alanı", "Şişli Bomonti Turizm Merkezi" olarak belirlenmiştir. Bu kararın, "İstanbul turizmine kazandırılacak nitelikli alanlar ile kamu mülkiyetindeki arazilerin turizm amaçlı düzenlenmesi"³⁹⁰ adına verildiği ifade edilebilir. Kültürel ve tarihsel mirasın bir parçası olarak Bomonti Bira Fabrikası da hem turizm hem de kent imajının yükseltilmesi anlamında bir potansiyel taşımaktadır. Bu bağlamda, bu turizm merkezi kararı Bomonti Bira Fabrikası ve çevresi için farklı bir süreci başlatmıştır.³⁹¹

Bölgenin kuzeyinde boş bir alanda inşa edilen Grand Cevahir Otel ve Kongre Merkezi'nin 2000 yılında açılması, yalnızca Bomonti'yi değil, genel olarak Şişli'yi "turizm merkezi" olarak kurgulayan sürecin bir parçası olarak okunabilir.

yer almaktadır. İstanbul Büyükşehir Belediyesi 1/5000 ölçekli Şişli-Dolapdere-Piyalepaşa Bulvarları ve Çevresi Revizyon Nazım İmar Plan Raporu

³⁸⁹ Şehir Planlama Projesi II Dersi Öğrenci Çalışması, **Endüstriyel Kültürel Miras ve Kentsel Dönüşüm Üzerine Bir Çalışma: Bomonti Bira Fabrikası ve Yakın Çevresi**, s. 74-77.

³⁹⁰ İstanbul Büyükşehir Belediyesi 1/5000 ölçekli Şişli-Dolapdere-Piyalepaşa Bulvarları ve Çevresi Revizyon Nazım İmar Plan Raporu

³⁹¹ Şehir Planlama Projesi II Dersi Öğrenci Çalışması, **Endüstriyel Kültürel Miras ve Kentsel Dönüşüm Üzerine Bir Çalışma: Bomonti Bira Fabrikası ve Yakın Çevresi**, s. 78.

“[1980 öncesinde] Cevahir Otel’in olduğu yerde hayvan yetiştirilir, sütleri satılırdı. Mandıra vardı yani. O zamanlar çok iş yok tabii, her yer tarlaydı. İnsanlar mahsullerini at arabalarına koyar, pazarda gidip satarlardı. Onu işe dönüştürüyorlardı. Eşeklerle gezip yağ ve yoğurt satarlardı” Ali, 46, seyyar köfteci, Feriköy’de yaşıyor (20 Kasım 2017)

ifadesi, hem bu alanın ve hem de bölgenin eski durumunu tariflemiştir. Söz konusu otel, bu dönemde bölgede yaşanan önemli değişimlerden biri olarak kabul edilebilir.³⁹² Grand Cevahir, “Bomonti Turizm Merkezi” olarak belirlenen alanın tam olarak içinde yer almasa da buraya yakındır. Dolayısıyla genel olarak bölgenin bir turizm merkezi olarak geliştirilmesi planının bir parçası olarak da düşünülebilir.

4.4.2. Merkezi İş Alanı Kararı, Sanayisizleşme ve Dönüşüm

16.04.2005 tarihinde 1/5.000 ölçekli Şişli Dolapdere-Piyalepaşa Bulvarları ve Çevresi Revizyon Nazım İmar Planı onaylanmış ve planın amacı, “öncelikle bölgede oluşan fiziksel ve sosyal çöküntü alanları, çağdaş yerleşim bölgelerine dönüştürüp, yeterli ve gerekli sosyal donatı alanlarına kavuşturmak” şeklinde belirtilmiştir. Bununla beraber, Bomonti’nin imalat fonksiyonlarından arındırılarak merkezi iş alanına dönüşmesi hedeflenmektedir. Alanın yapılaşmasını tamamlamış olduğu yani doymuş nüfusa ulaştığı ifade edilse de³⁹³, planın Bomonti ve yakın çevresi için daha fazla merkezi iş alanı kullanımı önerisi ile bölgeye parsel ölçeğinde yoğun imar hakkı kazandırdığı söylenebilir.³⁹⁴

Bölgeyi merkezi iş alanı olarak geliştirme isteği ile birlikte sanayi kuruluşlarında yaşanmaya başlamış olan değişim giderek hızlanmıştır. 2000’li yıllarda Bomonti’deki binaların iç kullanımlarında meydana gelen değişikliklerin arttığı da söylenebilir. Deva İlaç Şirketi Levent’e taşınmış ve Bomonti binası hem depo hem de şirketin pazarlama bölümünün bulunduğu bir büro olarak kullanılmaya başlanmıştır.

³⁹² Hüsnüye Doldur, “Bomonti Sanayi Bölgesi’nde Meydana Gelen Değişimler”, s. 52.

³⁹³ İstanbul Büyükşehir Belediyesi 1/5000 ölçekli Şişli-Dolapdere-Piyalepaşa Bulvarları ve Çevresi Revizyon Nazım İmar Plan Raporu

³⁹⁴ Şehir Planlama Projesi II Dersi Öğrenci Çalışması, **Endüstriyel Kültürel Miras ve Kentsel Dönüşüm Üzerine Bir Çalışma: Bomonti Bira Fabrikası ve Yakın Çevresi**, s. 77-78.

Kom Fabrikası'nın binasının da Kom'un yönetim ve pazarlama birimlerine ayrıldığı görülmektedir. Bomonti'de önceden sanayi kuruluşlarının kullandığı binalardan bazıları bugün farklı şekillerde işlevlendirilmiştir. Örneğin, Kent Şeker ve Çiklet Fabrikası, 2000 yılından bu yana Neslin Değişen Sesi İlköğretim Okulu olarak kullanılmaktadır. Lala Şahin Sokak'ta bulunan Royal Çikolata Fabrikası da Royal İş Merkezi'ne dönüşmüştür. Feriköy Fırın Sokak'ta önceden bir dokuma tesisi olarak kullanılan bina bu dönemde reklam şirketi olarak kullanılmış ve Yeni Yol Sokak'ta eskiden bir dokuma tesisi olarak kullanılan bina ise Anadolu Ateşi Dans Topluluğu'nun ekipman deposu ve dans stüdyosu işlevini almıştır.³⁹⁵ Bu bağlamda, Bomonti'de bu tip kullanımların hem arttığı hem de çeşitlendiği söylenebilir.

Bölgede 1990'lardan itibaren yaygınlaşmaya başlayan fabrika satış mağazalarının sayısının da bu dönemde arttığı görülmektedir. Öte yandan, Doldur, Kom, Yargıcı, Mithat, Dagi, Ten gibi mağazaların tam olarak fabrika satış mağazası niteliğini taşımadığını ve alışveriş merkezindeki mağazalara benzediklerini ifade etmiştir. Doldur, bu nitelikteki mağazalarının sayısının artmasının Bomonti'nin sanayi bölgesi havasını yumuşattığını ve bölgeyi bir “alışveriş merkezi” görünümüne büründürdüğünü belirtmektedir.³⁹⁶

Bomonti'de yaşanan sanayisizleşme süreci ile beraber kent merkezinde faaliyet gösteremeyen kuruluşların yerlerine ya daha küçük sanayi kuruluşları ya da iş merkezleri ve ofisler gelmiştir. Bu bağlamda, hizmet sektörü ile birlikte bölgedeki hâkim iş kolunun değişmeye başladığı da görülmektedir. Silahşör Caddesi'nde bulunan Erdemler İş Merkezi ve Türkmen Grup A.Ş. kuşkusuz bu değişimin örnekleridir. Bunun doğal bir sonucu olarak sanayi sektöründe çalışan işçilerin yerini hizmet sektöründe çalışan işçiler almaya başlamıştır.³⁹⁷

³⁹⁵ Hüsnüye Doldur, “Bomonti Sanayi Bölgesi'nde Meydana Gelen Değişimler”, s. 45-48.

³⁹⁶ A.e., s. 47.

³⁹⁷ Duygu Kılıç, “Mekansal ve Toplumsal Değişme Bomonti Örneği”, **Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008, s. 72-87.

“Mavi önlüklü işçiler görünüyordu bizim evden. 5 katlı bir binaydı. Komple kapattılar orayı, sanırım ofis olarak kiraya vermeye başlamışlar. Tam bilemiyorum. Ajans da olabilir” Duygu, 32, fotoğrafçı, Bomonti’de yaşıyor (24 Kasım 2017)

ifadesi de bu değişimi gösterir niteliktedir.

Bomonti’nin merkezi iş alanı olarak geliştirilmeye başlanması ile beraber bölgede mekânsal, toplumsal, ekonomik ve kültürel anlamda birtakım değişiklikler yaşanmaya başlamıştır. Bomonti’nin sanayi bölgesi niteliğinden giderek sıyrıldığı ifade edilse de, buradan bölgede sanayi faaliyetinin tamamen bittiği sonucu çıkarılamaz. 2000’li yıllarda tekstil sektöründe yaşanan kriz sebebiyle konfeksiyon atölyelerinin sayısı giderek azalmış olsa da, günümüzde Bomonti’de giyim eşyası sanayii³⁹⁸ hâlen mevcuttur.³⁹⁹

Sanayisizleşme süreci ile beraber kentin mekânsal yapısı da değişmektedir. Bomonti’de de boşalan, terk edilen ya da hâlihazırda boş olan alanlar çeşitli yatırımlar ile değerlendirilmeye başlanmıştır. Bunlar, Bomonti’nin merkezi iş alanı olarak geliştirilmesinin ve burada bir “çekim merkezi” yaratılmasının adımlarıdır.

Bir zamanlar Bomonti Bira Fabrikası’nın eklentilerinden biri olan Bomonti Bira Bahçesi’nin konumlandığı yer yani Bomonti Bira Fabrikası’nın karşısındaki alan da “eğitim ve kültür alanı” olarak tanımlanarak Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi’ne tahsis edilmiştir.⁴⁰⁰ Üniversite kampüsünün varlığı bölgedeki ticari faaliyetleri artırmıştır. Fakat Doldur’un da ifade ettiği gibi, Bomonti hâlihazırda bu faaliyetler bakımından çok canlı olan Şişli ilçesi sınırlarında yer almakta ve dolayısıyla öğrenciler ihtiyaçlarını çevreden de karşılayabilmektedir. Bu bağlamda, kampüsün semte getirileri olmuş olsa da, semtte topyekûn bir fonksiyon değişikliği yaratmamıştır.⁴⁰¹ Yine de, üniversite kampüsünün Bomonti’nin sanayi bölgesi

³⁹⁸ Dahası bölgede giyim eşyası satan butiklere de rastlanmaktadır. Fakat hem bunlar hem de Bomonti’de hâlen mevcut olan giyim eşyası sanayisinin yapısı veya bölgeyi terk etmeyi isteyip istemedikleri mevzuu önemli olsa da bu tezin kapsamını aşmaktadır.

³⁹⁹ Hüsnüye Doldur, “Bomonti Sanayi Bölgesi’nde Meydana Gelen Değişimler”, s. 50-51.

⁴⁰⁰ İstanbul Büyükşehir Belediyesi 1/5000 ölçekli Şişli-Dolapdere-Piyalepaşa Bulvarları ve Çevresi Revizyon Nazım İmar Plan Raporu

⁴⁰¹ Hüsnüye Doldur, “Bomonti Sanayi Bölgesi’nde Meydana Gelen Değişimler”, s. 55.

görünümünden sıyrılmasına ve merkezi iş alanı niteliği kazanmasına yardımcı olan dinamiklerden biri olduğu söylenebilir.

Öğüt, “Pazartesi ve Perşembe günleri evimizin iki sokak üstünde kurulup Bira Fabrikası’na, diğer yandan da, Feriköy ve Kurtuluş’a, caddelerden çıkmazlara dek yayılan semt pazarı tazeliği, diriliği, curcunası ve eğlenceli esnafıyla kendimi en mutlu, en taze hissetmemi sağlayan bir alandı”⁴⁰² diyerek Bomonti’deki semt pazarını anlatmıştır. Bu semt pazarının kurulduğu alanda 2006 yılında ekolojik pazar açılmıştır. Bu alan cumartesi günleri ekolojik pazar, pazar günleri ise antika pazarı olarak kullanılmaktadır. Ekolojik pazar, sürecin örgütleyicilerinden Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği tarafından “ekolojik (organik) tarımın yaygınlaşması ve Türkiye’de sağlıklı bir ekolojik ürün pazarının oluşturulabilmesi amacıyla [yapılan ve] sağlıklı beslenme konusunda tüketici bilincinin geliştirilmesinden doğal ürün dükkânlarının kuruluşuna kadar farklı alanlarda sürdürdüğü çabalarını[n] bir yenisi”⁴⁰³ şeklinde tanımlanmaktadır. Oysa, organik gıda tüketiminin söz konusu derneğin “tüketici bilinci” olarak tanımlanmasının daha ötesinde karşılıkları vardır. Nitekim “alım gücü yüksek mutlu azınlığa”⁴⁰⁴ hitap eden organik ürünler, endüstriyel ürünlere göre çok daha pahalıdır. Her ne kadar bu durum, “üretim koşullarındaki maliyet ve pazarlama stratejileri”⁴⁰⁵ bağlamında açıklansa da, bu ürünler üst-orta sınıfın yeni tüketim alışkanlıklarının bir parçası olarak okunabilir. 2000’li yıllardan itibaren Bomonti’de mekânsal ve toplumsal bir değişim yaşanmaya başlamıştır. Bu ekolojik pazar da, Bomonti’nin sosyo-mekânsal dönüşümü ile uyumlu bir proje olarak düşünülebilir.

4.4.3. Rezidanslaşma ve Semtin Pazarlanması

⁴⁰² Hande Öğüt, **Bomonti’den Harbiye’ye**, s. 85.

⁴⁰³ http://www.bugday.org/portal/haber_detay.php?hid=1372, (Çevrimiçi), 16 Nisan 2018.

⁴⁰⁴ Selim Çetiner, “Organik kimler yiyor?”, **Tarla Sera Dergisi**, 2011, s. 14.

⁴⁰⁵ Erhan Akarçay, **Beslencenin Sosyolojisi Orta Sınıf(lar)ın Yeme İçme ve Eğlence Örüntüleri**, Phoenix Yayınları, Ankara, 2016, s. 320-321.

Ulaşım gibi büyük kamu yatırımları, iş merkezi, alışveriş merkezi, lüks kapalı site, rezidans ve karma kullanımlı bina gibi projeler üzerinde temellenen sermaye yatırımlarını ve/veya daha küçük yatırımları tetikleyici bir rol üstlenir.⁴⁰⁶ Bomonti'nin ulaşım akslarına yakın olması ve Dolmabahçe-Bomonti tünel hattının giriş-çıkış noktasının burada bulunması Bomonti ve yakın çevresini sermaye için önemli bir yatırım alanı hâline getirmiştir. Buna ek olarak, bugün kent merkezinde az bulunan boş arsaları yani henüz “metalaşmamış mekânları” barındırması ve özellikle 1/5.000 ölçekli Şişli Dolapdere-Piyalepaşa Bulvarları ile Çevresi Revizyon Nazım İmar Planı ile beraber bölgeye yoğun imar haklarının verilmiş olması da bu yatırımları kökten etkilemiştir.⁴⁰⁷

Neoliberalleşme ile beraber kentsel mekân üzerinde yapılacak pek çok dönüşümün yolu açılmış ve bu durum Türkiye’de 2000’li yıllardan itibaren farklı bir boyut kazanmıştır. Kentler, artık sermayenin yeniden üretimine yönelik politikalarla yapılandırılmakta ve kent merkezleri de büyük sermaye yatırımları ile birlikte dönüşmektedir. 2005 yılında Bomonti’ye yoğun imar haklarının verilmiş olması sermaye yatırımlarını bölgeye çekmiştir. Bunun en önemli göstergesi şüphesiz Bomonti’de yapılmaya başlanan rezidanslardır. Rezidanslaşma, 2000’lerden itibaren İstanbul kent merkezinde boş arsaların giderek azalmasına paralel bir şekilde başlamıştır.⁴⁰⁸ Kent merkezinde artık çok az bulunan boş arsalara sahip olması da bu süreçte Bomonti’yi sermaye için değerli kılmıştır.

İstanbul kent merkezinin yeniden pazarlanmaya başlaması sürecinin bir parçası olarak ortaya çıkan rezidanslaşma, üst gelir gruplarının merkez ile olan ilişkisinin kurulması ve burada belirli bir yaşam biçiminin yaratılması adına önemli etmenlerden biri olmuştur.⁴⁰⁹ Rezidans, üst gelir gruplarını hedefleyen ve içerisinde her türlü

⁴⁰⁶ Murat Cemal Yalçın, Çare Olgun Çalışkan, Kumru Çılgın, Uğur Dündar, “İstanbul’un Dönüşüm Coğrafyası”, **Yeni İstanbul Çalışmaları Sınırlar, Mücadeleler, Açılımlar**, Der. Ayfer Bartu Candan, Cenk Özbay, Metis Yayınları, İstanbul, 2014, s. 57.

⁴⁰⁷ Şehir Planlama Projesi II Dersi Öğrenci Çalışması, **Endüstriyel Kültürel Miras ve Kentsel Dönüşüm Üzerine Bir Çalışma: Bomonti Bira Fabrikası ve Yakın Çevresi**, s. 78.

⁴⁰⁸ Jean-François Pérouse, “Kapalı Dikey Rezidanslar ve Üst Sınıfların Merkeziye Koşullu Dönüş Eğilimi: Eleştirel Bir Değerlendirme”, **İdeal Kent**, Sayı:6, 2012, s. 91

⁴⁰⁹ **A.e.**, s. 84.

hizmeti barındırarak yeni bir yaşam vaat eden ve bu anlamda barınma ihtiyacını karşılayan konutun çok ötesinde olan bir lüks konut olarak tanımlanabilir.⁴¹⁰ Rezidanslaşma, hem Bomonti'nin bir rant alanı olarak görüldüğünün hem de semtin sosyo-mekânsal anlamda dönüştürülmek istendiğinin en somut göstergesidir.

Bomonti'deki ilk rezidans projesi OFTON'un Elysium Cool Residence projesidir. 2004 yılında başlayan bu proje, 2006 yılında tamamlanmıştır. Bunun ardından, Ant Yapı'nın projelendirdiği ve semtin ikinci rezidansı olarak bilinen Anthill'in yapımına 2008 yılında başlanmış, 2010 yılında ise açılmıştır. Aylin Dikmen Özarslan, Bomonti'de yaptığı bir görüşmede, “Biz geldiğimizde -ki sekiz yıl kısa bir süre- burada hiç rezidans yoktu, bir tek Elisium yapılmıştı ve ikincisi yapılıyordu. Çok hızla doldu, hâlâ da sürüyor inşaatlar” ifadesi ile karşılaşmıştır. Burada, Bomonti'deki rezidansların çok hızlı bir şekilde çoğalmasına dikkat çekilmektedir.⁴¹¹

“Elysium ile birlikte Anthill ile birlikte, mantar gibi türedi diğer projeler. Türkiye'nin Manhattan'ı diyorum ben buraya” ProjeCT Emlak Danışmanlık ile yapılan görüşme (20 Kasım 2017)

ifadesi de, bu hızı doğrular niteliktedir. Bu bağlamda, Bomonti'nin bir rant alanı hâline gelerek sermayeyi kendine çektiği ve bu projelerden sonra diğer projelerin de “mantar gibi türediği” ifade edilebilir. Bugün semtte tamamlanan/tamamlanmakta olan 20'yi aşkın proje olması da bunu doğrulamaktadır.

⁴¹⁰ Uygur Yüksek, M. Tolga Akbulut, “Tüketim Odaklı Mimarlığın Son Yıllardaki Yeni Ürünleri: Rezidanslar”, **MEGARON**, 4(2), 2009, s. 110-111.

⁴¹¹ Aylin Dikmen Özarslan, “Kentsel Dönüşümün Bomonti'nin 'Eski Sakinleri' Üzerindeki Etkisi”, **Current Debates in Sociology & Anthropology**, Ed. by. Şükrü Aslan, Cihan Cinemre, IJOPEC Publication, London, 2017, p. 180.

Şekil 3: Bomonti'deki inşaat-gayrimenkul projeleri⁴¹²

Kaynak: Tez kapsamında oluşturulmuştur.

⁴¹² 20 numaralı Kuleli Evleri Bomonti, 21 numaralı Vogue Bomonti ve 23 numaralı Bomonti 5 Ada projeleri Bomonti semtinin sınırları içerisinde yer almamaktadır. Ancak Bomonti adını kullanan bu projeler tez kapsamında “Bomonti adının markalaşması” başlığı altında ele alındığı için burada da gösterilmiştir.

Bu projeler tanıtımlarında Bomonti'nin, Nişantaşı, Şişli, Taksim ve Beşiktaş gibi merkezi iş alanlarına, ulaşım akslarına, önemli eğitim ve sağlık kuruluşlarına, antika pazarı ve ekolojik pazara olan yakınlığına vurgu yapmaktadır. Bomonti, 100 yılı aşkın bir tarihe sahip ve hem çeşitli etnik ve dinsel grupların bir arada yaşadığı hem de önemli kültürel ve tarihi yapıları barındıran bir semttir. Semtin tüm bu özellikleri bu projeler için bir pazarlama aracına dönüşmüştür. Sinpaş GYO'nun "İstanbul'un geleceği, Bomonti'nin tarihi dokusunda yükseliyor. Queen Central Park, asırlık geçmişi ile göz kamaştırıcı bir geleceğin birleştiği yerde, Bomonti'nin merkezinde yükseliyor"⁴¹³ ifadesi de, Bomonti'nin sahip olduğu tarihin ve kültürün pazarlandığının bir göstergesidir.

Bomonti'deki önemli yapılardan olan ve projelere yakın konumlanan Fransız Fakirhanesi ve Gürcü Katolik Kilisesi de zaman zaman bu pazarlama stratejilerinin bir parçası olmaktadır. Nitekim Keten Grup'un semtteki rezidans projelerinden biri olan Keten Bomonti'nin satış kataloğunda, "Tam karşısında yer alan Fransız Fakirhanesi'nin yeşil bahçeleri, projeyi şehir içinde az rastlanır bir güzellikle taçlandırıyor"⁴¹⁴ ifadesine rastlanmıştır. Yeşil alanların yapılaşmaya açılarak üzerinde rezidansların yükseldiği bu semtte, Fransız Fakirhanesi'nin yeşil bahçelerinin dahi bir pazarlama aracına dönüştürüldüğü söylenebilir.

Bomonti'nin imar planlarına göre yapılan rezidanslar yatay ve dikey olarak inşa edilmiştir. Keza "yatay" olduğu belirtilen rezidansların apartman görünümünde olduğunu belirtmek gerek.⁴¹⁵ OFTON'un Elysium Cool ve Elysium Fantastic, Tekfen Holding'in Bomonti Apartmanları, Extensa'nın Bomonti Apartmanı ve Keten Grup'un Keten Bomonti ve Keten Papilio projeleri semtteki apartman görünümlü rezidanslardır. Hatta, Tekfen ve Extensa'nın bunları doğrudan "apartman" olarak isimlendirdiği görülmektedir. Bu rezidansların bazıları semtteki diğer apartmanlar ile

⁴¹³ Sinpaş GYO Queen Central Park projesi satış kataloğu

⁴¹⁴ "Keten Bomonti", (Çevrimiçi), <http://ketengrup.com.tr/tr/wp-content/uploads/2017/03/BOMONT%C4%B0-KATALOG.pdf>, 18 Nisan 2018.

⁴¹⁵ Çağlayan Kovanlıkaya, "Kentsel Dönüşüm ile Apartmanlardan Rezidanslara Bomonti'de 'Yeni Yaşam'", **Current Debates in Sociology & Anthropology**, Ed. by. Şükrü Aslan, Cihan Cinemre, IJOPEC Publication, London, 2017, p. 156.

yan yana yer alırken, bazıları da dikey rezidansların arasında konumlanmıştır. Keten Grup, semtte bulunan dikey rezidansların “komşuluk ve mahalle hayatına gönderme yapmaması”⁴¹⁶ sebebiyle apartman tipi rezidansın tercih edildiğini belirtmiş ve bunu “Bölgedeki birçok projeden farklı olarak, yatay bir bina olarak tasarlanan Keten Bomonti, klasik apartman hayatından uzaklaşmadan (...) modern yaşam alanları sunuyor”⁴¹⁷ şeklinde ifade etmiştir. Şişli’de apartmanların 1910 ve 1920’li yıllarda oluştuğu bilinmektedir.⁴¹⁸ O dönemlerde bir seçkinlik göstergesi olarak kabul edilen apartman hayatının Şişli ve Bomonti’deki tarihinin çok eskilere dayandığı söylenebilir. Bu bağlamda, semt için önemli bir anlama sahip olan apartman konutu da bugün bir pazarlama aracına evrilmiştir.

4.4.4. Büyük Sermayenin Bomonti’yi Pazarlama Aracı Olarak “Mahalle”

“Belediye sınırları içerisinde, ihtiyaç ve öncelikleri benzer özellikler gösteren ve sakinleri arasında komşuluk ilişkisi bulunan idari birim”⁴¹⁹ olarak tanımlanan mahalle, bugün pek çok yerleşim yeri için “nostaljik” bir kavrama dönüşmüştür. Bu anlamda, özlem duyulan bir niteliğe sahip olduğu için gayrimenkul projelerinde bir pazarlama aracı olarak ön plana çıkmaktadır.⁴²⁰ Bu durum Bomonti’deki pek çok projede çeşitli biçimlerde karşımıza çıkmıştır. The House Hotel’in Pazarlama ve İletişim Müdürü,

“Rezidans kullanımı popüler oldu ama burada ilginç olan rezidans kullanımı var ama aynı zamanda mahalle havası, mahalle kültürü de devam ediyor. Bu kadar rezidansa rağmen Bomonti’deki mahalle hissi hâlâ var” The House Hotel Pazarlama ve İletişim Müdürü ile yapılan görüşme (4 Aralık 2017)

⁴¹⁶ “Keten Grup Bomonti’ye Odaklandı”, (Çevrimiçi), <http://emlakansiklopedisi.com/wiki/keten-grup-bomontiye-odaklandi>, 18 Nisan 2018.

⁴¹⁷ “Keten Bomonti’nin Temeli Atıldı”, (Çevrimiçi), <http://primist.com/keten-bomontinin-temeli-atildi.html>, 18 Nisan 2018.

⁴¹⁸ “Şişli Tarihçesi”, (Çevrimiçi), <https://www.sisli.bel.tr/icerik/sisli-tarihcesi>, 13 Nisan 2018.

⁴¹⁹ “5393 Sayılı Belediye Kanunu”, (Çevrimiçi), <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050713-6.htm>, 18 Mayıs 2018.

⁴²⁰ “Yeni Dönem Konut Projelerinin Tekrar Eden Sloganı: Mahalle”, (Çevrimiçi), <https://beyond.istanbul/yeni-d%C3%B6nem-konut-projelerinin-tekrar-eden-slogan%C4%B1-mahalle-573b4c10a7e>, 18 Mayıs 2018.

diyerek, Bomonti'ye duyulan ilginin nedenlerinden biri olarak "mahalle hissini hâlâ var olması"nı vurgulamıştır. Dahası The House⁴²¹, "Bomonti'yi nasıl daha entegre yapabiliriz?", "Misafirleri Bomonti'ye nasıl entegre edebiliriz?" gibi amaçlarla beraber Bomonti ile ilgili projeler üretmektedir. Bunlardan biri, The House Residence'ta iki haftada bir düzenlenen kahvaltıdır. Bu kahvaltıya, "misafir"⁴²² denen rezidans sakinleri ve "komşu" olarak nitelendirilen semtteki kafe ve restoran sahipleri davet edilmektedir. Buradaki amacın hem rezidans sakinlerine hem de yeni geleceklere semti tanıtmak, semtteki ticari işletmeler ile bağlantı kurmalarını sağlamak ve burada bir "Bomonti community"⁴²³ oluşturmak olduğu belirtilmiştir.⁴²⁴

"Semt hayatı mahalle özelliğini koruyan ama bu sıcaklığı premium yaşam konforuyla birleştiren (...) bir proje. Organik pazarlar ve antikacılardan, dilediğiniz zaman uğrayabileceğiniz kafelere ve eğlence hayatına kadar, size cazip gelecek her şey elinizin altında"⁴²⁵ ifadesi de semtteki "mahalle" havasını vurgulayarak bu mahallenin içerisine semtin dönüşümünün parçaları olan organik pazar, antika pazarı, yeme-içme ve eğlence mekânlarını konumlandırmıştır. Bu bağlamda, mahalle kavramının bir pazarlama aracına dönüştüğü söylenebilir. Çünkü semte sonradan gelen rezidans sakini ve semtte yeni açılan ticari işletmeler "nostaljik" anlamda bir "mahalle" oluşturmaktan ve "mahalleli kimliği" taşımaktan çok uzaktır.

Öte yandan, Dikmen Özarlan'ın deyişiyle, "İnsanların birbirini tanıdığı ya da tanımasa bile yoldan geçenlerle, esnafla selamlaşıp hâl hatır sorulduğu Bomonti, bu

⁴²¹ The House Hotel Pazarlama ve İletişim Müdürü, The House Hotel'in, genel olarak bulunduğu çevre ile entegre olma misyonuna sahip olduğunu ifade etmiştir. Bunu Karaköy The House Hotel için şu şekilde anlatmaktadır: "Gelen misafir şefle beraber balık pazarına gidiyor, balık alıyor. Daha lokal deneyimler. Karaköy 10 yıl sonra böyle olmayacak. Burada çalışan demir ustaları, balıkçılar burada olmayacak. Bu yüzden burada 'LoKals Karaköy' adına bir Karaköy haritası yaptık mesela." The House Hotel bunu bir "sosyal sorumluluk projesi" gibi sunuyor olsa da, Karaköy'ün soylulaştırılması sürecinin bir parçası olarak aslında tam da Karaköy'ün neden 10 yıl sonra böyle olmayacağını sorumlularından biridir. Dolayısıyla Bomonti'de de böyle bir sürecin parçası olacağı söylenebilir.

⁴²² Rezidans sakinlerini "misafir" olarak adlandırmak aslında onların "müşteri" olduklarını; konutu satın alan/kiralayan kişiye "misafir" denmesi de bu konutun aslında meta değeri taşıdığını gizlemektedir.

⁴²³ Bomonti'de yaratılmak istenen "dünya"yı ve bu "dünya"nın içine konumlandırılan insanları anlatan "Bomonti community" ifadesi Türkçeleştirilmemiş ve The House Hotel Pazarlama ve İletişim Müdürü'nün ifade ettiği biçimiyle kullanılmıştır.

⁴²⁴ The House Hotel Pazarlama ve İletişim Müdürü ile yapılan görüşme (4 Aralık 2017)

⁴²⁵ <https://queenbomonti.com/>, (Çevrimiçi), 18 Nisan 2018.

‘mahalle kültürü’nü kaybetmektedir ve yeni bir Bomonti kurulmaktadır.”⁴²⁶ Burada “yeni bir Bomonti”nin kurulduğu aşikârdır. Fakat Bomonti’deki mahalle kültürünün kaybolmasının yapılan projeler ile başlayan bir süreç olmadığı belirtilmelidir. Söz konusu projeler, bu süreci hızlandırmış ve derinleştirmiştir. Kısacası, mahalle kültürü de dahil, semtin dününde ve bugününde yer eden her bir noktanın sermaye için Bomonti’nin topyekûn pazarlanmasında önemli bir rol oynadığı görülmektedir.

4.4.5. “Homojen Bir Ada” Olarak Kurgulanan ve Pazarlanan Bomonti

Bomonti’deki “dikey rezidanslar[ın], bir ‘ada’ biçimindeki imar alanında sanki ‘ayrılmak, ayrışmak’ istermiş gibi bir arada yer” aldığı ifade edilmektedir.⁴²⁷ Bu “ada” ifadesi, yalnızca dikey rezidansların konumlandığı alan için değil, Bomonti’nin tamamı için çok uygun bir nitelemedir. Bomonti bir “ada” gibi olmamasına rağmen başarılı pazarlama stratejileri ile birlikte homojen bir “ada” olarak pazarlanmaktadır. Güvenlik, refah, kalite ve statüye dair yapılan vurgular üzerinde temellenen ve belirli bir yaşam biçimini pazarlayan bu stratejiler daha önce de pek çok örnekte karşımıza çıkmıştır. Örneğin, “kapalı topluluklar” veya “refah adaları” olarak tanımlanan ve çevresinden ayrışmak isteyen bir “ada” gibi tasarlanan Bahçeşehir gibi yerleşmeler, üst gelir gruplarına, yeni, ayrıcalıklı ve seçkin bir yaşam tarzını vaat eden pazarlama stratejileriyle satışa sunulmuştur. Bu yaşam tarzının satın alınması daha alt gelir gruplarından hem toplumsal hem de mekânsal anlamda ayrışma için yapılmaktadır.⁴²⁸ Bomonti’de de bu anlamda benzer bir durum yaşanıyor olsa da, burada Bomonti’nin farkı aslında homojen bir “ada” olmaması ve bunun pazarlama stratejileri ile birlikte kurulmasıdır.

⁴²⁶ Aylin Dikmen Özarslan, “Kentsel Dönüşümün Bomonti’nin ‘Eski Sakinleri’ Üzerindeki Etkisi”, p. 180.

⁴²⁷ Çağlayan Kovanlıkaya, “Kentsel Dönüşüm ile Apartmanlardan Rezidanslara Bomonti’de ‘Yeni Yaşam’”, p. 160.

⁴²⁸ Hatice Kurtuluş, “Bir ‘Ütopya’ Olarak Bahçeşehir”, **İstanbul’da Kentsel Ayrışma**, Der. Hatice Kurtuluş, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2016, s. 82-115.

4.4.6. Büyük Sermaye Yatırımları ile Dönüşen Bomonti

2000’li yıllardan itibaren, potansiyel olarak yüksek rant getirisine sahip olan kamu kurumlarına ait arazilerin özelleştirildiği ya da üzerinde yeni projelerin geliştirildiği görülmektedir.⁴²⁹ Bu bağlamda, Bomonti’de yaşanan önemli gelişmelerden biri de, Kültür ve Turizm Bakanlığının “Otel ve Kongre Merkezi” oluşturulması isteği ile 1991 yılında kapatılan ve uzun bir süre metruk bir hâlde bekleyen Bomonti Bira Fabrikası’nın arazisinin 2006 yılında IC Holding’e “tahsis” edilmesidir. AKP iktidarı döneminde pek çok sermaye grubunun başarısını ve varlığını katbekat artırdığı görülmektedir. Elde edilen “başarı”da bu sermaye gruplarının AKP’ye yakınlığının da etkisi büyüktür.⁴³⁰ AKP döneminde başarısını artırmış sermaye gruplarından biri de IC Holding’tir.⁴³¹ IC Holding’in Bomonti semtini bir yatırım alanı olarak seçmesi, bölgeye yönelik büyük sermaye yatırımlarının artmaya başlamasında ilk adım olmuştur.

Geç kapitalistleşen bir ülke olarak Türkiye’de 1960’lı yıllardan itibaren “holding” biçiminde organize olmaya başlayan büyük sermaye grupları, birbirinden farklı sektörlerde faaliyet göstermektedir. Bu durum, sermayenin değişik faaliyet alanlarını kontrol etme isteğine dayanır ve bir kontrol mekanizması olarak işlevselleşir.⁴³² Bir diğer deyişle, holdinglerde “ilişkisiz çeşitlenme” ya da “ilişkisiz faaliyet yapıları”⁴³³ ön plana çıkmaktadır. Kent toprağından rant elde etmenin kolay olduğu koşullarda başta ulusal ve uluslararası sermaye olmak üzere tüm aktörler inşaat-gayrimenkul sektörüne girme hevesindedir.⁴³⁴ Bu anlamda, ilişkisiz faaliyet

⁴²⁹ Asu Aksoy, “İstanbul’un Neoliberalizmle İmtihani”, **Yeni İstanbul Çalışmaları Sınırlar, Mücadeleler, Açılımlar**, Der. Ayfer Bartu Candan, Cenk Özbay, Metis Yayınları, İstanbul, 2014, s. 32.

⁴³⁰ Özgür Öztürk, **Türkiye’de Büyük Sermaye Grupları Finans Kapitalin Oluşumu ve Gelişimi**, Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 2011, s. 185.

⁴³¹ Ayşe Buğra, Osman Savaşkan, **Türkiye’de Yeni Kapitalizm Siyaset, Din ve İş Dünyası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 143- 150.

⁴³² Ayşe Buğra, **Devlet ve İşadamları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 241-244.

⁴³³ Özgür Öztürk, **Türkiye’de Büyük Sermaye Grupları Finans Kapitalin Oluşumu ve Gelişimi**, s. 16.

⁴³⁴ Erbatur Çavuşoğlu, “İslamcı Neo-liberalizmde İnşaat Fetişi ve Mülkiyet Üzerindeki Simgesel Hâle”, s. 45.

yapısına sahip olan pek çok sermaye grubunun inşaat-gayrimenkul sektörüne girdiği söylenebilir.

Tekfen, İstanbul'un bir zamanlar kentin dışında kabul edilen bölgelerinin, kentin genişlemesi ve ulaşım olanaklarıyla birlikte kent merkezinin birer parçası haline geldiğini ve yeni gayrimenkul yatırımlarına ihtiyaç duymaya başladığı ifade ederek 2000 yılında Gayrimenkul Grubu'nu kurmuştur. Butik projelerin yanı sıra, eski endüstriyel alanlarda orta ve üst gelir gruplarına yönelik konut projeleri gerçekleştirmeyi hedeflemektedir.⁴³⁵ Aslında Tekfen, gayrimenkul-inşaat sektörünün giderek kârlı bir yatırım alanı hâline gelmesi sebebiyle bu sektöre girmiştir. 2010-2012 yılları arasında da Gürcü Katolik Kilisesi'nin yanında yer alan arazide Bomonti Apartmanları'nı yapmıştır.

IC Holding'in işletmesini devraldığı Bomonti Bira Fabrikası'nın arazisinde 2009 yılında inşaatı başlayan Hilton İstanbul Bomonti Otel ve Kongre Merkezi 2013 yılında açılmıştır. Hâlihazırda bu alan turizm merkezi olarak ilan edilen yerin de bir parçası olarak bu doğrultuda geliştirilmeye başlanmıştır. Ayrıca, bu proje bölgenin merkezi iş alanı olarak geliştirilmesinin en önemli adımlarından biri olarak da görülebilir. Otel ve kongre merkezi projesi, Bomonti'deki arazi kullanımını değiştirmiş ve bölge için yapısal bir değişim süreci başlatmıştır.⁴³⁶

“Hilton'un açılmasının semte çok büyük etkisi olduğunu düşünüyorum. Burası çok ölü bir yerdi, çok canlandı. Bu canlanma otel geldikten sonra olmaya başladı” Restoran ile yapılan görüşme (11 Aralık 2017)

ifadesi de, Hilton'un semti nasıl etkilediğini anlatmakta ve söz konusu değişim sürecinin en önemli parçalarından biri olduğunu göstermektedir.

Bomonti'de 2009-2011 yıllarında Taş Yapı & Merttaş tarafından planlanan rezidans projesi İpek İnşaat & Çakırkaya Yapı tarafından devralınmış ve işletmesi de

⁴³⁵ “Tarihçe”, (Çevrimiçi), <http://www.tekfen.com.tr/tarihce.asp>, 18 Nisan 2018.

⁴³⁶ Duygu Kılıç, “Mekansal ve Toplumsal Değişme Bomonti Örneği”, s. 91-93.

Rixos'a verilerek Rixos Residences Bomonty şeklinde anılmaya başlanmıştır.⁴³⁷ Fakat sonrasında Rixos'un anlaşmasının yenilenmediği⁴³⁸ ve 2014 yılı sonunda da projenin işletmesinin Koç Holding'in iştiraki olan Divan'a geçtiği görülmektedir. Divan, ağırlıklı olarak otelcilik sektörü ile uğraşmaktadır. Dünya ölçeğinde turizm ve gayrimenkul sektörlerinin kârlı yatırım alanları hâline gelmesi ile birlikte rezidans işletmeciliği alanında da faaliyet gösterilmiş ve bu doğrultuda 2012 yılında "Divan Residence" adıyla yeni bir faaliyet alanı yaratılmıştır.⁴³⁹ 2014 yılı sonunda Bomonti'ye olan bu yatırım da söz konusu yeni faaliyet alanı ile birlikte düşünülebilir.

İlişkisiz faaliyet yapısına sahip bir büyük sermaye grubu olarak Doğu Grubu⁴⁴⁰ 2012 yılından itibaren yeme-içme ve eğlence sektöründe adını giderek duyurmaya başlamıştır. Doğu'sun yeme-içme ve eğlence merkezi olarak işlevlendirdiği Bomonti Bira Fabrikası "bomontiada" adıyla 2015 yılında açılmıştır. Doğu'sun Bomonti'deki bu yatırımı, grubun faaliyet alanını birkaç yıldır yeme-içme ve eğlence sektörlerine doğru kaydırması ile beraber okunabilir.

The House Hotel, 2010 yılından bu yana faaliyet gösteren bir butik otel zinciridir. The House'un İstanbul'daki otelleri Galatasaray, Nişantaşı, Ortaköy, Karaköy gibi kentin merkezi konumlarındadır. Genel olarak The House'un projelerini konumlandığı yerlerin hem "yükselmekte olan" hem de "kendisine has dokusu olan" yerler olduğu ifade edilmektedir. Bomonti'nin de son dönemlerde rağbet gören ve -elbette bomontiada'nın açılması ile beraber- "sanatla iç içe" bir yere dönüştüğü belirtilerek, burada son birkaç yıldır The House'un kendisine uygun bir proje aradığı belirtilmiştir. Yani The House da rant alanına dönüşen bu pazarda kendini

⁴³⁷ Ceren Egeli, "Bomonti'de Gayrimenkul Yatırım Türü Olarak 'Konut'un Seçilmesindeki Etkenler", **İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011, s. 37.

⁴³⁸ "RESIDENCES BOMONTY'DE RIXOS İLE YOLLAR AYRILDI", (Çevrimiçi), <http://turizm gazetesi.com/news.aspx?id=71221>, 13 Nisan 2018.

⁴³⁹ Koç Holding 2012 Faaliyet Raporu, (Çevrimiçi), <https://www.koc.com.tr/tr-tr/yatirimci-iliskileri/finansalraporlarveistatistikler/Faaliyet%20Rapor%20Dkman/2012%20Y%C4%B11%C4%B1k%20Faaliyet%20Raporu.PDF>, 13 Nisan 2018.

⁴⁴⁰ Yeme-içme ve eğlence sektörlerinin yanı sıra, otomotiv, inşaat, medya, turizm ve hizmetler, gayrimenkul, enerji, teknoloji ve spor alanlarında faaliyet göstermektedir. "HAKKIMIZDA", (Çevrimiçi), <https://www.dogusgrubu.com.tr/tr/hakkimizda>, 15 Nisan 2018.

konumlandırmak istemiştir. Bu bağlamda, Yenigün İnşaat ile ortaklık kurulmuş ve The House Residence’ın yapımına 2014 yılında başlanarak proje 2017 yılında tamamlanmıştır. “Trend olan her şeyi bir arada yapabileceğiniz kompleksler” denilerek, proje hem rezidans hem otel şeklinde geliştirilmiştir. The House bunu bir avantaj olarak görmekte ve rezidansta yaşayanların misafirlerini otelde ağırlayabildiklerini ifade etmektedir.⁴⁴¹ Bu bağlamda, Bomonti ve Miami’de rezidans projeleri olan House’un otelcilik sektörünün yanında kârlı bir yatırım alanı olarak rezidans işletmeciliğine girdiği söylenebilir.

Tahincioğlu Holding’in gayrimenkul geliştirme ve yatırım alanında faaliyet gösteren grup şirketi olan Tahincioğlu Gayrimenkul, perakende, alışveriş merkezi, ofis, konut ve otellerin inşa ve geliştirme çalışmalarını yapmaktadır.⁴⁴² Tahincioğlu’nun karma projelerinden biri olan ve konut, ofis, alışveriş alanları ve meydan kullanımına sahip Nidapark Bomonti’nin inşaatına 2017 yılında başlanmış ve projenin 2019 yılında tamamlanması planlanmıştır. Nidapark Bomonti’nin semtte ticari kullanıma en çok yer ayıran proje olması, ticari bir mekâna dönüşmüş olan bomontiada’nın etkilerinden biri olarak da düşünülebilir. Bu anlamda, Bomonti’deki mekânsal dönüşüm hâlen devam etmektedir.

“Bölgedeki zorluk bence hâlâ inşaat alanı olması. Kepçeler, hafriyat kamyonları etrafta. Yatırım yaptıktan sonra çevredeki inşaatların hepsi yatırıma ve semte zarar verir” Peker Holding Yönetim Müdürü ile yapılan görüşme (20 Kasım 2017)

“Queen Central Park, Tahincioğlu da yapılıncaya burası daha çok canlanacak ve bence bizim satışlarımız da kolaylaşacak. Tabii Tahincioğlu’nda ticari yerler de olacak. Hepsi bitince burası parlayacak” Yıldırım Yapı Grubu ile yapılan görüşme (21 Kasım 2017)

ifadeleri, semtteki inşaat hâlinin bugün sermaye için bir zorluk oluşturduğunu ancak uzun vadede “fırsata dönüşeceği”nin düşünüldüğünü göstermektedir.

⁴⁴¹ The House Hotel Pazarlama ve İletişim Müdürü ile yapılan görüşme (4 Aralık 2017)

⁴⁴² “Hakkımızda”, (Çevrimiçi), [http://www.tahincioğlu.com/kurumsal/hakkimizda/](http://www.tahincioглу.com/kurumsal/hakkimizda/), 13 Nisan 2018.

4.4.7. Bir Büyük Sermaye Yatırımı Olarak bomontiada ve Semtin Bilinirliğinin Artması

Büyük sermaye yatırımlarının yavaş yavaş dönüştürmeye başladığı semte Doğu ile beraber bir büyük sermaye yatırımı daha eklenmiştir. Bu tür projeler, kent imajını iyileştirmeyi ve “çekim merkezi” yaratmayı amaçlayarak yeni yatırımları tetiklemektedir.⁴⁴³ bomontiada’nın etkisiyle de semte olan yatırımlar artmıştır. Buradaki mekânsal dönüşüm de, yukarıda da ifade edildiği gibi, hâlen devam etmektedir. bomontiada, semtin bilinirliğini artırarak sermaye yatırımlarını hızlandırması ve semtteki dönüşümü devam ettirmesi anlamında semtin dönüşümünün ayrılmaz bir parçasıdır.

bomontiada, semtteki dönüşümün sadece ayrılmaz bir parçası olmakla kalmayıp aynı zamanda bu sürecin bir sonucudur. Diğer bir ifadeyle, bomontiada’nın varlığı, semtte rezidans, ofis ve otel projelerini tercih eden insanlar için bir yeme-içme ve eğlence mekânı yaratmıştır. Bu durum, hem semte olan büyük sermaye yatırımlarının Doğu’u etkilemesi hem de Doğu’un burayı yeme-içme ve eğlence sektörlerindeki yatırımlarını konumlandıracağı bir yatırım alanı görmesi anlamında da düşünülebilir. Dolayısıyla Bomonti Bira Fabrikası’nın semtteki sosyo-mekânsal dönüşümün hem bir sonucu hem de bir parçası olarak dönüştüğü görülmektedir.

“bomontiada eskiye nazaran çok iyi oldu. Bakarken üzülyorduk, derme çatma, paramparça olmuş bir yerd. Bu bölgenin ona ihtiyacı vardı, güzel bir proje. Burada yemek yiyecek mekânlar, eğlence mekânları yoktu. Elbet arabanızla bir yere gitmeniz gerekiyordu. Levent, Mecidiyeköy, Taksim gibi. Hiçbir alternatif olmuyordu. Burası bir alternatif oldu, yemek, alkol, eğlence için güzel bir yer oldu” Peker Holding Yönetim Müdürü ile yapılan görüşme (20 Kasım 2017)

ifadesi de, bomontiada’nın semtin yeme-içme ve eğlence ihtiyacını karşılayan bir mekân olduğunu göstermiştir.

⁴⁴³ Murat Cemal Yalçın, Çare Olgun Çalışkan, Kumru Çılgın, Uğur Dünder, “İstanbul’un Dönüşüm Coğrafyası”, s. 56.

“Mesela önceden Şişli olarak geçiyordu. Şimdi Bomonti deniyor. Son 2-3 senedir bu şekilde yükseliyor. Tabii en büyük pay bomontiada’da. Kentin bu kadar içinde ve dokunulmamış tek yerd. bomontiada güzel bir kompleks oldu, sanatla iç içe. Farklı lezzetler sunuyor. Babylon da orada tabii. Hepsi Bomonti’nin bilinirliğini artırdı. Semtin tanıtılmasında çok büyük etkileri oldu. bomontiada genel olarak tercih edilebilirliği artırdı” The House Hotel Pazarlama ve İletişim Müdürü ile yapılan görüşme (4 Aralık 2017)

“Arsa maliyetleri düşüktü, inşaat sahaları büyüktü. Ama o zamanlardı, eskidendi, şimdi artık söyleyemem bunu, bitti. 2011 öncesi yani. Burası bakirdi, popüler değildi, arsa sahipleri o zamanlar küçük paralara verebiliyordu. Artık Bomonti neden popüler çünkü bomontiada var, Doğu Grubu geldi, çevrede kulaktan kulağa yayılmaya başladı. Bomonti semtinde oturma isteği başladı. Ne kadar çok inşaat, o kadar çok insan oldu” KW Platin Gayrimenkul Danışmanlığı ile yapılan görüşme (21 Kasım 2017)

“Hilton’un buraya gelmesi, Doğu Grubu’nun fabrikayı restore ettirmesi ve bomontiada’yı açması, bomontiada’nın içindeki kafeler bölgeyi canlandırdı” OFTON satış ofisi ile yapılan görüşme (20 Kasım 2017)

“Bomonti’nin tanınabilirliği anlamında değişim oldu. Burayı önceden hep şeyle karıştırırlardı. Taksim’den bile taksiye bindiğimizde, gece eğlenceden çıkınca, karşıdaki Bomonti mi derlerdi, Anadolu yakasındaki, orada da bir Bomonti varmış. Şimdi taksiye binince, herkes Hilton oteli mi, bomontiada’nın orası mı diyor. Önceden Bomonti deyince kimse bilmezdi takside falan, şimdi herkes biliyor” Mert, 29, mimar, Bomonti’de yaşıyor (5 Aralık 2017)

ifadeleri, bomontiada’nın Bomonti’nin bilinirliğini artırdığını göstermiştir. Öte yandan, IC Holding ve Doğu gibi büyük sermaye gruplarının yatırımlarının semtin dönüşümünde etkili olduğu ve bilinirliğin de aslında en çok bu yatırımlar ile beraber arttığı düşünülebilir. Başka bir ifadeyle, bu yatırımlar hem Bomonti’nin canlanarak bir “çekim merkezi” hâline gelmesini hem de tanınırlığının artmasını sağlamıştır.

“bomontiada’nın Bomonti’ye değer kattığını düşünüyorum. İnsanların şehrin dışına çıkmadan sohbet edebileceği, sosyalleşebileceği bir ortam. bomontiada aynı zamanda bir marka değer. Hem bu proje ve hem de diğer projeler için o değere yakın olmak da değerli” Sinpaş GYO satış ofisi ile yapılan görüşme (20 Kasım 2017)

ifadesinde, bomontiada'nın bir "marka değer" olarak nitelendirildiği görülmüştür. Bu bağlamda, bomontiada'nın Doğuş'un bir yatırımı olduğu için "marka değer" olduğu düşünülmektedir.

"bomontiada'nın burada olması bizi çok etkiledi. Zaten yer bakıyorduk" The House Hotel Pazarlama ve İletişim Müdürü ile yapılan görüşme (4 Aralık 2017)

ifadesi de, "diğer projeler için o değere yakın olmak da değerli" ifadesi ile beraber değerlendirildiğinde, bir büyük sermaye yatırımı olarak bomontiada'nın semte olan etkisini ve bu anlamda buraya başka sermaye yatırımlarını nasıl çektiğini göstermektedir. Başka bir deyişle de, bomontiada'dan sonra semtte geliştirilen projelerde bomontiada'nın tartışmasız bir etkisinin olduğu söylenebilir.

4.4.8. bomontiada'nın Pazarlanması

Bomonti'deki projelerin tanıtımlarında semtte neleri öne çıkardıkları ve ne gibi pazarlama stratejilerine başvurdukları ifade edilmiştir. Bu stratejilerin arasına bomontiada'nın pazarlanmasının da eklendiği görülmektedir. Özellikle bomontiada'nın açılmasından sonra geliştirilen projeler⁴⁴⁴ tanıtımlarında bomontiada'yı ön plana çıkarmıştır.

"1 dakikada bomontiada"⁴⁴⁵

"bomontiada'da ister dostlarla bir kahve sohbet, ister iş çıkışı bir yemek, ister bir konser etkinliği. Her gün sayısı artan restoran, kafe, sanat galerileri ile çevrili, sanat ve keyfin iç içe geçtiği, semt pazarından alışveriş yapabileceğiniz bir mahallenin parçası olmak..."⁴⁴⁶

"bomontiada'nın semte yüzde 99 etkisi oldu. Satışlarımızda da vurguluyoruz, kesinlikle, orayı herkes biliyor. bomontiada'yı çok bilmeden gelen de var ama burada

⁴⁴⁴ The House Residence, Elysium Art Şişli, Queen Central Park, Keten Bomonti, Keten Papilio, Nida Park Bomonti, Kuleli Evleri Bomonti, Bomonti 5 Ada ve Vogue Bomonti'nin bomontiada'yı bir pazarlama aracı olarak kullandığı görülmektedir.

⁴⁴⁵ "Konum", (Çevrimiçi), <https://queenbomonti.com/Konum.aspx#yurume-mesafesinde>, 13 Nisan 2018.

⁴⁴⁶ "Neden Keten Papilio?", (Çevrimiçi), <http://www.ketenpapilio.com/about-us.html>, 16 Nisan 2018.

daire sahibi olmak isteyen ve dijital platformdan bakıp gelen de var. Karşıma geldiği zaman söylüyorum, böyle pazarlıyorum. Ben daire satarken Nişantaşı'nı söyledim, şimdi burayı söylüyorum. Ben de burada oturduğum için ben bile inanmıyorum, elit insanlara, konserlere, kaliteli bir yer. Kaliteyi yaratan da gelen insanlar. Kalitesiz insanlar olsa gitmeyi düşünmem. Taksim'e herkes gidiyor, serserisi de gidiyor, berduşu da gidiyor. Nasıl Nişantaşı'na gittiğinizde bunları görmüyorsunuz, bomontiada da öyle bir yer. O yüzden müşteri geldiğinde hem Bomonti'yi hem de bomontiada'yı pazarlıyorum.” Yıldırım Yapı Grubu ile yapılan görüşme (21 Kasım 2017)

Öte yandan, bomontiada yalnızca semtteki projeler için değil, Bomonti ve yakın çevresindeki konutların satılması ve kiralanması için de bir pazarlama aracına dönüşmüştür. Bölgedeki evlerin pazarlanmasında sıklıkla kullanılan “bomontiada'ya yakın”, “bomontiada'ya komşu”, “bomontiada'ya 3 dakika”, “bomontiada'ya yürüme mesafesinde”⁴⁴⁷ gibi ifadeler emlak sektöründe bomontiada'nın nasıl bir işlev kazandığını göstermektedir.

4.4.9. “Sanatla Buluşan” Bir Semt

bomontiada'dan sonraki projelerde sanat vurgusunun yapılmaya başlandığı görülmektedir. Bu durum, OFTON'un “Elysium Art Şişli, sanatla mimariyi bir noktada buluşturuyor, sanatla iç içe bir yaşam sunuyor”⁴⁴⁸ ve Keten Grup'un “Ketengrup Bomonti Papilio’ kozasından çıkıyor. Dış cephesi modern bir resim çalışmasına tuval olacak şekilde tasarlanan proje” ifadelerinden okunabilir. Neoliberalizm ile beraber kentlerin pazarlanmasında bir araç olarak kullanılan sanat aynı zamanda bir gayrimenkul pazarlama aracına da dönüşmüştür.⁴⁴⁹ Bu bağlamda, sanatın gayrimenkul projeleri için bir pazarlama aracı olarak kullanılması ilk kez Bomonti'de ya da bomontiada'nın açılması ile beraber başlayan bir durum değildir.⁴⁵⁰

⁴⁴⁷ <https://www.hurriyetemlak.com/emlak?q=bomontiada&page=2> , (Çevrimiçi), 13 Nisan 2018.

⁴⁴⁸ OFTON Elysium Art Şişli projesi satış kataloğu

⁴⁴⁹ Miray Özkan, “İstanbul'da Kültür ve Sanat İçerikli Kent Politikaları”, (Çevrimiçi), <http://www.eskop.com/skopdergi/istanbulda-kultur-ve-sanat-i-cerikli-kent-politikalari/402>, 13 Nisan 2018.

⁴⁵⁰ Rixos Residences Bomonty (olarak projelendirilen fakat 2014 yılı sonunda işletmesi Divan'a geçen rezidans) içerisinde Bedri Rahmi Eyüboğlu ve Eren Eyüboğlu'nun eserlerinin de bulunduğu bir sergi ile beraber açılmıştır. Bu serginin, “Mimari yapısıyla sanatsal ve özgün bir duruş sergileyen Rixos Residences Bomonty, tıpkı kendisi gibi özgün iki sanatçısının eserleri ve seçkin konukların katılımıyla; resim ve mimarlık sanatını buluştur[duğu]” ifade edilmiştir. Bunun yanı sıra, İstanbul'da, Göktürk

Fakat Bomonti, bomontiada ile birlikte kültür ve sanatın ön plana çıktığı ve artık bu ekseninde dönüşen bir semt olarak nitelendirildiği için buradaki projelerde sanatın vurgulanmasının bomontiada'nın semte olan etkilerinden biri olduğu düşünülebilir.

4.4.10. Bomonti Adının Markalaşması

Bomonti adının markalaşması da tez kapsamında gündeme alınması gereken bir başka önemli noktadır. Yıldırım Yapı Grubu, Feriköy Paşa Mahallesi'nde Kuleli Evleri Bomonti adlı bir rezidans projesi yapmış ve Kuleli Evleri projesinin bir parçası olarak Bomonti 5 Ada adlı rezidans projesi yapmayı da planlamıştır. Bunun yanında, AYSE Yapı'nın bir projesi olan ve Şişli Halide Edip Adivar Mahallesi Akar Caddesi'nde konumlanan Vogue Bomonti'nin de Bomonti adını kullandığı görülmektedir.

Bomonti 5 Ada projesi ise bir gecekondular alanının yıkılarak yapılması doğrultusunda planlanmıştır. Bölgedeki gecekonduların bir kısmı bu proje ile beraber yıkılacak olsa da, söz konusu proje Feriköy'deki gecekonduların tamamını yok edemeyecektir.

“Bu bölgede bilmeyen için yatırım yapmak daha kolay, biraz araştırma yaptığında göreceksiniz ki burası yatırımın adresi olarak değerlendiriliyor, bu bizim de işimizi kolaylaştırıyor. Ama bölgeyi bilen biri yani bölgede arkada gecekonduların olduğunu bilen biri o kadar kolay yanaşmıyor, bu bizim için bir dezavantaj. Gecekondular bölgesi olması zorluk yaratıyor. Burada arka mahalleyi gören yatırım yapmıyor” Yıldırım Yapı Grubu ile yapılan görüşme (21 Kasım 2017)

ifadesi de bunu gösterir niteliktedir. Buranın gecekondular bölgesi olması, burada geliştirilen projelerin pazarlanmasında bir zorluk oluşturmaktadır. Öte yandan, bu gecekonduların Bomonti'deki diğer projeleri de etkilediği söylenebilir. Pınar Ögünç'ün Bomonti'deki bir satış ofisi ile yaptığı görüşmede sarf edilen “Takdir

Country Life, Dumankaya Modern, Zorlu Center, Varyap Meridian gibi projelerde de sanatın pazarlama aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Miray Özkan, “İstanbul'da Kültür ve Sanat İçerikli Kent Politikaları”, (Çevrimiçi), <http://www.e-skop.com/skopdergi/istanbulda-kultur-ve-sanat-i-cekikli-kent-politikalari/402>, 13 Nisan 2018.

edersiniz ki bir milyon dolar veren kimse bu manzaraya bakmak istemez”⁴⁵¹ ifadesi gecekonduların yatırımları “caydırmada” nasıl rol oynadığını göstermektedir. Kuleli Evleri Bomonti ve Bomonti 5 Ada projesi de Feriköy Paşa Mahallesi’nde yer almasına rağmen Bomonti adını kullanmaktadır. Fiziki mekân, sembolik anlam taşımayan “boş” bir mekân değildir, çeşitli kültürel, siyasi ve ekonomik anlamlar barındırmaktadır. Fiziki mekân, çeşitli toplumsal gruplar arasındaki farklılıkların ve ayrıcalıkların çizildiği ve korunduğu bir yerdir.⁴⁵² Bu bağlamda, çizilen sınırlar ile birlikte Bomonti adı zamanla sınıfsal bir çağrışıma tekabül etmiş ve üst gelir gruplarının yaşadığı “ayrıcalıklı” bir yeri niteler hâle gelmiştir. Dolayısıyla Bomonti adının Feriköy Paşa Mahallesi’ndeki projeleri pazarlamada yaşanan zorlukları aşabilmek adına kullanıldığı düşünülebilir.

Fotoğraf 7-8: Bomonti 5 Ada projesinin yapılacağı Feriköy Paşa Mahallesi’ndeki gecekondu

Kaynak: Kişisel Arşiv

⁴⁵¹ Pınar Ögünç, “Takdir Edersiniz ki Bir Milyon Dolar Veren Kimse Bu Manzaraya Bakmak İstemez”, **Milyonluk Manzara**, Der. Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 131.

⁴⁵² Ayşe Öncü, Petra Weyland, “Giriş: Küreselleşen Kentlerde Yaşam Alanları ve Kimlik Mücadeleleri”, **Mekân, Kültür, İktidar Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler**, Der. Ayşe Öncü, Petra Weyland, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 27-31.

Yıldırım Yapı Grubu'nun, “[Bu proje] 6 kat, burada 6 kat veriliyor. Bomonti gibi değil” Yıldırım Yapı Grubu ile yapılan görüşme (21 Kasım 2017) ifadesi de, Bomonti'den yalnızca bir su kanalı ile ayrılmasına rağmen Feriköy Paşa Mahallesi'nin, Bomonti'nin sahip olduğu imar haklarından faydalanamadığını ve bu anlamda buranın Bomonti olmadığını ispatlar niteliktedir.

“O su kanalı, şişirilmekte olan bir kentin öncesini ve sonrasını, isteneni ve istenmeyeni, haydi söyleyelim zengini ve yoksulu ikiye ayıran hudut olmuş. Acıklı bir kent müzesi, bir toplum laboratuvarı çıkmış ortaya. Bomonti'den Pangaltı'ya uzanan o yol, hem Paşa Mahallesi'nin hem İstanbul'un dönüşümüne dair kritik bir anı katılaştırmış sanki”⁴⁵³ ifadesi de, buradaki mekânsal farklılaşmayı tasvir etmektedir. Bomonti'nin dış çeperinde yer alan ve mekânsal farklılaşmanın bu denli net görülebildiği bir yerde geliştirilen gayrimenkul projelerinde Bomonti isminin adeta bir markaya dönüşerek pazarlama aracı olarak kullanıldığı görülmektedir.

Öte yandan, yalnızca gayrimenkul projelerinde değil, yine Bomonti'nin dış çeperinde yer alan ticari işletmelerde de Bomonti adı kullanılmaya başlanmıştır. Şişli merkezde bulunan bir balıkçı ve Feriköy Hasret Caddesi'nde açılan mobilya tasarımı yapan ve satan bir mağaza⁴⁵⁴ Bomonti adını kullanmaktadır. Bu anlamda, bir “çekim merkezi” olarak dönüştürülmeye çalışılan Bomonti, yakın çevresini de adeta “Bomontileştirmekte”dir. Elbette, Bomonti semtinin sınırları belli değildir, fakat yıllar içerisinde kendiliğinden oluşmuş doğal sınırlara sahiptir. Yaşanan bu süreç ise var olan sınırları aşındırmakta ve genişletmektedir. Dolayısıyla söz konusu etkinin bu şekilde devam edeceği beklentisinde bulunulabilir.

⁴⁵³ Pınar Ögünç, “Takdir Edersiniz ki Bir Milyon Dolar Veren Kimse Bu Manzaraya Bakmak İstemez”, s. 129.

⁴⁵⁴ Burası, Nişantaşı, Caddebostan ve Göktürk gibi üst gelir gruplarının yaşadığı semtlerde mağazaları bulunan ve yine bu sınıfların tüketim pratiklerine uygun olarak mobilya tasarımı yapan ve satan bir yerdir. Mağazalarını hitap ettiği sınıflara yakın yerlerde konumlandığı da düşünülebilir. Bomonti mağazası da Aralık 2016'da açılmıştır.

Şekil 4: Bomonti'nin dış çeperinde Bomonti adını kullanmaya başlayan gayrimenkul projeleri ve ticari mekânlar

Kaynak: Tez kapsamında oluşturulmuştur.

4.4.11. Bomonti'de Yeni İnşa Yoluyla Soylulaştırma

Türkiye’de 2000 sonrası dönemde mekânın yeniden üretimi ve dağıtımı meselesinde yeni mekânlar keşfedilmeye çalışılmış ve bu noktada “metalaşmamış mekânlar” önemli yer tutmuştur. Doğal varlıklar, formel ya da enformel süreçlerde oluşmuş konut alanları ya da eski sanayi alanları gibi “bugüne kadar metalaşmamış ve emlak piyasasının hizmetine sunulmamış”⁴⁵⁵ alanlar üzerinde temellenen projelerin amacı, zamanla kentin merkezinde kalmış ve potansiyel olarak yüksek rant getirisine sahip alanları konut, otel, iş merkezi, alışveriş ve eğlence kullanımları için

⁴⁵⁵ Erbatur Çavuşoğlu, “İslamcı Neo-liberalizmde İnşaat Fetişi ve Mülkiyet Üzerindeki Simgesel Hâle”, s. 44-51.

dönüştürmektir.⁴⁵⁶ Dolayısıyla 2000 sonrası neoliberal kentleşme döneminde bu mekânlar üzerinde yapılan uygulamalar ön plana çıkmıştır. Bomonti'deki projelerde de bu “metalaşmamış mekânlar”ın izleri sürülebilir.

“Bu Anthill'in olduğu yerde sebze yetiştiriyorlardı. Anthill yapılıncaya kadar orada sebze yetiştiriliyordu. 2000'e kadar aşağı yukarı buralarda bu işlerle uğraşanlar vardı” Ali, 46, seyyar köfteci, Feriköy'de yaşıyor (20 Kasım 2017)

“Biz geldiğimizde buralarda (Anthill'i gösteriyor) çocuklar oynardı, yeşil yamaçlardı buralar, çocuklarımız hep burada oynardı. Sonra zenginler geldi” Gül, 52, çalışmıyor, Feriköy Paşa Mahallesi'nde gecekonduda yaşıyor (21 Kasım 2017)

ifadeleri, Anthill'in semtin boş bir alanında yükseldiğini göstermiştir. Kent merkezinde bu tür boş arsalar oldukça nadir bulunmaktadır. 1/5.000 ölçekli Şişli Dolapdere-Piyalepaşa Bulvarları ile Çevresi Revizyon Nazım İmar Planı'nın Bomonti ve yakın çevresi için daha fazla merkezi iş alanı kullanım önerisi ile bölgeye parsel ölçeğinde yoğun imar hakkı kazandırdığı ifade edilmiştir. Dahası bu plan ile Bomonti Bira Fabrikası'nın güneydoğusunda yer alan yeşil alanların merkezi iş alanına dahil edildiği ve bu sayede bu alanların yapılaşmaya açıldığı görülmektedir.⁴⁵⁷ Yukarıdaki ifadelerden de anlaşıldığı gibi, Anthill de bu bağlamdaki örneklerden biridir.

“2 sene önce buradan çıkın demeye başladılar. 2 senedir her hafta sonu gelip söylüyorlar, çıkın diye. Yol kenarı komple yıkılacak. Ev sahibi de bir seneye kadar kendinize ev bulun yoksa gelip yıkacaklar diyor” Murat, 15, atık kağıt işçisi, Feriköy Paşa Mahallesi'nde gecekonduda yaşıyor (21 Kasım 2017)

ifadesi de, Bomonti 5 Ada projesinin gecekonduda alanında yapılacağını göstermiştir. Gecekonduda alanlarının rant alanına dönüştürülmesi de bu tür projeler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir.

⁴⁵⁶ Binnur Öktem Ünsal, “AKP Dönemi Kentleşme Politikaları ve Kentsel Dönüşüm”, **Himmet, Fıtrat, Piyasa AKP Döneminde Sosyal Politika**, Der. Meryem Koray, Aziz Çelik, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 302-303.

⁴⁵⁷ Ceren Egeli, “Bomonti'de Gayrimenkul Yatırım Türü Olarak ‘Konut’un Seçilmesindeki Etkenler”, s. 24.

Dahası Bomonti'deki bazı projeler ya fabrikaların yerlerinde yapılmakta ya da Bomonti Bira Fabrikası örneği gibi eski bir fabrika yeniden işlevlendirilerek kullanıma açılmaktadır. Keten Grup'un Keten Bomonti projesi Organik Kimya Fabrikası'nın⁴⁵⁸ ve Keten Papilio projesi Topkim İlaç'ın⁴⁵⁹, OFTON'un Elysium Cool projesi Nestle Fabrikası'nın⁴⁶⁰, The House Residence İplik Fabrikası'nın⁴⁶¹ arazisi üzerinde yapılmıştır/yapılmaktadır.

“İyi oldu, yıkılacağına. Otelin görüntüsünü de bozuyordu. Turizm için iyi oldu misafirler de gidiyor” Hilton güvenlik ile yapılan görüşme (20 Kasım 2017)

“Atıl kalacağına böylesi daha iyi değil mi?” Sinpaş GYO satış ofisi ile yapılan görüşme (20 Kasım 2017)

ifadeleri de, metruk bir hâlde bekleyen Bomonti Bira Fabrikası'nın “çekim merkezi” olarak yaratılmaya çalışılan bir bölgede adeta “yerinin olmayacağını” ve bu mekânın da metalaştırılarak yani neoliberal kentleşme stratejileri doğrultusunda dönüştürülerek değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Bomonti Bira Fabrikası da bu bağlamda yeniden işlevlendirilerek kullanıma açılmıştır.

Genel olarak Bomonti'deki projelerin, semtin boş alanlarında, gecekonduların alanlarında ve eski fabrikaların bulunduğu arazilerde ya fabrikaların yıkılarak ya da yeniden işlevlendirilerek yapıldığı söylenebilir. Bu durum, uzun bir süre sanayi bölgesi niteliği taşıyan Bomonti'nin rant alanına dönüşerek neoliberal kentleşme politikalarının hâkim olduğu bir yer olduğunu ortaya koymaktadır.

Murat Cemal Yalçın ve diğerlerinin ifadesiyle, “Kent yalnızca küresel ekonomiye entegre olmuş (ve/veya tüketim gücü olan) kesimlere hizmet edecek

⁴⁵⁸ “Keten Grup Bomonti'ye odaklandı!”, (Çevrimiçi), <http://emlakansiklopedisi.com/wiki/keten-grup-bomontiye-odaklandi>, 18 Nisan 2018.

⁴⁵⁹ “Keten Grup'tan Bomonti'ye yeni proje geliyor!”, (Çevrimiçi), <https://www.emlaksayfasi.com.tr/emlak-gundem/keten-grup-tan-bomonti-ye-yeni-proje-geliyor-h15865.html>, 18 Nisan 2018.

⁴⁶⁰ Çağlayan Kovanlıkaya, “Kentsel Dönüşüm ile Apartmanlardan Rezidanslara Bomonti'de ‘Yeni Yaşam’”, p.160.

⁴⁶¹ “BOMONTI FİLMİ”, (Çevrimiçi), <https://www.youtube.com/watch?v=1rnC0ie2Cm4>, 15 Nisan 2018.

şekilde yeniden düzenlendiğine şahit oluyoruz.”⁴⁶² Yukarıda da ifade edildiği gibi, Bomonti de üst gelir gruplarına ve onların beklentilerine göre yeniden düzenlenmekte ve burada mekânsal bir dönüşüm ile birlikte sınıfsal bir dönüşüm de yaşanmaktadır.

“Anthill’i buraya yaparken zar attık, insanlar burada yürümeye korkuyorlardı. Alt kısımdan, alt tabakadan insanlar burada yaşıyordu. Onlar buradan gitmeye başladı. Çingeneler, sokakta yaşayan insanlar, Romanlar, kağıtçılık yapanlar. Buralar onların yerleriydi. Onlar gitmeye başladı. Burada böyle bir dönüşüm yaşandı” Peker Holding Yönetim Müdürü ile yapılan görüşme (20 Kasım 2017)

“Şişli kozmopolit, burası öyle değil. Beyaz yaka diye tabir ettiğimiz elit insanların oturduğu bir yer. Affedersiniz Kurtuluş böyle değil. Orada Kürt, Ermeni, Nijeryalı, çingene bulursun, burası öyle değil” Yıldırım Yapı Grubu ile yapılan görüşme (21 Kasım 2017)

“Fiyatlar belli bir noktaya geldi yeni satışlarda. Eskiden herkes yatırım için alırdı, şimdi oturma için. Çünkü fiyatlar yükseldi. Erişebilme gücü azaldı. 1 milyonu 100 kişiden 10 kişi verebilir. Burada sınıfsal bir durum, sınıfsal bir dönüşüm de var tabii. Herkes bu parayı veremez. Eskiden burada fabrikalar vardı, şimdi üst sınıf insanlar” KW Platin Gayrimenkul Danışmanlığı ile yapılan görüşme (21 Kasım 2017)

ifadeleri de, burada sınıfsal bir dönüşümün yaşandığını ve Bomonti’nin ancak belirli sınıfların erişebildiği bir yer hâline geldiğini göstermektedir.⁴⁶³

Kentsel yeniden yapılanma sürecinin bir parçası olan soylulaştırma, “yeni orta sınıf” ve işçi sınıfının karşılaşması ile başlayıp, ardından işçi sınıfının yerinden edilmesi ile sonuçlanan bir süreçtir. Kısacası bu kavram, eski kent içi alanların hem sınıfsal hem de mekânsal dönüşümü olarak da okunabilir. İstanbul’da soylulaştırma süreci, Galata, Asmalımescit, Cihangir, Ortaköy, Fener-Balat, Kuzguncuk ve

⁴⁶² Murat Cemal Yalçın, Çare Olgun Çalışkan, Kumru Çılgın, Uğur Dündar, “İstanbul’un Dönüşüm Coğrafyası”, s. 69.

⁴⁶³ Saha çalışmasında yapılan görüşmelerde karşılaşılan, “Rezidanslardan bana sipariş geliyor ama oraya sipariş götürsem 20 dakikam gidiyor. Güvenlikle konuş, misafir kartı al, katı bul, siparişi teslim et, misafir kartını geri bırak. Uğraşmıyorum. Canı isteyen gelsin alsın. Seyyarız biz. Seyyarın siparişi olmaz” Ali, 46, seyyar köfteci, Feriköy’de yaşıyor (20 Kasım 2017) ve “Bomonti’den çok paket siparişi var. Yani paket gerçekten durdurulamayacak kadar çok, akşam, öğlen saatlerinde. Ben görüyorum ki buranın bütün yerleşen insanların evinde yemek pişmiyor yani. Gerçekten öyle. Vızır vızır paketçiler geziyor burada” A hamburgercisi ile yapılan görüşme (13 Kasım 2017) ifadeleri de dışarıdan yeme-içme alışkanlıkları fazla olan orta ve üst orta sınıfın semtteki varlığını kanıtlar niteliktedir.

Arnavutköy gibi hem eskiden Gayrimüslimlerin yaşadığı hem de özellikleri farklı olsa da tarihi bir mimariye sahip olan yerlerde yaşanmıştır.⁴⁶⁴ Bu sürece son dönemlerde Karaköy'ün eklendiği de söylenebilir. Kozmopolit bir yapıya sahip olan Bomonti'nin de bu anlamda soylulaştırma sürecini yaşayan diğer semtlere benzediği ifade edilmektedir.⁴⁶⁵

Bomonti'de de sınıfsal bir dönüşüm yaşanmış olsa da, bu durum yukarıda ifade edilen klasik soylulaştırma süreci gibi gerçekleşmemiştir. Soylulaştırmanın zaman içinde değişmiş ve farklı formlara bürünmüş aktif bir kentsel süreç olduğu belirten Mark Davidson ve Loretta Lees, kent merkezlerinde yeni inşa edilen konutların da soylulaştırmanın örnekleri olduğunu ifade ederek, bu süreci “yeni inşa yoluyla soylulaştırma” olarak kavramsallaştırmaktadır. Yeni inşa yoluyla soylulaştırma, eski konutların “yeni orta sınıf” tarafından restore edilmesini değil, daha çok eski sanayi alanlarında veya boş ve/veya terk edilmiş arazilerde, soylulaştırmanın bir “geliştirici” tarafından yürütülmesini ve yeni inşa edilen apartman komplekslerini ve lüks konutları anlatır. Kentin daha önce yaşamın olmadığı alanları hem rezidanslar hem de eğlence mekânları ile birlikte yeni kentsel yaşam alanları olarak alt gelir gruplarının erişemeyeceği yerlere dönüşmektedir.⁴⁶⁶ Bomonti'deki projelerin de bu gibi alanlarda yükseldiği yukarıda ifade edilmiştir. Bomonti'de yaşanan süreç de “yeni inşa yoluyla soylulaştırma” olarak okunabilir.⁴⁶⁷

Dikmen Özarslan'ın, Bomonti'de de yaşanan “Bu tür yenileşme projelerin[de] semtin eski sakinlerinin mekânı satmak, kiraya vermek ya da dışarı atılmak yoluyla terk ettikleri görülmektedir. Araştırma kapsamında yapılan görüşmelerde katılımcılarımızın büyük bölümünde, bölgenin değişen ekonomik yapısına ayak uydurmakta yaşayacakları güçlük ve/veya devlet müdahalesi ile semtten ayrılmak

⁴⁶⁴ Besime Şen, “Soylulaştırma: Kentsel Mekânda Yeni Bir Ayrışma Biçimi”, **İstanbul'da Kentsel Ayrışma**, Der. Hatice Kurtuluş, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2016, s. 128-151.

⁴⁶⁵ Aylin Dikmen Özarslan, “Kentsel Dönüşümün Bomonti'nin ‘Eski Sakinleri’ Üzerindeki Etkisi”, p. 177.

⁴⁶⁶ Mark Davidson, Loretta Lees, “New-build ‘gentrification’ and London’s riverside renaissance”, **Environment and Planning A**, Vol. 37, 2005, pp. 1165- 1187.

⁴⁶⁷ Aylin Dikmen Özarslan, “Kentsel Dönüşümün Bomonti'nin ‘Eski Sakinleri’ Üzerindeki Etkisi”, p. 182.

zorunda kalacakları endişesi görülmektedir”⁴⁶⁸ ifadesi, bu sürecin hem doğrudan yerinden etmeye neden olduğunu hem de yerinden edilme baskısı yarattığını göstermiştir.

Ayrıca, yerinden edilme “tek bir an” değildir; yerinden edilme baskısı projenin yapılmaya başlanacağı zamana kadar geçen süreyi dahi kapsar.⁴⁶⁹ Bu bağlamda Ögünç’ün, “50 yıldır, 60 yıldır Paşa Mahallesi’nde aynı evde oturanlar var. Çeperi, çapı değiştiyse de eski bir mahalle burası. Tapu değil belki ama ellerinde eski yazıyla vergi makbuzları olduğunu söylüyor biri. Safiye Hanım, 60 yıldır balkonu iyiden iyiye kapatan asma yapraklarını toplayıp bütün komşulara dağıtırmış mevsiminde, adetiymiş. Her an evlerinden çıkartılabileceklerini düşündüklerinden, ilk kez bu yıl badana yapmamışlar. Biriyle konuşurken, diğeri geliyor, aynı lafın ucundan tutuyor. Öyle acıtan bir belirsizlik mevcut ki, ortada resmi tebligat, somut bir proje olmamasına rağmen biliyorlar, onların zamanının orada artık dolduğunu, bu kadar diplerine girmiş bu sırık boylu canavarın iflah olmayacağını, velhasıl kaybedeceklerini biliyorlar”⁴⁷⁰ şeklindeki aktarımı, Bomonti’deki yeni inşa sürecinin 2010 sonrası yakın çevresindeki gecekondulu mahallelerini nasıl etkilediğini ve buradaki insanların yerinden edilme baskısı altında nasıl yaşadıklarını göstermiştir. Nitekim Bomonti 5 Ada projesi gibi örnekler düşünüldüğünde, burada yaşayan alt gelir gruplarının uzun zamandır yerinden edilme baskısı altında yaşadıkları ve birkaç yıl içerisinde de yerlerinden edilecekleri söylenebilir.

Lees ve Davidson, soylulaştırma kavramının kent çalışmalarında ve kentsel siyasette kullanılabilir belki de en politik sözcük olduğunu ifade eder ve kavramın “yeni inşa yoluyla soylulaştırma” gibi yeni soylulaştırma biçimlerine doğru genişletilerek kullanılması gerektiğini savunur.⁴⁷¹ Dolayısıyla bu kavramın

⁴⁶⁸ *Ibid.*, pp. 182-183.

⁴⁶⁹ Beril Sönmez, “Soylulaştırmanın Yeni Biçimleriyle Yerinden Edilmeyi Yeniden Düşünmek”, *Planlama*, 24(1), 2014, s. 49.

⁴⁷⁰ Pınar Ögünç, “Takdir Edersiniz ki Bir Milyon Dolar Veren Kimse Bu Manzaraya Bakmak İstemez”, s. 132.

⁴⁷¹ Mark Davidson, Loretta Lees, “New-build ‘gentrification’ and London’s riverside renaissance”, p. 1187.

kullanılması politik bir tercihtir ve Bomonti'deki mekânsal ve sınıfsal dönüşümün de “yeni inşa yoluyla soylulaştırma” kavramı etrafında anlaşılması gereklidir.

4.5. Bölüm Sonucu

Bomonti'nin 1998 yılında turizm merkezi olarak ilan edilmesi ve 2005 yılında merkezi iş alanı kararı ile bölgeye yoğun imar haklarının verilmiş olması, burayı kârlı bir yatırım alanına çevirerek sermayeyi Bomonti'ye çekmiştir. Bu süreçte, Bomonti'de yaşanan önemli gelişmelerden biri, Bomonti Bira Fabrikası arazisinin 2006 yılında IC Holding'e “tahsis” edilmesidir. IC Holding'in Bomonti semtini bir yatırım alanı olarak seçmesi, bölgeye yönelik büyük sermaye yatırımlarının artmaya başlamasında ilk adım olmuş ve bunun ardından Tekfen Holding ve Koç Holding'in iştiraki olan Divan, Bomonti'de rezidans projeleri yapmıştır. Büyük sermaye yatırımlarının yavaş yavaş dönüştürmeye başladığı semte Doğuş'un Bomonti Bira Fabrikası'nı yeniden işlevlendirmesi ile beraber bir büyük sermaye yatırımının daha eklendiği görülmektedir. Bomontiada'nın etkisiyle de semte olan yatırımlar artmış ve -Yenigün İnşaat ortaklığında- The House ve Tahincioğlu gibi büyük sermaye grupları da Bomonti'yi yatırım alanı olarak seçmiştir. Bu anlamda Bomontiada, semtin bilinirliğini artırarak sermaye yatırımlarını hızlandırması ve semtteki dönüşümü devam ettirmesi anlamında semtin dönüşümünün ayrılmaz bir parçası olarak görülebilir. Bomontiada, semtteki dönüşümün sadece ayrılmaz bir parçası olmakla kalmayıp aynı zamanda bu sürecin bir sonucudur. Diğer bir ifadeyle, Bomontiada'nın varlığı, semtte rezidans, ofis ve otel projelerini tercih eden insanlar için bir yeme-içme ve eğlence mekânı yaratmıştır. Bu durum, hem semte olan büyük sermaye yatırımlarının Doğuş'u etkilemesi hem de Doğuş'un burayı yeme-içme ve eğlence sektörlerindeki yatırımlarını konumlandıracağı bir yatırım alanı görmesi anlamında da düşünülebilir. Dolayısıyla Bomonti Bira Fabrikası'nın semtteki sosyo-mekânsal dönüşümün hem bir sonucu hem de bir parçası olarak dönüştüğü görülmektedir.

Bomonti, hem toplumsal hem de mekânsal anlamda homojen bir “ada” gibi olmamasına rağmen başarılı pazarlama stratejileri ile birlikte homojen bir “ada” olarak

kurgulanmakta ve pazarlanmaktadır. Bu stratejiler, semtin dününde ve bugününde yer eden bir noktayı pazarlama unsuru hâline getirmiştir. Bomonti'deki projelerin tanıtımlarında bomontiada'yı da bir pazarlama aracı olarak kullanmaya başladıkları söylenebilir. Öte yandan, bomontiada yalnızca semtteki projeler için değil, Bomonti ve yakın çevresindeki konutların satılması ve kiralanmasında da bir pazarlama unsuruna dönüşmüştür. Bomonti adının zamanla sınıfsal bir çağrışıma tekabül ettiği ve üst gelir gruplarının yaşadığı “ayrıcalıklı” bir yeri niteler hâle geldiği ifade edilebilir. Bomonti'nin dış çeperinde yer alan ve alt gelir gruplarının yaşadığı yerlerde geliştirilen gayrimenkul projelerinde Bomonti isminin adeta bir markaya dönüşerek pazarlama aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Yalnızca gayrimenkul projelerinde değil, yine Bomonti'nin dış çeperinde yer alan ticari işletmelerde de Bomonti ismi kullanılmaya başlanmıştır. Bir “çekim merkezi” olarak dönüştürülmeye çalışılan Bomonti, yakın çevresini de adeta “Bomontileştirmekte”dir.

Bomonti'de mekânsal bir dönüşüm ile birlikte sınıfsal bir dönüşüm de yaşanmakta ve semt, üst gelir gruplarına ve onların beklentilerine uygun bir şekilde yaşam ve eğlence alanı olarak yeniden düzenlenmektedir. Buradaki projelerin semtin boş alanlarında, gecekonduların alanlarında ve eski fabrikaların bulunduğu arazilerde ya da fabrikaların yıkılması ya da yeniden işlevlendirilmesi ile yapıldığı söylenebilir. Dolayısıyla Bomonti'deki sosyo-mekânsal dönüşümün de “yeni inşa yoluyla soylulaştırma” kavramı etrafında anlaşılması ve tartışılması gerekmektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

YENİDEN İŞLEVLENDİRİLEN BİR ENDÜSTRİ MİRASI: BOMONTİ BİRA FABRİKASI'NDAN BOMONTİADA'YA

İsviçreli Bomonti Kardeşler'in özel teşebbüsü ile 1890 yılında Feriköy'de kurulan Bomonti Bira Fabrikası, adını konumlandığı semte veren ve kullandığı modern bira üretim tekniği ile beraber bira üretiminin ülkede bir sanayi dalı hâline gelmesini sağlayan bir fabrikadır. 100 yılı aşkın bir süre boyunca bira üretiminin devam ettiği fabrika, özelleştirmelerin gündeme gelmesiyle birlikte 1991 yılında kapatılmış ve uzun bir süre metruk bir hâlde kalmıştır. 2006 yılında gerçekleşen “tahsis” ile arazide dönüşüm başlamış ve 2015 yılında da Bomonti Bira Fabrikası yeniden işlevlendirilerek “bomontiada” adıyla açılmıştır. Bu bölümde öncelikle Bomonti Bira Fabrikası'nın kuruluşu, kapatılışı, arazisinin özelleştirilmesi ve bu alanın ve yapının dönüşüm ve yeniden işlevlendirilme süreci anlatılacaktır. Ardından, bomontiada'nın içerisindeki mekânlar, kültür endüstrisi ekseninde yeniden işlevlendirilmesi ve semtteki ticarileşme üzerindeki etkileri ifade edilecektir.

5.1. Kuruluştan Kapatılışa Bomonti Bira Fabrikası

19. yüzyıl Osmanlı sanayiinde özellikle askeri ihtiyaçları karşılayan tophane, darphane, baruthane ve benzeri tesislerin doğrudan devlet üretimi ve etkinliği altında olduğu görülmektedir. Maden, değirmen, tekstil, dericilik, ulaştırma, ham demir, kereste üretimi ve her tür yapı malzemesi üretimi yapılan alanlar ise devletin doğrudan müdahil olmadığı ama vergi aldığı, denetlediği ve bazen de kendisinin faaliyet gösterdiği alanlardır. Fakat bu ayrımın dışında bir etkinlik alanı daha mevcuttur. Bu da devletin tamamıyla özel sektöre devretmiş olduğu alkollü içki sanayiidir.⁴⁷² Osmanlı'da Müslümanların alkollü içecek işletme sahibi olmasının yasak olmasına karşın, Gayrimüslimlere alkollü içecek üretme ve satma izni verilmiştir.⁴⁷³

⁴⁷² Gülsün Tanyeli, Deniz İkiz, “İstanbul'da Bir Endüstriyel Miras Örneği: Bomonti Bira Fabrikası”, **TÜBA Kültür Envanteri Dergisi**, Sayı: 7, 2009, s. 110.

⁴⁷³ Mustafa Bozdemir, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Endüstriyel Mirasımız**, s. 61.

Osmanlı'da bira üretiminin tam olarak ne zaman başladığı bilinmemekle birlikte bira hakkındaki mevzuat üzerinden birtakım çıkarımlar yapılabilir. 1847 yılındaki biraya ait ilk mevzuatın adının “arpasuyu” olmasından ve mevzuatın uygulamayı izlediği öngörüsünden yola çıkılarak biranın 1847 yılından önce de bilindiği ve üretildiği düşünülür. Öte yandan, bira üretiminin 1846'ya kadar götürülebileceği de ifade edilmiştir. İzmir Alsancak'ta bulunan A. Prokopp'a ait bir birahänenin seramik şişesinde de birahänenin kuruluş tarihinin 1846 olarak yazdığı görülmektedir. Bu dönemdeki bira imalathaneleri hakkında da çok fazla bilgi yoktur. 1888 yılı öncesinde Cosmo isimindeki bir Rum'un Bomonti yakınlarında bir imalathanesi olduğu bilinmektedir. 1888 Ticaret Almanacağı'nda ise imalathanelerin değil ama yabancılara ait depoların isimleri verilmiştir. İçerisinde Bruder, İtalyan, Vienna ve Adeshoffen biraları olan bu depoların dört tanesinin Galata'da, bir tanesinin ise Pera'da olduğu bilinmektedir. 1890 yılında Feriköy'de 3 tane, Zincirlikuyu ve Dolmabahçe'de birer tane imalatçı olduğu ifade edilmiştir.⁴⁷⁴

Osmanlı'da bugünkü anlamıyla bira üretimi Tanzimat Dönemi'nde Avrupalı girişimciler ile başlamıştır. Bomonti Bira Fabrikası da, İsviçreli Bomonti Kardeşler'in özel teşebbüsü olarak kurulmuştur. Osmanlı iktisadi tarihinin en önemli özel sektör yatırımlarından biri olarak kabul edilmektedir.⁴⁷⁵ Feriköy'de konumlanan ve 1888 yılında inşasına başlanan fabrika 1890'da açılmıştır.⁴⁷⁶ Bomonti Bira Fabrikası ile beraber modern bira üretim tekniğinin kullanılmaya başlandığı⁴⁷⁷ ve böylece bira üretiminin bir sanayi dalı hâline geldiği söylenebilir.⁴⁷⁸

⁴⁷⁴ Ercan Eren, **Geçmişten Günümüze Anadolu'da Bira**, Tarih Vakfı Yayınları İstanbul, 2005, s. 70-71.

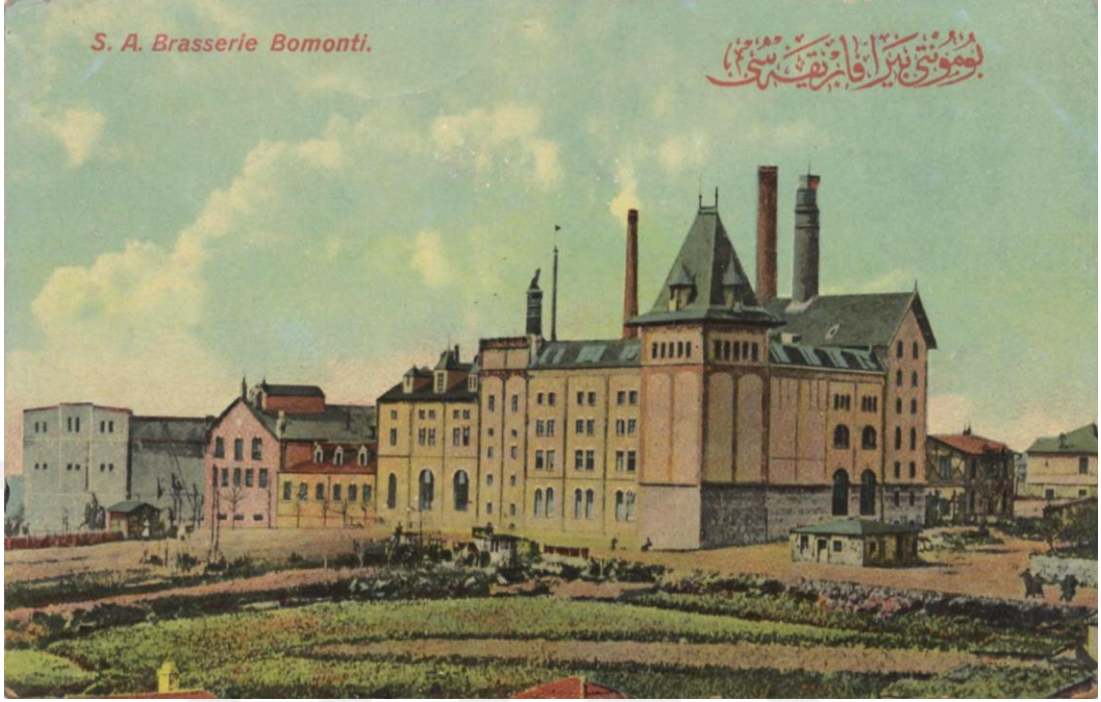
⁴⁷⁵ Gülşün Tanyeli, Deniz İkiz, “İstanbul'da Bir Endüstriyel Miras Örneği: Bomonti Bira Fabrikası”, s. 109-111.

⁴⁷⁶ Bazı kaynaklarda Bomonti Bira Fabrikası'nın ilk olarak küçük bir imalathane şeklinde Feriköy'de açılıp, 1902 yılında şimdi bulunduğu yere taşındığı öne sürülmektedir. Fakat 1895 tarihli Hueber Haritası'nda Bomonti Bira Fabrikası'nın şu anda konumlandığı yerde gösterilmiş olması bu argümanı geçersiz kılmıştır. Gülşün Tanyeli, Deniz İkiz, “İstanbul'da Bir Endüstriyel Miras Örneği: Bomonti Bira Fabrikası”, s. 111.

⁴⁷⁷ Mustafa Bozdemir, **Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Endüstriyel Mirasımız**, s. 63.

⁴⁷⁸ Gülşün Tanyeli, Deniz İkiz, “İstanbul'da Bir Endüstriyel Miras Örneği: Bomonti Bira Fabrikası”, s. 109.

Fotoğraf 9: 1910'larda Bomonti Bira Fabrikası

Kaynak: SALT Arşiv

Aynı yıl Vasil adında bir Yunanlı da Şişli’de benzer şekilde üst fermantasyonla bira üretimi yapan bir imalathane kurmuştur. Fakat Vasil, Bomonti kardeşlerle rekabet edememiş ve imalathanesini kapatmıştır. Bununla birlikte, bira üretiminin Bomonti Kardeşler’in tekeli altına girdiği ifade edilebilir.⁴⁷⁹

Feriköy’de Çiftecevizler civarında bakla tarlası olarak bilinen bir arazide buharlı bira fabrikası inşa etmek için Adolf Bomonti adına Kiforok Aznavur’a bir ruhsatname verilmiştir.⁴⁸⁰ Bu bağlamda, fabrikanın kent merkezinden uzak ve etrafında yapılaşmanın olmadığı bir yerde kurulduğu söylenebilir. Bu durum, kuruluş yeri seçiminde önemli bir dinamik olarak ifade edilen bölgedeki ucuz ve bol arazinin varlığını da açıklamaktadır.

Osmanlı’da ilk buz fabrikası, Salim Ağa’nın 25 yıl süreyle buz üretme ve satma imtiyazını almasının hemen ardından 1886’da kurulmuştur. Tarihi tam olarak

⁴⁷⁹ Ercan Eren, *Geçmişten Günümüze Anadolu’da Bira*, s. 91.

⁴⁸⁰ Gülşün Tanyeli, Deniz İkiz, “İstanbul’da Bir Endüstriyel Miras Örneği: Bomonti Bira Fabrikası”, s. 111.

bilinmemekle beraber şirketin mülkiyeti bir süre sonra Bomonti Kardeşler'e geçmiştir.⁴⁸¹ Ardından, buz fabrikası ile birlikte soğutma alanında elde ettikleri deneyimi bira üretimi alanına da taşıyarak 1908 yılında Bomonti Bira Fabrikası'na soğuk hava tesisleri ilave etmiş ve alt fermantasyon bira üretimine başlamışlardır. Bugüne değin yalnızca üst fermantasyon birası üretildiği için 1908 yılı ülkedeki bira sanayiinin kuruluş yılı olarak da kabul edilmektedir. Dahası Bomonti Kardeşler, belediye sınırları içerisindeki bira imalatını tekel altına almak için İstanbul Belediyesi ile anlaşmıştır.⁴⁸²

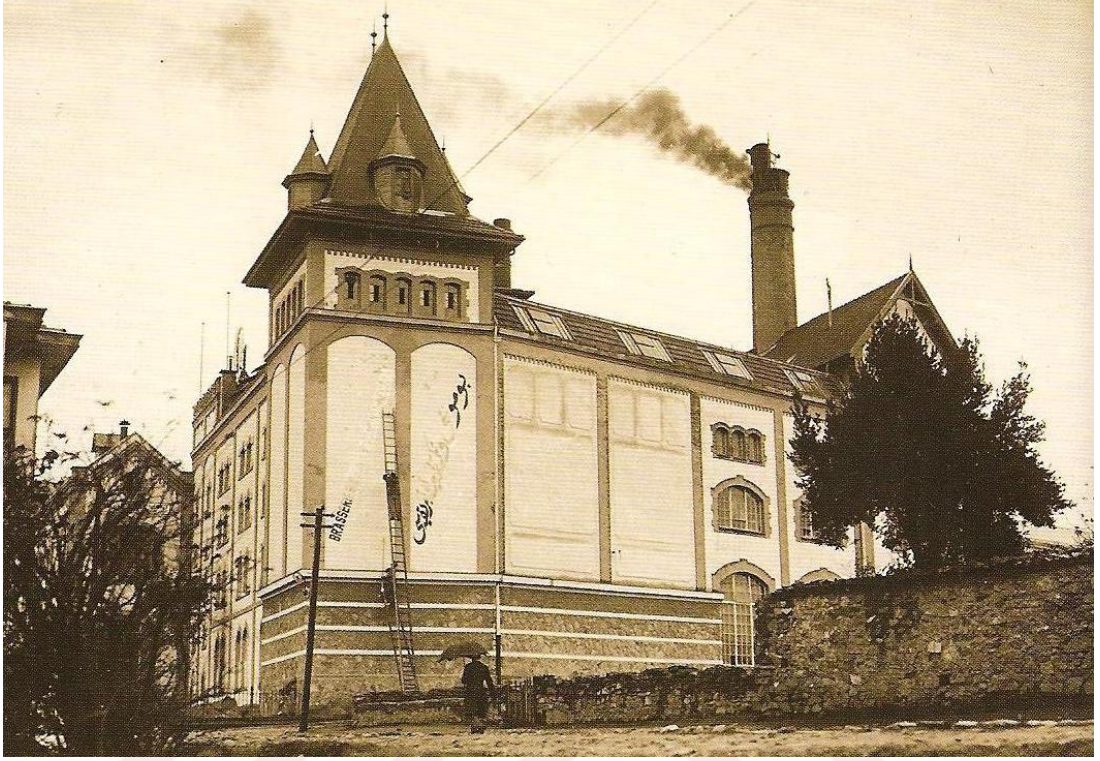
Nektar Biracılık Şirketi, 1909 yılında Büyükdere'de bir fabrika kurmuştur. Bomonti Bira Fabrikası'nın belediye sınırları içerisinde tekel olduğu bir dönemde kuruluş yeri olarak belediye sınırlarının dışında bir yer olan Büyükdere düşünülmüştür. Kuruluş yeri seçiminin bu dinamik göz önünde bulundurularak yapıldığı ve Bomonti Bira Fabrikası'na rakip olma amacı taşıdığı ifade edilebilir. Nektar Fabrikası bira imalatında memba suyu kullanmış ve "kaliteli olduğu" gerekçesiyle büyük rağbet görmüştür. Ayrıca, iki fabrika arasındaki rekabetin arttığı ve bu rekabet yüzünden biranın o tarihlerde maliyetine satıldığı da ifade edilmektedir. Aralarındaki rekabet yüzünden zarar etmeye başlayan iki fabrika 1912 yılında birleşme kararı almış ve yeni şirketin adı "Bomonti-Nektar Birleşik Bira Fabrikaları Şirketi" olmuştur. Ancak 1914 yılında Birinci Dünya Savaşı başladıktan sonra bira tüketiminde azalma meydana gelmiştir. Büyükdere'deki fabrika da savaş koşulları ve bira tüketimindeki azalma sebebiyle kapanmış ve tesislerinin büyük bir kısmı Bomonti'ye taşınmıştır.⁴⁸³

⁴⁸¹ Fatih Damlıbağ, "Bomonti Buz Şirketinin Piyasa İlişkileri", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 16/32, 2016, s. 94-95.

⁴⁸² Ercan Eren, **Geçmişten Günümüze Anadolu'da Bira**, s. 91.

⁴⁸³ **A.e.**, s. 93-101.

Fotoğraf 10: Boyacıların ismini yazdığı Bomonti-Nektar Bira Fabrikası

Kaynak: Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Biraya Dair Objeler, Belgeler, Fotoğraflar, Efes Pazarlama ve Dağıtım Ticaret A.Ş.

14 Eylül 1920'de alkollü içkilerin üretimini, kullanımını, satışını ve ithalatını yasaklayan 22 sayılı Men-i Müskirat Kanunu mecliste yaşanan yoğun tartışmalar altında çıkarılmış; 9 Nisan 1924 tarihinde ise 470 sayılı yasa ile söz konusu yasaklar kaldırılmıştır. Alkollü içkilerin devlet tekeline alınması da 22 Mart 1926'da kabul edilen ve 1 Haziran 1926'da yürürlüğe giren 790 sayılı İspirto ve Meşrubatı Küüliye İnhisarı Hakkında Kanun ile olmuştur. Bununla birlikte, alkollü içkilerin üretiminin, satışının ve ithalatının devlet kontrolü altına girdiği ifade edilebilir. Öte yandan, bu kanunda, hükümetin tekelin idaresini kısmen veya tamamen bir Türk anonim şirketine devredebileceği hükmü de yer almaktadır.⁴⁸⁴

Merkezi Cenevre'de olan Bomonti-Nektar Birleşik Bira Fabrikaları Şirketi'nin temsilcisi Türkiye'de Tekel idaresinin kurulması ile beraber maddi olarak zarara uğrayacaklarını ifade ederek bu idarenin kurulmamasına dair bir istekte bulunmuş,

⁴⁸⁴ Fatma Doğruel, Suut Doğruel, **Osmanlı'dan Günümüze TEKEL**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 144.

fakat bu istek kabul edilmemiştir. İçki tekelinin kurulması ile birlikte Bomonti Bira Fabrikası'nın işletme imtiyazının Polonyalı bir şirkete verildiği görülmektedir. Ancak bu Polonyalı şirketin sözleşmedeki yükümlülükleri yerine getiremeyip dağılmasının⁴⁸⁵ ardından Tekel İdaresi, 1 Ocak 1928 tarihinde Bomonti-Nektar Birleşik Bira Fabrikaları'nın Türk anonim ortaklığı olarak on yıl süreyle bira üretmesine izin vermiş ve şirket Türk Bira Fabrikaları (Bomonti-Nektar) T.A.Ş. adını alarak bir Türk firması olmuştur. 20 Haziran 1928 tarihinde kurulan şirketin kuruluş amacı, “her ülkede ve özellikle Türkiye’de kanuni tekel ve imtiyazlarla çalışmak şartıyla, bira, malt, buz, içki, gazoz ve her nevi içecek ve yiyecek maddeleri imal etmek ve bu sanayiye söz konusu maddelerin ticaretine ait fabrikalar satın almak, kurmak ve işletmek”⁴⁸⁶ şeklinde belirtilmiştir.

Fabrika, yapılan anlaşmada belirlendiği üzere, 1938 yılına kadar faaliyet gösterip kapanmıştır. İki yıl boyunca kapalı kalan fabrika 1940 yılında “bira tüketiminin artması” gerekçesiyle Tekel bünyesine alınmıştır.⁴⁸⁷ Şükrü Aslan, 1940 yılına ait bir gazete haberinden yola çıkarak Bomonti Bira Fabrikası'nın kamulaştırılmasının tütün karşılığında yapıldığını ifade etmektedir.⁴⁸⁸ Bu tarihten itibaren Tekel Bira Fabrikası olarak anılan fabrika, özelleştirme politikalarının uygulanmaya başlandığı 1990'lı yıllara kadar devlet tekelinde üretimini sürdürmüştür.

“Devlet işletmeciliğinin tasfiyesi”, devlet işletmeciliğinin ötesinde “kamu mülkiyetinin tasfiyesi” ve kamu mülkiyetinin de ötesinde “kamu hizmetinin ticarileştirilerek tasfiyesi” şeklinde tanımlanabilecek olan özelleştirme politikaları, neoliberal projenin bir parçası olarak sermayenin sınırsız tahakkümünü sağlamak amacıyla uygulanmaktadır. Politik ve ideolojik bir tercih olduğu ifade edilen özelleştirmenin ilk gerekçesi, devletin içinde bulunduğu mali krize sermaye lehine bir

⁴⁸⁵ Gülsün Tanyeli, Deniz İkiz, “İstanbul’da Bir Endüstriyel Miras Örneği: Bomonti Bira Fabrikası”, s. 111-112.

⁴⁸⁶ Ercan Eren, **Geçmişten Günümüze Anadolu’da Bira**, s. 120-121.

⁴⁸⁷ Gülsün Tanyeli, Deniz İkiz, “İstanbul’da Bir Endüstriyel Miras Örneği: Bomonti Bira Fabrikası”, s. 111-112.

⁴⁸⁸ Şükrü Aslan, “Yazılı ve Sözlü Anlatılarda Bir Sanayi Mekanı Olarak Bomonti (1960-80)”, **Current Debates in Sociology & Anthropology**, Ed. by. Şükrü Aslan, Cihan Cinemre, IJOPEC Publication, London, 2017, p. 216.

çözüm aramak ve özelleştirmeden elde edilecek gelir ile de devletin borçlarını ödemektir. İkinci gerekçe ise özelleştirmenin devletin istediği sermaye gruplarına rant aktarımı sağlaması ve kolaylaştırmasıdır.⁴⁸⁹

Bilindiği gibi Türkiye’de özelleştirme politikaları 1980 sonrasında gündeme gelmiş ve takip eden yıllarda da hızla uygulanmıştır.⁴⁹⁰ Özelleştirmeler ile ilgili ilk hukuki düzenleme olan ve 1984 yılında çıkarılan 2983 sayılı Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılmasına Dair Kanun ile “kamu iktisadi teşebbüsleri ile bunlara ait tesislere, hisse senedi ihracı yoluyla gerçek ve tüzel kişilerin ortak edilebilmesine veya bu tesislerin işletme hakkının belirli sürelerle devrine olanak”⁴⁹¹ tanınmıştır.

1980 sonrasında uygulanmaya başlanan ihracata dayalı büyüme stratejisi 1994 yılında krize girmiş; bu kriz ile beraber Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) ve Doğru Yol Partisi (DYP) iktidarı 5 Nisan Kararları’nı çıkararak “kemer sıkma politikaları”nı uygulamıştır. 1990’lardan itibaren devletin sanayi yatırımları giderek azalmış ve KİT’ler de özelleştirilmeye başlanmıştır.⁴⁹² Dönemin başbakanı Tansu Çiller, Türkiye’yi KİT’lerin varlığı nedeniyle “son komünist devlet” olarak ilan etmiş ve özelleştirme politikalarının gerekliliğini bu şekilde ifade etmiştir. 1980 sonrasında Özal ile beraber gündeme gelen özelleştirme politikalarının 1994 krizi ile beraber hızlandırıldığı söylenebilir.⁴⁹³ 27 Kasım 1994 tarihinde 4046 sayılı Özelleştirme Kanunu yürürlüğe girmiş ve bu kanunla beraber Özelleştirme Yüksek Kurulu (ÖYK), Özelleştirme İdaresi Başkanlığı ve Özelleştirme Fonu oluşturulmuştur. İktisadi devlet teşekkülleri ve bunlara ait kurum ve payların yanı sıra, diğer kurum ve kuruluşların da

⁴⁸⁹ Korkut Boratav, **Dünyadan Türkiye’ye, İktisattan Siyasete**, s. 57-60.

⁴⁹⁰ **A.e.**, s. 59-60.

⁴⁹¹ T.C. Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, “Yasal Çerçeve”, (Çevrimiçi), http://www.oib.gov.tr/T%C3%BCrk%C3%A7e/Kurumsal/Detay/Yasal_%C3%87er%C3%A7eve/1488875748.html, 5 Nisan 2018.

⁴⁹² Cenk Saraçoğlu, “Tank Paletiyle Neoliberalizm”, **Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat**, Der. Gökhan Atılğan, Cenk Saraçoğlu, Ateş Uslu, Yordam Kitap, İstanbul, 2015, s. 755-756.

⁴⁹³ Korkut Boratav, **Dünyadan Türkiye’ye, İktisattan Siyasete**, s. 59-60.

özelleştirilmesine olanak sağlayan düzenlemeler hayata geçirilmiştir. Bu bağlamda, özelleştirmenin kapsamının genişletildiği söylenebilir.⁴⁹⁴

Bomonti Bira Fabrikası'nın da bu bağlamda kapatılmasının gündeme gelmesi işçileri harekete geçirmiş ve fabrikanın kapatılmasına karşı eylemleri hızlandırmıştır. Bu işçi eylemliklerinin hem kolektif hem de fabrikaya duyulan aidiyet anlamında bireysel olarak sürdürüldüğü söylenebilir. Bomonti Bira Fabrikası'nda aynı işkolunda çalışan sanayi işçilerine göre daha “rahat” bir çalışma ortamının bulunması da bu işçi eylemliklerini etkileyen faktörlerden biridir. Bu alanda yapılan sözlü tarih çalışmalarında, kamu sektöründeki çalışma şartlarının özel sektöre kıyasla daha iyi olduğu çeşitli örneklerle de ifade edilmiştir.⁴⁹⁵ Bu durum çalışma şartlarının yanı sıra iş güvencesi açısından da değerlendirilebilir. Kuşkusuz bu özelleştirme politikaları emeğin aleyhine yürütülmüştür.⁴⁹⁶

Elbette, işsizlik ve güvencesiz çalışmayı getirecek olan bu kapanma hikâyesi sessiz sedasız sonlanmamıştır. Özelleştirmeye karşı 17 kişilik bir “Özelleştirmeye Karşı Mücadele Komitesi” kurulmuştur. Öte yandan, özelleştirmeye karşı çeşitli mitinglerin düzenlendiği de bilinmektedir.⁴⁹⁷

⁴⁹⁴ T.C. Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, “Yasal Çerçeve”, (Çevrimiçi), http://www.oib.gov.tr/T%C3%BCrk%C3%A7e/Kurumsal/Detay/Yasal_%C3%87er%C3%A7eve/1488875748.html, 5 Nisan 2018.

⁴⁹⁵ Eda Yiğit, “Emek Tarihinden Kente Bakmak: Bomonti ve Bira Fabrikası”, **Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010, s. 102-103.

⁴⁹⁶ Tekel 2001 yılında özelleştirme kapsamına alındığında yaklaşık 35 bin işçi çalıştırmaktaydı. Eylül 2003'te Tekel alkollü içkiler biriminde çalışan işçi sayısı 3 bin 631 olarak ifade edilirken, hisse devri sırasında bin 1700 işçi işsiz bırakılmıştır. 2009 yılında ise bu sayı 323'e düşürülmüştür. “Bellek: Tekel Arazilerinin Özelleştirilmesi”, (Çevrimiçi), <http://panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/k/a/kaldirim-sayi2-aralik.pdf>, 5 Nisan 2018. Bu anlamda, özelleştirmenin emekçilere güvencesizliği ve onun doğrudan bir sonucu olan işsizliği dayattığı açıktır.

⁴⁹⁷ Eda Yiğit, “Emek Tarihinden Kente Bakmak: Bomonti ve Bira Fabrikası”, s. 145-148.

Fotoğraf 11: Bomonti Bira Fabrikası'nın özelleştirilmesine karşı miting

Kaynak: Eda Yiğit, “Emek Tarihinden Kente Bakmak: Bomonti ve Bira Fabrikası”, **Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü**, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010.

TÜRK-İŞ’e bağlı Tek Gıda-İŞ’in dönemin Marmara ve Trakya Bölge Şube Kurulu Başkanı Özcan Mete, “100 yıllık geçmişiyle öğündüğümüz 3 kuşaktır alın terimizle, canımızla çalışarak ülke ekonomisine katkıda bulunduğumuz fabrikamız 42 dönümlük arazisi ve özel sektörde dahi bulunmayan teknolojiyle belli bir kesimin iştahını kabartmaktadır. Biz işçiler olarak bu siyasi oyunları bozmak kararındayız. Kasten zarar ettirilen fabrikamızı kurtarmak ülkemiz ekonomisine daha yıllarca katkıda bulunmak ve ekmeğimize sahip çıkmak üzere üretimimizle, pazarlamayla çalıştırmaya ve devam ettirmeye talibiz. Fabrikamızın kapatılmasına izin vermeyeceğiz”⁴⁹⁸ diyerek ortak görüş bildirmiştir. Bu ifadeler, fabrikanın kapatılmasına karşı sendikal mücadelenin yürütüldüğünü göstermektedir.

Bir zamanlar Bomonti Bira Fabrikası’nda çalışmış olan Kadir B., fabrikanın kapatılışını şu şekilde anlatmaktadır: “Bir söylenti çıkmıştı Tekel kapanacak Tekel kapanacak diye, kimse inanmıyordu. Hani derler ya davulun sesi uzaktan diye o hesap. Sonra birdenbire gel zaman git zaman sesler kulağımızın dibine kadar geldi, kapanıyor

⁴⁹⁸ Aktaran A.e., s. 145.

kapanıyor kapanıyor denirken. Zaten biz yüz kişi kalmıştık fabrikada yazıcıları falan. O dönemde Çiller zorunlu emeklilik çıkarttı. Sadece Tekel'e değil; sular idaresine vergi dairesine her yere vurdu zaten. Üç gün sürdü, üç günde emekliliği gelenlere hemen tazminatı verdiler işten ayırdılar, geri kalanları galiba Tekirdağ'daki şarap fabrikasına gönderdiler 40 kişi gibi.”⁴⁹⁹

Bomonti Bira Fabrikası işçilerinin gerçekleştirdiği en ciddi eylemlerden biri, Yozgat Bira Fabrikası işçilerinin Bomonti Bira Fabrikası'ndaki makineleri sökmeye geldikleri zaman olmuştur. Bomonti Bira Fabrikası işçisi Hasan Kaşkı, bu eylemi şu şekilde anlatır: “Yozgat'tan işçiler geldi fabrikadaki makineleri sökmeye çalışıyorlarmış. Bölge Başkanı'na bize sahip çıkmasını fabrikayı işgal edeceğimizi bildirdik. Sendikacılar 30 kişi ile eylem mi olur dedi. Biz de toplayım diğer fabrikalardan işçi öyle gelin dedik. Komiteyi topladık. Pazartesi sabah fabrikayı işgal etmeye karar verdik. Basını çağırdık. Yozgat'tan gelen işçilere siz demişsiniz, biz de işçiyiz. Biz yıllardır bu fabrikada çalışıyoruz. Fabrikamızı kapattırmak istemiyoruz dedik. Onlar da bizim de içimiz kan ağlıyor dediler. Onları müdüre gönderdik. Can güvenliğimiz yok çalışmıyoruz bizi engellediler diyorsunuz dedik. Pankart açtık. Tekel'i yerli sermayeye ve uluslararası sermayeye peşkeş çektiirmeyeceğiz yazıyordu. Kameralarıyla basın geldi. Kapıya çıktık başladık slogan atmaya. Tekel genel müdürü buraya gelsin dedik. (...) Biz fabrikamızı da sattırmayacağız. İstanbul'dan da gitmeyeceğiz dedik. Tekel genel müdür yardımcısı geldi. Ne istediğimizi sordular. Babalarımız da bu fabrikada çalıştı biz kapatılmasını istemiyoruz dedik. Devlet politikası var bunu tartışmalıyım dediler. Biz sizin mağdur taleplerinizi karşılamaya çalışalım dediler. Biz İstanbul'dan gitmek istemiyoruz dedik. Tamam, isteyene tazminatını veririz istemeyene üç likör ya da Paşabahçe'de iş veririz dediler. Karşıya geçtiğimizden servis istemek aklımıza gelmedi. Sonuç olarak orda sözlü protokol yaptık ve fabrikadan çıktık.”⁵⁰⁰

Bomonti Bira Fabrikası'nın kapatılma gerekçesi “gevşek çalışma sisteminin

⁴⁹⁹ Şükrü Aslan, “Yazılı ve Sözlü Anlatılarda Bir Sanayi Mekanı Olarak Bomonti (1960-80)”, p. 225.

⁵⁰⁰ Eda Yiğit, “Emek Tarihinden Kente Bakmak: Bomonti ve Bira Fabrikası”, s. 148-149.

zarara yol açması” şeklinde gösterilmiştir. Özelleştirme sürecine girmesi ile beraber Bomonti Bira Fabrikası’nı niteleyen “‘asırlık fabrika’ söylemi eskimiş ve [bu söylem fabrikanın] kullanılamaz durumda olmasıyla bağdaştırılmış”tır. Oysaki fabrika 1986 yılında yenilenmiş ve dönemin en son teknolojisi ile üretim yapmaktadır.⁵⁰¹ Bira üretiminin devam ettiği fabrika 1991 yılında kapatılmıştır.⁵⁰² Hâlihazırda üretimin devam ettiği bir fabrikanın kapatılması da özelleştirmenin politik bir tercih olduğunu göstermektedir.

Bomonti Bira Fabrikası, İstanbul 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu’nun 25.02.1996 gün ve 9294 sayılı kararı ile “korunması gereken taşınmaz kültür varlığı” olarak tescil ettirilmiştir.⁵⁰³ 2863 sayılı yasanın 6. maddesine göre, 1900’den önce inşa edilmiş binalar “kültür varlığı” olarak kabul edilmektedir. 1890 yılından günümüze ulaşan bira yapım, yönetim ve lojman yapılarını içeren Bomonti Bira Fabrikası bu anlamda önemli endüstri yapılarından biridir.⁵⁰⁴ Öte yandan, Bomonti Bira Fabrikası 1890 yılında açılarak adını konumlandığı semte veren ve modern bira üretim tekniğini kullanarak üretim yapan ilk bira fabrikasıdır. Tarihi ve kültürel mirasın bir parçası olan Bomonti Bira Fabrikası, bu özellikleri sebebiyle de endüstri mirası olarak kabul edilmektedir.

Bomonti Bira Fabrikası’nın üretim yapıları farklı dönemlerde inşa edilerek birbirine eklenmiştir. Bu anlamda, her bir üretim yapısı belirli bir dönemin üretim sürecini göstermektedir. Bomonti Bira Fabrikası’nda yer alan A-B-C-D-F⁵⁰⁵ bloklar

⁵⁰¹ A.e., s. 149.

⁵⁰² Mustafa Bozdemir, **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Endüstriyel Mirasımız**, s. 64.

⁵⁰³ Gülsün Tanyeli, Deniz İkiz, “İstanbul’da Bir Endüstriyel Miras Örneği: Bomonti Bira Fabrikası”, s. 111.

⁵⁰⁴ Şehir Planlama Projesi II Dersi Öğrenci Çalışması, **Endüstriyel Kültürel Miras ve Kentsel Dönüşüm Üzerine Bir Çalışma: Bomonti Bira Fabrikası ve Yakın Çevresi**, s. 72.

⁵⁰⁵ Bomonti Bira Fabrikası’nın A-B-C-D-E-F-G-H olarak adlandırılan yapı blokları İstanbul 2 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu’nun 08.05.2008 gün 1772 sayılı kararı ile tescil edilmiştir. Aslında, Bomonti Bira Fabrikası kompleksinde 8 adet tescilli yapı bulunsa da, İstanbul 2 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu 24.09.2008 gün ve 2079 sayılı karar ile parselde bulunan korunması gerekli kültür varlığı olarak tescilli yapılardan E-G-H olarak adlandırılan yapı bloklarının tescillerini mimari-belge değerinin bulunmaması ve taşıyıcı sistem sorunlarının koruma gerekçelerinin önüne geçmesi gibi sebeplerle kaldırmıştır. Gülsün Tanyeli, Deniz İkiz, “İstanbul’da Bir Endüstriyel Miras Örneği: Bomonti Bira Fabrikası”, s. 115-116. Nevin Turgut Gültekin, Ankara Şeker Fabrikası’nda da görülen benzer durumu, “Yerleşkenin tamamı korunması-yaşatılması gereken değer olarak görülmeden taşınmaz kültür varlığı olarak tescil edilen binalar,

olarak adlandırılan beş tescilli yapı ise bu tarihsel sürecin görülebileceği yerler olarak ifade edilmiştir. Mimarlık ve sanat eseri değerine sahip olan bu bloklar, aynı zamanda üst düzey belge niteliği taşıdıkları için endüstri mirası olarak nitelendirilmekte ve koruma altına alınması gerekmektedir.⁵⁰⁶

Tekel, özelleştirme sürecinde yaşanan belirsizlikler nedeniyle, Bomonti Bira Fabrikası'nın binası ile ilgili bir harcama yapmak istememiştir. 1998 yılında fabrika binasının herhangi bir onarım yapılmadan camları kırık ve tuğlaları dökük bir hâlde kaderine terk edildiği görülmektedir. 1999 yılında ise Tekel Başmüdürlük binası olarak kullanılan fabrika, kırık camları ve eksik tuğlaları onarılmadan boyanmıştır.⁵⁰⁷ Dolayısıyla Tekel'in fabrika binası ile ilgili herhangi bir onarım yapmaktan kaçındığı ve özelleştirmeleri beklediği aşikârdır.

varlık nedeni olan bağlamından ve anlamından koparılarak, maddi olmayan değerleri yok edilmektedir. (...) Sadece bazı yapıları kültür mirası olarak tescillemek ve böylece yerleşkeyi parçalamak, bütünsel üretim biçimiyle oluşan sosyal bağlamını, anlamını ve yer'in ruhunu silmek, miras değerlerini koruma-yaşatmaya ve/veya sürdürülebilirliğe aykırı" olarak tanımlamaktadır. Nevin Turgut Gültekin, "Kültürel ve Endüstriyel Miras Olarak Ankara Şeker Fabrikası", **İdeal Kent**, Sayı: 20, 2016, s. 928. Bu anlamda, asıl niyetin koruma olmadığı da düşünülebilir.

⁵⁰⁶ Gülsün Tanyeli, Deniz İkiz, "İstanbul'da Bir Endüstriyel Miras Örneği: Bomonti Bira Fabrikası", s. 109-114.

⁵⁰⁷ "Bira Fabrikası Cilalandı", Taha Toros Arşivi, (Çevrimiçi),

<http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/3315/001502738006.pdf?sequence=3&isAllowed=y>, 6 Nisan 2018.

Fotoğraf 12: Bomonti Bira Fabrikası'nın bakımsızlıktan yıkılacağına dair bir haber

Kaynak: Taha Toros Arşivi, (Çevrimiçi),

<http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/3162/001502441006.p%20f?sequence=3&isAllowed=y>, 6 Nisan 2018.

5.2. Bomonti Bira Fabrikası'ndan bomontiada'ya

5.2.1. Bomonti Bira Fabrikası Arazisinin Özelleştirilmesi

2001 yılında ÖYK özelleştirme kapsam ve programına Tekel'i almış ve böylece Tekel'in özelleştirilme süreci başlamıştır. Tekel arazilerinin özelleştirilme süreci ise Tekel'in Özelleştirme İdaresi'ne devrinin ardından gelmiştir.⁵⁰⁸ Tekel arazileri, kent merkezinde yer alan ve potansiyel olarak yüksek rant getirisine sahip “metalaşmamış mekânlar” oldukları için sermayenin iştahını kabartmakta ve

⁵⁰⁸ İstanbul'da Bomonti Bira Fabrikası, Mecidiyeköy Likör ve Kanyak Fabrikası, Kartal Cevizli Tekel Fabrikası ve Unkapanı'ndaki Tekel Yönetim binaları devredilerek ya da satılarak özelleştirilmiştir. “TEKEL'e ait ne varsa satılıyor”, (Çevrimiçi), <http://haber.sol.org.tr/kent-gundemleri/tekele-ait-ne-varsa-satiliyor-haberi-24646>, 7 Nisan 2018.

özelleştirilmeye konu olmaktadır.⁵⁰⁹ Tekel'in arazilerinden biri olan Bomonti Bira Fabrikası arazisinin özelleştirilmesi mevzusu da aynı bağlamda düşünülebilir.

Nisan 2003'te dönemin Şişli Belediye Başkanı Mustafa Sarıgül, Bomonti Bira Fabrikası önünde yaptığı açıklamada Şişli Belediyesi'nin Bomonti Bira Fabrikası'nı içerisinde bin 500 öğrencinin eğitim göreceği bir konservatuvarın da bulunduğu kültür merkezi hâline getirmek istediğini ve bunun için projelerinin hazır olduğunu ifade etmiştir.⁵¹⁰ Ancak dönemin başbakanı Recep Tayyip Erdoğan, Kültür ve Turizm Bakanlığının burası ile ilgili "çalışmalarının" olduğunu ve dolayısıyla Şişli Belediyesi'ne tahsis edilmeyeceğini belirtmiştir.⁵¹¹

Dönemin Kültür ve Turizm Bakanı Erkan Mumcu, Temmuz 2003'te Özelleştirme İdaresi Başkanlığı'na gönderdiği yazıda Bomonti Bira Fabrikası'nın, "Türk el sanatları tasarım atölyesi, satış üniteleri, el sanatlarına yönelik kurs aktivitelerini de içerecek şekilde Çağdaş Sanatlar Müzesi kurulması" amacıyla Kültür ve Turizm Bakanlığına devrini istemiştir. Özelleştirme İdaresi Başkanlığının talebi ÖYK'ye sunulmuş ve ardından ÖYK 7 Aralık 2004 tarihinde mülkiyeti Maliye Bakanlığında olacak şekilde fabrikanın Kültür ve Turizm Bakanlığına tahsisi yönünde karar vermiştir.⁵¹²

Özelleştirme İdaresi, elindeki sınırsız plan yapma, onama ve planları askıya çıkarma hakları ile devir ve tahsisleri gerçekleştirmektedir.⁵¹³ Şişli Belediyesi'ne verilmeyen fabrikanın Kültür ve Turizm Bakanlığına tahsis edildiği görülmektedir. Ayrıca, Kültür ve Turizm Bakanlığına "çağdaş sanatlar müzesi" kurulması amacıyla devredilmesine rağmen, Bakanlık 18 Ağustos 2006 tarihinde Bomonti Bira

⁵⁰⁹ "Bellek: Tekel Arazilerinin Özelleştirilmesi", (Çevrimiçi), <http://panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/k/a/kaldirim-sayi2-aralik.pdf>, 5 Nisan 2018.

⁵¹⁰ "Şişli Belediyesi, Bomonti bira fabrikasını istiyor", (Çevrimiçi), <http://v3.arkitera.com/v1/haberler/2003/02/17/birafabrikasi.htm>, 5 Nisan 2018.

⁵¹¹ "Erdoğan: Baykal'ın tavri çirkin", (Çevrimiçi), <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogan-baykalin-tavri-cirkin-38683524>, 5 Nisan 2018.

⁵¹² "Bomonti müze diye alınmış", (Çevrimiçi), <http://www.radikal.com.tr/ekonomi/bomonti-muze-diye-alinmis-792044/>, 5 Nisan 2018.

⁵¹³ "TEKEL'e ait ne varsa satılıyor", (Çevrimiçi), <http://haber.sol.org.tr/kent-gundemleri/tekele-ait-ne-varsa-satiliyor-haberi-24646>, 7 Nisan 2018.

Fabrikası'nı ihaleye açmıştır. Aslına bakılırsa, bu ihale de şaşırtıcı değildir, çünkü fabrikanın özelleştirmeye konu olmasındaki amaç bizzat budur. Öte yandan, bu ihale her ne kadar "tahsis" olarak nitelendirilse de, aslında bunun bir satış olduğu ve özelleştirmenin de bu amaçla yapıldığı açıktır.

Düzenlenen ihaleye, Global Yatırım Holding, IC Holding, Limak Holding, Yazıcı Demir Çelik (Diler Holding) ve Özkar İnşaat katılmış ve ihaleyi 18. tur sonunda Global Yatırım Holding almıştır. Global Yatırım Holding, "sosyal ve teknik altyapı geliştirme payı" olarak Kültür ve Turizm Bakanlığına verilecek en yüksek rakam olan 12.75 milyon YTL katkı payını vererek ihaleyi almış ve fabrikayı 49 yıllığına yap-işlet-devret modeliyle işletme hakkını kazanmıştır. Kültür ve Turizm Bakanlığı, fabrikanın aslına uygun olarak restore edilmesini ve burada 3 bin 500 kişilik kongre ve sergi merkezi ile 1000 yatak kapasiteli beş yıldızlı bir otel yapılmasını istemekte ve şirketin toplam 235 milyon YTL'lik turizm yatırımı yapması öngörülmektedir.⁵¹⁴ Bununla beraber, Kültür ve Turizm Bakanlığının "çağdaş sanatlar müzesi" kurma amacıyla başlayan projesinin bir turizm projesine evrildiği söylenebilir.

Global Yatırım Holding, yaptığı yazılı açıklamada, "Global olarak, turizm ve gayrimenkul alanlarında yatırımlar bizler için son derece önemli. (...) Bu projeler arasında Bomonti Turizm Merkezi'nin ayrı bir önemi var. Kentin bu denli merkezi bir yerinde konumlanan ve Cumhuriyet tarihinde modernleşmenin taşlarından biri olan Tekel Bira Fabrikası'nda yeniden başlayacak hayat bölgeye ve turizme katma değer sağlayacak"⁵¹⁵ ifadelerini kullanmıştır. Hâlihazırda sınırları içerisinde Bomonti Bira Fabrikası da bulunan alan 1998 yılında "Bomonti Turizm Merkezi" olarak ilan edilmiştir. Bu projenin de Bomonti'nin bir turizm merkezi hâline getirilme projesinin tamamlayıcısı olarak kurgulandığı söylenebilir.

⁵¹⁴ "Bomonti bira fabrikasının ihalesi Global'in", (Çevrimiçi), <http://www.radikal.com.tr/ekonomi/bomonti-bira-fabrikasi-binasinin-ihalesi-globalin-789207/>, 5 Nisan 2018.

⁵¹⁵ "Bomonti bira fabrikasının ihalesi Global'in", (Çevrimiçi), <http://www.radikal.com.tr/ekonomi/bomonti-bira-fabrikasi-binasinin-ihalesi-globalin-789207/>, 5 Nisan 2018.

Ancak aynı dönemde yapılan başka ihalelerin daha yüksek fiyatlar için tekrar edilmesi üzerine⁵¹⁶, Bomonti Bira Fabrikası'nın da daha yüksek bir fiyata "tahsis" adına ihaleyi yenileme kararı verilmiş ve ilk ihale 25 Ağustos 2006'da iptal edilmiştir. Hatta, Kültür ve Turizm Bakanlığı yeni ihale kararını iptal kararından önce çıkarmıştır.⁵¹⁷ Bu anlamda, Bomonti Bira Fabrikası için verilen fiyatın yeterli bulunmadığı ve daha fazlasının hedeflendiği söylenebilir. Keyfi biçimde sürdürülen "tahsis" süreci, söz konusu "tahsis" in rant amacıyla yapıldığını da göstermektedir.

Bomonti Bira Fabrikası için ikinci ihale Ekim 2006'da yapılmış ve ihaleyi İbrahim Çeçen'e ait IC Holding 60 milyon 250 YTL vererek kazanmıştır. 1991 yılında kapanan Bomonti Bira Fabrikası'nın 2006 yılında özelleştirilerek "tahsis" edildiği görülmektedir. IC Holding, AKP döneminde kârını katlamış bir büyük sermaye grubudur. İbrahim Çeçen, 2009 yılında Forbes'in "en zengin 100 Türk" listesine girmiştir. Şirketin büyümesinde ve bugünkü hâline gelmesinde özelleştirme, kamu ihaleleri ve kamu-özel ortaklıkları önemli bir yer tutmuştur.⁵¹⁸

Sanayi teşekküllerinin özelleştirmelerinden arda kalan araziler özel sektör için bir rekabet yaratmaktadır.⁵¹⁹ Bomonti Bira Fabrikası arazisini alan IC Holding'in de 1,5 ay sonra yapılan ikinci ihalede, ilk ihaledeki fiyatın 5 katını vermesinden söz konusu rekabetin boyutları anlaşılabilir.

Özelleştirmeler, spekülâtif kârlarla el ele gitmektedir.⁵²⁰ Bu bağlamda, Bakanlık yetkilileri, ihalenin ardından "Mal aynı mal. Bomonti aynı Bomonti ama

⁵¹⁶ Örneğin, aynı dönemde, Antalya Lara Park'ın ihalesi yapılmış ve ihaleyi 10 milyon 550 bin YTL veren Nihat Özdemir'e ait Limak Holding kazanmıştır. İhalenin ardından, "bedel çok düşük" eleştirileri yapılmış ve ihale yenilenmiştir. Yeni ihaleyi de 22 milyon 720 bin YTL vererek Fettah Tamince'nin ortağı olduğu Ude Turizm'in aldığı görülmektedir. "Bomonti sürprizi", (Çevrimiçi), <http://www.milliyet.com.tr/bomonti-surprizi/ekonomi/haberdetayarsiv/26.08.2006/169165/default.htm>, 5 Nisan 2018.

⁵¹⁷ "Bomonti sürprizi", (Çevrimiçi), <http://www.milliyet.com.tr/bomonti-surprizi/ekonomi/haberdetayarsiv/26.08.2006/169165/default.htm>, 5 Nisan 2018.

⁵¹⁸ Ayşe Buğra, Osman Savaşkan, **Türkiye'de Yeni Kapitalizm Siyaset, Din ve İş Dünyası**, s. 143-150.

⁵¹⁹ **A.e.**, s. 149.

⁵²⁰ David Harvey, **Neoliberalizmin Kısa Tarihi**, s. 69.

fiyat aynı değil. Biz de şaşkınız”⁵²¹ dese de, aslında Bakanlık’ın amacına ulaştığı ve söz konusu ihaleden elde edebileceği en yüksek rantı aldığı söylenebilir.

Bomonti Bira Fabrikası arazisinin fiyatı 5’e katlanmış olsa da, ihalenin şartları değişmemiştir. IC Holding, 49 yıllığına yap-işlet-devret modeliyle Bomonti Bira Fabrikası’nın işletmesini almıştır. Fabrikayı aslına uygun olarak restore ettirecek ve burada 3 bin 500 kişilik kongre ve sergi merkezi ile 1000 yatak kapasiteli beş yıldızlı bir otel yapacaktır. Öte yandan, Mimarlar Odası Çevre Etki Değerlendirme (ÇED) Danışma Kurulu’nda bu mevzu görüşülmüş ve söz konusu projenin, “planlama ve şehircilik ilkelerine aykırı, çevre ve imar bütünlüğünü bozucu, yapı ve buna bağlı nüfus yoğunluğunu arttırıcı, gerekli donatı alanlarını azaltıcı imar planı ve buna bağlı olarak hazırlanan proje, şehircilik ilkelerine, kamu yararına ve kültür varlıklarını evrensel koruma ve kullanma denge ve ilkelerine aykırı bulunan kararlar uyarınca hazırlanan mimari proje”⁵²² olduğu da ifade edilmiştir. Ancak otel projesinin inşaatı 2009 yılında başlamış, Eylül 2012’de otelin işletmesini Hilton Worldwide almış ve Hilton İstanbul Bomonti Otel ve Kongre Merkezi 2013 yılında açılmıştır.⁵²³

IC Bomonti Projesi, Hilton İstanbul Bomonti Otel ve Kongre Merkezi ve Bomonti Bira Fabrikası’ndan oluşmaktadır. Projenin hedefleri, iş dünyasıyla kültür ve eğlence hayatını bir araya getirmek, alanında rakipsiz büyük bir kompleks ve İstanbullular ve turistler için bir “çekim merkezi” oluşturmak, kentin simgelerinden biri ve iş dünyası ve kongreler için akla ilk gelen yer olmak şeklinde belirlenmiştir.⁵²⁴ Bomonti Bira Fabrikası, söz konusu proje kapsamında “Tarihi Bomonti Bira Fabrikası” olarak anılmaya başlanmıştır. Fabrikanın özelleştirilme sürecinde tarihi bir

⁵²¹ “Bomonti aynı Bomonti ama fiyatı 1.5 ayda 5’e katlandı”, (Çevrimiçi), <http://www.gazetevatan.com/bomonti-ayni-bomonti-ama-fiyati-1-5-ayda-5-e-katlandi-89777-ekonomi/>, 5 Nisan 2018.

⁵²² “10.14. Şişli Bomonti Bira Fabrikası Alanı”, (Çevrimiçi), http://www.mimarist.org/calisma_raporlari/40Donem/html/10.14.pdf , 5 Nisan 2018.

⁵²³ “Hilton, Bomonti’deki 837 odalı otelin işletmesini aldı”, (Çevrimiçi), <http://turizmuncel.com/haber/hilton-bomonti'deki-837-odali-otelin-isletmesini-aldi-h12350.html>, 5 Nisan 2018.

⁵²⁴ “IC Bomonti Projesi”, (Çevrimiçi), http://www.icholding.com.tr/Dosyalar/CKfinder/files/IC_BOMONTI_TR.pdf, 8 Nisan 2018.

fabrika olması, onu “artık kullanılamaz”a eş değer tutmuştu. Bugün ise “tarihi” sıfatı bir pazarlama aracına evrilmiştir.

Tarihi yapılardaki kültürel projelerin tanıtımında sıklıkla “cazibe merkezi”, “hedef kitle”, “keyif”, “eğlence” gibi terimler kullanılmakta ve bu terimler projeleri pazarlama noktasında işlevselleşmektedir.⁵²⁵ Bu bağlamda, “eşsiz yapısı ve mimari özellikleri” her daim vurgulanan Bomonti Bira Fabrikası da, “tarihin yenilikle buluşma noktası”, “kültür ve iş dünyasının kesişim noktası”, “genç ailelerin yeni eğlencesi”, “her günün dolu dolu geçtiği kültür ve eğlence kompleksi”, “İstanbul’un görülmesi gereken çekim merkezi”⁵²⁶ gibi ifadelerle IC Holding’in tanıtımlarında daha restore edilmeden yer almaya ve pazarlanmaya başlamış olsa da, yanında Hilton yükselirken metruk bir hâlde beklemiştir.

Fotoğraf 13: 2010 yılında Bomonti Bira Fabrikası

Kaynak: Eda Yiğit, “Emek Tarihinden Kente Bakmak: Bomonti ve Bira Fabrikası”, **Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010.

⁵²⁵ Banu Pekol, “Türkiye’de Kültür Ürünlerinin Metalaşması Işığında Mimari Miras”, s. 171.

⁵²⁶ “IC Bomonti Projesi”, (Çevrimiçi),

http://www.icholding.com.tr/Dosyalar/CKfinder/files/IC_BOMONTI_TR.pdf, 8 Nisan 2018.

5.2.2. Bomonti Bira Fabrikası'nın Dönüşümü ve Yeniden İşlevlendirilmesi

Bomonti Bira Fabrikası'nın yeniden işlevlendirilme süreci, değişikliklerin yaşandığı bir süreç olmuştur. İlk olarak, İbrahim Çeçen 2011 yılında "Müze, bir bira müzesi olabilir. Arşivler, eski makine, şişe ve kapak gibi birçok materyal topluyoruz. Efes'in patronu Tuncay Özilhan ile de görüşüyoruz. Bu müzenin Efes'in rehberliğinde olmasını istiyoruz"⁵²⁷ diyerek, burada bir bira müzesi oluşturmak istediklerini belirtmiştir. Sonrasında programın işletmesini aynı zamanda Bomonti adıyla bira üretimini de alan Efes (Anadolu Grubu) almış ve burada içinde bira müzesinin de olduğu bir kompleks için çalışmaya başlamıştır.⁵²⁸

Efes, bu proje için Babylon'un "çekim merkezi" ve "lokomotif" olması amacıyla, Babylon'u bünyesinde barındıran Pozitif Müzik Anonim Şirketi⁵²⁹'ne teklif götürmüştür. Bu süreçte, Pozitif'in kurucuları Cem Yegül ve Mehmet Uluğ Bomonti Bira Fabrikası'na davet edilmiştir. Yegül ve Uluğ da, fabrikanın mimarisini ve atmosferini Babylon için uygun bulduklarını ifade etmektedir. Yegül ve Ahmet Uluğ, Babylon'un taşınması ile ilgili, "Bomonti'de bira fabrikası olmasaydı bu riske girmezdik. Fabrikanın mimari açıdan sundukları önemli. Babylon'un gücü ve fabrikanın etkisiyle projenin tutacağını düşünüyorduk"⁵³⁰ demiştir. Mimari mirasın meta olarak görüldüğü, yapının görüntüsünün estetik bir imgeye dönüştürüldüğü ve bir prestij objesi olarak araçsallaştırıldığı söylenebilir.⁵³¹ Aynı bağlamda, Bomonti Bira Fabrikası'nın mimarisinin de bir çekim gücü yaratacağı düşünülmüştür.

⁵²⁷ "Efes'in rehberliğinde bira ve sanayi müzesi kuracak", (Çevrimiçi), <http://www.gazetevatan.com/efes-in-rehberliginde-bira-ve-sanayi-muzesi-kuracak-389637-ekonomi/>, 5 Nisan 2018.

⁵²⁸ Pozitif Pazarlama Direktörü Alara Orhon ile yapılan görüşme (4 Ocak 2018)

⁵²⁹ 1989 yılında Ahmet Uluğ, Mehmet Uluğ ve Cem Yegül tarafından kurulmuştur. "Bütünleşik eğlence pazarlama şirketi" olarak tanımlanmaktadır. "Pozitif Evreni", (Çevrimiçi), <http://pozitif.com/tr-TR/Universe/>, 5 Nisan 2018.

⁵³⁰ "Bir sanat adası mı, yoksa kentsel dönüşüm rüyası mı?", (Çevrimiçi), <http://www.agos.com.tr/tr/yazi/13687/bir-sanat-adasi-mi-yoksa-kentsel-donusum-ruyasi-mi>, 5 Nisan 2018.

⁵³¹ Banu Pekol, "Türkiye'de Kültür Ürünlerinin Metalaşması Işığında Mimari Miras", s. 175-176.

Bomonti Bira Fabrikası'nın restorasyon, yeniden işlevlendirme ve adaptif kullanım projesi Han Tümertekin önderliğinde 2013 yılında başlamıştır.⁵³² Han Tümertekin, Efes döneminde Bomonti Bira Fabrikası için kurgulanan işlevin bir "bira kültürü dünyası" yaratmak olduğunu ifade etmektedir. Bira müzesi için Guinness Müzesi'ni kuran ekip birlikte çalışılmıştır. Bu projede, yerinde bira üretimi yapacak bir birahänenin yanı sıra bira müzesi ve yeme-içme mekânlarının olması planlanmıştır.⁵³³

Alkollü içkiler ile ilgili düzenlemelerin bulunduğu 6487 sayılı Kanun 11 Haziran 2013 tarihinde yürürlüğe girmiştir.⁵³⁴ Bu kanunla birlikte, iktidarın alkollü içkiler sektöründe birtakım kısıtlayıcı düzenlemelere gittiği görülmektedir. Efes de, reklam ve sponsorluk alanlarına getirilen kısıtlamaların ardından söz konusu projeyi askıya almıştır.⁵³⁵

2012 yılından itibaren yeme-içme ve eğlence sektörlerinde adını giderek duyurmaya başlayan Doğuş, 2013 yılında eğlence ve etkinlik yönetimi alanında faaliyet gösteren ve bir eğlence pazarlama şirketi olan Pozitif'in çoğunluk hisselerini satın almıştır. Efes'in projeyi askıya almasının ardından, Pozitif'in Bomonti Bira Fabrikası'nda bir proje hayata geçirme isteği devam etmiş ve proje bu süreç içerisinde ortakları olan Doğuş'a taşınmıştır. Doğuş, 2014 yılında Pozitif ve d.ream⁵³⁶

⁵³² "Bomontiada Ortak Alanlar", (Çevrimiçi), [http://www.arkiv.com.tr/proje/bomonti-fabrikasi-ortak-
alanlari/5808](http://www.arkiv.com.tr/proje/bomonti-fabrikasi-ortak-
alanlari/5808), 5 Nisan 2018.

⁵³³ Yasemin Keskin Enginöz, "Bomonti Bira Fabrikası Yeni Mekân Kurgusu" **Yapı Dergisi**, Sayı: 414, 2016, s. 97-101.

⁵³⁴ Bu kanuna göre, "Alkollü içkilerin her ne surette olursa olsun reklamı ve tüketicilere yönelik tanıtımı yapılamaz. Bu ürünlerin kullanılmasını ve satışını özendiren veya teşvik eden kampanya, promosyon ve etkinlik yapılamaz. (...) Alkollü içkileri üreten, ithal eden ve pazarlayanlar, her ne surette olursa olsun hiçbir etkinliğe ürünlerinin marka, amblem ya da işaretlerini kullanarak destek olamazlar." "Bazı Kanunlar ile 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun", (Çevrimiçi), <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2013/06/20130611-1.htm>, 5 Nisan 2018.

⁵³⁵ Pozitif Pazarlama Direktörü Alara Orhon ile yapılan görüşme (4 Ocak 2018)

⁵³⁶ d.ream (Doğuş Restaurant Entertainment and Management), Doğuş'un yeme-içme ve eğlence sektörüne yönelik çatı markası olarak Mart 2012'de kurulmuş ve faaliyetlerine başlamıştır. "Hakkımızda", (Çevrimiçi), <http://www.d-ream.com.tr/tr/hakkimizda>, 5 Nisan 2018.

ortaklığında Bomonti Kültür ve Eğlence Merkezi A.Ş.⁵³⁷'yi kurarak Bomonti Bira Fabrikası ile ilgilendiğini göstermiştir.⁵³⁸

Efes'in bu projeden çekilmesinin ardından Bomonti Bira Fabrikası, bira müzesi dışında benzer etkinliklerle kurgulanmıştır.⁵³⁹ Bomonti Bira Fabrikası'nın yeme-içme ve eğlence mekânları ile işlevlendirileceği fikrini hâlihazırda faaliyet alanını birkaç yıldır yeme-içme ve eğlence sektörlerine doğru genişleten Doğuş'un bu projeye yönelmesinin sebeplerinden biri olarak düşünmek de anlamlıdır.

Bomonti Bira Fabrikası'nın yeniden işlevlendirilmesiyle oluşturulan bomontiada, bir "yaratıcı kültür kampüsü" yaratma amacıyla Eylül 2015'te Babylon ile beraber açılmıştır. bomontiada'nın kültürel aktiviteler, gösterimler, sergiler, konserler, görsel sanat performansları, yemek festivalleri, atölye çalışmaları, iş toplantıları ve benzeri etkinlikler için bir merkez olarak tasarlandığı ifade edilmektedir. Yeme-içme ve eğlencenin bir arada konumlandırıldığı bomontiada'nın "şehrin içinde vaha etkisi ile son dönemlerin trend mekânı olarak hizmet vermekte"⁵⁴⁰ olduğu belirtilmiştir. Bu "vaha etkisi" aslında neoliberal kentleşme stratejilerini de açıklamaktadır. "Metalaşmamış mekân" olarak Bomonti Bira Fabrikası, "vaha" şeklinde nitelendirilerek metaya dönüştürülmekte ve piyasa ekonomisinin dolaşımına sokulmaktadır.

⁵³⁷ Bomonti Kültür ve Eğlence Merkezi A.Ş. bomontiada'nın yönetimini üstlenmiştir. bomontiada projesi en başından itibaren Pozitif küratörlüğünde yürütülmektedir. Pozitif Pazarlama Direktörü Alara Orhon ile yapılan görüşme (4 Ocak 2018)

⁵³⁸ "Doğuş Grubu Bomonti'de de eğlence istiyor!", (Çevrimiçi), <http://www.haberturk.com/ekonomi/is-yasam/haber/1013366-dogus-grubu-bomontide-de-eglence-istiyor>, 5 Nisan 2018.

⁵³⁹ Yasemin Keskin Enginöz, "Bomonti Bira Fabrikası Yeni Mekân Kurgusu", s. 97-101.

⁵⁴⁰ Monochrome, Kiva, Delimonti tanıtım broşürü

Fotoğraf 14: bomontiada

Kaynak: Kişisel Arşiv

Pozitif'in CEO'su Cem Yegül, "Ben Mustafa Sarıgül'ün bile fabrika önünde 'Burayı kültür merkezi yapacağız' diye basın toplantısı düzenlediğini hatırlıyorum mesela... Ama tabii tarihi yapıların kültürel amaçlarla dönüşümü bile ancak 'bir yatırımcı' ile çözülebiliyor"⁵⁴¹ diyerek, sermayenin -kâr güdüsüyle hareket edişini yani doğal olarak- kendisini nasıl meşrulaştırdığını net bir biçimde anlatmaktadır. Aslında bu durum, endüstri mirasının metaya dönüştürülerek sermaye için bir yatırım aracı hâline getirilmesinden kaynaklanır. Öte yandan, Yegül'ün "tarihi yapıların kültürel amaçlarla dönüşümü bile" ifadesi ise bu dönüşüme olumlu bir hava katmakta ve kültürün de bir meta gibi alınır satılır olduğunu gizlemektedir.

Dahası Yegül, bomontiada'nın yalnızca bir yaşam alanı, kafe ya da yeme-içme noktası olmadığını söyleyerek burada yapılacak etkinliklerin "semtin şu anki

⁵⁴¹ "Babylon Bomonti hakkında: Oyun alanımız genişliyor", (Çevrimiçi), <http://www.radikal.com.tr/kultur/babylon-bomonti-hakkinda-oyun-alanimiz-genisliyor-1423987/>, 5 Nisan 2018.

yaşayanları ve çalışanlarının”⁵⁴² katılımı ve katkısıyla şekilleneceğini belirtmiştir. Bomonti’nin geçirdiği mekânsal ve toplumsal dönüşüm göz önüne alındığında, “semtin şu anki yaşayanları ve çalışanları” ibaresi ile üst gelir gruplarının hedeflendiği sonucuna varılabilir.

Han Tümertekin’in, “İlk görüşmede bu yatırımcı (...) tarafından karşımıza kondu. Bomonti’de yaşayan nüfus profilindeki hızlı ve ayırt edilebilir değişme temel girdiydi. Çok sayıda küçük dairesel neredeyse stüdyo ağırlıklı rezidansların yığıldığı bir bölge burası; genç, alım gücü olan fakat büyük çapta yalnız yaşayan ciddi bir nüfus yığılıyor oraya. Ve mekâna, bu nüfusun gündelik yaşamının içerisinde yer alacak ve neredeyse mahallenin sosyal merkezlerinden birini oluşturacak bir yer olarak bakılıyordu. (...) Binaların içinden ibaret, binanın içinde restoranlardan ibaret bir yer değildi amaçlanan... Tümüyle açık ve kapalı alanlarıyla -hatta açık alanlarında dönem dönem yapılacak kitlesel hareketlerle, etkinliklerle- oraya ait olan ve oradaki insanların kolaylıkla ulaşabildiği, iş dönüşü uğrayabildiği bir mekân düşünülüyor orada”⁵⁴³ ifadesinden de, bomontiada’nın ilk kurgulanmaya başlandığı andan itibaren Bomonti semtinin bir parçası olarak dönüşmesi planlanan ve bu anlamda üst-orta sınıf için yaratılan bir mekân olduğu anlaşılmaktadır.

Dahası Pozitif’in Pazarlama Direktörü Alara Orhon, bomontiada’yı,

“7’den 70’e herkesin geldiği bir kampüs. Oluşturulan programda geniş bir seçki var; farklı ilgi alanlarına hitap eden, pek çok etkinlik yer alıyor. Her etkinliğin kitlesi farklı. Herkes kendine bir şey buluyor. Burası üretim ve deneyim platformu olarak konumlandığı için kültür, sanat ve sosyal hayatla bütünleşen bir yaşamı hayatında tutan ziyaretçi kitlesini oluşturuyor” Pozitif Pazarlama Direktörü Alara Orhon ile yapılan görüşme (4 Ocak 2018)

şeklinde tanımlamıştır. Orhon’un bomontiada’yı “herkese hitap eden bir mekân” olarak nitelendirmesi ve “kültür, sanat ve sosyal hayatla bütünleşen bir yaşamı hayatında tutan ziyaretçi kitlesi” ifadesi birlikte düşünüldüğünde, aslında bahsedilen

⁵⁴² “Bomontiada”, (Çevrimiçi), <https://www.konseptprojeler.com/bomontiada>, 5 Nisan 2018.

⁵⁴³ Yasemin Keskin Enginöz, “Bomonti Bira Fabrikası Yeni Mekân Kurgusu”, s. 101.

hayat tarzına sahip ve bunu satın alabilecek insanların hedeflendiği söylenebilir. Öte yandan, yeniden işlevlendirilen Bomonti Bira Fabrikası elbette salt Bomonti için değil tüm İstanbul için yaratılan bir mekândır. Fakat Bomonti semtinin sosyo-mekânsal dönüşümünün bir sonucu ve parçası olarak dönüştüğü de açıktır.

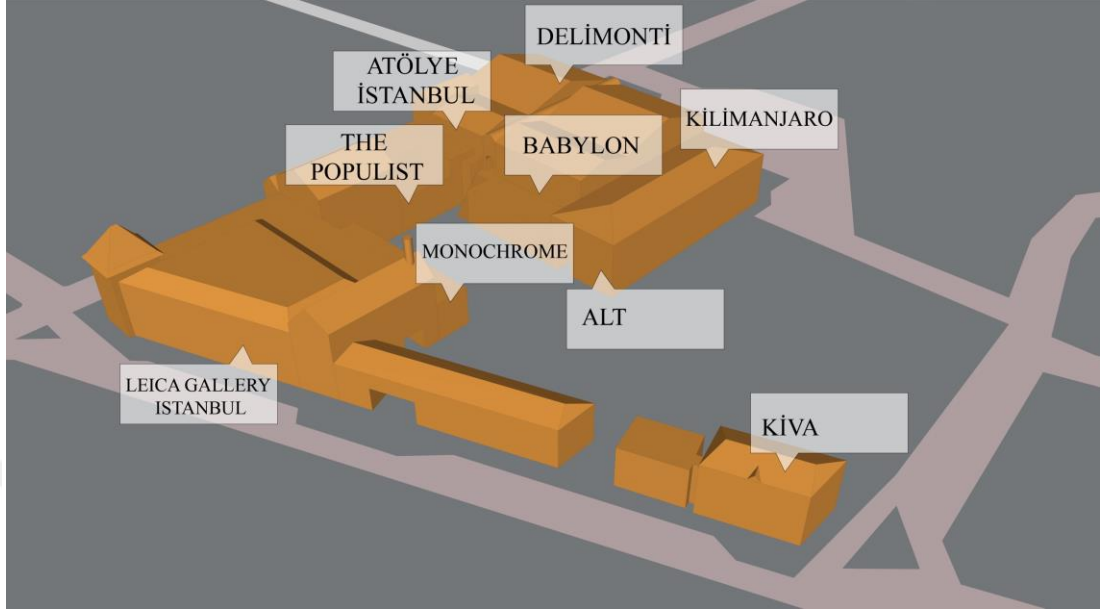
5.3. bomontiada Mekânları

bomontiada, içerisinde her biri “bomontiada sakini”⁵⁴⁴ olarak adlandırılan ve farklı konseptlerde olan, müzik kulübü Babylon, performans mekânı ALT, fotoğraf galerisi Leica Gallery İstanbul, bira konseptli restoran The Populist, restoran Kilimanjaro, meyhane Kiva, brasserie ve “3. dalga kahveci”⁵⁴⁵ Monochrome, gastronomi market ve restoran Delimonti, “disiplinler ötesi inovasyon platformu” ATÖLYE İstanbul gibi eğlence, yeme-içme mekânlarını ve inovasyon platformunu barındırmaktadır.

⁵⁴⁴ Bu mekânları “sakin” olarak adlandırmak söz konusu mekânların ticari niteliklerini de gizlemektedir.

⁵⁴⁵ Birinci dalga'nın tarım devrimini, ikinci dalga'nın endüstri devrimini, üçüncü dalga'nın ise bilgi çağını ifade ettiği belirtilmektedir. Ekonomik kaynak olarak bilginin kullanımının artması, teknolojik gelişmeler, küresel piyasa politikaları ve rekabet stratejisinde meydana gelen değişiklikler üçüncü dalga'nın ortaya çıkmasında etkili olmuştur. Öte yandan, bu etkiler üçüncü nesil tüketicisi davranışlarını da ortaya çıkarmaya başlamıştır. Bunun gastronomi alanında görülen yansımalarından biri de “3. dalga kahveci” olarak bilinen, “kişiyeye özel, taze ve kaliteli” kahve üretimine odaklanan kahveci dükkânlarının ortaya çıkması olmuştur. Füsün Dinçer İstanbullu, Sezgi Gedik, Serap Güzel Özdemir, “New Approach in Gastronomy: Third Wave Coffee”, **Journal of International Social Research**, Vol: 9, Issue:45, 2016, p. 811.

Şekil 5: bomontiada'nın içerisindeki mekânlar

Kaynak: Tez kapsamında oluşturulmuştur.

5.3.1. Eğlence Mekânları

Babylon, 1989 yılından beri eğlence sektöründe faaliyet gösteren Pozitif'in düzenlediği etkinlikler için hem mekân bulmada ve teknik ekipmanda yaşadığı aksilikler hem de maliyeti azaltmak için kendi mekânına sahip olma isteğinden hareketle 1999 yılında açılan Türkiye'nin ilk canlı performans merkezidir. Babylon ilk olarak Asmalımesit'te açılmıştır. Asmalımesit'te bir apartmanda atölyesi bulunan sanatçı Selda Asal, kendi sanatçı çevresini, arkadaşlarını ve sermayedarları buraya yatırım yapmaya davet etmiştir. Bunlardan biri de Pozitif'tir. Pozitif, Asal'ın aracılığıyla, öncesinde yerinde marangozhane bulunan mekânı, ofis yapma amacıyla almıştır. Fakat sonrasında hem Asmalımesit ve hem de yakın çevresi olan Galatasaray ve Tünel'in giderek popüler olmaya başlaması ve söz konusu mekânın genişliği burayı ofis olarak değil de kulüp olarak değerlendirme fikrini gündeme getirmiştir. Asmalımesit'in, İstanbul'un eğlence sektörünün konumlandığı İstiklal Caddesi'nin yanı sıra Meşrutiyet Caddesi ve Tepebaşı Otoparkı'na yakın olmasının da bu fikirde

etkili olduğu düşünülebilir. Dolayısıyla Babylon'un Asmalımescit'te açılması için pek çok sebep bir arada var olmuştur.⁵⁴⁶

“Dünyanın pek çok yerinde kültür mekânlarının, sanat merkezlerinin, kamusal alanların şehirleri dönüştürdüğünü görüyoruz. Bunun benzer bir örneğini 1999 yılında Babylon'un Asmalımescit'e açılmasıyla, semtte başlattığı değişimle yaşadık. Babylon'dan önce korkudan kimse o sokaklara giremiyordu. Babylon açıldıktan sonra, konser öncesi ya da sonrasında, insanların Asmalımescit'te vakit geçirmeye başlamalarını gözlemledik” Pozitif Pazarlama Direktörü Alara Orhon ile yapılan görüşme (4 Ocak 2018)

ifadesiyle, Orhon, Babylon'un Asmalımescit'te yarattığı değişimi anlatmıştır. Ayrıca, Yegül de, “Babylon, 1999'da açıldığında değişimin öncüsü oldu. Asmalımescit, Babylon ile birlikte mahallenin ve İstanbul'un eğlence hayatının çekim merkezi oldu”⁵⁴⁷ diyerek, Babylon'un açıldığı andan itibaren Asmalımescit'i dönüştürmeye başladığını belirtmiştir.

Bu dönüşüm, mahallede yer alan imalatçıların buradan gitmesi ve yerlerine belirli bir hayat tarzını yansıtan mekânların açılması, yani bir soylulaştırma sürecinin yaşanması şeklindedir. Daha önce örnekleri, Ortaköy, Cihangir, Galata gibi semtlerde görülen soylulaştırma, “öncü soylulaştırıcılar” olarak nitelendirilen sanatçıların buraya yerleşmesi ile Asmalımescit'e de uğramıştır. Süreç, kültür endüstrisi ile devam etmiş ve bu bağlamda Babylon'un açılmasının ardından Asmalımescit de belirli sınıfların hayat tarzına ve tüketim pratiklerine uygun bir yer hâline gelmiştir.⁵⁴⁸

⁵⁴⁶ Ayça İnce, “Kültür Endüstrisinde Aracıların Rolü ve Asmalımescit Semtinin Değişen Yüzü”, **Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2003, s. 42-78.

⁵⁴⁷ “Bomontiada kentsel dönüşümün dışında kalıyor!”, (Çevrimiçi),

<https://emlakkulisi.com/bomontiada-kentsel-donusumunun-disinda-kaliyor/449931>, 9 Nisan 2018.

⁵⁴⁸ Ayça İnce, “Kültür Endüstrisinde Aracıların Rolü ve Asmalımescit Semtinin Değişen Yüzü”, s. 72-86.

Beyoğlu Belediyesi, 2011 yılında Asmalımescit'teki mekânların dışarıya masa koymalarını sınırlamış ve sonrasında da sınırlamayı yetersiz görerek masaları tamamen kaldırmıştır.⁵⁴⁹

2011 seçimleri, AKP'ye kurmak istediği otoriter hegemonya projesine yönelik toplumsal desteğin var olduğunu göstermiştir. Bu durum, toplumsal hayatın denetlenmesini ve buna yönelik İslamcı-neoliberal politikaların uygulamaya konmasını beraberinde getirmiştir. Toplumsal yaşamı tamamen kuşatmaya yönelik olan bu politikaların yalnızca muhalifleri değil herkesi etkilediği söylenebilir.⁵⁵⁰ Tüm bu politikaların bir parçası olan 2011 yılındaki Asmalımescit'teki masa operasyonları hem yaşam alanları hem de kentsel mekân üzerinde giderek fütursuzlaşacak olan İslamcı-neoliberal uygulamaların nüvelerinden biri olarak okunabilir. Bu uygulama Asmalımescit'te amacına ulaşmış ve mekânlar birer birer kapanmaya başlamıştır. Bugün ise Asmalımescit'in kimsenin uğramadığı neredeyse terk edilmiş bir yer hâline geldiği görülmektedir. Bu anlamda, Asmalımescit'in şu anki durumu, Asu Aksoy'un "Alkollü içecekler yasağı gibi kültür politikalarında cisim bulan 'muhafazakâr' değerleri toplumla 'buluşturma' hedefi kent ölçeğine geldiğimizde nasıl bir şekle bürünüyor?"⁵⁵¹ sorusuna bir yanıt olabilir.

Asmalımescit'ten ayrılan mekânlardan biri olan Babylon 2015 yılında bomontiada'ya taşınmıştır. Bu taşınma, "Mekânın altyapı sistemi ve sponsorluk anlayışındaki değişiklikler de artık bir yeniliğe ihtiyaç duyulduğu sinyalini veriyordu. Babylon'un izleyici kapasitesi yeni koşullar için yeterli gelmiyordu. Biz her zaman bazı ihtiyaçlarla boğuşurken karşımıza yeni fırsatlar da çıkıyor. İşte bomontiada da bu fırsatlardan biriydi"⁵⁵² şeklinde ifade edilerek, sebep Asmalımescit'teki mekânın teknik eksikliklerine bağlanmıştır. Ticari bir mekân için makul bir sebep olduğu

⁵⁴⁹ "Asmalı'da masa krizi", (Çevrimiçi), <http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/asmali-da-masa-krizi-18342733>, 10 Nisan 2018.

⁵⁵⁰ İsmet Akça, Barış Alp Özden, "AKP ve Türkiye'de Neoliberal Otoriterizmin Sınıfsal Dinamikleri", **Başlangıç**, Sayı:2, 2014, s. 27.

⁵⁵¹ Asu Aksoy, "İstanbul'un Neoliberalizmle İmtihani", s. 45.

⁵⁵² "BOMONTIADA", (Çevrimiçi), <https://xoxodigital.com/post/8276/bomontiada>, 5 Nisan 2018.

düşünülse de, aslında Babylon'un Asmalımescit'ten taşınma isteğinin altında yukarıda bahsedilen sürecin etkili olduğu söylenebilir.

Babylon, bomontiada'da öncekine kıyasla daha büyük bir mekâna sahiptir. 500 kişilik performans sahnesinin yanı sıra, plak ve tasarım kitaplarının bulunduğu Babylon dükkânı ile Radyo Babylon'un stüdyosu burada konumlanmıştır.⁵⁵³

Fotoğraf 15: Babylon

Kaynak: Kişisel Arşiv

bomontiada için “lokomotif” olarak nitelendirilen Babylon'un, Asmalımescit'te olduğu gibi, Bomonti'de de yeni bir “kültürel dönüşüm”

⁵⁵³ “Ve Babylon Bomonti nihayet...”, (Çevrimiçi), <http://www.radikal.com.tr/kultur/ve-babylon-bomonti-nihayet-1414655/>, 10 Nisan 2018.

başlatacağından bahsedilmektedir.⁵⁵⁴ Babylon'un Asmalımescit'te yarattığı etki ve semtin dönüşmesine öncülük eden bir mekân olmasından hareketle, benzer şekilde Bomonti'yi de etkileyip etkilemeyeceği düşünülebilir. Öte yandan, burada söz konusu olan yalnız Babylon değil, büyük bir komplekstir. Dolayısıyla bomontiada'nın Bomonti'yi nasıl etkilediği saha çalışması bulguları ile beraber bir sonraki bölümde tartışılacaktır.

bomontiada'nın alt katında konumlanan ve "sanat mekânı" olarak nitelendirilen ALT'ın, "genç yaratıcıların buluşabilecekleri, deneyimlerini paylaşılabilecekleri ve diyalog geliştirebilecekleri bir mekân"⁵⁵⁵ olarak tasarlandığı ifade edilir. ALT, 2016 yılında açılmış ve ilk yılında küratörlüğünü Amerikalı Mari Spirito yapmıştır. Spirito'ya göre, "ALT, bomontiada'nın alt zeminini oluşturdu[r] yani bir nevi taşıyıcı öge olarak"⁵⁵⁶ konumlanır. Burada, "Türkiye'de ve dünyada değişmekte olan koşullara uygun, yeni sanatsal ifadeler yer veren, paylaşımcı ve katılımcı bir kültürel platform"⁵⁵⁷ oluşturmak amaçlanmaktadır. Spirito küratörlüğünde, ALT'ta sergi ağırlıklı bir program oluşturulmuştur. Bunun yanı sıra, müzik ve performans sanatları alanlarında da etkinlikler yapılmış ve atölye, konuşma, forum ve buluşma düzenlenmiştir. İkinci yılında ise ALT'ın küratörlüğünü sahne sanatları festivali olarak çalışmalar yapan A Corner in the World (Dünyada Bir Yer) almıştır. A Corner in the World'ün performans sanatları ve görsel sanatlar, yeni medya, ses ve malzemelere başvuran pratikleri birbirine eklemleyen, başka bir deyişle, "disiplinler arasındaki sınırları yok eden" işler yapmayı hedeflediği öne sürülmektedir.⁵⁵⁸ A Corner in the World, performans sanatları, müzik, sinema gibi alanlarda yoğunlaşan etkinlikler ile beraber panel, konuşma, buluşma ve söyleşi de düzenlemiştir.

⁵⁵⁴ "Babylon", (Çevrimiçi), <http://pozitif.com/tr-TR/Universe/Club-Venues/Babylon/>, 10 Nisan 2018.

⁵⁵⁵ "A Corner in The World X bomontiada ALT", (Çevrimiçi), <http://www.bomontiada.com/>, 10 Nisan 2018.

⁵⁵⁶ "Bomontiada'nın Alt'ında neler oluyor?", (Çevrimiçi), <http://www.radikal.com.tr/kultur/bomontiadanın-altinda-neler-oluyor-1500022/>, 5 Nisan 2018.

⁵⁵⁷ Mehmet Kahraman, "bomonti'nin alt'ı", **Art Unlimited**, 2016, s. 11.

⁵⁵⁸ "A Corner in The World X bomontiada ALT", (Çevrimiçi), <http://www.bomontiada.com/>, 10 Nisan 2018.

Doğuş, 100 yılı aşkın süredir fotoğraf makinesi üreten Leica Camera AG ile 2016 yılında işbirliği yapmıştır. Leica, bu işbirliği ile beraber Türkiye'ye gelmiş ve içerisinde mağaza, galeri ve akademinin de yer aldığı Leica Gallery Istanbul bomontiada'da konumlanmıştır. Burada fotoğraf sergileri düzenlenmekte, eğitimler verilmekte ve de fotoğraf makinelerinin satışı yapılmaktadır. Doğuş, Leica ile beraber “fotoğraf severlerin satın alma eğilimlerini değiştirmeyi” ve “Türkiye’de ve bölge ülkelerde de koleksiyonerler ve fotoğraf sanatçıları için yeni bir pazar oluşturmayı” hedeflediğini belirtmiştir.⁵⁵⁹ Leica Gallery Istanbul, Ekim 2016’da açılmış ve açıldığı tarihten itibaren pek çok sergi düzenlemiştir.

Fotoğraf 16: Leica Gallery Istanbul (Ahmet Polat’ın “The Myth of Men” sergisi)

Kaynak: Kişisel Arşiv

5.3.2. Yeme-İçme Mekânları

bomontiada'nın içerisinde bira konseptli restoran The Populist, restoran Kilimanjaro, meyhane Kiva, brasserie ve “3. dalga kahveci” Monochrome, gastronomi

⁵⁵⁹ “DOĞUŞ GRUBU, FOTOĞRAF TARİHİNE DAMGASINI VURAN EFSANEVİ LEİCA'YI TÜRKİYE'YE GETİRDİ”, (Çevrimiçi), <https://www.dogusgrubu.com.tr/tr/dogus-grubu-fotograf-tarihine-damgasini-vuran-efsanevi-leicayi-turkiye-ye-getirdi>, 5 Nisan 2018.

market ve restoran Delimonti bulunmaktadır. Bu mekânlar, Doğuş'un yeme-içme sektöründeki yatırımlarının birer parçasıdır. Hepsi farklı konseptlerde olan bu mekânlar, bomontiada'da 2016 yılı içerisinde açılmıştır. Kendi birasını üreten The Populist, "taze biraya öncülük eden" ilk mekânlardan biri olduğunu ifade etmekte ve Torch adlı bira markası ile üretim yapmaktadır. Dahası Gastropub Degüstasyon Atölyesi, Oktoberfest, St. Patrick's Day, Bahar Şenliği gibi bira konseptinin kullanılabilceği etkinlikler düzenlemekte, bu etkinliklere özel biralar üretmekte ya da bu etkinliklerde sahip olduğu bira ve yemek çeşitlerini tanıtmaktadır. Gündüzleri restoran, akşamları ise meyhane konseptinde olan Kiva, Bomonti Bira Fabrikası'nın müdürünün lojmanında konumlanmıştır. Restoran olarak açılan Kilimanjaro'nun ismi, Mehmet Uluğ ve Cem Yegül'ün Amerika'da eğitim gördükleri zamanlarda Sun Ra Arkestra'yı ilk kez dinledikleri Kilimanjaro adlı kulüpten gelmektedir. Bu bağlamda, Pozitif'in köklerindeki mekânlardan biri olarak nitelendirilir.⁵⁶⁰

5.3.3. İnovasyon Platformu

Kurucuları Kerem Alper ve Engin Ayaz olan ATÖLYE Labs, bir "beta mekân" olarak 2014 yılı sonunda açılmış ve sonrasında ATÖLYE Labs'in projelerinden biri olan "ATÖLYE İstanbul" 2015 yılında bomontiada'ya taşınmıştır.⁵⁶¹ ATÖLYE İstanbul, "disiplinler ötesi bir inovasyon platformu" olarak nitelendirilmektedir. Bu anlamda, kendisini yalnızca "mekân odaklı yaratıcı bir platform" veya "tasarım danışmanlığı şirketi" olmak yerine aslında bu ikisinin birbirine eklemlendiği, eş deyişle, "yaratıcı platform ve tasarım stüdyosunun uyumlu bir bütünü" olarak tanımlamış ve böylelikle yeni bir iş yapma anlayışı geliştirdiğini ifade etmiştir.⁵⁶²

⁵⁶⁰ "Doğuş Holding Anonim Şirketi ve Bağlı Ortaklıkları 2017 Faaliyet Raporu", (Çevrimiçi), <https://www.dogusgrubu.com.tr/i/assets/docs/dogus-holding-2017-faaliyet-raporu.pdf>, 5 Nisan 2018.

⁵⁶¹ "Maker hareketine yeni soluk: Atölye", (Çevrimiçi), <https://www.youtube.com/watch?v=h6aQoTwD01w>, 11 Nisan 2018.

⁵⁶² "Hakkımızda", (Çevrimiçi), <https://atolye.io/tr/hakkimizda/>, 11 Nisan 2018.

Farklı disiplinlerden insanların “yaratıcılık ve etkileşim” temelinde bir araya gelerek projeler ve işbirlikleri geliştirmesinin hedeflendiği ve onlara bir üretim zemini oluşturmanın planlandığı öne sürülmektedir.⁵⁶³ Ayrıca, günümüzde karşılaşılan sorunların ve süreçlerin tek bir disiplinin ve uzmanlığın çözebileceği konular olmadığı ve tasarım sürecinin çok parçalı bir yapıya sahip olduğu öne sürülerek farklı disiplinlerden insanlar bir araya getirilmek istenmiş ve bu bağlamda mimar, mühendis, sosyal bilimci, girişimci ve sanatçıların bir araya gelebileceği bir yer yaratmak amaçlanmıştır.⁵⁶⁴ Farklı disiplinlerden insanlar bir araya getirilirken de hiçbir disiplinin mekânda egemen olmaması istenmiş ve bu amaçla öncelikle burada hangi disiplinlerin olacağı belirlenmiştir. Disiplinler belirlendikten sonra da insanlar “üyelik” adı altında burayı kullanmaya başlamıştır. Sabit ve sabit olmayan üyeler vardır. Ürün tasarımı, grafik tasarım, mimari tasarım gibi alanlarla ilgilenen üyelerin yanı sıra, kod yazan ve “internet of things” (nesnelerin interneti) konusunda çalışan üyeler de bulunmaktadır.⁵⁶⁵ Öte yandan, ATÖLYE İstanbul, kalıcı ve flex ofis, toplantı odaları, prototipleme yani üretim alanı olarak makerlab ve workshop odasına sahiptir. İnovasyon, tasarım, Ar-Ge ve Ür-Ge’ye odaklanan ATÖLYE’nin üretim konusunda dışarıya bağlılığı minimuma indirmeyi amaçladığı düşünülebilir.

ATÖLYE’de bazılarının yalnızca ATÖLYE üyelerine açık olduğu ve “tasarım”, “teknoloji”, “tasarım” ve “girişimcilik” kategorileri altında yapılan workshop, konuşma ve makerlab etkinlikleri düzenlenmektedir. Bu etkinlikler, başka kurum ve şirketlerin de tasarım süreci üzerine düşünmesi ve bu sürece katkıda bulunması adına yapılmaktadır.⁵⁶⁶

ATÖLYE, bazen “ortak çalışma alanı”⁵⁶⁷ olarak da nitelendirilir. Fakat burası kamusal bir çalışma alanı değildir, üyelik sistemi ile çalışmaktadır. Dolayısıyla burayı

⁵⁶³ “ATÖLYE”, (Çevrimiçi), <http://www.bomontiada.com/>, 11 Nisan 2018.

⁵⁶⁴ “Tasarım Odaklı Düşünce-Kerem Alper”, (Çevrimiçi), <https://www.youtube.com/watch?v=PekhZH0tZE0>, 11 Nisan 2018.

⁵⁶⁵ “Maker hareketine yeni soluk: Atölye”, (Çevrimiçi), <https://www.youtube.com/watch?v=h6aQoTwD01w>, 11 Nisan 2018.

⁵⁶⁶ “Tasarım Odaklı Düşünce-Kerem Alper”, (Çevrimiçi), <https://www.youtube.com/watch?v=PekhZH0tZE0>, 11 Nisan 2018.

⁵⁶⁷ “Çalışma Alanı”, (Çevrimiçi), <https://atolye.io/tr/calisma-alani/>, 11 Nisan 2018.

“ortak çalışma alanı” olarak kodlamak söz konusu mekânın ticari niteliğini gizlemektedir.

ATÖLYE’de tasarım süreci oldukça merkezi bir yer tutar. Türkiye’de tasarıma odaklanması ise 1980’lerde ihracata yönelik sanayileşmenin benimsenmesi ve neoliberal politikaların uygulanmaya başlaması ile birlikte olmuştur. 1990’larda yaygınlaşan bu stratejiler, ürünler arasında bir rekabet ortamı yaratmakta ve böylelikle piyasa ekonomisine işlerlik kazandırmaktadır.⁵⁶⁸ Tasarımı odağına alan bu mekânın da neoliberal piyasa ekonomisinin bir parçası olduğu söylenebilir. ATÖLYE’nin kurulmasındaki amacın, Türkiye’deki bireysel girişimcilerin kaynaklara daha kolay erişebileceği, işbirliğinin yaratılabilmesi anlamında diğer insanlara ve kurumlara daha yakın olacağı ve çalışmalarını devam ettirebilecekleri bir zemin yaratmak olduğu ifade edilmiştir. Neoliberalizm ile beraber yaygınlaşan girişimciliğin “yenilik ve servet yaratmanın anahtarı”⁵⁶⁹ olduğu iddia edilir. Bu mekânın çıkış noktası da hem girişimci insanın yaratılması hem de girişimcilik ortamının desteklenmesidir. Bu süreçte “yaratıcılığın” ön plana çıkarıldığı da görülmektedir. Bu açıdan bakıldığında, ATÖLYE İstanbul, neoliberal girişimci insanın yaratılması ve desteklenmesi anlamında piyasa ekonomisine hizmet etmek için oluşturulan bir yer olarak düşünülebilir.

5.4. Kültür Endüstrisi Ekseninde Dönüşen Bir Mekân Olarak bomontiada

Doğuş’un yeme-içme ve eğlence sektörlerindeki yatırımlarını konumlandığı bomontiada, endüstri mirasının kültür endüstrisi ekseninde dönüşümünün bir örneği olarak karşımızda durur. Buradan hareketle, çalışmanın bu kısmında hem bomontiada’nın içerisindeki mekânlara hem de bomontiada’da yapılan etkinliklere bakılarak kültür endüstrisinin nasıl işlediği çalışılacaktır.

⁵⁶⁸ Gülay Hasdoğan, “Türkiye’de Endüstriyel Tasarım Sektörünün Gelişme Trendleri ve İstanbul’un Konumu”, **Yaratıcı İstanbul Yaratıcı Sektörler ve Kent**, Der. Zeynep Enlil, Yiğit Evren, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 57.

⁵⁶⁹ David Harvey, **Neoliberalizmin Kısa Tarihi**, s. 73.

5.4.1. Bomonti Kültür A.Ş.

Kültür endüstrisi, kültürü herhangi bir meta gibi üretmek tüketicilerine sunmakta ve bu anlamda da diğer ekonomik sektörlerden farklı olmadığını göstermektedir.⁵⁷⁰ Doğuş, 2014 yılında bomontiada için Pozitif ve d.ream ortaklığında Bomonti Kültür ve Eğlence Merkezi A.Ş.'yi kurmuştur. Kültürün kendisinin de bir endüstri hâline gelmesi “Bomonti Kültür A.Ş.”de karşılığını bulmaktadır.

“Eskiden bira bahçeleri varmış, gündelik hayata dair bira bahçesi kültürü diye bir şey varmış. Şimdiki konjonktür de farklı. Mesela bomontiada’da o kültürü yaşayabilmek için satın almak gerekiyor, paranın olması gerekiyor gibi, şimdi vaziyet o gibi anlaşılan” A kafesi ile yapılan görüşme (5 Aralık 2017)

ifadesi, bomontiada’yı ve bomontiada’da yapılan etkinlikleri tüketebilmek yani belirli bir kültürü yaşayabilmek için onun satın alınması gerektiğini anlatmaktadır.

Adorno’nun ifadesiyle, “Eğlenmek her zaman bir şey düşünmemek, gösterildiği yerde bile acıyı unutmak demektir. (...) Eğlencenin vaat ettiği özgürleşme, yadsıma gibi, düşünceden de kurtulmaktır.”⁵⁷¹ Bu anlamda, kültür endüstrisi, gündelik yaşamdan ve özellikle onun getirdiği sorunlardan kaçmanın bir yolu olarak eğlenceyi de ön plana çıkarmaktadır.⁵⁷² Pozitif’in CEO’su Yegül, “Türkiye’de eğlence sektöründe büyük artış var. İnsanlar eğlenmeyi çok seviyor. Ülke gündeminin de son zamanlarda iç karartan, umutsuzluğa sürükleyen etkilerini tedavi etmek için eğlenmeyi tercih ediyorlar”⁵⁷³ diyerek, aslında kültür endüstrisinin kendisini anlatmaktadır. Eğlence pazarlama şirketi olan Pozitif’in küratörlüğünde yürütülen bomontiada da “gündemin etkisini eğlenceyle tedavi”⁵⁷⁴ eden ve insanlara ülke sorunlarından ve gündelik sorunlardan kaçabilecekleri bir mekân olarak yaratılmıştır.

⁵⁷⁰ Önder Kulak, **Theodor Adorno: Kültür Endüstrisinin Kısacasında Kültür**, s. 89-91.

⁵⁷¹ Theodor W. Adorno, **Kültür Endüstrisi-Kültür Yönetimi**, s. 79.

⁵⁷² **A.e.**, s. 75.

⁵⁷³ “Bomontiada kentsel dönüşümün dışında kalıyor!”, (Çevrimiçi), <https://emlakkulisi.com/bomontiada-kentsel-donusumunun-disinda-kaliyor/449931>, 9 Nisan 2018.

⁵⁷⁴ “Bomontiada kentsel dönüşümün dışında kalıyor!”, (Çevrimiçi), <https://emlakkulisi.com/bomontiada-kentsel-donusumunun-disinda-kaliyor/449931>, 9 Nisan 2018.

Öte yandan, kültür endüstrisi, yalnızca bireyin neler düşüneceği ve nasıl tüketeceği üzerinde değil, kültürü bir ekonomik sektör gibi gören sermaye gruplarının kent kültürü üzerinde söz sahibi olmasında da etkilidir.⁵⁷⁵ Diğer bir söyleyişle, hâkim kent kültürü, kültür endüstrisinde faaliyet gösteren sermaye grupları tarafından belirlenmektedir. Doğuş'un yeme-içme ve eğlence yatırımlarının konumlandığı bomontiada da bu hâkim kültürü yayan bir merkez olarak düşünülebilir.

5.4.2. Yaratıcı Kültür Kampüsü

Pozitif, Cem Yegül, Vasif Kortun ve Alexis Şanal'dan oluşan bir "yaratıcı danışma kurulu" ile beraber bomontiada'yı "yaratıcı kültür kampüsü" olarak şekillendirdiğini ifade eder. Yegül, bomontiada'nın "yaratıcılığın lokomotifi" ve "İstanbul'daki yaratıcı endüstrinin dönüştürücü merkezi" olacağını belirtmektedir.⁵⁷⁶ Başka bir ifadeyle, ekonomik dinamiklere uygun bir şekilde yaratıcı endüstrilere katkı sağlanması hedeflenmiştir.⁵⁷⁷ Julian Stallabrass'ın deyişiyle, "Her yeri saran ısrarlı sesler, tüketicileri kendini ifade etmeye, yaratıcı ve farklı olmaya kışkırtıyor (...) bunlar artık (...) iş dünyasının parolaları hâline"⁵⁷⁸ gelmiştir. Bu anlamda, "yaratıcı danışma kurulu" ibaresinden de hareketle, hâlihazırda mekânı yaratanların "sahip olduğu", öte yandan mekânı kullanacak insanların da sahip olması istenen "yaratıcılık" aslında ekonomik kazanç sağlaması için bu denli güçlü şekilde vurgulanmaktadır. "Yaratıcılık", sermayenin ekonomik eylemlerini ve bunların politik ve toplumsal sonuçlarını gizleme konusunda işlevselleşmiştir.⁵⁷⁹ Burada "yaratıcı danışma kurulu" aslında mekânın ve kültürün nasıl pazarlanacağını belirlemekte fakat "yaratıcı" kelimesinin kullanılması bu duruma olumlu bir anlam yükleyerek bunu örtmektedir.

⁵⁷⁵ Sibel Yardımcı, **Kentsel Değişim ve Festivalizm: Küreselleşen İstanbul'da Bienal**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 128.

⁵⁷⁶ "Bomontiada kentsel dönüşümün dışında kalıyor!", (Çevrimiçi), <https://emlakkulisi.com/bomontiada-kentsel-donusumunun-disinda-kaliyor/449931>, 9 Nisan 2018.

⁵⁷⁷ "bomontiada", (Çevrimiçi), <http://www.bomontiada.com/>, 5 Nisan 2018.

⁵⁷⁸ Julian Stallabrass, **Sanat A.Ş. Çağdaş Sanat ve Bienaller**, s. 74.

⁵⁷⁹ Stefan Krätke, "Yaratıcı Şehirler'in Yeni Kentsel Büyüme İdeolojisi", s. 196-197.

Kültürün metalaştırılması ve piyasalaştırılmasının neoliberal dönemde en yıkıcı hâliyle devam etmesi ile birlikte “yaratıcılık” kavramı da ticarileşmiştir. Dahası bu dönemde “yaratıcılık”ın kendisi de bir işletme hâline gelmiş ve bu kavram kentleri “parlatmanın” meşrulaştırıcı bir aracı olarak görülmeye başlanmıştır.⁵⁸⁰ Bu bağlamda, yaratıcı endüstrilerin ve “yaratıcılık” kavramının neoliberal kentleşme stratejileri bağlamında kullanılarak kentlerin imajını artırdıkları ifade edilebilir.⁵⁸¹ “Yaratıcılık” eksenli kent stratejileri, kentler arası rekabet, soylulaştırma, orta sınıf tüketimi ve “yer pazarlaması” etrafında çerçevelenen neoliberal kalkınma gündemleri ile uyumlu çalışmaktadır.⁵⁸² “Yaratıcılık”ın ve “yaratıcı insanların” kente daha çok faaliyet çekecek bir “çekim merkezi” oluşturma noktasında işlevselleştiği ve bunun da neoliberal politikaların yararına olduğu söylenebilir.⁵⁸³

Aslında, bomontiada’nın “yaratıcılığın lokomotif” olması da bu yüzden istenmektedir. Neoliberalizmi olumlayan “yaratıcılık” ve yaratıcı endüstriler hem kentsel ekonomik kalkınma için kullanılmakta hem de kentsel pazarlama unsuru olarak görülmektedir. Dolayısıyla bomontiada’da da “yaratıcılık” ve yaratıcı endüstrilere yapılan vurgular aynı zamanda buranın bir “çekim merkezi” olarak kurgulanması amacının da bir parçasıdır. Ayrıca, yaratıcı endüstriler, eleştirellikten uzak bir şekilde kültürün piyasalaştırılmasını da meşrulaştırmaktadır. Burada, “yaratıcılık” kavramına yapılan vurgular ve yaratıcı endüstriler kavramının sıklıkla kullanılması, bizi kültür endüstrisinin bomontiada’da nasıl işlediğini yani kültürün burada nasıl piyasalaştığını görmekten de uzaklaştırır.

5.4.3. Üretim Süreciyle Aynılaşan Boş Zaman

⁵⁸⁰ Max Haiven, **Radikal Hayalgücü ve İktidarın Krizleri Kapitalizm, Yaratıcılık, Müsterekler**, s. 30.

⁵⁸¹ Zeynep Enlil, Yiğit Evren, “İstanbul İçin Yaratıcı Kent Söylemini Tartışmak”, **Yaratıcı İstanbul Yaratıcı Sektörler ve Kent**, Der. Zeynep Enlil, Yiğit Evren, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 22.

⁵⁸² Jamie Peck, “Struggling with the Creative Class”, p. 741.

⁵⁸³ Stefan Krätke, “Yaratıcı Şehirler’in Yeni Kentsel Büyüme İdeolojisi”, s. 183.

Kültür endüstrisi, bireyin çalışma zamanı dışında kalan boş zamanını da kendine göre biçimlendirir. Adorno'nun deyişiyle, "Kültür endüstrisi, eğlence metalarının üretimini temelden belirleyerek bu kimselere boş zamanlarında emek süreçlerinin kopyasından başka bir şey yaşatmaz. Fabrika ya da bürodaki emek sürecinden kaçabilmek, ancak insanlar kendilerini boş zamanlarında bu emek sürecine göre ayarlarsa mümkündür."⁵⁸⁴ Başka bir deyişle de, kültür endüstrisi, boş zamanı, boş zamanın dışındaki üretim alanına göre düzenlemekte⁵⁸⁵ ve boş zaman da üretim süreci ile giderek aynılaştırmaktadır.

ALT'ta A Corner in the World X bomontiada ALT ve Bir Baba Indie işbirliği ile bir "Music Sessions" programı düzenlenmiştir. "Deneysel müziğe" dayandığı ifade edilen bu program, "disiplinler arası sanatsal üretime teşvik ederek seyircinin bir canlı performansa yalnızca izleyen ve dinleyen olarak değil, aynı zamanda üretken bir özne olarak da katılımını sağlayan, seyirci için interaktif bir deneyim hâline dönüştüren Bir Baba Indie etkinlik serisi, günümüzde seyirci ve müzisyen arasındaki iletişimin dönüşümüne somut bir biçimde tanıklık etmemize imkan tanıyacak"⁵⁸⁶ şeklinde tanıtılmaktadır. İlk konserde, katılımcıların konser esnasında resim, ikincisinde hamurdan heykeller yapmaları ve üçüncüsünde de konser mekânında fotoğraf çekmeleri istenmiştir. Konser bitiminde ise bunların hepsinin birer sergiye dönüştürüldüğü görülmektedir. Konsere gelenlerin yalnızca izleyici olması değil, aynı zamanda üretici de olmasının istendiği ifade edilebilir. Bu bağlamda, boş zamanı üretim süreci ile aynılaştıran bu program üzerinden bomontiada'da kültür endüstrisinin boş zamanı bir üretim süreci gibi nasıl düzenlediği görülmektedir.

⁵⁸⁴ Theodor W. Adorno, **Kültür Endüstrisi-Kültür Yönetimi**, s. 68-69.

⁵⁸⁵ J.M. Bernstein, "Sunuş", s. 13.

⁵⁸⁶ "Bomontiada ALT Kasım Ayı Müzik Programı Bir Baba Indie'den!", (Çevrimiçi), <https://www.birbabaindie.com/bomontiada-alt-kasim-ay%C4%B1-m%C4%B1-m%C3%BCzik-program%C4%B1-bir-baba-indieden/>, 21 Mayıs 2018.

Fotoğraf 17: Bir konser esnasında seyircilerin kültürel üretim sürecinin bir parçası olarak resim çizmesi

Kaynak: <https://www.birbabaindie.com/yok-%C3%B6yle-karar%C4%B1-%C5%9Feyler-ile-resimli-dinletiden-geriye-kalanlar/>, (Çevrimiçi), 21 Mayıs 2018.

5.4.4. Tarihin ve Kültürün Pazarlanması

John Urry, “kültür endüstrisi[nin] bir yere ait olduğu varsayılan tarih ve kültürün kısmen yeniden sunumu ile ilişkili”⁵⁸⁷ olduğunu ifade eder. İngiltere’de pek çok kent ve kasabanın sanayisizleşmesi ile birlikte çöküntü bölgelerine dönüşen ve bu anlamda, kimsenin ziyaret etmeyi düşünmeyeceği ve kültürü ve tarihini merak etmediği yerler, 1980’lerde başta sermaye ve turistler olmak üzere çok sayıda insanı çekmek için sanat, kültür ve boş zamanı içeren birtakım stratejiler geliştirmeye başlamıştır. Bunlar, aynı zamanda, kentsel turizm çerçevesinde geliştirilen turizm stratejileridir.⁵⁸⁸ Franco Bianchini de, kültür endüstrisinin, tarihsel miras, turizm ve boş zaman etkinliklerini kapsadığını ifade etmiştir.⁵⁸⁹ Bu stratejiler, bölgedeki tarih ve kültürün yeniden sunulması üzerinde temellenmiştir. Sanayisizleşme ile birlikte,

⁵⁸⁷ John Urry, **Mekânları Tüketmek**, Çev. Rahmi G. Ögdül, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2015, s. 231.

⁵⁸⁸ **A.e.**, s. 231-236.

⁵⁸⁹ Franco Bianchini, “Remaking European Cities: The role of cultural policies”, p. 3.

endüstri ve onun beraberinde getirdiği yaşam biçimleri yani o bölgeye ait olan tarih ve kültür yeniden değerlendirilmektedir.⁵⁹⁰

Urry, İngiltere'nin kuzeybatısında yer alan ve Endüstri Devrimi'nin ilk gerçekleştiği yer olan Lancashire'da Wigan İskelesi Miras Merkezi'nin dönüştürülmesi sırasında kültür endüstrisinin nasıl işlediğini bu bölgeye ait tarih ve kültürün yeniden kullanılma biçimleri üzerinden anlatmaktadır. "Wigan'da hiç bulunmadım ama onun neye benzediğini biliyorum" başlıklı bir tanıtım kitapçığında, hem evleri, maden ocaklarını ve yaşlı Wigan halkını gösteren beş siyah beyaz fotoğraf hem de yeniden işlevlendirilmiş Wigan İskelesi Miras Merkezi'nin sahip olduğu pazarı, şık dükkânları, pub'ları ve restoranları, spor tesislerini ve kanal kıyısındaki gezinti yollarını gösteren on iki renkli fotoğraf vardır. Wigan'ın endüstriyel ve toplumsal tarihi "sterilize edilmiş"⁵⁹¹ bir şekilde durmadan anlatılarak, Wigan'ın nedenli turistik bir yer olduğu gösterilmekte ve bölge hem turistlere hem de sermayeye pazarlanmaktadır. Dolayısıyla kültür endüstrisi aracılığıyla tarihin ve kültürün yeniden sunumu bir kentsel canlandırma stratejisi olarak işlevselleşir.⁵⁹²

Bu bağlamda, bomontiada da hem Bomonti Bira Fabrikası'nın hem de Bomonti'nin tarihinin ve kültürünün yeniden sunumu çerçevesinde stratejiler geliştirilmekte ve bu sayede bölgeye çok sayıda insan çekilerek hem mekânın hem de semtin pazarlanabilirliği artırılmaktadır.

Dahası Urry, endüstrileşmenin başladığı yer olarak Lancashire'ın neredeyse imalat endüstrisi çerçevesinde oluşturulmuş bir kültüre sahip olduğunu ifade etmektedir. Bunun yanında, endüstriyel olmayan ve dinlenme yerleri olarak gelişmiş kıyı kasabalarına da sahiptir. Bu yüzden, bölgede endüstrinin yanı sıra en az onun

⁵⁹⁰ John Urry, **Mekânları Tüketmek**, s. 231-237.

⁵⁹¹ Urry'nin aktarımıyla Robert Hewison, "Süregiden ve bu nedenle tehlikeli olan bir gerçek tarih ile geçmiş, ölü ve güvenilir bir ambalajlanmış miras arasında güçlü bir ayırım yapmaktadır." **A.e.**, s. 239. Yani yeni projelerde sunulan tarihin "sterilize edilmiş" bir tarih olduğu söylenebilir. Bugün, Bomonti Bira Fabrikası'nda çalışan işçilere ait belgelerin tuvalet ve merdivenlerde mekâna "tarihi"lik katan estetik bir dekor olarak kullanılmasının dışında bomontiada'da işçi sınıfı ile ilgili tarihin izlerine rastlanmamaktadır. Bu durum, "sterilize edilmiş" yani pazarlanabilir bir tarih yaratmaya çalışmakla ilgilidir.

⁵⁹² **A.e.**, s. 238-241.

kadar bölgeyi temsil eden bir kitlesel boş zaman tarihi de bulunmaktadır.⁵⁹³ Urry'nin Lancashire üzerinden tariflediği imalat endüstrisi ve kitlesel boş zaman tarihini içeren ikili tarih, Bomonti Bira Fabrikası ve Bomonti Bira Bahçesi üzerinden de okunabilir. Bomonti'de, Bomonti Bira Fabrikası ile başlayan bir endüstrileşmenin yanı sıra, Bomonti Bira Fabrikası'nın bir eklentisi olarak açılan Bomonti Bira Bahçesi ile bir boş zaman tarihinin izlerine de rastlanmaktadır.

Bomonti Bira Bahçesi, Bomonti Bira Fabrikası'nın karşısında -bugün üzerinde Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Bomonti Kampüsü'nün bulunduğu alanda-konumlanmıştır. En erken 1900'lerde açıldığı tahmin edilmekle beraber, 1960'lı yıllara kadar kullanıldığı bilinmektedir.⁵⁹⁴ Bomonti Bira Bahçesi ile ilgili bilgiler için sözlü tarih anlatılarına ve fotoğraflara başvurulmakta ve bunlar üzerinden çıkarımlar yapılmaktadır. Bomonti Bira Bahçesi ile ilgili, "...ilk senelerde bahçe olarak çalıştığını, hatta arkadaşlarının çocuklarının sünnet düğünlerinin de orada yapıldığını gördüm çok ve çok nezih bir yerd. Eskiyi anlatanlar da orasını fevkalade anlatırlar gerek Gayrimüslimler bakımından gerek Türkler bakımından"⁵⁹⁵ şeklinde bir anıya rastlanmıştır. Buna göre, Bomonti Bira Bahçesi'nin hem Gayrimüslimlerin hem de Türklerin gittiği "nezih bir yer" olarak anlatıldığı görülmektedir. Anlatılar, genellikle bira bahçesinin, ortasında havuzun ve bu havuzun etrafında ahşap masaların bulunduğu, kalabalık gruplar hâlinde geldiğinde fıçı biraların alındığı, biraların kulplu bardaklardan içildiği⁵⁹⁶, dışarıdan getirilen yemeklerin yenebildiği⁵⁹⁷, çalan müzikler eşliğinde sohbetlerin edildiği bir yer olarak hatırlandığı üzerine yoğunlaşmıştır. Dahası kimilerinin birayı ilk kez deneyimlediği⁵⁹⁸, kimi işçilerin dünyasında avans aldıklarında gittikleri bir yer olarak konumlanan⁵⁹⁹, şenliklerin gezilerin ve eğlencelerin düzenlendiği bir mekân⁶⁰⁰ olarak betimlenmektedir. Pek çok

⁵⁹³ A.e., s. 235-236.

⁵⁹⁴ Ercan Eren, **Geçmişten Günümüze Anadolu'da Bira**, s. 70.

⁵⁹⁵ A.e., s. 139.

⁵⁹⁶ A.e., s. 140.

⁵⁹⁷ Arto Berberyan, **Andıkça Geçen Günleri**, Ayhan Matbaacılık, İstanbul, 2000, s. 11.

⁵⁹⁸ Hande Ögüt, **Bomonti'den Harbiye'ye**, s. 58-59.

⁵⁹⁹ Eda Yiğit, "Emek Tarihinden Kente Bakmak: Bomonti ve Bira Fabrikası", s. 176

⁶⁰⁰ Burhan Yentürk, **Ne Lazım Tatavla'da Bakkal Dükkanı**, Geyik Yayınları, İstanbul, 2003, s. 156.

kişinin hafızasında yer etmiş olan Bomonti Bira Bahçesi'nin döneminin önemli buluşma mekânlarından biri olduğu söylenebilir.

Fotoğraf 18: 1940 yılında Bomonti Bira Bahçesi

Kaynak: Ercan Eren, *Geçmişten Günümüze Anadolu'da Bira*, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2005.

Bugün ise bomontiada isminin çıkış noktası, Bomonti Bira Fabrikası'nı kuran ve Bomonti Bira Bahçesi'ni oluşturan Bomonti Kardeşler'in insanları burada buluşturarak "bir araya gelme" kültürünü yaratması olarak ifade edilmektedir.⁶⁰¹ Yegül de bomontiada ismini, "kültür yaratan endüstri merkezi uyarlamasıyla Tarihi Bomonti Bira Fabrikası çevresindeki bu (...) yaşayan kültür duygusunu hatırlatmak amacıyla"⁶⁰² seçtiklerini belirtmiştir. Belirli bir dönemin yaşayış ve sosyalleşme biçimini yansıtan ve önemli buluşma mekânlarından biri olan Bomonti Bira Bahçesi kültürü, bugün "bir araya gelme kültürü" şiarı etrafında bir pazarlama aracına dönüşmüştür. Bu bağlamda, kültür endüstrisinin tarihi ve kültürü yeniden nasıl sunduğu da görülmektedir.

⁶⁰¹ Pozitif Pazarlama Direktörü Alara Orhon ile yapılan görüşme (4 Ocak 2018)

⁶⁰² "Bomontiada", (Çevrimiçi), <https://www.konseptprojeler.com/bomontiada>, 5 Nisan 2018.

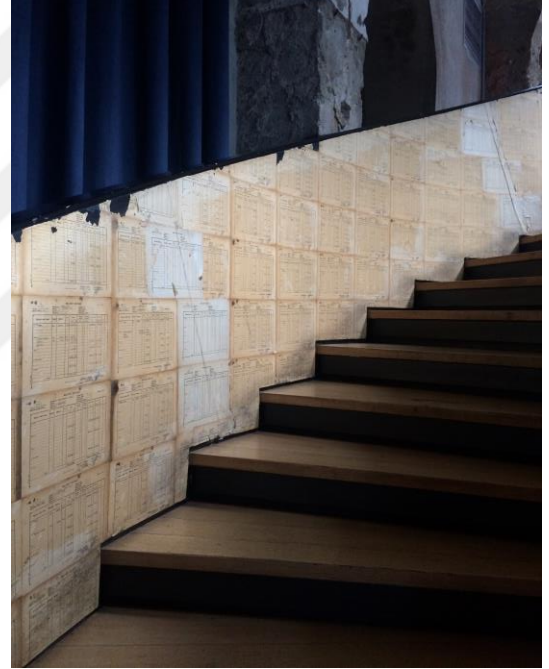
bomontiada'da hâlâ bira üretimi yapıldığı için The Populist kendisini “Bomonti Bira Fabrikası mirasının taşıyıcısı”⁶⁰³ olarak nitelendirmiştir. Bu durum, bira konseptli bir restoran olarak The Populist'in kendisini nasıl pazarladığını göstermektedir. Bomonti Bira Fabrikası inşaat hâlindeyken bulunan işçilere ait tarihi belgeler, The Populist'in merdivenlerinde ve tuvaletlerinde kullanılmıştır. Hatta bazı belgelerin yerleştirildiği yerin mimari yapısına göre gelişigüzel kesildiği görülmektedir.

Fotoğraf 19: The Populist'in tuvaleti

Kaynak: Kişisel Arşiv

Fotoğraf 20: The Populist'in merdivenleri

Kaynak: Kişisel Arşiv

Kuşkusuz endüstri mirası yalnızca üretimin yapıldığı yapıdan ibaret değildir ve bu anlamda işçiler ve işçilere ait belgeler de endüstri mirasının bir parçasını oluşturmaktadır. Mesela, İtalya Sesto San Giovanni'de endüstri ve işçi sınıfı mirasının korunması adına Endüstri ve İşçi Sınıfı Müzesi kurulması buna bir örnektir.⁶⁰⁴ Endüstri mirası olarak tescilli olan Bomonti Bira Fabrikası'nda da bulunan belgelerin

⁶⁰³ “BOMONTİ BİRA FABRİKASI'NIN 1890'DAN GÜNÜMÜZE YOLCULUĞU”, (Çevrimiçi) <http://www.thepopulist.com.tr/tr/tarihce.aspx>, 5 Nisan 2018.

⁶⁰⁴ Davide Ponzini, “Kentsel Yenileme Karşısında Kültür Politikaları Geliştirmek: Kuzey Milano Alt Bölgesi Örneği”, **Kültür Politikaları ve Yönetimi (KPY) Yıllık 2010**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 76-77.

envanterinin çıkarılmış olması ve bunların koruma altına alınması gerekirdi. Bomonti Bira Fabrikası'nın bir parçası olan bu tarihi belgelerin, tuvalet ve merdivenlerde kullanılması ise bu belgeleri mekâna "tarihi"lik katan estetik bir dekora indirgeyerek kültür endüstrisinin kültürü ve tarihi nasıl yeniden sunduğunu göstermiştir.

bomontiada, programında Bomonti Bira Fabrikası'nın ve Bomonti ve yakın çevresinin tarihini ve kültürünü anlatan etkinliklere yer vermiştir. Bu kapsamda ilk yapılanlardan biri, 4 Haziran 2016 tarihinde düzenlenen ve Bomonti'de tarihin ve mirasın izini süren ve semt dokusuna özel olarak kurgulandığı iddia edilen "Köklerin Hikayesi" etkinliğidir. Bu etkinliğin ilk günü "Muhitini Anlamak", ikinci günü ise "Birleştiren Sofralar"⁶⁰⁵ şeklinde isimlendirilmiştir. İlk gün, Ali Taptık önderliğinde gerçekleştirilen "Düğümleri Çözmek"⁶⁰⁶ etkinliği Osmanbey'de düzenlenen bir turdur. "Düğümleri Çözmek", Taptık'ın 2016 yılında bomontiada ve Elhamra Han, Aynalı Geçit gibi Beyoğlu'nun çeşitli mekânlarında sergilenen ve Osmanbey ile ilgili çalışmasının bir tura dönüştürülmüş hâlidir.⁶⁰⁷

Ardından, 29 Ekim 2016 tarihinde "Düğümleri Sürmek" turunun devamı niteliğinde olan ve rotasında Bomonti, Kurtuluş ve Pangaltı bulunan, "Şehrin Sonunda; Dereler, Fabrikalar ve Aramızda Olmayanlar" turu düzenlenmiştir. Bu rota, Bomonti'de, bomontiada, Bomonti Bira Bahçesi (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Bomonti Kampüsü), SSK İlaç Fabrikası, Su Kulesi, Gürcü Katolik Kilisesi, Kurtuluş'ta Umurca Çiftliği, Galeri Baraz, Aya Dimitri Kilisesi, Pangaltı'da

⁶⁰⁵ Bu kapsamda "Asia Chia Art, Gangan Mutfak, Delimonti, Refika'dan, Kiva Bomonti, Salloura Oğlu-Culinary Backstreets, Semeni Restaurant, Slow Food Youth Network Istanbul, Şiraz Moda Meyhanesi, Tandıra Bandır ve Yeme İçme İşleri seçilen aile tariflerini, hikayesi olan reçetelerini ve destek oldukları zanaatkar ustaların ürünlerini katılımcılarla" paylaşacağı belirtilmiştir. "Köklerin Hikayesi Birleştiren Sofralar", (Çevrimiçi), <https://www.facebook.com/events/1092851504115453/>, 19 Mayıs 2018. Etkinliğin Bomonti'nin tarihi ve mirası ile ilgili olduğu ifade edilse de, bunların Bomonti ile herhangi bir ilgisinin olmadığı görülmektedir. Bu anlamda, etkinliğin semte daha çok insan çekmek amacıyla yapıldığı söylenebilir.

⁶⁰⁶ "Kenter Tiyatrosu önünde başlayacak ve bomontiada'da bitecek olan turda bölgenin kısa tarihi, tekstil endüstrisinin mekânsal düzenlemeleri ve kişisel anılar birleştirilerek Osmanbey'in kendine has dokusu"nun inceleneceği ifade edilmiştir. "TUR: DÜĞÜMLERİ SÜRMEK (OSMANBEY'E BAKMAK PROJESİNDEN)- ALİ TAPTİK", (Çevrimiçi), <http://www.spotproductionfund.com/domates-biber-patlican-3/tur-dugumleri-surmek-osmanbeye-bakmak-projesinden-ali-taptik/?lang=tr>, 20 Mayıs 2018.

⁶⁰⁷ Ali Taptık ile yapılan görüşme (25 Aralık 2017)

Pancaldi'nin Hanı'nı kapsamaktadır.⁶⁰⁸ Turun, Bomonti ile ilgili olması istense de yakın çevresini de kapsadığı görülebilir.

A Corner in the World X bomontiada ALT ve Proje Difüzyon işbirliğinde düzenlenen ve ALT+ konuk sanatçı programı kapsamında Zinnure Türe tarafından gerçekleştirilen “Sarı Güzergah”, Bomonti'deki belirli mekânların uğrak noktası olduğu işitsel yani mp3'teki bir kaydın kulaklıkla dinlenerek yapıldığı bir turdur. “Bomonti, bir asırdan fazladır Cumhuriyet tarihine yakinen tanıklık eden bir devinime sahip semtlerdendir. Gerek mimari gerekse çok kültürlü yapısı sayesinde günümüze kadar çeşitli kültürel ve fiziksel “değişim/dönüşüm”ün odaklarından biri olmuştur. ‘Sarı güzergah’ seyirciyi Bomonti semtini tüm duyularıyla keşfedebilecekleri bir yolculuğa çıkartıyor. Yolculuk sırasında bir yandan mahallenin sesi takip edilirken bir yandan da gittikçe fluya düşen bir manzara eşliğinde yepyeni bir hikayenin ortaya çıkışına tanıklık edilmesini sağlıyor”⁶⁰⁹ diyerek sunulan turda, Bomonti'nin bugününe bakarak dününün hayal edilmesinin amaçlandığı söylenebilir. bomontiada'da başlayan tur, Bomonti Bira Bahçesi (Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Bomonti Kampüsü), Fransız Fakirhanesi, Silahşör Caddesi'nin aşağısındaki gecekondular ve bu gecekonduların etrafındaki rezidanslar, Sıracevizler Caddesi'ndeki apartmanlar, Gürcü Katolik Kilisesi gibi noktalardan geçerek Bomonti'deki bir “markalı kahveci”de “mola vermekte” ve Hilton'un üst katlarından İstanbul'a bakarak sonlanmaktadır. Bu turun, Bomonti'nin sahip olduğu kültür ve tarihi yeniden sunduğu ve Bomonti'yi bu yolla pazarladığı söylenebilir.

⁶⁰⁸ Ali Taptık ile yapılan görüşme (25 Aralık 2017)

⁶⁰⁹ “Performans/Performance: Sarı Güzergah//Yellow Journey”, (Çevrimiçi), <https://www.facebook.com/events/150246918915948/>, 20 Mayıs 2018.

Fotoğraf 21: “Sarı Güzergah” turu Notre Dame de Lourdes Gürcü Katolik Kilisesi önünde

Kaynak: Kişisel Arşiv

Stallabrass, “Sanatın turizmle bağlantısı açıkça ortaya konmuştu; gerçekten de kentin ziyaretçileri için [bu deneyim], durmadan haritalara göz gezdirerek, oradan oraya gezen bir turistinkine benziyordu”⁶¹⁰ diyerek, aslında bunun bir turizm stratejisi olarak düşünülmesi gerektiğini ifade etmiştir. Bomonti’yi turistik bir biçimde gezdiren bu turlar da bir turizm stratejisi olarak düşünülebilir. Bomonti Bira Fabrikası ve yakın çevresinin de hâlihazırda “Bomonti Turizm Merkezi” olduğu düşünüldüğünde, bu turların birer turizm stratejisi olarak düşünülmesi anlamlıdır. Öte yandan, Taptık’ın “Şehrin Sonunda; Dereler, Fabrikalar ve Aramızda Olmayanlar” turunda Bomonti’nin yakın çevresini de bu tura dahil etmesi ve bunu,

“Bomonti aslında çok çok küçük bir kısmı. Kurtuluş, Pangaltı, Şişli’nin Sıracevizler’in ortasında kalan Dolapdere’ye sırtı olan bir alan. Yani orada tabi bütün o diğer bahsettiğiniz semtlere gitmeden orası hakkında bir şey söylemek mümkün olmuyor. Bir de yani bir gün içerisinde, bir iki saat içinde sıkılmadan ne kadar rota yürünebileceği ile de alakası var” Ali Taptık ile yapılan görüşme (25 Aralık 2017)

⁶¹⁰ Julian Stallabrass, **Sanat A.Ş. Çağdaş Sanat ve Bienaller**, s. 38.

şeklinde anlatması, bunun turistik bir tur olarak düşünüldüğünü de göstermektedir. Yalnızca Bomonti değil, Bomonti'nin yakın çevresinin tarihi ve mimari olarak önemli yapılar barındırması, bu yerlerin de pazarlama stratejilerine konu olmaları için müsaittir.

5.4.5. Kültürel Üretim Sürecinin Bir Parçası Olarak Endüstri Mirası

Mekân yalnızca kültürel üretim sürecinin gerçekleştirildiği bir yer değildir, mekânın kendisi de aynı zamanda bu üretim sürecinin bir parçasıdır.⁶¹¹ Tuğçe Tuna'nın A Corner in the World X bomontiada ALT tarafından düzenlenen "HÜCRE" adlı performansı Bomonti Bira Fabrikası'nın duvarında gerçekleştirilmiştir. Bu performansta, kültür endüstrisinin Bomonti Bira Fabrikası'nı üretim sürecinin bir parçası olarak nasıl kullandığı net bir şekilde görülebilir.

Fotoğraf 22: Bomonti Bira Fabrikası'nın duvarında gerçekleştirilen "HÜCRE" performansı

Kaynak: <https://medium.com/bomontiada/tu%C4%9F%C3%A7e-tuna-ile-%C3%A7a%C4%9Fda%C5%9F-dans-d1ca13304389>, (Çevrimiçi), 20 Mayıs 2018.

⁶¹¹ Peter Newman, Ian Smith, "Cultural production, place and politics on the South Bank of the Thames", *International Journal of Urban of Regional Research*, 24(1), 2000, p. 10.

Hera Büyüktaşçıyan da, bomontiada ALT'ın açılış sergisinde yer alan “Bir Şeyler Çatlağını Bulduğunda...” adlı işini Bomonti Bira Fabrikası'nın eski tuğlalarından üretmiştir.⁶¹² Dolayısıyla hem mekân hem de bu mekâna ait parçalar kültürel üretim sürecinin bir parçasını oluşturmaktadır.

Fotoğraf 23: bomontiada ALT'ın açılış sergisinde yer alan Hera Büyüktaşçıyan'ın “Bir şeyler çatlağını bulduğunda...” işi

Kaynak: <http://www.radikal.com.tr/kultur/bomontiadanın-altında-neler-oluyor-1500022/>, (Çevrimiçi), 20 Mayıs 2018.

Buna ek olarak, kültür endüstrisinin tarihsel mirasa ayrıca bir önem atfettiği ve ondan yararlandığı düşünüldüğünde⁶¹³, üretim sürecinin gerçekleştiği mekânın tarihi olması ayrıca önemli bir hâle gelir. Stallabrass, “Tate Modern’i ziyaret etmek, ne kadar çok şeyin değiştiğini fark etmek için yeterli: Mimari sahne hâlâ izleyiciye izlediği şeyin ne kadar önemli olduğunu dayatmaya yarıyor”⁶¹⁴ demektedir. Bu anlamda, Bomonti Bira Fabrikası'nın tarihsel öneminin yanında mimari önemi de kültür endüstrisine katkı sağlamıştır. Özellikle Yegül ve Ahmet Uluğ'un Bomonti Bira Fabrikası'nın mimarisini Babylon için uygun bularak, “Bomonti’de bira fabrikası olmasaydı bu riske girmezdik. Fabrikanın mimari açıdan sundukları önemli.

⁶¹² “Bomontiada'nın Alt'ında neler oluyor?”, (Çevrimiçi),

<http://www.radikal.com.tr/kultur/bomontiadanın-altında-neler-oluyor-1500022/>, 20 Mayıs 2018.

⁶¹³ Dilek Özdemir, “Kültür ve Turizm-Eksenli Dönüşümde Süreç Yönetimi ve Katılım: Temple Bar, Dublin”, **Kentsel Dönüşümde Politika, Mevzuat, Uygulama: Avrupa Deneyimi, İstanbul Uygulamaları**, Der. Dilek Özdemir, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010, s. 189.

⁶¹⁴ Julian Stallabrass, **Sanat A.Ş. Çağdaş Sanat ve Bienaller**, s. 131.

Babylon'un gücü ve fabrikanın etkisiyle projenin tutacağını düşünüyorduk"⁶¹⁵ şeklindeki sözleri hatırlandığında, mimarinin kültür endüstrisi için önemi bir kez daha ortaya çıkmaktadır.

5.4.6. Estetik Bir Dekor Olarak Kullanılan Sanat

Kültür endüstrisi, sanatı tahakküm altına alarak giderek kendisine benzetmekte⁶¹⁶ ve sanat da diğer metalar arasında yerini alarak herhangi bir meta gibi tüketilmektedir. Dahası sunulanın sanat olmadığı hâlihazırda kültür endüstrisini olumlayanlar tarafından da ifade edilmiştir.⁶¹⁷ Bununla birlikte, sanatın bir dekor olarak kullanılmasının yaygınlaştığı da söylenebilir.

Monochrome ile Leica Gallery İstanbul'un ortak bir kapısı bulunmaktadır. Dolayısıyla Monochrome da kendisini "sanatla iç içe" olarak tariflemiştir. Ayrıca, bu mekânın "fotoğraf ışıktır" mottosu ile tasarlandığı ifade edilmekte, bu anlamda tasarımın fotoğraf sanatından ilham aldığı belirtilmektedir.⁶¹⁸ Hâlihazırda Monochrome adı da, siyah beyaz yani tek renkli resim anlamına gelir. Leica fotoğraf makinesini kullanan fotoğrafçı Ara Güler'in bazı fotoğrafları, fotoğraf makineleri ve fotoğrafçılık ile ilgili çeşitli dergi ve kitaplar Monochrome'da dekor olarak kullanılmıştır. Sanat, "yeni mekânların süslenmesinde vazgeçilmez bir öğe"⁶¹⁹ olmakta ve bu durum, "sanatın prestijinden pay alma çabası"⁶²⁰ olarak nitelendirilmektedir. Bu bağlamda, bu mekândaki "sanatla iç içelik" söylemi de, aslında sanatın sadece dekora indirgenmesinden ibarettir. Başka bir ifadeyle, burada sanat, mekâna prestij ve estetik katma anlamında işlevselleşmektedir.

⁶¹⁵ "Bir sanat adası mı, yoksa kentsel dönüşüm rüyası mı?", (Çevrimiçi), <http://www.agos.com.tr/tr/yazi/13687/bir-sanat-adasi-mi-yoksa-kentsel-donusum-ruyasi-mi>, 20 Mayıs 2018.

⁶¹⁶ Önder Kulak, **Theodor Adorno: Kültür Endüstrisinin Kısacasında Kültür**, s. 200-201.

⁶¹⁷ Theodor W. Adorno, **Kültür Endüstrisi-Kültür Yönetimi**, s. 116.

⁶¹⁸ "Monochrome Brasserie", (Çevrimiçi), <http://monochrome.com.tr/tr/hakkinda>, 5 Nisan 2018.

⁶¹⁹ Chin-ao Wu, **Kültürün Özelleştirilmesi 1980'ler Sonrası Şirketlerin Sanata Müdahalesi**, Çev. Esin Soğancılar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 382.

⁶²⁰ Julian Stallabrass, **Sanat A.Ş. Çağdaş Sanat ve Bienaller**, s. 116.

Fotoğraf 24: Monochrome

Kaynak: Kişisel Arşiv

Kilimanjaro'nun duvarlarında da çağdaş sanat işlerine yer verilmiştir. Çağdaş sanatın müşteri çekmek için kullanıldığı bilinmektedir.⁶²¹ Dolayısıyla bu mekânda da sanatın dekor hâline getirilerek daha çok müşteri çekmek için kullanıldığı söylenebilir.

5.4.7. “Sanata Bi Yer” Projesi

Sanatın maddi bir kazanç getirdiği aşikâr olsa da, şirketlerin sanat yatırımlarının bunun ötesinde de anlamları vardır. Şirketlerin sanat ile ilişkilmesi daha kapsamlı bir şirket stratejisi temelinde anlaşılabilir. Bu strateji içerisinde sanat, şirket için ilerici ve yenilikçi bir imaj geliştirmenin bir aracıdır. Diğer bir deyişle, sanat şirketlerin imajını güçlendirmek için kullanılmakta ve bir tanıtım aracı olarak işlevselleşmektedir.⁶²²

⁶²¹ A.e., s. 118.

⁶²² Chin-tao Wu, **Kültürün Özelleştirilmesi 1980'ler Sonrası Şirketlerin Sanata Müdahalesi**, s. 33-388.

Sanata yapılan yatırımlar, Pierre Bourdieu'nün kavramsal setleriyle beraber de tartışılabilir. Bourdieu, sermaye kavramını yalnızca ekonomik alanda değil farklı türdeki sermaye biçimlerini de içerecek biçimde kullanır ve her sermaye biçiminin kâr elde etmek için yapılan birikimin ürünü olduğunu ifade eder. Bu analizde, ekonomik sermaye, kültürel sermaye, sosyal sermaye ve simgesel sermaye olmak üzere dört sermaye türü yer alır.⁶²³ Ekonomik sermaye, “bir bireyin iktisadi kaynaklarının bütününe yani hem maddi mal varlığına hem de gelirine”⁶²⁴ işaret ederken, kültürel sermaye, “eğitim de dahil olmak üzere kültürel mallar ve hizmetler”i⁶²⁵ kapsar. Chin-tao Wu, ekonomik sermaye ve kültürel sermaye arasındaki ilişkilerin, bireylerin yanı sıra şirketler için de geçerli olabileceğini savunmaktadır. Bir şirketin kültürel sermayeye sahip olabilmesi için belirli bir ekonomik sermayeye de sahip olması gereklidir ki ancak yapacağı kültürel girişimler ve yatırımlar ile birlikte kültürel sermaye sahibi olabilir. Bourdieu, kültürel sermaye kavramı ile hem sanatsal yeterliliği hem de bu niteliklere sahip olanlara atfedilen prestij ve sosyal değeri ifade etmektedir. Fakat sanatsal yeterliliğin ölçülmesi zor olduğu için Wu, ikinci anlamı tercih ederek, konuyu şirketlerin kültür ve sanata olan yatırımının onların statü ve prestijlerini yükseltmesi bağlamında tartışmıştır. Bu anlamda, kültür ve sanata yatırım ve bu yatırımın karşısında elde ettikleri tanıtım ile şirketler bunun karşılığını misliyle almaktadır.⁶²⁶

Doğuş Çocuk Senfoni Orkestrası, D-Marin Uluslararası Klasik Müzik Festivali, Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrası ana sponsorluğu, Göbeklitepe ana sponsorluğu, Ara Güler Müzesi ve Leica Gallery İstanbul gibi projeler ile birlikte Doğuş, kendisini “Türkiye’de kültür ve sanatın gelişiminin önemli destekçilerinden biri olarak” göstermektedir. Bir “sosyal sorumluluk projesi” olarak sunulan ve kültür

⁶²³ Anne Jourdain, Sidonie Naulin, **Pierre Bourdieu'nün Kuramı ve Sosyolojik Kullanımları**, Çev. Öykü Elitez, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 106.

⁶²⁴ A.e.

⁶²⁵ David Swartz, **Kültür ve İktidar Pierre Bourdieu'nin Sosyolojisi**, Çev. Elçin Gen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 110.

⁶²⁶ Chin-tao Wu, **Kültürün Özelleştirilmesi 1980'ler Sonrası Şirketlerin Sanata Müdahalesi**, s. 23-24.

ve sanat alanında prestijini artırma amacıyla yapılan “Sanata Bi Yer” projesi de 2015 yılında ortaya atılmıştır.⁶²⁷

Doğuş, “Sanata Bi Yer” projesini, “Sanatını sergilemek için istek sahibi gençlerle yeni yetenekleri keşfetmek isteyen sanatseverleri buluşturmak istedik. Sanata bir yer verdik. Gençlerin ürettikleri işler daha geniş kitlelere ulaşmalıydı. Bunun için de sanatı özgürleştirdik. Sergi salonlarının ve galerilerin sınırları dışına çıkardık sanatı. Boşlukları, duvarları ve mekânları gençlerin işleriyle doldurduk. Bir restoranda yemek yerken veya ofiste yürürken bile fark edilmelerini istedik”⁶²⁸ şeklinde tanıtmaktadır. Bu projede genç sanatçılara destek verildiğinin özellikle vurgulanması ise şirketlerin sanatla uğraşmalarını meşrulaştıran bir nokta olarak öne çıkar.⁶²⁹ “Sanata Bi Yer” projesi kapsamındaki işler, bomontiada ve Doğuş’un marina, restoran, kafe, spor salonu, ofis, AVM, otomobil showroom ve plaza gibi diğer mekânlarında sergilenmektedir.

Londra’da bazı sergiler, ofis binalarında ya da ofisin çalışılan alanlarında düzenlenir. Bunun sanatı bir dekora yani “duvar süsü”ne indirgediği düşünülebilir. Bu sergiler hem ofisi dekore etmekte hem de imaj ve prestij güçlendirmekte kullanılmaktadır.⁶³⁰ Doğuş’un da bu projedeki amaçları da bu şekilde özetlenebilir. Ancak Doğuş, bu işleri yalnızca ofislerinde kullanmamış, yeme-içme, eğlence, otomobil showroom, marina, AVM gibi mekânlarına yaymıştır. Burada önemli olan nokta, Doğuş’un bu proje ile birlikte hem mekânlarını galeriye dönüştürdüğünü⁶³¹ hem de sanatı sergi salonlarının ve galerilerin sınırları dışına çıkararak özgürleştirdiğini ifade etmesidir. Chase Manhattan Bank New York’taki SoHo şubasını bir sanat

⁶²⁷ “SANATA Bİ YER PROJESİ İLE DOĞUŞ GRUBU MEKANLARI GALERİYE DÖNÜŞÜYOR”, (Çevrimiçi), <https://www.dogusgrubu.com.tr/tr/sanata-bi-yer-projesi-ile-dogus-grubu-mekanlari-galeriye-donusuyor>, 20 Mayıs 2018.

⁶²⁸ “Sanata Bi Yer Nedir?”, (Çevrimiçi), <https://www.sanatabiyer.com/sanata-bi-yer-nedir>, 20 Mayıs 2018.

⁶²⁹ Chin-tao Wu, *Kültürün Özelleştirilmesi 1980’ler Sonrası Şirketlerin Sanata Müdahalesi*, s. 323.

⁶³⁰ *A.e.*, s. 323-324.

⁶³¹ “SANATA Bİ YER PROJESİ İLE DOĞUŞ GRUBU MEKANLARI GALERİYE DÖNÜŞÜYOR”, (Çevrimiçi), <https://www.dogusgrubu.com.tr/tr/sanata-bi-yer-projesi-ile-dogus-grubu-mekanlari-galeriye-donusuyor>, 20 Mayıs 2018.

galerisine dönüştürdüğünde, “Burası, Sanat Galerisi adıyla bir sergi düzenleyen bir banka mı yoksa Banka adıyla bir sergi düzenleyen bir sanat galerisi mi?” gibi bir soruyla karşılaşmıştır. Bu soru yanıt beklenen bir soru olmaktan ziyade ikisi arasındaki muğlaklığı ortaya seren bir nitelik taşımaktadır. Wu’ya göre, “Bir şirket, bir sanat müzesinin uygulamalarını taklit etmek yoluyla, kültürel ve ticari kurumlar arasındaki sınırları ve böylece her birinin temsil ettiği değerleri yeniden belirler.”⁶³² Bu bağlamda, Doğuş’un ifadelerinde de bir tezatlık varmış gibi görünse de, aslında galeri ve sanat işlerinin yerleştirildiği diğer mekânlar arasındaki farklılıkların zaman içerisinde erimiş olması bu ifadelerin zıtlığını ortadan kaldırmaktadır.

Fotoğraf 25: “Sanata Bi Yer” projesi işlerinin bomontiada’yı sergileme alanına dönüştürmesi

Kaynak: Kişisel Arşiv

Genel olarak, hem kültür endüstrisinin bir parçası hem de prestij kaynağı olduğu için sanat, sermaye için avantajlı bir hâle gelmiştir.⁶³³ “Sanata Bi Yer” projesi

⁶³² Chin-tao Wu, *Kültürün Özelleştirilmesi 1980’ler Sonrası Şirketlerin Sanata Müdahalesi*, s. 327-328.

⁶³³ Julian Stallabrass, *Sanat A.Ş. Çağdaş Sanat ve Bienaller*, s. 132-133.

de, Doğuş'un bir tanıtım aracı olarak kullandığı ve kültürel sermayesini artıran bir projedir. Burada, şirketlerin kültür ve sanata destek olması mevzusu "Sanata Bi Yer" projesi aracılığıyla tartışmaya açılmış olsa da, aslında bomontiada'nın kendisi de "kültür-sanat" adıyla "cilalandığı" için Doğuş'un hem ekonomik hem de kültürel sermayesini yükselten bir yer hâline gelmiştir.

5.5. bomontiada'nın Semti Ticarileştirmesi

Mekâna ve yaşam pratiklerine baktığımızda sınıfa dair pek çok işaretin kentlerde görünür hâle geldiği yani sınıfın mekânda "billurlaştığı" söylenebilir.⁶³⁴ Yaşam tarzlarına gösterilen dikkat, restoranlar, butikler, sanat galerileri ve kafeler gibi yeni ve oldukça görünür tüketim alanlarına yol açmıştır.⁶³⁵ Bu anlamda, oturulacak semt ve konutların yanı sıra, yeme-içme, buluşma, boş zaman geçirme ve eğlence mekânları da belirli bir yaşam biçimine ve kültüre tekabül eder. Bu yaşam biçimine ve kültüre sahip üst gelir grupları neyi nasıl ve nerede tükettiği ile ilgilenmekte ve benimsenen bu tüketim pratikleri ile birlikte toplumsal statüsünü yükselttiğini düşünmektedir.⁶³⁶

Neil Smith'e göre, soylulaştırma kavramı artık 1960 ve 1970'lerde Avrupa ve Amerika'da yaşanan bu süreçten daha fazlasını ifade etmekte ve hem ölçek ve hem de çeşitlilik olarak genişlemektedir.⁶³⁷ Bu anlamda, soylulaştırma kavramının, "ticari soylulaştırma" olarak düşünülen moda uygun restoranlar, barlar ve kafeler gibi geleneksel tüketim mekânlarından ayrılan ve orta ve üst orta sınıf gibi belirli toplumsal sınıfların tüketim pratiklerine uygun olan mekânları ve hizmetleri de kapsadığı

⁶³⁴ Hatice Kurtuluş, "Mekânda Billurlaşan Kentsel Kimlikler: İstanbul'da Yeni Sınıfsal Kimlikler ve Mekânsal Ayrışmanın Bazı Boyutları", **Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, Sayı:23, 2003, s. 79-102.

⁶³⁵ Sharon Zukin, "Urban Lifestyles: Diversity and Standardisation in Spaces of Consumption", **Urban Studies**, Vol. 35, 1998, p. 285.

⁶³⁶ Hatice Kurtuluş, "Mekânda Billurlaşan Kentsel Kimlikler: İstanbul'da Yeni Sınıfsal Kimlikler ve Mekânsal Ayrışmanın Bazı Boyutları", s. 95-96.

⁶³⁷ Neil Smith, "Yeni Küresellik, Yeni Şehircilik: Küresel Kentsel Strateji Olarak Soylulaştırma", s. 20-21.

söylenir.⁶³⁸ Bu yeni dükkânlar ve hizmetler “ticari soylulaştırma”nın “canlı bir görüntüsü”⁶³⁹ olmaktadır.

Bomonti semtinde de çoğunlukla belirli bir yaşam tarzına hitap eden ticari işletmelerin arttığı gözlenmiştir. Semtte bir “ticari soylulaştırma” veya “ticarileşme” sürecinin yaşandığı söylenebilir. Dolayısıyla çalışmanın bu kısmında Bomonti’de meydana gelen “ticarileşme” sürecinin nasıl gerçekleştiğine ve bomontiada’nın bu süreç üzerindeki etkisine bakılacaktır.

5.5.1. Bomonti’deki Ticari Mekânlar

Bomonti’de belirli bir yaşam biçimini yansıtan yeme-içme mekânlarının son 2-3 yıl içerisinde arttığı gözlenmiştir. Bomonti yaşanacak bir yer olmanın yanı sıra, bomontiada ile beraber tüketmenin, eğlenmenin ve boş zaman geçirmenin de üst-orta sınıf için sembolik bir anlam taşıdığı bir semt hâline gelmiştir.

“Emlakçılar burası artık gırtlak piyasası diyor” A kafesi ile yapılan görüşme (5 Aralık 2017)

“Fırın Sokak’ta kiralar yükseldi. Boş dükkânlar yiyecek içecek dükkânı olmak üzere kiralandı. İnsanlar bunun için Bomonti’yi düşünür oldu” Restoran ile yapılan görüşme (11 Aralık 2017)

ifadeleri de, semtteki yeme-içme mekânları üzerinden gerçekleşen ticarileşmeyi gösterir niteliktedir.⁶⁴⁰

Semtteki dönüşümle beraber bazı mekânlar eski apartmanların altında, bazıları ise yeni yapılan rezidansların altında konumlanmıştır. Rezidansların altlarının dükkân olarak projelendirilmesi de ticarileşmeyi etkilemektedir. Hâlihazırda yapımı devam

⁶³⁸ Kate Oakley, “Creating Space: A re-evaluation of the role of culture in regeneration”, (Çevrimiçi), http://eprints.whiterose.ac.uk/88559/3/AHRC_Cultural_Value_KO%20Final.pdf, 10 Eylül 2018.

⁶³⁹ Sharon Zukin, “New Retail Capital and Neighborhood Change: Boutiques and Gentrification in New York City”, pp. 47-49.

⁶⁴⁰ Yeme-içme mekânlarının yanı sıra, yine belirli bir sınıfın yaşam tarzı ile uyumlu bir iç mimarlık-tasarım ofisi ve çiçekçi de açılmıştır.

eden Keten Grup'un Keten Papilio projesindeki rezidansın altına 7 dükkân gelecektir.⁶⁴¹ Tahincioğlu'nun Nidapark Bomonti projesi de alışveriş alanlarını içerecek şekilde tasarlanmıştır. Bu anlamda, bu projelerin semtteki ticarileşmeyi artıracığı tespitinde bulunulabilir.

“Neden Bomonti’yi seçtik çünkü 10 senedir burada tekstil işi yapıyorduk, yani işimiz buralardaydı. Tekstil piyasası zayıfladı, biz de kahveci açtık” B kafesi ile yapılan görüşme (13 Kasım 2017)

ifadesi, daha önce Osmanbey’de tekstil ile uğraşan bir ailenin bu işi bırakarak kahveci açtığını göstermiştir. Buna ek olarak, eskiden Kağıthane’de tekstilcilik yapan birinin restoran ve yine eski bir tekstilcinin de pizzacı açtığı bilinmektedir.

“bomontiada açıldıktan sonra [bomontiada’nın konumlandığı cadde olan] Silahşör Caddesi’nde kiraların arttığını söyleyebilirim. Tabii ara sokaklarda da bu anlamda bir değişim var” ProjeCT Emlak Danışmanlık ile yapılan görüşme (20 Kasım 2017)

“Zayıf tekstiller, şahsi tekstiller, eski yeme-içme mekânları, bomontiada’dan sonra artan kiralara katlanamıyor” Pizzacı ile yapılan görüşme (14 Kasım 2017)

“Dükkânların kiralarını duyuyorum. bomontiada açıldıktan sonra epey yükseldi. Bu ara ekstra yüksek” C kafesi ile yapılan görüşme (24 Kasım 2017)

ifadeleri, bomontiada’nın semtte bir değer artışı yarattığını göstermektedir.

Öte yandan, yeni ticari mekânlar ya eski tekstil atölyelerinin, kullanılan veya boş duran depoların ya da kapanan sulu yemek, dönerci, pideci gibi yeme-içme mekânlarının yerlerine açılmıştır. Kentlerin maddi ve sembolik yapısında meydana gelen değişimlerin önceki tüketim kavramlarını değiştirdiği ifade edilebilir.⁶⁴² Bomonti’de yaşanan süreç de bununla örtüşmektedir. Sermaye mekânına dönüşmüş

⁶⁴¹ “KETEN PAPİLİO”, (Çevrimiçi), <http://ketengrup.com.tr/portfolio-item/keten-papilo/>, 17 Nisan 2018.

⁶⁴² Sharon Zukin, “Urban Lifestyles: Diversity and Standardisation in Spaces of Consumption”, p. 285.

Bomonti’de geleneksel tüketim mekânlarına yer yoktur. Bu anlamda, semtte bir el değiştirme süreci meydana gelmiştir.

“Mahallede ticari anlamda değişikliklerin olduğunu düşünüyorum. Yan taraf depoydu, kumaş deposuydu. Burası da kafeydi, sulu yemek tarzı. Pek tutmuyordu burada” A kafesi ile yapılan görüşme (5 Aralık 2017)

ifadesi de, bu mekânların artık Bomonti’ye hitap etmediğini göstermiştir. Hâlihazırda, yeni açılan mekânlar da, pizzacı, steakhouse, çikolatacı, şarküteri, 3. dalga kahveci ve hamburgerci gibi belirli bir sınıfın yaşam tarzına ve tüketim alışkanlıklarına uygun mekânlardır.

“Müşteri kitlemiz buraya gelmeye başladı. Çalışan, entelektüel, daha önce Beyoğlu, Cihangir gibi yerlerde takılanlar buraya kaymaya başladı. Burası Nişantaşı’ndan daha ucuz, daha bohem. O yüzden buraya gelmeyi tercih ettik. Bir kere ağız tadı olan, kesinlikle. Yediğinden zevk alan, dinlediği müziği bilen, iyi müzik dinleyen örnek veriyorum ve hani bir mekâna gittiğinde güzel yemek için para harcayan kitle açıkçası. Aslında daha geniş bir kitleye hitap ediyoruz, ama o tip bir kitleye daha çok hitap ediyoruz” A hamburgercisi ile yapılan görüşme (13 Kasım 2017)

“25-35 yaş arası, beyaz yakalı, yüksek eğitimli, dışarıda yeme-içme alışkanlığı olan kesime hitap ediyoruz. Yarısından fazlası semt içinden sürekli müşteriler, çoğu rezidansta oturanlar. Biz de onlara hitap ediyoruz, müşteri portföyümüz onlara uyuyor, rezidansta yaşayanlara” Çikolatacı ile yapılan görüşme (13 Kasım 2017)

“Genelde burada çalışan ve yaşayan insanlara hitap ediyoruz, tabii kahve kültürü olan insanlara” “Markalı kahveci” ile yapılan görüşme (13 Kasım 2017)

ifadeleri de, bu mekânların hitap ettiği kesimi göstermiştir.

Öte yandan, 2016 yılında Bomonti’ye, Topağacı, Osmanbey, Beşiktaş, 4. Levent, Göktürk, Bebek, Yeşilköy gibi semtlerde ve Zorlu Center ve Hilltown gibi AVM’lerde şubeleri olan markalı bir 3. dalga kahveci açıldı. “Bunlar marka meraklısı. ‘Markalı kahveci’ geldi diye oraya gidenler var” ProjeCT Emlak Danışmanlık ile yapılan görüşme (20 Kasım 2017) ifadesi, bu mekânın belirli bir sınıfın tüketim pratiklerini yansıttığını ve burada tüketmenin statü göstergesi olarak algılandığını

ortaya koymaktadır. “Biliyorsunuz ‘markalı kahveci’ de buraya taşındı. Burası trend olmaya başladı” A hamburgercisi ile yapılan görüşme (13 Kasım 2017) ifadesi de, bu mekânın Bomonti’yi “trend” bir yer hâline getirerek semti “parlatma” noktasında işlevsel olduğunu göstermiştir.

Bütün iş yeri sahiplerinin Bomonti’de bir pazar gördüğü ve bu anlamda burada kendilerine yer kapmaya çalıştıkları söylenebilir. Öte yandan, bunların bu pazarda kendilerini nasıl konumlandıkları da mekândan mekâna değişebilmektedir. Bazı mekânlar, belirli bir yaşam tarzına hitap eden bir mekân olduklarını vurgularken, bazıları ise –tek tük de olsa- “Herhangi bir müşteri profilim yok, herkese hitap etmeyi düşündüm” Pizzacı ile yapılan görüşme (14 Kasım 2017) ve “Biz herkese hitap ediyoruz. İnsanlar burada gelip yesin istiyoruz. Fiyatlarımızı yüksek maaşlı insanlara göre yapmadık” Şarküteri ile yapılan görüşme (13 Kasım 2017) diyerek belirli bir profillerinin olmadığını belirtmiştir. Burada yatırımı yapan ile tüketenin amacı arasında farklılıklar olabilir. Tüketici olanlar, Bomonti’deki bir mekânda ya da genel olarak Bomonti’de tüketmenin bir statü göstergesi olduğunu düşündüğü için buraya gelmektedir. İşletmelerin ise Bomonti’de bir fırsat gördüğü için buraya yatırım yaptıkları söylenebilir. Yani ister herkese ister belirli bir sınıfa ve onun yaşam tarzına hitap ediyorum desin, aslında bu işletmelerin mekân açmak için Bomonti’yi tercih etmeleri burada bir fırsat gördüklerinin göstergesidir.

5.5.2. Küçük Sermayenin Kendini Pazarlama Aracı Olarak “Mahalle”

Bomonti’de “mahalle kültürü”nün devam ettiğini vurgulayan gayrimenkul pazarlama stratejilerinin yeme-içme mekânlarında da kullanıldığı görülmektedir.

“Kendi evimize yakın bir kahveci yoktu. Buranın en büyük sıkıntısıydı. Gidilecek en yakın yer Nişantaşı’ydı. O yüzden biz de burayı bir mahalle kahvesi olsun diye açtık, öyle de oldu” C kafesi ile yapılan görüşme (24 Kasım 2017)

ifadesi de bunu göstermiştir. Öte yandan, başka bir mekânın girişinde “mahalle kahvesi” yazan bir tabela bulunmaktadır.

“Mahalle kahvesi’ni vurguladık, bilinçli bir seçimdi. Lokalde yaşayanlara hitap ettiğimizi düşünüyorum. Burada olan evlerin uzantısı gibi düşünülebilir. Bir evin salonu, mutfağı, yatak odası varsa bu da mahallenin kahvesi. Bir nevi aslında mahalleli ile bağı kurmak gibi. Kendi olduğu yere bağlı bir yer olmak, bulunduğu mahalleye yabancı gitmeyen bir yer olmak. Bu yüzden” A kafesi ile yapılan görüşme (5 Aralık 2017)

ifadesinden de mahalle kahvesi vurgusunun gelişigüzel şekilde yapılmadığı görülmektedir. “Mahalle” vurgusunun küçük sermaye için de bir pazarlama stratejisi olduğu söylenebilir. Ancak küçük sermaye bulunduğu konum doğrultusunda, “Ben mahalleyi ve bu ilişkileri temsil ediyorum” diyerek farklı bir stratejiye başvurmaktadır. Bu durum sermayedarın kendine edindiği yer ile ilgilidir. Küçük ve büyük sermaye “mahalle” vurgusunda ortaklaşsa da, aslında büyük sermaye Bomonti’yi, küçük sermaye ise kendisini pazarlamaktadır.

5.5.3. Büyük Sermaye Yatırımlarının Ticarileşme Üzerindeki Etkileri

Bomonti’de görüşme yapılan 18 mekânın 13’ünün bomontiada’dan yani Eylül 2015’te bomontiada’da açılan ilk mekân olarak Babylon’dan sonra semte gelmeye başladığı görülmüştür. Diğerlerinin ise 2013-2015 tarihleri arasında açıldığı bilinmektedir. bomontiada’nın restorasyon sürecinin 2013 yılında başlamış olması ve bu süre zarfında Efes (Anadolu Grubu) ve ardından Doğuş gibi büyük sermaye gruplarının buraya yatırım yapacağını biliniyor olmasının bomontiada’dan önce açılan mekânlar için bir etki yarattığı düşünülebilir.

“2013’te bomontiada olarak bilinmiyordu ama bir kompleks yapılacağı, Ferit Şahenk’in aldığı biliniyordu. Çünkü tadilatlar yapılıyordu o zaman” Restoran ile yapılan görüşme (11 Aralık 2017)

“Bomonti Bira Fabrikası’nın kapısında güvenlik vardı. Burada ne açılıyor diye sorduğumuzda Babylon diyorlardı. 2013-2014 gibi” C kafesi ile yapılan görüşme (24 Kasım 2017)

”Babylon inşaata başlar başlamaz yaptılar. Etrafta kafeler, restoranlar arttı. Ben bomontiada’nın etkisi olabileceğini düşünüyorum” ProjeCT Emlak Danışmanlık ile yapılan görüşme (20 Kasım 2017)

ifadeleri de çevredeki insanların da bu etkiyi fark ettiklerini göstermiştir.

Bir endüstri mirasının yeme-içme ve eğlence mekânı olarak yeniden işlevlendirilmesiyle oluşturulan bomontiada, içerisinde barındırdığı mekânlarla belirli bir kültürü ve yaşam tarzını yansıtan bir mekâna dönüşmüştür. Kendisi de büyük sermayenin ticari bir yatırımı olan bu kompleksin semtte bir ticarileşme yarattığı görülmektedir. Tate Modern’deki galerilerin de, kafelerin ve dolaşma alanlarının gölgesinde kaldığı ifade edilir.⁶⁴³ bomontiada da, her ne kadar “kültür-sanat” mekânı olarak nitelendiriliyor olsa da, içerisinde çoğunlukla yeme-içme mekânlarını barındırmaktadır. Bu anlamda, küçük sermayeyi de Bomonti’ye çekerek semtteki üst gelir gruplarına hitap eden yeme-içme mekânlarını artırmıştır.

“Çünkü İstanbul’da Bomonti yerleşimin yükseldiği bir yer ve bomontiada’nın da buraya gelmesiyle beraber bizim gibi işletmeler buraya gelmeye başladı. bomontiada’nın açılması buraya gelmemizde yüzde 100 etkili oldu. Onların buraya bir yatırımı var. Burada bir kültür sanat merkezinin her neyse onun adı, burada olması bizim için çok büyük avantaj. Çünkü oraya giden tüketici bizim tüketicimiz. Oraya gelen tüketici bizim hedefimiz açıkçası” A hamburgercisi ile yapılan görüşme (13 Kasım 2017)

“Bomonti gelişmekte olan bir yer, gittikçe hareketleniyor. Buraya gelmemizdeki ana hedef buydu, buranın hareketleniyor oluşu. Bunda en çok bomontiada etkili oldu” Şarküteri ile yapılan görüşme (13 Kasım 2017)

“Sattığımız ürüne uygun pazarın burada olması yani tüketicilerin burada olması ve bu bölgenin giderek gelişmesi bizi buraya çekti. bomontiada’nın buraya açılması bizim de buraya gelmemizde etkili oldu. bomontiada’nın varlığı,

⁶⁴³ Julian Stallabrass, **Sanat A.Ş. Çağdaş Sanat ve Bienaller**, s. 131.

bomontiada'nın dönüşümü bizi buraya çeken şey, burayı daha da farklı hâle getirecek diye düşünüyoruz” Çikolataçı ile yapılan görüşme (13 Kasım 2017)

ifadeleri de, bomontiada'nın buraya çekilen küçük sermaye üzerinde ne denli belirleyici bir etkisi olduğunu göstermiştir.

“bomontiada'nın yüzde 100 etkisi oldu, beni olumlu yönde etkiledi. Öncesi Hilton, bomontiada, rezidanslarla beraber hepsi aslında” Kasap-steakhouse ile yapılan görüşme (11 Aralık 2017)

“Turizmin buraya kayması, otellerin, rezidansların kayması bizi böyle bir şeye yöneltti” Restoran ile yapılan görüşme (11 Aralık 2017)

“Bomonti'yi seçme sebebimiz semtin büyüyeceğine inanmış olmamız, evet kesinlikle. bomontiada'nın buraya yatırımı çok mühim bence. bomontiada geldikten ne zaman sonra geldik biz, bir sene sonra mı ne geldik galiba buraya, o civar. Kesinlikle yüzde 100 etkili oldu buraya gelmemizde. Yani hani onların burada olması burayı zenginleştiren bir hikâye. Sonra işte House Otel'in gelmesi. Hâlihazırda biz bu bölgeye inandığımızı düşünüyoruz” A hamburgercisi ile yapılan görüşme (13 Kasım 2017)

ifadeleri, bomontiada ile birlikte diğer büyük sermaye yatırımlarının da bu ticarileşmeyi etkilemiş olduğunu göstermektedir. Fakat bu mekânlar bomontiada'nın açılmasının ardından hızlı bir şekilde artmıştır. Bu bağlamda, semtteki dönüşüm de bu ticarileşmeye etki etmiş olsa da, bomontiada'nın ticari işletmelerin Bomonti'ye gelmesinde çok büyük bir etki yarattığı aşikârdır.

5.5.4. Küçük Sermayenin Gözünden Bomonti ve Soylulaştırma

İstanbul'da soylulaştırma süreci, Galata, Asmalımescit, Cihangir, Ortaköy, Fener-Balat, Kuzguncuk, Arnavutköy gibi hem eskiden Gayrimüslimlerin yaşadığı hem de özellikleri farklı olsa da genel itibarıyla tarihi bir mimariye sahip olan yerlerde yaşanmıştır.⁶⁴⁴ Bu sürece son dönemlerde Karaköy'ün de eklendiği söylenebilir.

⁶⁴⁴ Besime Şen, “Soylulaştırma: Kentsel Mekânda Yeni Bir Ayrışma Biçimi”, s. 128-151.

“Burası için Karaköy gibi olacak diyorlar. Karaköy trend bir yer, binalar, mimarisi de karakteristik. Şu anda daha popüler olanın ahkam kestiği bir yer. İnsanlar eskiden Taksim’den birbirlerini tanıyorlardı, şimdi Karaköy’den tanışıyorlar” C kafesi ile yapılan görüşme (24 Kasım 2017)

“Etrafta söylentiler var. Zamanla tekstil yerleri boşalacak, burası Karaköy gibi olacak diye. Karaköy’ü biliyorsunuzdur. İnsanların buna kulak verdiğini düşünüyorum. Eski tekstil sahipleri yeni restoran sahipleri olmaya başladı. Karaköy aslında boş bir yerdi, boş binalar metruk binalar vardı. Kiralar çok çok ucuzdu. Şimdi bin dolarlarla telaffuz ediliyor. Burası da öyleydi. Şimdi kiralar yavaş yavaş artıyor” Pizzacı ile yapılan görüşme (14 Kasım 2017)

“Bomonti gelişen bir yer, Karaköy, Cihangir, Asmalımescit gibi diğer eğlence çekim merkezlerine yakın olduğu yani benzediği için. Geleceğin çekim noktası diye geldim. Bir zamanlar Cihangir’e, Asmalımescit’e gitmek bir ayrıcalıktı. Şimdi burası, o ada [bomontiada] öyle oldu. Piyasa diyelim kısacası” Restoran ile yapılan görüşme (11 Aralık 2017)

ifadelerinden, Bomonti’nin başta Karaköy olmak üzere Cihangir, Asmalımescit gibi semtlerle karşılaştırıldığı görülmekte ve bu semtlerin belirli sınıfların yaşam biçimini ve kültürünü anlatan yerlere dönüştüğü belirtilerek Bomonti’nin de böyle olup olmadığı/olmayacağı sorgulanmaktadır.

Cihangir ve Asmalımescit, İstanbul’da klasik soylulaştırma sürecinin yaşandığı semtlerdir. 1980’li yıllarda alt gelir gruplarının yaşadığı bir çöküntü alanı olan Cihangir, 1990’ların ortalarından itibaren Beyoğlu’nun da yeniden canlanmasının etkisiyle bir dönüşüm sürecine girmiş ve bu süreç konut fiyatlarının artmasını ve Cihangir’in yatırımcılar için cazip bir yer hâline gelmesini beraberinde getirmiştir. Bu dönüşüm süreci yeme-içme eksenli ticari yatırımlarla da pekişmiştir. Kısacası, semtte bir soylulaştırma süreci yaşanmış ve semt yeni-üst orta sınıfın yaşadığı bir yer hâline gelmiştir.⁶⁴⁵

Asmalımescit’in soylulaştırılması süreci ise “öncü soylulaştırıcılar” olarak nitelendirilen sanatçıların buraya yerleşmesi ve burada kendi atölyelerini açmaları ile

⁶⁴⁵ A.e., s. 153.

birlikte başlamıştır. Babylon'un açılması ile beraber Asmalımescit de belirli sınıfların hayat tarzına ve tüketim pratiklerine uygun bir yer hâline gelmiştir. Başka bir ifadeyle de, Asmalımescit'teki soylulaştırma sürecinin, Babylon'un açılmasının ardından mahallede yer alan imalatçıların buradan gitmesi ve yerlerine belirli bir hayat tarzını yansıtan mekânların açılması ile devam ettiği söylenebilir.⁶⁴⁶ Babylon'un Asmalımescit'te "kültürel" bir dönüşüm başlattığı ve bu bağlamda Bomonti'yi de etkileyip etkilemeyeceği tartışılmaktadır. Genel olarak bu tür yatırımların soylulaştırma sürecini tetiklediği söylenebilir. Elbette, burada söz konusu olan yalnız Babylon değil, büyük bir komplekstir. Dolayısıyla burada yalnızca Babylon'un etkisinden değil, bir büyük sermaye yatırımı olarak bomontiada'nın semte etkisinden söz edilebilir. bomontiada da, Asmalımescit'e benzer şekilde, semtte yeme-içme eksenli bir ticarileşme yaratmıştır.

2010 yılından itibaren Karaköy'de de bir soylulaştırma süreci yaşanmaktadır. 2011 yılında bir kahve ihracatı ofisinin kafeye dönüştürülmesi ile birlikte yeme-içme mekânlarının peşi sıra geldiği ifade edilmiştir. İhaleye çıkarılan Galataport Projesi'nin etkisiyle büyük sermaye buraya çekilmiş ve söz konusu soylulaştırma süreci hızlandırılmıştır. Karaköy'deki soylulaştırma sürecinin de kafeler ile yavaş yavaş başladığı ve Galataport Projesi'nin yarattığı spekülasyon ile birlikte hızlandığı ifade edilmektedir.⁶⁴⁷ Bu anlamda, Karaköy'ün yukarıda bahsedilen diğer örneklerden biraz farklı olduğu söylenebilir. Karaköy'de yeme-içme mekânları ekseninde gerçekleşen bir soylulaştırma süreci yaşanmaktadır. Öte yandan, bunda büyük sermayenin etkisinin olduğu da belirtilmiştir. Bomonti'de de yaşanan ticarileşmenin büyük sermaye yatırımları ile beraber başladığı ve giderek arttığı söylenebilir. Yukarıda belirtildiği üzere, Bomonti'deki iş yeri sahipleri de semti en çok Karaköy ve buradaki dönüşüm ile karşılaştırmaktadır. 2014-2015 yıllarında Karaköy, "Eski esnafın hem de inşaat hâlindeki otellerin, artistik kafe, butikçiler ve üst sınıf lokantaların bir arada bulunduğu bir karışım görüntüsü çiziyordu. Bu görüntüyle mahalle, bir yandan önemi

⁶⁴⁶ Ayça İnce, "Kültür Endüstrisinde Aracıların Rolü ve Asmalımescit Semtinin Değişen Yüzü", s. 72-86.

⁶⁴⁷ Tomris Özge Gökşen, "Neoliberal Kentsel Yapılanma ve Uzlaşma: Karaköy'ün Nezihleşmesi (Gentrification) Örneği", **TMMOB 39. Uluslararası Şehir Planlaması Günü Kolokiyumu Müdahale, Mücadele ve Planlama Bildiriler Kitabı**, 2016, s. 7-8.

azalmış imalat atölyeleriyle şehrin otantik yönüne dikkati çekerken; bir yandan da kültürel sınıflara ‘kaynakçının yanında kahve içmek’ gibi kozmopolit bir kent deneyimi yaşatan bir potansiyeldeydi”⁶⁴⁸ şeklinde tasvir edilmektedir. Aslında benzer bir tasvirin Bomonti için de geçerli olacağı görülebilir. Bomonti’de bugün tekstil atölyeleri ile yeme-içme mekânları bir aradadır. Bazı tekstil atölyeleri ya da kumaş depoları yerlerini yeme-içme mekânlarına bırakmıştır. Hatta bazı eski tekstilcilerin de yeme-içme sektörüne girdiği görülmektedir. Dolayısıyla karşılaştırma anlamlı görülebilir. Öte yandan, bu karşılaştırma, hem Karaköy’de yaşanan soylulaştırma sürecinin daha yakın tarihli olmasına hem de aslında iki örnekte de yeme-içme eksenli bir ticarileşmenin yaşanmasına da dayandırılabilir.

“Kağıthane, Acıbadem, Nişantaşı’nda da dükkânımız var. Kağıthane çöp. Nişantaşı ve Bomonti, Kağıthane’ye göre daha iyi tabi. Tabii bu harcamayı çok etkiliyor. Bir de 8-9 ay önce fiyatlara zam yaptık, Kağıthane’deki müşterimiz azaldı ama burada ya da Acıbadem’de pek etki yapmadı” Muhallebici ile yapılan görüşme (13 Kasım 2017)

“Burasının bir lokasyon olduğunu görünce, Bomonti’nin uygun olduğunu düşündüm, doğru da düşünmüşüm. İstanbul büyük bir yer ama çok da küçük bir yer. Nerede yapacaktım, başka neresi var. Esenler’e gittim yapamadık. Feriköy’de 4 ay yapamadım. Kendimi Sivas’a, Ordu’ya gitmiş gibi hissettim” Kasap-steakhouse ile yapılan görüşme (11 Aralık 2017)

“Bomonti’de buna ihtiyaç vardı, kahveci ihtiyacı, o yüzden geldik. Mesela Alibeyköy’e açsaydık, tutmazdı” “Markalı kahveci” ile yapılan görüşme (13 Kasım 2017)

ifadeleri, işletmecilerin Bomonti’yi, Feriköy, Kağıthane, Alibeyköy ve Esenler gibi görece daha alt gelir gruplarının yaşadığı yerler ile karşılaştırdıklarını ve Bomonti’yi daha seçkin bir semt olarak kodladıklarını göstermektedir.

5.5.5. Bomonti Sokak Festivali

⁶⁴⁸ A.e., s. 8.

16-17 Eylül 2017 tarihlerinde Bomonti'deki ekolojik pazarın üzerindeki halı saha ve otopark alanında “Bomonti Sokak Festivali” düzenlenmiştir. Bu festivalde yeme-içme başta olmak üzere, tasarım, müzik, açık hava sineması ve atölye gibi etkinlikler yer almıştır. Festivalin organizatörü Hakan Özdemirci'nin hem festival düzenleyen bir organizasyon şirketi hem de ortağı ile birlikte festivallerde “sokak lezzetleri” sattığı bir “food-truck”ı bulunmaktadır. “Food-truck” işinin yerleşik bir hâle gelmesi adına ortağı ile beraber Ağustos 2016'da Bomonti'de bir mekân açmıştır. Bomonti Sokak Festivali'nin bu mekânın açılmasından bir yıl sonra düzenlenmesi ayrıca dikkate değerdir. Özdemirci, bu festivalin gerçekleşmesinde bomontiada'nın etkisinin çok büyük olduğunu belirtmiştir.⁶⁴⁹

Fotoğraf 26: Bomonti Sokak Festivali

Kaynak: Kişisel Arşiv

Festival, fuar ve benzeri kentsel kültürel etkinlikler, kentlerin yeniden yapılandırılması ve dönüşümlerinde önemli araçlardır. Bununla beraber, kentlere yatırım çekebilmenin amaçlandığı da söylenebilir. Özellikle sanayisizleşmiş kent merkezlerinin dönüşümü sürecinde, yaşam tarzları, sosyalleşme biçimleri ve tüketim pratiklerinden yararlanılarak kentsel pazarlama stratejilerinin kullanıldığı ifade

⁶⁴⁹ Hakan Özdemirci ile yapılan görüşme (15 Aralık 2017)

edilmektedir.⁶⁵⁰ Dahası Galata’da yaşanan soylulaştırma sürecinde “öncü soylulaştırıcılar”ın organize ettiği festival gibi kültürel etkinlikler, insanları Galata’ya çekmede oldukça etkili olmuştur.⁶⁵¹ Kısacası, festivaller de kenti “kültür” ekseninde pazarlamanın temel bir aracıdır ve yukarıda bahsedilen Bomonti Sokak Festivali de bu bağlamda değerlendirilebilir.

Fotoğraf 27: Bomonti Sokak Festivali

Kaynak:<https://www.facebook.com/bomontisokakfestival/photos/a.470564813321600.1073741829.463433247368090/482598052118276/?type=3&theater>, (Çevrimiçi), 27 Mayıs 2018.

Özdemirci, sokak festivallerinin dünya genelinde çok yaygın olduğunu fakat Bomonti’deki sokak festivalinin çıkış noktasının bu olmadığını yani yurtdışı örneklerini birebir buraya uygulama amacıyla olmadıklarını belirtmiştir. Bunu da,

“Çünkü Bomonti’nin zaten hâlihazırda yaşayan bir mahalle kültürü var. Bizim amacımız Bomonti’ye yerleşip evet bu mahalle kültürünün içinde dükkânlara, plakçılara, müzisyenlerine, bu kültüre endeksli bir şey yapabiliyor olmaktı burada. En

⁶⁵⁰ Şebnem Gökçen Dünder, İpek Özbek Sönmez, “Bingen’de Bir Peyzaj Fuarı ya da Asimetrik Bir Kıyı Alanı Dönüşüm Deneyimi”, **Kentsel Dönüşümde Politika, Mevzuat, Uygulama: Avrupa Deneyimi, İstanbul Uygulamaları**, Der. Dilek Özdemir, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010, s. 118-119.

⁶⁵¹ Besime Şen, “Soylulaştırma: Kentsel Mekânda Yeni Bir Ayrışma Biçimi”, s. 152.

büyük hedefimiz oydu. Yani biz kalkıp Londra-base bir iş yapmaktan ziyade, oradaki yapılan örnekleri buraya nasıl uyarlarız diye baktık en başta. Yani hani oranın kültürü bizim kültürümüz değil, burada bambaşka bir kültür var. Lokal ve bu mahallenin kültürüne özel olması lazımdı” Hakan Özdemirci ile yapılan görüşme (15 Aralık 2017)

şeklinde ifade etmektedir. Burada da Bomonti’deki “mahalle kültürünün” özellikle vurgulandığı görülebilir.

“Bomonti çok kozmopolit bir yer yani hani her türlü din, dil, ırk yani hani burada aynı anda aynı çevrede yaşayabilme özgürlüğüne sahip. Bence İstanbul’un nadir semtlerinden biri bu anlamda. Esasında bu da bence bir samimiyet yaratıyor açıkçası, çünkü gittiğinizde mahalle kasabından alışveriş yapıyorsunuz, belki hâlâ veresiye var, İstanbul’da kalmayan bir kültür bu. Dönüyorsunuz bir kahvecide kahve içip, şurada bir plakçada müziğinizi dinleyip tekrar evinize dönebiliyorsunuz. Sokağa çıktığınızda bu özgürlüğün İstanbul’un çoğu yerinde kalmadığını görüyorum ben açıkçası. Yeni nesil kahveciler de var, başka başka bu semte yeni gelenler de var. Biz de onlardan biriyiz” Hakan Özdemirci ile yapılan görüşme (15 Aralık 2017)

diyerek de “mahalle kültürü”nden ne anladığını açıklamıştır. Bu “mahalle”nin içerisine plakçı ve kahveci başta olmak üzere çoğunlukla semte yeni gelenlerin yerleştirildiği görülmektedir. Oysa, daha önce de belirtildiği gibi, ne semte sonradan gelenler ne de semtte yeni açılan ticari işletmeler “nostaljik” anlamda bir “mahalle” oluşturmaktan ve dolayısıyla “mahalleli” olmaktan çok uzaktır.

“Her Eylül’de yapmak istiyoruz. Açıkçası bizim adımız Bomonti Sokak Festivali. Şimdi burada ne kadar content yaratabiliriz o biraz da esasında sokakta ne para bulduğumuzla da ilgili. Sonuçta bu iş sponsorlukla dönüyor. Ve hani burada kapıdan bir bilet kesmiyoruz. Sadece insanlar yediklerini katılımcılara ödüyorlar. Evet katılımcılar bir metrekare bedeli ödüyorlar işe girmek için ama çok cüzi rakamlar bunlar. Yani bu festivali yapmak ne adamı zengin eder ne de batırır ama günün sonunda biz bunu doğru markalama ve doğru içerikle pazarlamaya çalışacağız açıkçası 2018’de. Yani bunu becerirsek devamı gelmeli. Yoksa her sene biz bunu kendimiz yapacak gibi bir hikâye kurgulamak bence yanlış” Hakan Özdemirci ile yapılan görüşme (15 Aralık 2017)

ifadesi de, festivalin ticari niteliğini net bir şekilde göstermiştir. Dahası Bomonti Sokak Festivali’nin semtteki ticarileşmeyi artırdığı da söylenebilir. Nitekim

Beşiktaş'ta bulunan bir hamburgerci bu festivalde yer aldıktan sonra Bomonti'de de bir dükkân açmaya karar vermiştir. Hamburgerci bunu,

“Bomonti'de Eylül ayında bir sokak festivali yapılmıştı, oranın etkinliklerine katıldık. Oradan çok iyi tepkiler aldık. Orada hitap ettiğimiz müşteriyi gördük. Müşteri potansiyelimiz olduğunu gördük. Dolayısıyla bu müşteri kitlesi bizi oraya çekti” B hamburgercisi ile yapılan görüşme (12 Kasım 2017)

şeklinde ifade etmektedir. Bomonti Sokak Festivali, başka mekânlara Bomonti'de bir pazar olduğunu göstermesi anlamında semtteki ticarileşmeyi etkilemiş ve artırmıştır.

5.5.6. Piyasalaşmanın Derinleşmesi: Değişen Ticari Mekânlar ve Mekânların Birbirleriyle İlişkileri

Kahveci olarak açılan bir mekânın yan dükkânına restoran, pizzacı olarak açılan yerin hemen yanına büfe ve semtin kasabının konumlandığı caddeye bir steakhouse açması ise Bomonti'ye yapılan yatırımın bir fırsat olarak görüldüğünü kanıtlar niteliktedir. Öte yandan, bazı mekânların kendi içlerinde bir dönüşüm yaşadığı da söylenebilir. 2013 yılında açılan bir plakçı, Bomonti'de yeme-içme piyasasının oluşması ile birlikte, mekâna kahve ve içkiyi de eklemiştir. Tüm bunlar semtteki ticarileşmenin hem bir parçası hem de bir sonucudur.

“Ben bomontiada'nın etkisi olabileceğini düşünüyorum. Oradan geçerken, bomontiada'ya giderken onları da görecek. Çünkü iki gün oraya gitse diğer gün diğerine gider” ProjeCT Emlak Danışmanlık ile yapılan görüşme (20 Kasım 2017)

“bomontiada'ya giderken etraftaki pizzacıardan birine oturmuşluğumuz da var yani” Leyla, 46, gayrimenkul danışmanı, Bomonti'de yaşıyor (22 Kasım 2017)

ifadeleri, bomontiada'nın mekânlar üzerindeki dolaylı etkisini göstermektedir. Mekânların, bomontiada'nın yarattığı piyasadan nasıl pay aldıkları da görülebilir. Buna ek olarak, bomontiada'nın semtteki kasap ve çikolataçı ile doğrudan ilişkisi de vardır. Her iki dükkân da bomontiada'daki yeme-içme mekânlarına ürün satmaktadır. Bu anlamda, bir büyük sermaye yatırımı olarak bomontiada'nın dolaylı etkisi ile başlayan piyasalaşma süreci giderek derinleşmiştir.

5.5.7. Yeniden El Değiştirme Süreci (mi?)

Bugün, bu yeme-içme mekânlarının bazılarının artık Bomonti’de olmaktan pek memnun olmadığı da söylenebilir.

“Bizim gibi sazanlar oluyor. ‘Bomonti çağ atlıyor’ diye inanıp gelen. Bizim gibi küçük yerlerin bomontiada gibi iş yapacağını sanmıyorum. Doğuş Grubu piyasanın katili. Burası geliyor ama büyük iş adamları için geliyor. Büyük para babalarının rant yeri oldu. Burası bizim değil” Pizzacı ile yapılan görüşme (14 Kasım 2017)

“Biz burayı keşfettiğimizde burada kimse yoktu. Çok büyük yatırım yaptık. Çekim merkezi olacağını düşünüyordum. Hilton Oteli bitme aşamasındaydı. bomontiada gelecekti. Mimar Sinan açılıyordu. Bunlara güvenerek geldik. İnsanlar bu caddede yürüyecek dedik. Biz bunları hayal ederken her gelen bizim pastamızdan koca koca parçalar götürdü. bomontiada’nın bize katkısı olacağını düşünsek de olan müşterilerimizi de götürdü. Burada yapılan inşaatlar, o devasa yatırımlar buraya ne getirecek götürecektir ben çözemedim. Nidapark yarı AVM, dükkânlar kafadan diğer dükkânların işini öldürecek” Restoran ile yapılan görüşme (11 Aralık 2017)

ifadeleri de bu memnuniyetsizliği göstermektedir. Hâlihazırda, geleneksel tüketim mekânlarının bir el değiştirme süreci ile yok olduğu Bomonti’de, büyük sermaye yatırımlarının giderek artmasıyla beraber son birkaç yıl içerisinde açılan ve belirli bir hayat tarzına hitap eden mekânların da kendi içlerinde bir el değiştirme sürecine girmesi muhtemeldir.⁶⁵²

“Semtte küçük küçük kafeler açılmaya başladı, talep olduğu için millet geldiği için. Tekstiller kapanıyor, güzel butikler, pizzacılar açılıyor, geliyor. Tabii hâlâ devam eden inşaatlar var. Onlar bitince daha canlı olacak” OFTON satış ofisi ile yapılan görüşme (20 Kasım 2017)

ifadesi ise Bomonti’nin canlanmasının inşaat-gayrimenkul piyasası için önemini anlatmaktadır. Bu durum, küçük sermayenin, “Bütün bunlar bittiği zaman burada ne olacak düşünmek bile istemiyorum” Çiçekçi ile yapılan görüşme (13 Aralık 2017)

⁶⁵² Saha çalışmasındaki bir görüşmede, bir mekânın emlakçıya verilmek üzere olduğu öğrenilmiş ve görüşme sırasında da emlakçı gelip dükkâna bakmıştır. Yeni bir el değiştirme sürecinin yaşanabileceği buradan da tahmin edilmektedir.

dediği Bomonti'nin “kent kazananları”nın mekânına dönüştüğünü gösterir niteliktedir.

5.6. Bölüm Sonucu

1991 yılında özelleştirme sürecine girerek kapatılan Bomonti Bira Fabrikası, 2004 yılında ÖYK tarafından Kültür ve Turizm Bakanlığına “çağdaş sanatlar müzesi” kurma amacıyla tahsis edilmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı da Bomonti Bira Fabrikası arazisini 2006 yılında IC Holding'e “tahsis” etmiş ve IC Holding'in yatırımı ile beraber arazide Hilton Oteli yükselmiştir. Doğuş da yeme-içme ve eğlence alanındaki yatırımlarını konumlandığı bir alan olarak Bomonti Bira Fabrikası'nı 2015 yılında yeniden işlevlendirmiştir. Aslında tüm bu süreç, bir endüstri mirası olarak Bomonti Bira Fabrikası'nın metalaşarak sermaye için bir yatırım aracı hâline getirilmesini anlatmaktadır. Bir “metalaşmamış mekân” olarak Bomonti Bira Fabrikası kent merkezinde kalmış bir “vaha” şeklinde nitelendirilerek neoliberal piyasa ekonomisinin dolaşımına sokulmuştur.

Doğuş, 2014 yılında bomontiada için Pozitif ve d.ream ortaklığında Bomonti Kültür ve Eğlence Merkezi A.Ş.'yi kurmuştur. Kültürün kendisinin de bir endüstri hâline gelmesi “Bomonti Kültür A.Ş.”de karşılığını bulmaktadır. Kültür endüstrisi ekseninde dönüşen bomontiada'da, Bomonti'nin “sterilize” edilmiş tarihi ve kültürü pazarlanarak çeşitli turistik etkinlikler gerçekleştirilmektedir. Pek çok etkinlikte Bomonti Bira Fabrikası'nın tarihsel ve mimari mirası kültürel üretim sürecinin bir parçası hâline gelmiştir. Ayrıca, sanat estetik bir dekora indirgenmekte ve sermayenin imajını yükselten bir araç olarak kullanılmaktadır. Neoliberal kent stratejilerinden biri olan “yaratıcılık” eksenli stratejiler, “yaratıcı kültür kampüsü” olarak nitelendirilen bomontiada'da da karşımıza çıkmıştır. “Yaratıcılık” ve yaratıcı endüstriler vurgularının bu denli öne çıkması aynı zamanda buranın bir “çekim merkezi” olarak kurgulanması amacının bir parçasıdır. Yaratıcı endüstriler, eleştirellikten uzak bir şekilde kültürün piyasalaştırılmasını meşrulaştırmaktadır. Burada, “yaratıcılık” ve yaratıcı endüstriler kavramlarının sıklıkla kullanılması, bizi kültürün bomontiada'da nasıl piyasalaştığını görmekten de uzaklaştırır.

bomontiada'nın, hem Bomonti'nin canlanarak bir "çekim merkezi" hâline gelmesini sağladığı hem de bilinirliğini artırarak semte başka büyük sermaye yatırımlarını çektiği bilinmektedir. Bunun yanı sıra, içerisinde konumlanan mekânlarla üst-orta sınıfın kültürünü ve yaşam tarzını yansıtan bir mekâna dönüşen bomontiada, küçük sermayeyi de Bomonti'ye çekerek semtteki yeme-içme eksenli ticarileşmeyi artırmıştır. Semtte bir el değiştirme sürecinin meydana geldiği ve eski tekstil atölyelerinin, kullanılan veya boş duran depoların ve kapanan geleneksel tüketim mekânlarının yerlerine belirli bir yaşam tarzına ve tüketim alışkanlıklarına sahip toplumsal sınıflara hitap eden mekânların açıldığı görülmektedir. Yeni açılan ticari mekânların Bomonti'yi seçkin bir semt olarak kodladıkları ve semtte bir fırsat gördükleri için buraya yatırım yaptıkları söylenebilir. Öte yandan, semtteki diğer büyük sermaye yatırımları da ticarileşmeye etki etmiş olsa da, bu ticari mekânların Bomonti'ye gelmesinde bomontiada'nın çok büyük etki yarattığı aşikârdır. Semtteki ticari mekânlar bomontiada'nın açılmasının ardından hızlı bir şekilde artmıştır. bomontiada'nın küçük sermayeyi de Bomonti'ye çekerek burada yeme-içme eksenli ticarileşmeyi artırması da Bomonti'nin sosyo-mekânsal dönüşümünün bir parçası olarak okunabilir.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Uzunca bir süre sanayi bölgesi olma niteliğini sürdüren Bomonti'nin 1998 yılında turizm merkezi ilan edilmesi ve 2005 yılındaki merkezi iş alanı kararı ile de bölgeye yoğun imar haklarının verilmiş olması, burayı kârlı bir yatırım alanı hâline getirerek sermayeyi Bomonti'ye çekmiştir. Semtin boş alanlarında, gecekonduların ve eski fabrikaların bulunduğu arazilerde ya fabrikaların yıkılması ya da yeniden işlevlendirilmesiyle yapılan projeler ile birlikte semt, üst gelir gruplarına ve onların beklentilerine uygun bir şekilde yaşam ve eğlence alanı olarak yeniden düzenlenmektedir. Bu anlamda, Bomonti'de “yeni inşa yoluyla soylulaştırma” diyebileceğimiz bir sosyo-mekânsal dönüşümün yaşandığı söylenebilir.

100 yılı aşkın bir süre boyunca bira üretiminin devam ettiği, ancak özelleştirmelerin gündeme gelmesi ile birlikte 1991 yılında kapatılan ve uzun bir süre metruk bir hâlde kalan Bomonti Bira Fabrikası 2004 yılında ÖYK tarafından Kültür ve Turizm Bakanlığına “çağdaş sanatlar müzesi” kurma amacıyla tahsis edilmiştir. Kültür ve Turizm Bakanlığı ise Bomonti Bira Fabrikası arazisini “otel ve kongre merkezi” oluşturulması isteği ile 2006 yılında IC Holding'e “tahsis” etmiş ve IC Holding'in yatırımı ile beraber arazide Hilton Otel ve Kongre Merkezi yükselmiştir. Doğuş ise yeme-içme ve eğlence alanındaki yatırımlarını konumlandığı bir alan olarak Bomonti Bira Fabrikası'nı 2015 yılında yeniden işlevlendirmiştir. Aslında tüm bu süreç, bir endüstri mirası olarak Bomonti Bira Fabrikası'nın metalaşarak sermaye için bir yatırım alanı hâline getirilmesinin hikâyesini anlatmaktadır. Bir “metalaşmamış mekân” olarak Bomonti Bira Fabrikası da, kent merkezinde kalmış bir “vaha” şeklinde nitelendirilerek neoliberal piyasa ekonomisinin dolaşımına sokulmuştur.

IC Holding'in Bomonti semtini bir yatırım alanı olarak seçmesi, bölgeye yönelik büyük sermaye yatırımlarının başlamasında ilk adım olmuş ve bunun ardından Tekfen Holding ve Koç Holding'in iştiraki olan Divan, Bomonti'de rezidans projeleri yapmıştır. Büyük sermaye yatırımlarının yavaş yavaş dönüştürmeye başladığı semte

Doğuş'un Bomonti Bira Fabrikası'nı yeniden işlevlendirmesi ile beraber bir büyük sermaye yatırımının daha eklendiği görülmektedir. bomontiada, Doğuş'un bir yatırımı olduğu için "marka değer" olarak kodlanmakta ve semtteki diğer projeler için bu "marka değer"e yakın olmanın ne denli önemli olduğu vurgulanmaktadır. bomontiada'nın etkisiyle semte olan yatırımlar artmış ve -Yenigün İnşaat ortaklığında- The House ve Tahincioğlu gibi büyük sermaye grupları da Bomonti'ye yatırım yapmıştır. bomontiada, semtin bilinirliğini artırarak sermaye yatırımlarını hızlandırması ve semtteki dönüşümü devam ettirmesi anlamında semtin dönüşümünün ayrılmaz bir parçasıdır. Öte yandan, bomontiada, semtteki dönüşümün ayrılmaz bir parçası olmakla kalmayıp aynı zamanda bu sürecin bir sonucudur. bomontiada'nın varlığı, semtte rezidans, ofis ve otel projelerini tercih eden insanlar için bir yeme-içme ve eğlence mekânı yaratmıştır. Bu durum, hem semte olan büyük sermaye yatırımlarının Doğuş'u etkilemesi hem de Doğuş'un burayı yeme-içme ve eğlence sektörlerindeki yatırımlarını konumlandıracağı bir yatırım alanı görmesi anlamında da düşünülebilir. Dolayısıyla Bomonti Bira Fabrikası'nın semtteki sosyo-mekânsal dönüşümün hem bir sonucu hem de bir parçası olarak dönüştüğü aşikârdır.

Bomonti hem toplumsal hem de mekânsal anlamda homojen bir "ada" gibi olmamasına rağmen başarılı pazarlama stratejileri ile birlikte homojen bir "ada" olarak kurgulanmakta ve pazarlanmaktadır. Semtin dününde ve bugününde yer eden her bir nokta sermaye için Bomonti'nin pazarlanmasında önemli bir rol oynar. Burada öne çıkan en önemli pazarlama stratejisi ise Bomonti'de "mahalle kültürü"nü devam ettirginin vurgulanmasıdır. Bu "mahalle"nin içerisine semtin dönüşümünün parçaları olan yeme-içme, eğlence mekânları ve rezidans sakinleri konumlandırılmaktadır. Oysaki semte sonradan gelen rezidans sakinleri ve semte yeni açılan ticari mekânlar "nostaljik" anlamda bir "mahalle" oluşturmaktan ve "mahalleli kimliği"ni taşımaktan oldukça uzaktır. Yapılan yeni projeler "mahalle kültürü"nü vurguladıkları oranda aslında bu "mahalle kültürü"nü kaybolması sürecini hızlandırmış ve derinleştirmiştir.

Bomonti'deki projelerin tanıtımlarında bomontiada da bir pazarlama aracı olarak kullanılmaktadır. Öte yandan, bomontiada, yalnızca semtteki projeler için değil, Bomonti ve yakın çevresindeki konutların satılması ve kiralanması için de bir

pazarlama unsuruna dönüşmüştür. Öyle ki Bomonti adı zamanla sınıfsal bir çağrışıma tekabül etmiş ve üst gelir gruplarının yaşadığı ayrıcalıklı bir yeri niteler hâle gelmiştir. Bomonti'nin dış çeperinde yer alan ve alt gelir gruplarının yaşadığı Feriköy Paşa Mahallesi ve Şişli Halide Edip Adivar Mahallesi'nde geliştirilen gayrimenkul projelerinde Bomonti isminin adeta bir markaya dönüşerek pazarlama aracı olarak kullanıldığı görülmektedir. Yalnızca gayrimenkul projelerinde değil, yine Bomonti'nin dış çeperinde yer alan ticari işletmelerin adlarında da Bomonti ismi kullanılmaya başlanmıştır. Bir "çekim merkezi" olarak dönüştürülmeye çalışılan Bomonti, yakın çevresini de adeta "Bomontileştirmekte"dir.

Kültürün kendisinin de bir endüstri hâline gelmesi, Doğu'sun Pozitif ve d.ream ortaklığında kurduğu "Bomonti Kültür AŞ."de karşılığını bulmaktadır. bomontiada'da hem Bomonti Bira Fabrikası'nın hem de Bomonti'nin "sterilize" edilmiş tarihinin ve kültürünün yeniden sunumu çerçevesinde turistik stratejiler geliştirilmekte ve bu sayede bölgeye çok sayıda insan çekerek hem mekânın hem de semtin pazarlanabilirliği artırılmaktadır. Bomonti Bira Fabrikası'nın tarihsel ve mimari mirası yapılan pek çok etkinlikte kültürel üretim sürecinin bir parçası hâline gelmiştir. bomontiada, "kültür-sanat" adıyla "cilalandığı" için Doğu'sun hem ekonomik hem de kültürel sermayesini yükselten bir mekâna dönüşmüştür. Öte yandan, "yaratıcı kültür kampüsü" ve "yaratıcılığın lokomotif" olarak nitelendirilen bomontiada'da, "yaratıcılık" ve yaratıcı endüstriler vurgularının bu denli öne çıkması aynı zamanda buranın bir "çekim merkezi" olarak kurgulanması amacının da bir parçasıdır. Yaratıcı endüstriler, eleştirelilikten uzak bir şekilde kültürün piyasalaştırılmasını da meşrulaştırmaktadır. Burada, "yaratıcılık" ve yaratıcı endüstriler kavramlarının sıklıkla kullanılması, bizi kültürün bomontiada'da nasıl piyasalaştığını görmekten de uzaklaştırır.

Bomonti'nin canlanarak bir "çekim merkezi" hâline gelmesini sağlayan, semtin bilinirliğini artırarak Bomonti'ye büyük sermaye yatırımlarını çeken ve içerisinde konumlanan yeme-içme ve eğlence mekânları ile üst-orta sınıfın kültürünü ve yaşam tarzını yansıtan bir mekâna dönüşen bomontiada, küçük sermayeyi de

Bomonti'ye çekerek semtteki yeme-içme eksenli ticarileşmeyi artırmıştır. bomontiada, “kültür-sanat” adıyla sunulmasına rağmen, bomontiada'dan sonra semtte açılan mekânlar ağırlıklı olarak yeme-içme mekânlarıdır. Semtte yaşanan değer artışı ile beraber bir el değiştirme sürecinin meydana geldiği ve eski tekstil atölyelerinin, kullanılan veya boş duran depoların ve kapanan geleneksel tüketim mekânlarının yerlerine belirli bir yaşam tarzına ve tüketim alışkanlıklarına sahip insanlara hitap eden mekânlar açılmıştır. Hatta semtte yeme-içme eksenli bir ticarileşmenin yaşanmaya başlanmasıyla beraber bazı eski tekstilciler de bu sektöre girmiştir. Küçük sermaye, bomontiada'nın semtte yarattığı piyasadan pay almak için burada konumlanmayı tercih etmektedir. Süreç içerisinde semtteki bazı ticari mekânlar, bomontiada ile doğrudan ticari ilişkiler de kurmuştur. Yani bomontiada'nın dolaylı etkisi ile başlayan piyasalaşma süreci kurulan ilişki ağlarıyla giderek derinleşmiştir.

Küçük sermaye, Bomonti'yi başta Karaköy olmak üzere Cihangir ve Asmalımescit gibi soylulaştırma sürecini yaşayan semtlerle karşılaştırmakta ve bu semtlerin belirli sınıfların yaşam biçimini ve kültürünü anlatan yerlere dönüştüğünü ifade ederek Bomonti'nin de benzer bir süreci deneyimleyeceğini düşünmektedir. Bomonti yaşanacak bir yer olmanın yanı sıra, bomontiada ve bomontiada'nın yarattığı ticarileşme ile birlikte tüketmenin, eğlenmenin ve boş zaman geçirmenin de üst-orta sınıf için sembolik bir anlam taşıdığı bir semt hâline gelmiştir. Bu bağlamda, yeni açılan ticari mekânların da Bomonti'yi seçkin bir semt olarak kodladıkları ve semtte bir fırsat gördükleri için buraya yatırım yaptıkları söylenebilir. Öte yandan, semtteki diğer büyük sermaye yatırımları da ticarileşmeye etki etmiş olsa da, bu ticari mekânların Bomonti'ye gelmesinde bomontiada'nın büyük bir etki yarattığı aşikârdır. Semtteki ticari mekânlar bomontiada'nın açılmasının ardından hızlı bir şekilde artmıştır. bomontiada'nın küçük sermayeyi de Bomonti'ye çekerek burada yeme-içme eksenli ticarileşmeyi hızlandırması da Bomonti'nin sosyo-mekânsal dönüşümünün bir parçasıdır.

Henüz tamamlanmayan inşaat hâlindeki projeler ile beraber Bomonti'deki mekânsal dönüşüm devam etmektedir. Semtteki bu inşaat hâli, bugün sermaye için projelerini pazarlamada bir zorluk oluştursa da, bu durumun uzun vadede bir “fırsata

dönüşeceği” düşünölmektedir. Ancak küçük sermaye, bütün projeler tamamlandığında Bomonti'nin ne hâlde olacağını düşünmek dahi istemediğini dile getirmektedir. Aynı bağlamda, ticari mekânların bazıları da artık Bomonti'de olmaktan pek memnun değildir ve buradan gitmeyi düşünmektedir. Hâlihazırda geleneksel tüketim mekânlarının bir el değıştirme sürecine girdiğı Bomonti'de büyük sermaye yatırımlarının giderek artmasıyla beraber son birkaç yıl içerisinde açılan ve belirli bir hayat tarzına hitap eden mekânların da kendi içlerinde yeni bir el değıştirme sürecine girmesi muhtemeldir. Kısacası bu durum, Bomonti'nin canlanmasının ve “çekim merkezi” hâline getirilmesinin inşaat-gayrimenkul piyasasının yararına olduğunu ve Bomonti'nin “kentin kazananları”nın mekânına dönüştüğünü gösterir niteliktedir.

KAYNAKÇA

- Açıkmeşe, Sinem Akgül, Hisarlıoğlu, Fulya: “Avrupa Koşulluğu ve Türkiye’de Siyasi Reform Süreci”, **Yarım Asrın Ardından Türkiye-Avrupa Birliği İlişkileri**, Der. Belgin Akçay, Sinem Akgül Açıkmeşe, Turhan Yayınevi, Ankara, 2013, s. 103-129.
- Adorno, Theodor W., Horkheimer, Max: **Aydınlanmanın Diyalektiği**, Çev. Nihat Ülner, Elif Öztarhan Karadoğan, Kabalcı Yayınları, İstanbul, 2014.
- Adorno, Theodor W.: **Kültür Endüstrisi- Kültür Yönetimi**, Çev. Nihat Ülner, Mustafa Tüzel, Elçin Gen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.
- Akarçay, Erhan: **Beslencenin Sosyolojisi Orta Sınıf(lar)ın Yeme İçme ve Eğlence Örüntüleri**, Phoenix Yayınları, Ankara, 2016.
- Akça, İsmet: “1980’lerden Bugüne Türkiye’de Siyaset ve Hegemonya: Bir Çerçeve Denemesi”, **İktisat Dergisi**, Sayı: 515-516, 2011, s. 25-36.
- Akça, İsmet, Özden, Barış Alp: “AKP ve Türkiye’de Neoliberal Otoriterizmin Sınıfsal Dinamikleri”, **Başlangıç**, 2014, Sayı: 2, s. 13-37.
- Aksoy, Asu: “İstanbul Markası İçin Yeni Kültür ve Kent Politikaları: Bir 2010 Analizi”, **Küreselleşen İstanbul’da Ekonomi**, Der. Çağlar Keyder, Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul, 2010, s. 25-35.
- Aksoy, Asu: “İstanbul’un Neoliberalizmle İmtihani”, **Yeni İstanbul Çalışmaları Sınırlar, Mücadeleler, Açılımlar**, Der. Ayfer Bartu Candan, Cenk Özbay, Metis Yayınları, İstanbul, 2014, s. 26-46.
- Altınoluk, Ülkü: “Endüstri Arkeolojisi Kapsamındaki Binalarda İşlev Dönüşümü”, **Mimarlık**, Sayı: 292, 2000, s. 7-8.
- Arestis, Philip, Sawyer, Malcolm: “İngiltere’nin Neoliberal Deneyimi”, **Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki**, Haz. Alfredo Saad-Filho, Deborah Johnston, Çev. Şeyda Başlı, Tuncel Öncel, Yordam Kitap, İstanbul, 2014, s. 325-338.
- Aslan, Şükrü: “Yazılı ve Sözlü Anlatılarda Bir Sanayi Mekanı Olarak Bomonti (1960-80)”, **Current Debates in Sociology & Anthropology**, Ed. by. Şükrü Aslan, Cihan Cinemre,

- IJOPEC Publication, London, 2017, pp. 221-229.
- Atagök, Tomur: “Sanayi Mekanlarından Sanat Mekanlarına”, **Mimarlık**, Sayı: 292, 2000, s. 9-14.
- Avcıoğlu, Doğan: **Türkiye’nin Düzeni**, Tekin Yayınevi, İstanbul, 1982.
- Aytekin, E. Attila: “Son Dönem Osmanlı İmparatorluğu: 1703-1908 Kapitalistleşme ve Merkezileşme Kavşağında”, **Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat**, Haz. Gökhan Atılğan, Cenk Saraçoğlu, Ateş Uslu, Yordam Kitap, İstanbul, 2015, s. 41-87.
- Balaban, Osman: “İnşaat Sektörü Neyin Lokomotifi?”, **Birikim**, Sayı: 270, 2011, s. 19-26.
- Baniotopoulou, Evdoxia: “Art For Whose Sake? Modern Art Museums and Their Role in Transforming Societies: The Case of the Guggenheim Bilbao”, **Journal of Conservation and Museum Studies**, Issue 7, 2001, pp. 1-15.
- Barker, Emma: “Müzenin Toplumdaki Yeri: Yeni Tate Galerileri”, **Müze ve Eleştirel Düşünce Tarih Sahneleri- Sanat Müzeleri II**, Çev. Esin Soğancılar, Der. Ali Artun, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 149-181.
- Bassett, Keith: “Urban cultural strategies and urban regeneration: a case study and critique”, **Environment and Planning**, Vol. 25, 1993, pp. 1773-1788.
- Bayırbağ, Mustafa Kemal: “Devletin Yeniden Ölçeklenmesi, Dışlanma ve Neoliberalizmin Zamansallığı”, **Tarih, Sınıflar, Kent**, Der. Besime Şen, Ali Ekber Doğan, Dipnot Yayınları, Ankara, 2010, s. 271-308.
- Bekmen, Ahmet: “Neoliberal Dönemde Türkiye’de Devlet ve Sermaye”, **Yeni Türkiye’ye Varan Yol Neoliberal Hegemonyanın İnşası**, Der. İsmet Akça, Ahmet Bekmen, Barış Alp Özden, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 69-102.
- Berberyan, Arto: **Andıkça Geçen Günleri**, Ayhan Matbaacılık, İstanbul, 2000.
- Bernstein, J.M.: “Sunuş”, **Kültür Endüstrisi-Kültür Yönetimi**, Der. Theodor W. Adorno, Çev. Nihat Ülner, Mustafa Tüzel,

- Elçin Gen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 9-43.
- Bezmez, Dikmen: “The Politics of Urban Waterfront Regeneration: The Case of Haliç (the Golden Horn), İstanbul”, **International Journal of Urban and Regional Research**, Vol. 32, Issue 4, 2008, pp. 815-840.
- Bianchini, Franco: “Remaking European Cities: The role of cultural policies”, **Cultural policy and urban regeneration The West European Experience**, Ed. by. Franco Bianchini, Michael Parkinson, Manchester University Press, Manchester, 1993, pp. 1-20.
- Boratav, Korkut: **Türkiye İktisat Tarihi 1908-2009**, İmge Kitapevi, Ankara, 2003.
- Boratav, Korkut: **Dünyadan Türkiye’ye, İktisattan Siyasete**, Yordam Kitap, İstanbul, 2015.
- Bozdemir, Mustafa: **Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Endüstriyel Mirasımız**, İstanbul Ticaret Odası, İstanbul, 2011.
- Brenner, Neil, Theodore, Nik: “Cities and the Geographies of ‘Actually Existing Neoliberalism’”, **Antipode**, 34:3, 2002, pp. 349-377.
- Brenner, Neil, Theodore, Nik: “Neoliberalism and the urban condition”, **City**, 9:1, 2005, pp. 101-107.
- Buğra, Ayşe: **Devlet ve İşadamları**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016.
- Buğra, Ayşe, Savaşkan, Osman: **Türkiye’de Yeni Kapitalizm Siyaset, Din ve İş Dünyası**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.
- Büyükarslan, Benay, Güney, E. Dilay: “Endüstriyel Miras Yapılarının Yeniden İşlevlendirilme Süreci ve İstanbul Tuz Ambarı Örneği”, **Beyskent Üniversitesi Fen ve Mühendislik Bilimleri Dergisi**, Cilt 6(2), 2013, s. 31-58.
- Campagnol, Gabriela: “Industrial Archaeology and Brazilian Industrial Heritage”, **Preservation Education & Research**, Vol: 4, 2011, pp. 1-18.
- Campbell, Al: “ABD’de Neoliberalizmin Doğuşu: Kapitalizmin Yeniden Örgütlenmesi”, **Neoliberalizm: Muhalif Bir Muhalif Bir Seçki**, Haz. Alfredo Saad-Filho, Deborah Johnston, Çev. Şeyda Başlı, Tuncel Öncel, Yordam

Kitap, İstanbul, 2014, s. 305-324.

- Castells, Manuel: **Ağ Toplumunun Yükselişi- Enformasyon Çağı: Ekonomi, Toplum ve Kültür**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2008.
- Cengizkan, N. Müge: “Endüstri Yapılarında Yeniden İşlevlendirme: ‘İş’i Biten Endüstri Yapıları Ne ‘İş’e Yarar?”, **TMMOB Mimarlar Odası Ankara Şubesi**, Bülten 45, Dosya: Endüstri Mirası, 2006, s. 9-10.
- Clark, Edward C.: “Osmanlı Sanayi Devrimi“, **Tanzimat Değişim Sürecinde Osmanlı İmparatorluğu**, Der. Halil İnalçık, Mehmet Seyitdanlıoğlu, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2006, s. 467-480.
- Çavuşoğlu, Erbatır: “İslamcı Neo-liberalizmde İnşaat Fetişi ve Mülkiyet Üzerindeki Simgesel Hâle”, **Birikim**, Sayı:270, 2011, s. 40-51.
- Çavuşoğlu, Erbatır: **Türkiye Kentleşmesinin Toplumsal Arkeolojisi**, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2014.
- Çavuşoğlu, Erbatır, Strutz, Julia: “‘Şimdi Gideceğiz, Evleri Yıkacağız!’ Türkiye’nin Neoliberal Hegemonik Politikasında Mekânsal (Yeniden) Üretim Rolü”, “**Yeni Türkiye’ye Varan Yol Neoliberal Hegemonyanın İnşası**”, Der. İsmet Akça, Ahmet Bekmen, Barış Alp Özden, İletişim Yayınları, İstanbul, 2018, s. 199-215.
- Çelik, Eşref Uğur, İsmihan, Mustafa: “Çok Partili Dönemde Türkiye’nin Makroekonomik Performansı”, **Geçmişten Geleceğe Türkiye Ekonomisi**, Der. Murat Koyuncu, Hakan Mihci, A. Erinç Yeldan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 223-243.
- Çetiner, Selim: “Organiği kimler yiyor?”, **Tarla Sera Dergisi**, 2011, s. 14-17.
- Damlıbağ, Fatih: “Bomonti Buz Şirketinin Piyasa İlişkileri”, **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, 16/32, 2016, s. 85-107.
- Davidson, Mark, Lees, Loretta: “New-build ‘gentrification’ and London’s riverside renaissance”, **Environment and Planning A**, Vol. 37, 2005, pp. 1165-1190.

- Dellaloğlu, Besim F.: **Frankfurt Okulu'nda Sanat ve Toplum**, Say Yayınları, İstanbul, 2014.
- Doğruel, Fatma,
Doğruel, Suut: **Osmanlı'dan Günümüze TEKEL**, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul, 2000.
- Doğruel, Fatma,
Doğruel, A. Suut: “Türkiye’de Sanayileşme ve Kriz”, **Geçmişten Geleceğe Türkiye Ekonomisi**, Der. Murat Koyuncu, Hakan Mıhçı, A. Erinç Yeldan, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017, s. 45-73.
- Doldur, Hüsniye: “Bomonti Sanayi Bölgesi”, **İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1993.
- Doldur, Hüsniye: “Bomonti Sanayi Bölgesi’nde Meydana Gelen Değişimler”, **İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Bölümü Coğrafya Dergisi**, Sayı:18, 2009, s. 39-56.
- Dündar, Şebnem Gökçen: “Kentsel Gerileme’den Kentsel Rönesans’a Dönüşüm: Newcastle Upon Tyne, İngiltere”, **Kentsel Dönüşümde Politika, Mevzuat, Uygulama: Avrupa Deneyimi, İstanbul Uygulamaları**, Der. Dilek Özdemir, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010, s. 147-173.
- Dündar, Şebnem Gökçen,
Sönmez, İpek Özbek: “Bingen’de Bir Peyzaj Fuarı ya da Asimetrik Bir Kıyı Alanı Dönüşüm Deneyimi”, **Kentsel Dönüşümde Politika, Mevzuat, Uygulama: Avrupa Deneyimi, İstanbul Uygulamaları**, Der. Dilek Özdemir, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010, s. 106-127.
- Egeli, Ceren: “Bomonti’de Gayrimenkul Yatırım Türü Olarak ‘Konut’un Seçilmesindeki Etkenler”, **İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2011.
- Ekinci, Oktay: “Türkiye’de ‘Korumama’ Politikaları”, **Koruma**, Sayı: 292, 2000, s. 56-63.
- Eldem, Vedat: **Osmanlı İmparatorluğu’nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.
- Enginöz, Yasemin Keskin: “Bomonti Bira Fabrikası Yeni Mekân Kurgusu”, **Yapı Dergisi**, Sayı: 414, 2016, s. 96-103.

- Enlil, Zeynep,
Evren, Yiğit: “İstanbul İçin Yaratıcı Kent Söylemini Tartışmak”,
Yaratıcı İstanbul Yaratıcı Sektörler ve Kent, Der.
Zeynep Enlil, Yiğit Evren, İstanbul Bilgi Üniversitesi
Yayınları, İstanbul, 2011, s. 19-29.
- Erbey, Dilek Erden: “Haliç’te Dönüşüm ve Tarihsel Süreklilik” **Osmanlı
Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi Konuşma
Metni**, 2009, s. 1-12.
- Erder, Sema: **İstanbul Bir Kervansaray (Mı?)**, İstanbul Bilgi
Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2015.
- Ercan, Eren: **Geçmişten Günümüze Anadolu’da Bira**, Tarih Vakfı
Yayınları İstanbul, 2005.
- Flew, Terry,
Cunningham, Stuart: “Creative Industries After the First Decade of Debate”,
The Information Society, 26 (2), 2010, pp. 113-123.
- Florida, Richard: **Yeni Kentsel Kriz**, Doğan Kitap, Çev. Derya Nuket
Özer, İstanbul, 2018.
- Friedmann, John: “The World City Hypothesis”, **Development and
Change**, Vol. 17, 1986, pp. 69-83.
- Galloway, Susan,
Dunlop, Stewart: “A Critique of Definitions of the Cultural and Creative
Industries in Public Policy”, **International Journal of
Cultural Policy**, Vol. 13, No.1, 2007, pp. 17-31.
- Garcia, Beatriz: “Cultural Policy and Urban Regeneration in Western
European Cities: Lessons from Experience, Prospects
for the Future”, **Local Economy**, Vol. 19, No. 4, 2004,
pp. 312-326.
- Garcia, Beatriz: “Deconstructing the City of Culture: The Long-term
Cultural Legacies of Glasgow 1990”, **Urban Studies**,
Vol. 42, No. 5/6, 2005, pp. 841-868.
- Garnham, Nicholas: “From Cultural to Creative Industries: An analysis of
the implications of the ‘creative industries’ approach to
arts and media policy making in the United Kingdom”,
International Journal of Cultural Policy, Vol.11,
No.1, 2005, pp. 15-29.
- Geniş, Şerife: “Küreselleşme, Kent ve Kültür”, **İdeal Kent**, Sayı: 3,
2011, s. 48-61.

- Gibson, Chris,
Klocker, Natascha: “Academic publishing as a ‘creative’ industry: some critical reflections”, **Area 36**, 2004, pp. 423-34.
- Gökşen, Tomris Özge: “Neoliberal Kentsel Yapılanma ve Uzlaşma: Karaköy’ün Nezihleşmesi (Gentrification) Örneği”, **TMMOB 39. Uluslararası Şehir Planlaması Günü Kolokiyumu Müdahale, Mücadele ve Planlama Bildiriler Kitabı**, 2016, s. 1-14.
- Göktürk, Deniz,
Soysal, Levent,
Türel, İpek: “İstanbul Nereye? Avrupa’nın Kültür Başkenti Olmak...”, **İstanbul Nereye? Küresel Kent, Kültür, Avrupa**, Der. Deniz Göktürk, Levent Soysal, İpek Türel, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 15-43.
- Grodach, Carl,
Silver, Daniel: “Urbanizing Cultural Policy”, **The Politics of Urban Cultural Policy: Global Perspectives**, Ed. by. Carl Grodach, Daniel Silver, Routledge, London, 2013, pp. 1-19.
- Gültekin, Nevin Turgut: “Kültürel ve Endüstriyel Miras Olarak Ankara Şeker Fabrikası”, **İdeal Kent**, Sayı: 20, 2016, s. 906-935.
- Haiven, Max: **Radikal Hayalgücü ve İktidarın Krizleri Kapitalizm, Yaratıcılık, Müşterekler**, Çev. Kübra Kelekoğlu, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2014.
- Harvey, David: “Neo-Liberalism as Creative Destruction”, **Geografiska Annaler: Series B, Human Geography**, Volume: 88, Issue: 2, 2006, pp. 145-158.
- Harvey, David: **Asi Şehirler**, Çev. Ayşe Deniz Temiz, Metis Yayınları, İstanbul, 2012.
- Harvey, David: **Postmodernliğin Durumu**, Çev. Sungur Savran, Metis Yayınları, İstanbul, 2014.
- Harvey, David: **Neoliberalizmin Kısa Tarihi**, Çev. Aylin Onacak, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2015.
- Harvey, David: **Kent Deneyimi**, Çev. Esin Soğancılar, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2015.
- Harvey, David: **Sermayenin Mekânları Eleştirel Bir Coğrafyaya Doğru**, Çev. Başak Kıcıır, Deniz Koç, Kıvanç Tanrıyar, Seda Yüksel, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2015.
- Hasdoğan, Gülay: “Türkiye’de Endüstriyel Tasarım Sektörünün Gelişme

- Trendleri ve İstanbul'un Konumu", **Yaratıcı İstanbul Yaratıcı Sektörler ve Kent**, Der. Zeynep Enlil, Yiğit Evren, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2011, s. 57-86.
- Hein, Carola: "Avrupa Kültür Başkenti Programı ve İstanbul 2010", **İstanbul Nereye? Küresel Kent, Kültür, Avrupa**, Der. Deniz Göktürk, Levent Soysal, İpek Türel, İletişim Yayınları, İstanbul, 2010, s. 329-344.
- Hesmondhalgh, David: "Cultural and Creative Industries", **Handbook of Cultural Analysis**, Ed. by. Tony Bennett, John Frow, MA: Blackwell, Oxford and Malden, 2008, pp. 552-569.
- Hesmondhalgh, David, Pratt, Andy C.: "Cultural Industries and Cultural Policy", **International Journal of Cultural Policy**, 11(1), 2005, pp. 1-14.
- İnce, Ayça: "Kültür Endüstrisinde Aracıların Rolü ve Asmalımescit Semtinin Değişen Yüzü", **Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2003.
- İstanbul Büyükşehir Belediyesi 1/5000 ölçekli Şişli-Dolapdere-Piyalepaşa Bulvarları ve Çevresi Revizyon Nazım İmar Plan Raporu
- İstanbullu, Füsün Dinçer, Gedik, Sezgi, Özdemir, Serap Güzel: "New Approach in Gastronomy: Third Wave Coffee", **Journal of International Social Research**, Vol: 9, Issue: 45, 2016, pp. 811-814.
- Jourdain, Anne, Naulin, Sidonie: **Pierre Bourdieu'nün Kuramı ve Sosyolojik Kullanımları**, Çev. Öykü Elitez, İletişim Yayınları, İstanbul, 2011.
- Kahraman, Mehmet: "bomonti'nin alt'ı", **Art Unlimited**, 2016, s. 11.
- Kazas, Jülide: "Endüstriyel Miras Kapsamındaki Alanların Kentsel Yenilemeyi Oluşturmadaki Rolünün İrdelenmesi 'Ödemiş Örneği'", **Yıldız Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2008.
- Keating, Michael, de Frantz, Monika: "Culture-led strategies for urban regeneration a comparative perspective on Bilbao", **International Journal of Iberian Studies**, 16(3), 2004, pp. 187-194.
- Keyder, Çağlar: "Küreselleşen İstanbul'da Ekonomi", Küreselleşen İstanbul'da Ekonomi, Der. Çağlar Keyder, **Osmanlı**

- Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul, 2010, s. 7-11.**
- Keyder, Çağlar: **Türkiye’de Devlet ve Sınıflar**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2017.
- Kılıç, Duygu: “Mekansal ve Toplumsal Değişme Bomonti Örneği”, **Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2008.
- Kıraç, A. Binnur: “Türkiye’deki Tarihi Sanayi Yapılarının Günümüz Koşullarına Göre Yeniden Değerlendirilmeleri Konusunda Bir Yöntem Araştırması”, **Mimar Sinan Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2001.
- Kıray, Mübeccel B.: “Gecekondu: Az Gelişmiş Ülkelerde Hızla Topraktan Kopma ve Kentle Bütünleşememe”, **Kentleşme Yazıları**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2007, s. 90-104.
- Kolluoğlu, Biray: “Sunuş: Şehre Gören Gözlerle Bakmak”, **Yeni İstanbul Çalışmaları Sınırlar, Mücadeleler, Açılımlar**, Der. Ayfer Bartu Candan, Cenk Özbay, Metis Yayınları, İstanbul, 2014, s. 19-25.
- Kong, Lily: “Culture, Economy, Policy: Trends and Developments”, **Geoforum**, 31 (4), 2010, pp. 385-390.
- Kovanlıkaya, Çağlayan: “Kentsel Dönüşüm ile Apartmanlardan Rezidanslara Bomonti’de ‘Yeni Yaşam’”, **Current Debates in Sociology & Anthropology**, Ed. by. Şükrü Aslan, Cihan Cinemre, IJOPEC Publication, London, 2017, pp. 155-171.
- Köksal, T. Gül, Kargın, H. Hüseyin: “Haliç’teki Endüstri Mirasının Geçmişi ve Geleceği”, **Dünü ve Bugünü İle Haliç Sempozyum Bildirileri**, Der. Süleyman Faruk Göncüoğlu, Kadir Has Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004, s. 431-443.
- Köksal, Gül: “İstanbul’daki Endüstri Mirası İçin Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri”, **İstanbul Teknik Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü**, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2005.
- Köksal, Gül, Ahunbay, Zeynep: “İstanbul’daki Endüstri Mirası için Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri” **İTÜ Dergisi**, Cilt: 5, Sayı: 2,

Kısım:2, 2006, s. 125-136.

- Krätke, Stefan: “Yaratıcı Şehirler’in Yeni Kentsel Büyüme İdeolojisi”, **Kâr İçin Değil Halk İçin Eleştirel Kent Teorisi ve Kent Hakkı**, Der. Neil Brenner, Peter Marcuse, Margit Mayer, Çev. Ali Yağız Şen, Sel Yayıncılık, İstanbul, 2014, s. 182-198.
- Kulak, Önder: **Theodor Adorno: Kültür Endüstrisinin Kıskaçında Kültür**, İthaki Yayınları, İstanbul, 2017.
- Kurtuluş, Hatice: “Mekânda Billurlaşan Kentsel Kimlikler: İstanbul’da Yeni Sınıfsal Kimlikler ve Mekânsal Ayrışmanın Bazı Boyutları”, **Doğu-Batı Düşünce Dergisi**, Sayı:23, 2003, s. 79-102.
- Kurtuluş, Hatice: “Bir ‘Ütopya’ Olarak Bahçeşehir”, **İstanbul’da Kentsel Ayrışma**, Der. Hatice Kurtuluş, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2016, s. 77-126.
- Liu, Helin,
Silva, Elisabete A., **Creative Industries and Urban Spatial Structure**, Springer International Publishing, Switzerland, 2015.
- Loftman, Patrick,
Nevin, Brendan: “Prestige Projects and Urban Regeneration in the 1980s 1990s: a review of benefits and limitations”, **Planning Practice & Research**, Vol. 10, No. 3/4, 1995, pp. 299-316.
- Loures, Luis: “Industrial Heritage: the past in the future of the city”, **WSEAS Transactions on Environment and Development**, Issue 8, Volume 4, 2008, pp. 687-696.
- McGuigan, Jim: **Rethinking Cultural Policy**, Open University Press, Berkshire, 2004.
- Monochrome, Kiva, Delimonti tanıtım broşürü
- Munck, Ronaldo: “Neoliberalizm ve Siyaset, Neoliberalizmin Siyaseti”, **Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki**, Haz. Alfredo Saad-Filho, Deborah Johnston, Çev. Şeyda Başlı, Tuncel Öncel, Yordam Kitap, İstanbul, 2014, s. 106-122.
- Newman, Peter,
Smith, Ian: “Cultural production, place and politics on the South Bank of the Thames”, **International Journal of Urban of Regional Research**, 24(1), 2000, pp. 9-24.
- O’Connor, Justin: “The definition of the ‘Cultural Industries’”, **The**

European Journal of Arts Education, 2(3), 2000,
pp. 15-27.

OFTON Elysium Art Şişli projesi satış kataloğu

- Ozgun, Aras: “Creative Industries: Neo-Liberalism as Mass Deception”, **Culture and Contestation in the New Century**, Ed. by. Marc James Léger, Intellect Books, 2011, pp. 107-123.
- Öğünç, Pınar: “Takdir Edersiniz ki Bir Milyon Dolar Veren Kimse Bu Manzaraya Bakmak İstemez”, **Milyonluk Manzara**, Der. Tanıl Bora, İletişim Yayınları, İstanbul, 2013, s. 129-133.
- Öğüt, Hande: **Bomonti’den Harbiye’ye**, Heyamola Yayınları, İstanbul, 2010.
- Ökçün, Gündüz: **Osmanlı Sanayii 1913, 1915 Yılları Sanayi İstatistiki**, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, Ankara, 1997.
- Öktem, Binnur: “Neoliberal Küreselleşmenin Kentlerde İnşası: AKP’nin Küresel Kent Söylemi ve İstanbul’un Kentsel Dönüşüm Projeleri”, **Planlama**, Sayı: 2, 2006, s. 53-63.
- Öktem, Binnur: “Küresel Kent Söyleminin Kentsel Mekânı Dönüştürmedeki Rolü Büyükdere-Maslak Aksı”, **İstanbul’da Kentsel Ayrışma**, Der. Hatice Kurtuluş, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2016, s. 25-76.
- Öncü, Ayşe: “İdealinizdeki Ev’ Mitolojisi Kültürel Sınırları Aşarak İstanbul’a Ulaştı”, **Mekân, Kültür, İktidar Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler**, Der. Ayşe Öncü, Petra Weyland, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 85-103.
- Öncü, Ayşe,
Weyland, Petra: “Giriş: Küreselleşen Kentlerde Yaşam Alanları ve Kimlik Mücadeleleri”, **Mekân, Kültür, İktidar Küreselleşen Kentlerde Yeni Kimlikler**, Der. Ayşe Öncü, Petra Weyland, İletişim Yayınları, İstanbul, 2016, s. 9-39.
- Önsoy, Rifat: “Tanzimat Dönemi Sanayileşme Politikası 1839-1876”, **H.Ü Edebiyat Fakültesi Dergisi**, 1984, s. 5-12.
- Önsoy, Rifat: **Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme**

- Politikası**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ankara, 1988.
- Özarslan, Aylin Dikmen: “Kentsel Dönüşümün Bomonti’nin ‘Eski Sakinleri’ Üzerindeki Etkisi”, **Current Debates in Sociology & Anthropology**, Ed. by. Şükrü Aslan, Cihan Cinemre, IJOPEC Publication, London, 2017, pp. 173-186.
- Özdemir, Dilek: “Batı Avrupa’da Kentsel Dönüşüm Olgusunun Süreç İçinde Değişen Anlamları ve Türkiye Yansımaları”, **Kentsel Dönüşümde Politika, Mevzuat, Uygulama: Avrupa Deneyimi, İstanbul Uygulamaları**, Der. Dilek Özdemir, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010, s. 1-31.
- Özdemir, Dilek: “Kültür ve Turizm-Eksenli Dönüşümde Süreç Yönetimi ve Katılım: Temple Bar, Dublin”, **Kentsel Dönüşümde Politika, Mevzuat, Uygulama: Avrupa Deneyimi, İstanbul Uygulamaları**, Der. Dilek Özdemir, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara, 2010, s. 174-191.
- Özden, Pelin Pınar: “Culture-led regeneration projects in post-industrial areas: the Istanbul experience”, **The Sustainable City VII**, Vol:2, 2012, pp. 823-834.
- Özden, Pelin Pınar: **Kentsel Yenileme Yasal-Yönetmelik Boyut, Planlama ve Uygulama**, İmge Kitabevi, Ankara, 2016.
- Öztürk, Özgür: **Türkiye’de Büyük Sermaye Grupları Finans Kapitalin Oluşumu ve Gelişimi**, Sosyal Araştırmalar Vakfı, İstanbul, 2011.
- Pamuk, Şevket: **Türkiye’nin 200 Yıllık İktisadi Tarihi Büyüme, Kurumlar Bölüşüm**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2017.
- Peck, Jamie, Tickell, Adam: “Neoliberalizing Space”, **Antipode**, 34:3, 2002, pp. 380-404.
- Peck, Jamie: “Struggling with the Creative Class”, **International Journal of Urban and Regional Research**, Vol. 29:4, 2005, pp. 740-770.
- Pekol, Banu: “Türkiye’de Kültür Ürünlerinin Metalaşması Işığında Mimari Miras”, **Kültür Politikaları ve Yönetimi (KPY) Yıllık 2010**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 170-179.

- Penpecioglu, Mehmet: “Kapitalist kentleşme dinamiklerinin Türkiye’deki son 10 yılı: Yapılı çevre üretimi, devlet ve büyük ölçekli kentsel projeler”, **Birikim**, Sayı: 270, 2011, s. 62-73.
- Pérouse, Jean-François: “Kapalı Dikey Rezidanslar ve Üst Sınıfların Merkeze Koşullu Dönüş Eğilimi: Eleştirel Bir Değerlendirme”, **İdeal Kent**, Sayı:6, 2012, s. 84-95.
- Philo, Chris,
Kearns, Gerry: “Culture, History, Capital: A Critical Introduction to the Selling of Places”, **Selling Places: The City as Cultural Capital, Past and Present**, Ed. by. Gerry Kearns, Chris Philo, Pergamon Press, Oxford, 1993, pp. 1-31.
- Plovdiv “2019 Avrupa Kültür Başkenti” tanıtım broşürü
- Ponzini, David: “Kentsel Yenileme Karşısında Kültür Politikaları Geliştirmek: Kuzey Milano Alt Bölgesi Örneği”, **Kültür Politikaları ve Yönetimi (KPY) Yıllık 2010**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 73-81.
- Pratt, Andy C.: “Creative Cities: The Cultural Industries and the Creative Class”, **Geografiska Annaler: Series B, Human Geography**, 90 (2), 2008, pp. 1-22.
- Raunig, Gerald: “Kitlelerin Aldatılışı Olarak Yaratıcı Endüstriler”, **Sanat Emeği**, Der. Ali Artun, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 219-236.
- Ray, Gene: “Culture Industry and the Administration of Terror” , **Critique of Creativity: Precarity, Subjectivity and Resistance in the ‘Creative Industries’**, Ed. by. Gerald Raunig, Gene Ray, Ulf Wuggenig, MayFlyBooks, London, 2011, pp. 167-181.
- Rodrik, Dani: ”Goodbye Washington Consensus, Hello Washington Confusion? A Review of the World Bank’s Economic Growth in the 1990s: Learning From From a Decade of Reform”, **Journal of Economic Literature**, 44:4, 2006, pp. 973-987.
- Saad-Filho, Alfredo,
Johnston, Deborah: **Neoliberalizm: Muhafif Bir Seçki**, Çev. Şeyda Başlı, Tuncel Öncel, Yordam Kitap, İstanbul, 2014, s. 13-22.
- Saad-Filho, Alfredo: “Washington Uzlaşmasından Washington Sonrası Uzlaşmasına: İktisadi Kalkınmaya Dair Neoliberal

- Gündemler”, **Neoliberalizm: Muhalif Bir Seçki**, Haz. Alfredo Saad-Filho, Deborah Johnston, Çev. Şeyda Başlı, Tuncel Öncel, Yordam Kitap, İstanbul, 2014, s. 191-201.
- Salman, Duygu: “Rethinking Cities, Culture and Tourism within a Creative Perspective”, **PASOS. Revista de Turismo y Patrimonio Cultural**, Vol.8, No. 3, 2010, pp. 1-5.
- Saner, Mehmet: “Endüstri Mirası: Kavramlar, Kurumlar ve Türkiye’deki Yaklaşımlar”, **Planlama**, Sayı: 52, 2012, s. 53-66.
- Saraçoğlu, Cenk: “Tank Paletiyle Neoliberalizm”, **Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat**, Der. Gökhan Atılğan, Cenk Saraçoğlu, Ateş Uslu, Yordam Kitap, İstanbul, 2015, s. 749-869.
- Severcan, Yücel Can: “Endüstri Mirasının Korunması ve Yeniden İşlevlendirilmesine İlişkin Özelleştirme Yaklaşımları: Sorunlar ve Olanaklar”, **Planlama**, Sayı: 52, 2012, s. 40-46.
- Seyitdanlıoğlu, Mehmet: “Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii (1839-1876)”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, Cilt:28, Sayı: 46, 2006, s. 53-69.
- Shaw, Stephen,
Bagwell, Susan,
Karmowska, Joanna: “Ethnoscapes as Spectacle: Reimagining Multicultural Districts as New Destinations for Leisure and Tourism Consumption”, **Urban Studies**, Vol. 41, No. 10, 2004, pp. 1983-2000.
- Sinpaş GYO Queen Central Park projesi satış kataloğu
- Smith, Neil: “Yeni Küresellik, Yeni Şehircilik: Küresel Kentsel Strateji Olarak Soylulaştırma”, Çev. İlknur Urkun-Bowe, İbrahim Gündoğdu, **Planlama**, Sayı:2, 2006, s. 13-27.
- Sönmez, Beril: “Soylulaştırmanın Yeni Biçimleriyle Yerinden Edilmeyi Yeniden Düşünmek”, **Planlama**, 24(1), 2014, s. 42-53.
- Stallabrass, Julian: **Sanat A.Ş. Çağdaş Sanat ve Bienaller**, Çev. Esin Soğancılar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2009.
- Stevenson, Deborah: **Cities and Urban Cultures**, Open University Press, Philadelphia, 2003.

- Swartz, David: **Kültür ve İktidar Pierre Bourdieu'nin Sosyolojisi**, Çev. Elçin Gen, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015.
- Swyngedouw, Erik, Moulaert, Frank, Rodriguez, Arantxa: "Neoliberal Urbanization in Europe: Large-Scale Urban Development Projects and the New Urban Policy", **Antipode**, 34:3, 2002, pp. 547-582.
- Şehir Planlama Projesi II Dersi Öğrenci Çalışması: **Endüstriyel Kültürel Miras ve Kentsel Dönüşüm Üzerine Bir Çalışma: Bomonti Bira Fabrikası ve İstanbul Teknik Üniversitesi Şehir ve Bölge Planlama Bölümü**, 2008-2009 Bahar Yarıyılı, İstanbul.
- Şen, Besime: "Soylulaştırma: Kentsel Mekânda Yeni Bir Ayrışma Biçimi", **İstanbul'da Kentsel Ayrışma**, Der. Hatice Kurtuluş, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2016, s. 127-159.
- Şener, Mustafa: "Burjuva Uygarlığının Peşinde", **Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Siyasal Hayat**, Der. Gökhan Atılğan, Cenk Saraçoğlu, Ateş Uslu, Yordam Kitap, İstanbul, 2015, s. 197-339.
- Şenses, Fikret, Taymaz, Erol: "Unutulan Bir Toplumsal Amaç: Sanayileşme Ne Oluyor? Ne Olmalı?", **ERC Working Papers in Economics 03/01**, 2003, s. 1-23.
- Tanyeli, Gülsün, İkiz, Deniz: "İstanbul'da Bir Endüstriyel Miras Örneği: Bomonti Bira Fabrikası", **TÜBA Kültür Envanteri Dergisi**, Sayı: 7, 2009, s. 109-121.
- Toprak, Zafer: "Osmanlı Devleti ve Sanayileşme Sorunu", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi Cilt 5**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 1340-1344.
- Toprak, Zafer: "Tanzimat'ta Osmanlı Sanayii", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi Cilt 5**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 1345-1347.
- Toprak, Zafer: "II. Meşrutiyet ve Osmanlı Sanayii", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi Cilt 5**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1985, s. 1348-1359.
- Trinder, Barrie: "Industrial Archaeology in Britain", **Archaeology**, Vol: 34, No: 1, 1981, pp. 8-16.
- Tümertekin, Erol: **İstanbul İnsan ve Mekân**, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2014.

- Türkün, Asuman,
Binnur Öktem Ünsal,
Mücella Yapıcı: “1980’ler Sonrasında İstanbul’da Kentsel Dönüşüm Mevzuat, Söylem, Aktörler ve Dönüşümün Hedefindeki Alanlar”, **Mülk Mahal İnsan İstanbul’da Kentsel Dönüşüm**, Der. Asuman Türkün, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 79-139.
- Türkün, Asuman,
Şükrü Aslan,
Besime Şen: “1923-1980 Döneminde Kentsel Politikalar ve İstanbul’da Konut Alanlarının Gelişimi Mevzuat, Aktörler ve Hakim Söylem”, **Mülk, Mahal, İnsan İstanbul’da Kentsel Dönüşüm**, Der. Asuman Türkün, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2014, s. 45-78.
- Uslu, Ateş: “Çok Partili Hayata Dönüş Dönemi (1945-1950) ‘Hür Dünya’nın Saflarında”, **Osmanlı’dan Günümüze Türkiye’de Siyasal Hayat**, Der. Gökhan Atılğan, Cenk Saraçoğlu, Ateş Uslu, Yordam Kitap, İstanbul, 2015, s. 343-386.
- Urry, John: **Mekânları Tüketmek**, Çev. Rahmi G. Ögdül, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2015.
- Uysal, Ülke Evrim,
Pelin Pınar Özden: “Cultural tourism as a tool for urban regeneration in Istanbul”, **WIT Transactions on Ecology and The Environment**, Vol. 167, 2011, pp. 389-400.
- Ünsal, Binnur Öktem: “AKP Dönemi Kentleşme Politikaları ve Kentsel Dönüşüm”, **Himmet, Fıtrat, Piyasa AKP Döneminde Sosyal Politika**, Der. Meryem Koray, Aziz Çelik, İletişim Yayınları, İstanbul, 2015, s. 301-316.
- Vicario, Lorenzo,
Monje, P. Manuel Martinez: “Another ‘Guggenheim Effect’? The Generation of Potentially Gentrifiable Neighbourhood in Bilbao”, **Urban Studies**, Vol. 40, No. 12, 2003, pp. 2383-2400.
- Wacquant, Loïc: “Three steps to a historical anthropology of actually existing neoliberalism”, **Social Anthropology**, Volume: 20, Issue:1, 2012, pp. 66-79.
- Wehdorn, Manfred: “Viyana’daki Gazometre Binalarının Yeniden Kullanımı”, Çev. Tuğçe Selin Tağmat, **Mimarlık**, Sayı: 308, 2002, s. 49-51.
- Williamson, John: “Democracy and the ‘Washington Consensus’”, **World Development**, Vol. 21, No.8, 1993, pp. 1329-1336.

- Wilson, David,
Roger Keil: “The real creative class”, **Social & Cultural Geography**, 9:8, 2008, pp. 841-847.
- Wu, Chin-tao: **Kültürün Özelleştirilmesi 1980’ler Sonrası Şirketlerin Sanata Müdahalesi**, Çev. Esin Soğancılar, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.
- Yalçınan, Murat Cemal,
Çare Olgun Çalışkan,
Kumru Çılgın,
Uğur Dündar: “İstanbul’un Dönüşüm Coğrafyası”, **Yeni İstanbul Çalışmaları Sınırlar, Mücadeleler, Açılımlar**, Der. Ayfer Bartu Candan, Cenk Özbay, Metis Yayınları, İstanbul, 2014, s. 47-70.
- Yardımcı, Sibel: **Kentsel Değişim ve Festivalizm: Küreselleşen İstanbul’da Bienal**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.
- Yavuz, Erdal: “Sanayideki İşgücünün Durumu”, **Osmanlı’dan Cumhuriyet Türkiye’sine İşçiler 1839-1950**, Der. Donald Quataert, Erik Jan Zürcher, Çev. Cahide Ekiz, İletişim Yayınları, İstanbul, 1998, s. 155-195.
- Yeldan, Erinç: “Türkiye Ekonomisinde 2000-2001 Krizinin Yapısal Kaynakları Üzerine”, **Doğu Batı Düşünce Dergisi**, Sayı: 17, 2001, s. 195-203.
- Yeldan, Erinç: “Neoliberal Küreselleşme İdeolojisinin Kalkınma Söylemi Üzerine Değerlendirmeler”, **Praksis**, Sayı: 7, 2002, s. 19-34.
- Yeldan, Erinç: **Küreselleşme, Kim İçin?**, Yordam Kitap, İstanbul, 2008.
- Yentürk, Burhan: **Ne Lazım Tatavla’da Bakkal Dükkanı**, Geyik Yayınları, İstanbul, 2003.
- Yeşilbağ, Melih: “Beton Blok Çatlarken: AKP Döneminde İnşaata Dayalı Birikim Rejimi”, **Gelenek**, Sayı: 124, 2014, s. 93-104.
- Yıldırım, Deniz: “AKP ve Neoliberal Popülizm”, **AKP Kitabı: Bir Dönüşümün Bilançosu**, Der. İlhan Uzgel, Bülent Duru, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2013, s. 66-107.
- Yiğit, Eda: “Emek Tarihinden Kente Bakmak: Bomonti ve Bira Fabrikası”, **Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü**, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2010.
- Yüksek, Uygur, “Tüketim Odaklı Mimarlığın Son Yıllardaki Yeni

- Akbulut, M. Tolga: Ürünleri: Rezidanslar”, **MEGARON**, 4(2), 2009, s. 110-118.
- Yüzer, Ayşe Şebnem, Giritlioğlu, Cengiz: “Sanayi alanları yeni düzenleme stratejileri-İstanbul örneği”, **İTÜ dergisi**, Cilt:2, Sayı:1, 2003, s. 119-127.
- Zukin, Sharon: “Urban Lifestyles: Diversity and Standardisation in Spaces of Consumption”, **Urban Studies**, Vol. 35, 1998, pp. 825-839.
- Zukin, Sharon: “New Retail Capital and Neighborhood Change: Boutiques and Gentrification in New York City”, **City & Community**, 8:1, 2009, pp. 47-64.

İnternet Kaynakları

- “A Corner in The World X bomontiada ALT”, (Çevrimiçi), <http://www.bomontiada.com/>, 10 Nisan 2018.
- “Asmalı’da masa krizi”, (Çevrimiçi), <http://www.hurriyet.com.tr/kelebek/asmali-da-masa-krizi-18342733>, 10 Nisan 2018.
- “ATÖLYE”, (Çevrimiçi), <http://www.bomontiada.com/>, 11 Nisan 2018.
- “Babylon”, (Çevrimiçi), <http://pozitif.com/tr-TR/Universe/Club-Venues/Babylon/>, 10 Nisan 2018.
- “Babylon Bomonti hakkında: Oyun alanımız genişliyor”, (Çevrimiçi), <http://www.radikal.com.tr/kultur/babylon-bomonti-hakkinda-oyun-alanimiz-genisliyor-1423987/>, 5 Nisan 2018.
- “Bellek: Tekel Arazilerinin Özelleştirilmesi”, (Çevrimiçi), <http://panel.stgm.org.tr/vera/app/var/files/k/a/kaldirim-sayi2-aralik.pdf>, 5 Nisan 2018.
- “Beykoz Kundura arsasında Burj El Arab yükselecek”, (Çevrimiçi), <http://www.gazetevatan.com/beykoz-kundura-arsasinda-burj-el-arab-yukselecek-25979-ekonomi/>, 24 Haziran 2018.
- “Beykoz Kundura Kazancı Şaşırtıyor”, (Çevrimiçi), <http://www.beykozguncel.com/4650-beykoz-kundura-fabrikasinin-kazanci-sasirtiyor.html>, 24 Haziran 2018.
- Binns, Luke: “Capitalising on culture: an evaluation of culture-led urban regeneration policy”, (Çevrimiçi), <https://arrow.dit.ie/cgi/viewcontent.cgi?article=1004&context=futuresacart>, 10 Eylül 2018.

“Bir sanat adası mı, yoksa kentsel dönüşüm rüyası mı?”, (Çevrimiçi), <http://www.agos.com.tr/tr/yazi/13687/bir-sanat-adasi-mi-yoksa-kentsel-donusum-ruyasi-mi>, 5 Nisan 2018.

“Bira Fabrikası Cilalandı”, Taha Toros Arşivi, (Çevrimiçi), <http://earsiv.sehir.edu.tr:8080/xmlui/bitstream/handle/11498/3315/001502738006.pdf?sequence=3&isAllowed=y>, 6 Nisan 2018.

Boelsums, Robin: “Living next to a flagship development”, (Çevrimiçi), <https://3ftfah3bhjub3knerv1hneul-wpengine.netdna-ssl.com/wp-content/uploads/2018/07/boelsums.pdf>, 10 Eylül 2018.

“Bomonti aynı Bomonti ama fiyatı 1.5 ayda 5’e katlandı”, (Çevrimiçi), <http://www.gazetevatan.com/bomonti-ayni-bomonti-ama-fiyati-1-5-ayda-5-e-katlandi-89777-ekonomi/>, 5 Nisan 2018.

“Bomonti bira fabrikasının ihalesi Global’in”, (Çevrimiçi), <http://www.radikal.com.tr/ekonomi/bomonti-bira-fabrikasi-binasinin-ihalesi-globalin-789207/>, 5 Nisan 2018.

“BOMONTİ BİRA FABRİKASI’NIN 1890’DAN GÜNÜMÜZE YOLCULUĞU”, (Çevrimiçi), <http://www.thepopulist.com.tr/tr/tarihce.aspx>, 5 Nisan 2018.

“BOMONTI FİLMİ”, (Çevrimiçi), <https://www.youtube.com/watch?v=1rnC0ie2Cm4>, 15 Nisan 2018.

“Bomonti müze diye alınmış”, (Çevrimiçi), <http://www.radikal.com.tr/ekonomi/bomonti-muze-diye-alinmis-792044/>, 5 Nisan 2018.

“Bomonti sürprizi”, (Çevrimiçi), <http://www.milliyet.com.tr/bomonti-surprizi/ekonomi/haberdetayarsiv/26.08.2006/169165/default.htm>, 5 Nisan 2018.

“bomontiada”, (Çevrimiçi), <http://www.bomontiada.com/>, 5 Nisan 2018.

“Bomontiada”, (Çevrimiçi), <https://www.konseptprojeler.com/bomontiada>, 5 Nisan 2018.

“BOMONTİADA”, (Çevrimiçi), <https://xoxodigital.com/post/8276/bomontiada>, 5 Nisan 2018.

“Bomontiada ALT Kasım Ayı Müzik Programı Bir Baba Indie’den!”, (Çevrimiçi), <https://www.birbabaindie.com/bomontiada-alt-kas%C4%B1m-ay%C4%B1m-%C3%BCzik-program%C4%B1-bir-baba-indieden/>, 21 Mayıs 2018.

“Bomontiada kentsel dönüşümün dışında kalıyor!”, (Çevrimiçi),

<https://emlakkulisi.com/bomontiada-kentsel-donusumunun-disinda-kaliyor/449931>, 9 Nisan 2018.

“Bomontiada Ortak Alanlar”, (Çevrimiçi), <http://www.arkiv.com.tr/proje/bomonti-fabrikasi-ortak-alanlari/5808>, 5 Nisan 2018.

“Bomontiada’nın Alt’ında neler oluyor?”, (Çevrimiçi), <http://www.radikal.com.tr/kultur/bomontiadanın-altinda-neler-oluyor-1500022/>, 5 Nisan 2018.

“Böyle rant dünyada yok”, (Çevrimiçi), <https://www.sozcu.com.tr/2016/gundem/boyle-rant-dunyada-yok-1250112/>, 24 Haziran 2018.

“Creative Economy Report 2008”, (Çevrimiçi), http://unctad.org/en/docs/ditc20082cer_en.pdf, 28 Mart 2018.

“Creative Industries Mapping Document 1998”, (Çevrimiçi), <https://www.gov.uk/government/publications/creative-industries-mapping-documents-1998>, 28 Mart 2018.

“Creative Industries Mapping Document 2001”, (Çevrimiçi), <https://www.gov.uk/government/publications/creative-industries-mapping-documents-2001>, 28 Mart 2018.

“Çalışma Alanı”, (Çevrimiçi), <https://atolye.io/tr/calisma-alani/>, 11 Nisan 2018.

“Doğuş Grubu Bomonti’de de eğlence istiyor!”, (Çevrimiçi), <http://www.haberturk.com/ekonomi/is-yasam/haber/1013366-dogus-grubu-bomontide-de-eglence-istiyor>, 5 Nisan 2018.

“DOĞUŞ GRUBU, FOTOĞRAF TARİHİNE DAMGASINI VURAN EFSANEVİ LEİCA’YI TÜRKİYE’YE GETİRDİ”, (Çevrimiçi), <https://www.dogusgrubu.com.tr/tr/dogus-grubu-fotograf-tarihine-damgasini-vuran-efsanevi-leicayi-turkiye-ye-getirdi>, 5 Nisan 2018.

“Doğuş Holding Anonim Şirketi ve Bağlı Ortaklıkları 2017 Faaliyet Raporu”, (Çevrimiçi), <https://www.dogusgrubu.com.tr/i/assets/docs/dogus-holding-2017-faaliyet-raporu.pdf>, 5 Nisan 2018.

“Efes’in rehberliğinde bira ve sanayi müzesi kuracak”, (Çevrimiçi), <http://www.gazetevatan.com/efes-in-rehberliginde-bira-ve-sanayi-muzesi-kuracak-389637-ekonomi/>, 5 Nisan 2018.

“Erdogan: Baykal’ın tavrı çirkin”, (Çevrimiçi), <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/erdogan-baykalin-tavri-cirkin-38683524>, 5 Nisan 2018.

“Eski Likör Fabrikası’nın yerine yeni proje!”,
<https://www.emlaktasondakika.com/haber/arsa-arazi-2b/eski-likor-fabrikasinin-yerine-yeni-proje/26610>, 24 Haziran 2018.

Falconer, Keith: “The industrial heritage in Britain-the first fifty years”, (Çevrimiçi),
<http://journals.openedition.org/histoire-cnrs/1778>, 7 Şubat 2018.

Fainstein, Susan S.: “Tourism and the Commodification of Urban Culture”, (Çevrimiçi),
<http://www.urbanreinventors.net/2/fainstein/fainstein-urbanreinventors.pdf>, 10 Eylül 2018.

“Hakkımızda”, (Çevrimiçi), <https://atolye.io/tr/hakkimizda/>, 11 Nisan 2018.

“Hakkımızda”, (Çevrimiçi), <http://www.d-ream.com.tr/tr/hakkimizda>, 5 Nisan 2018.

“HAKKIMIZDA”, (Çevrimiçi), <https://www.dogusgrubu.com.tr/tr/hakkimizda>, 15 Nisan 2018.

“Hakkımızda”, (Çevrimiçi), <http://www.tahincioglu.com/kurumsal/hakkimizda/>, 13 Nisan 2018.

“Hilton, Bomonti’deki 837 odalı otelin işletmesini aldı”, (Çevrimiçi),
<http://turizmguncel.com/haber/hilton-bomonti'deki-837-odali-otelin-isletmesini-aldi-h12350.html>, 5 Nisan 2018.

“History of Tate Modern”, (Çevrimiçi), <https://www.tate.org.uk/about-us/history-tate/history-tate-modern>, 17 Ekim 2018.

http://www.bugday.org/portal/haber_detay.php?hid=1372, (Çevrimiçi), 16 Nisan 2018.

<https://www.hurriyetemlak.com/emlak?q=bomontiada&page=2>, (Çevrimiçi), 13 Nisan 2018.

<https://queenbomonti.com/>, (Çevrimiçi), 18 Nisan 2018.

<https://plovdiv2019.eu/en/locations/770-kapana-creative-district>, (Çevrimiçi), 14 Eylül 2018.

<https://trevarefabrikken.no/>, (Çevrimiçi), 17 Ekim 2018.

<http://whc.unesco.org/en/criteria/>, (Çevrimiçi), 7 Şubat 2018.

“IC Bomonti Projesi”, (Çevrimiçi),
http://www.icholding.com.tr/Dosyalar/CKfinder/files/IC_BOMONTI_TR.pdf, 8 Nisan 2018.

“ICOMOS Türkiye Mimari Mirası Koruma Bildirgesi”, (Çevrimiçi), http://www.icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_0623153001387886624.pdf, 7 Şubat 2018.

“Icomos Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi Türkiye Milli Komitesi”, (Çevrimiçi) <http://www.icomos.org.tr/?Sayfa=Icerik&ayrinti=Icomos&dil=tr>, 7 Şubat 2018.

“İnşaat için sürekli hülle yapıldı”, (Çevrimiçi), <http://www.radikal.com.tr/turkiye/insaat-icin-surekli-hulle-yapildi-1168695/>, 24 Haziran 2018.

“Joint ICOMOS-TICCIH Principles for the Conservation of Industrial Heritage Sites, Structures, Areas and Landscapes”, (Çevrimiçi), http://ticcih.org/wp-content/uploads/2013/10/GA2011_ICOMOS_TICCIH_joint_principles_EN_FR_fina1_20120110.pdf, 7 Şubat 2018.

“KAPANA CREATIVE DISTRICT”, (Çevrimiçi), <https://plovdiv2019.eu/en/platform/transforms/130-urban-dreams/418-%D0%BA%D0%B0%D0%BF%D0%B0%D0%BD%D0%B0-%D0%BA%D0%B2%D0%B0%D1%80%D1%82%D0%B0%D0%BB-%D0%BD%D0%B0-%D1%82%D0%B2%D0%BE%D1%80%D1%87%D0%B5%D1%81%D0%BA%D0%B8%D1%82%D0%B5-%D0%B8%D0%BD%D0%B4%D1%83%D1%81%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%B8>, 14 Eylül 2018.

“Keten Bomonti”, (Çevrimiçi), <http://ketengrup.com.tr/tr/wp-content/uploads/2017/03/BOMONT%C4%B0-KATALOG.pdf>, 18 Nisan 2018.

“Keten Bomonti’nin Temeli Atıldı”, (Çevrimiçi), <http://primist.com/keten-bomontinin-temeli-atildi.html>, 18 Nisan 2018.

“Keten Grup Bomonti’ye Odaklandı”, (Çevrimiçi), <http://emlakansiklopedisi.com/wiki/keten-grup-bomontiye-odaklandi>, 18 Nisan 2018.

“Keten Grup’tan Bomonti’ye yeni proje geliyor!”, (Çevrimiçi), <https://www.emlaksayfasi.com.tr/emlak-gundem/keten-grup-tan-bomonti-ye-yeni-proje-gelior-h15865.html>, 18 Nisan 2018.

“KETEN PAPİLİO”, (Çevrimiçi), <http://ketengrup.com.tr/portfolio-item/keten-papilo/>, 17 Nisan 2018.

“Koç Holding 2012 Faaliyet Raporu”, (Çevrimiçi), <https://www.koc.com.tr/tr-tr/yatirimci-iliskileri/finansalraporlar-veistatistikler/Faaliyet%20Rapor%20Dkman/2012%20Y%C4%B1l%C4%B1k%20Faaliyet%20Raporu.PDF>, 13 Nisan 2018.

“Konum”, (Çevrimiçi), <https://queenbomonti.com/Konum.aspx#yurume-mesafesinde>, 13 Nisan 2018.

“Köklerin Hikayesi Birleştiren Sofralar”, (Çevrimiçi), <https://www.facebook.com/events/1092851504115453/>, 19 Mayıs 2018.

Köksal, Gül: “Osmanlı’nın endüstrileşme hamlesi”, (Çevrimiçi), http://www.mimarizm.com/makale/osmanli-nin-endustrilesme-hamlesi_113528?sourceId=113527, 20 Haziran 2018.

Köksal, Gül: “Paramparça Haliç”, (Çevrimiçi), http://www.mimarizm.com/makale/paramparca-halic_113532?sourceId=113527, 20 Haziran 2018.

“Kundurama Set Doldu”, (Çevrimiçi), <http://www.arkitera.com/haber/8043/kundurama-set-doldu>, 24 Haziran 2018.

“Likör fabrikası arazisinde gökdelen için plan üstüne plan!”, (Çevrimiçi), <http://www.radikal.com.tr/turkiye/likor-fabrikasi-arazisinde-gokdelen-icin-plan-ustune-plan-1488180/>, 24 Haziran 2018.

“Likör Fabrikası’nın Arsası İştah Kabartıyor”, (Çevrimiçi), <http://www.arkitera.com/haber/8359/likor-fabrikasinin-arsasi-istah-kabartiyor>, 24 Haziran 2018.

“Maker hareketine yeni soluk: Atölye”, (Çevrimiçi), <https://www.youtube.com/watch?v=h6aQoTWD01w>, 11 Nisan 2018.

“Milyarlık projede her şey sil baştan”, (Çevrimiçi), <https://www.sabah.com.tr/yasam/2011/09/12/milyarlik-projede-her-sey-sil-bastan>, 24 Haziran 2018.

“Monochrome Brasserie”, (Çevrimiçi), <http://monochrome.com.tr/tr/hakkinda>, 5 Nisan 2018.

“Neden Keten Papilio?”, (Çevrimiçi), <http://www.ketenpapilio.com/about-us.html>, 16 Nisan 2018.

Oakley, Kate: “Creating Space: A re-evaluation of the role of culture in regeneration”, (Çevrimiçi), http://eprints.whiterose.ac.uk/88559/3/AHRC_Cultural_Value_KO%20Final.pdf, 10 Eylül 2018.

Özkan, Miray: “İstanbul’da Kültür ve Sanat İçerikli Kent Politikaları”, (Çevrimiçi), <http://www.e-skop.com/skopdergi/istanbulda-kultur-ve-sanat-icerikli-kent-politikalari/402>, 13 Nisan 2018.

“Performans//Performance: Sarı Güzergah//Yellow Journey”, (Çevrimiçi), <https://www.facebook.com/events/150246918915948/> , 20 Mayıs 2018.

“RESIDENCES BOMONTY’DE RIXOS İLE YOLLAR AYRILDI”, (Çevrimiçi), <http://turizm gazetesi.com/news.aspx?id=71221>, 13 Nisan 2018.

“Pozitif Evreni”, (Çevrimiçi), <http://pozitif.com/tr-TR/Universe/>, 5 Nisan 2018.

“Sanata Bi Yer Nedir?”, (Çevrimiçi), <https://www.sanatabiyer.com/sanata-bi-yer-nedir>, 20 Mayıs 2018.

“SANATA Bİ YER PROJESİ İLE DOĞUŞ GRUBU MEKANLARI GALERİYE DÖNÜŞÜYOR”, (Çevrimiçi), <https://www.dogusgrubu.com.tr/tr/sanata-bi-yer-projesi-ile-dogus-grubu-mekanlari-galeriye-donusuyor> , 20 Mayıs 2018.

“Secretary of State’s Foreword”, (Çevrimiçi), https://www.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/183544/2001part1-foreword2001.pdf, 28 Mart 2018.

“Sergileme Alanları”, (Çevrimiçi), <https://www.sanatabiyer.com/sergileme-alanlari> , 20 Mayıs 2018.

Stiglitz, Joseph: “The Post Washington Consensus”, (Çevrimiçi), <http://intldept.uoregon.edu/wp-content/uploads/2015/03/Yarris-Joya-5.1.15-Brown-Bag-Article.pdf>, 20 Ocak 2018.

“Şişli Belediyesi, Bomonti bira fabrikasını istiyor”, (Çevrimiçi), <http://v3.arkitera.com/v1/haberler/2003/02/17/birafabrikasi.htm>, 5 Nisan 2018.

“Şişli Quasar İstanbul’da yaşam başladı!”, (Çevrimiçi), <https://emlakkulisi.com/sisli-quasar-istanbulda-yasam-basladi/522810>, 24 Haziran 2018.

“Şişli Tarihçesi”, (Çevrimiçi), <https://www.sisli.bel.tr/icerik/sisli-tarihcesi>, 13 Nisan 2018.

T.C. Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, “Yasal Çerçeve”, (Çevrimiçi), http://www.oib.gov.tr/T%C3%BCrk%C3%A7e/Kurumsal/Detay/Yasal_%C3%87er%C3%A7eve/1488875748.html, 5 Nisan 2018.

“Tarihçe”, (Çevrimiçi), <http://www.tekfen.com.tr/tarihce.asp>, 18 Nisan 2018.

“Tasarım Odaklı Düşünce-Kerem Alper”, (Çevrimiçi), <https://www.youtube.com/watch?v=PekhZH0tZE0>, 11 Nisan 2018.

“TEKEL’e ait ne varsa satılıyor”, (Çevrimiçi), <http://haber.sol.org.tr/kent-gundemleri/tekele-ait-ne-varsa-satiliyor-haberi-24646>,

7 Nisan 2018.

“The Nizhny Tagil Charter for the Industrial Heritage”, (Çevrimiçi), <https://www.icomos.org/18thapril/2006/nizhny-tagil-charter-e.pdf>, 7 Şubat 2018.

“TUR: DÜĞÜMLERİ SÜRMEK (OSMANBEY’E BAKMAK PROJESİNDEN)-ALİ TAPTIK”, (Çevrimiçi), <http://www.spotproductionfund.com/domates-biber-patlican-3/tur-dugumleri-surmek-osmanbeye-bakmak-projesinden-ali-taptik/?lang=tr>, 20 Mayıs 2018.

“Understanding the Engine of Creativity in a Creative Economy: An Interview with John Howkins”, (Çevrimiçi), http://www.acpcultures.eu/upload/ocr_document/WIPO_CreativeEconomyInterviewHowkins.pdf, 28 Mart 2018.

“Ve Babylon Bomonti nihayet...”, (Çevrimiçi), <http://www.radikal.com.tr/kultur/ve-babylon-bomonti-nihayet-1414655/>, 10 Nisan 2018.

“Venedik Tüzüğü”, (Çevrimiçi), http://icomos.org.tr/Dosyalar/ICOMOSTR_0612886001496825607.pdf, 7 Şubat 2018.

Williamson, John: “Did the Washington Consensus Fail”, (Çevrimiçi), <https://piie.com/commentary/speeches-papers/did-washington-consensus-fail>, 20 Ocak 2018.

Yapıcı, Mücella: “İstanbul ve Kentsel Dönüşüm Projeleri”, (Çevrimiçi), <http://www.mimarlikdergisi.com/index.cfm?sayfa=mimarlik&DergiSayi=35&RecID=567>, 20 Haziran 2018.

“Yeni Dönem Konut Projelerinin Tekrar Eden Sloganı: Mahalle”, (Çevrimiçi), <https://beyond.istanbul/yeni-d%C3%B6nem-konut-projelerinin-tekrar-eden-slogan%C4%B1-mahalle-573b4c10a7e>, 18 Mayıs 2018.

“1/100.000 ölçekli İstanbul Çevre Düzeni Planı”, (Çevrimiçi), <http://www.ibb.gov.tr/tr-TR/kurumsal/Birimler/SehirPlanlamaMd/Documents/100.000%20%C3%961%C3%A7ekli%20%C3%87evre%20D%C3%BCzeni%20Plan%C4%B1%20Sunum%20TR.pdf>, 22 Haziran 2018.

“10.14. Şişli Bomonti Bira Fabrikası Alanı”, (Çevrimiçi), http://www.mimarist.org/calisma_raporlari/40Donem/html/10.14.pdf, 5 Nisan 2018.

“2003 yılında Beykoz Kundura özelleştirilecekmiş!”, (Çevrimiçi), <https://emlakkulisi.com/2003-yilinda-beykoz-kundura-ozellestirilecekmis/388230>, 24 Haziran 2018.

“4250 sayılı İspirto ve İspirtolu İçkiler İnhisarı Kanunu”,
http://www.tapdk.gov.tr/mevzuat/kanunlar/kanun_4250.pdf, 5 Nisan 2018.

“5393 Sayılı Belediye Kanunu”, (Çevrimiçi),
<http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2005/07/20050713-6.htm>, 18 Mayıs 2018.

“9.19. Şişli-Dikilitaş Tekel Likör Fabrikası Alanı”, (Çevrimiçi),
http://www.mimarist.org/calisma_raporlari/sislilikor.pdf, 24 Haziran 2018.

Görüşmeler

A hamburgercisi ile yapılan görüşme (13 Kasım 2017)

A kafesi ile yapılan görüşme (5 Aralık 2017)

Ali, 46, seyyar köfteci, Feriköy’de yaşıyor (20 Kasım 2017)

Ali Taptık ile yapılan görüşme (25 Aralık 2017)

B hamburgercisi ile yapılan görüşme (12 Kasım 2017)

B kafesi ile yapılan görüşme (13 Kasım 2017)

C kafesi ile yapılan görüşme (24 Kasım 2017)

Çiçekçi ile yapılan görüşme (13 Aralık 2017)

Çikolatacı ile yapılan görüşme (13 Kasım 2017)

Duygu, 32, fotoğrafçı, Bomonti’de yaşıyor (24 Kasım 2017)

Gül, 52, çalışmıyor, Feriköy Paşa Mahallesi’nde gecekonduda yaşıyor (21 Kasım 2017)

Hakan Özdemirci ile yapılan görüşme (15 Aralık 2017)

Hilton güvenlik ile yapılan görüşme (20 Kasım 2017)

Kasap-steakhouse ile yapılan görüşme (11 Aralık 2017)

KW Platin Gayrimenkul Danışmanlığı ile yapılan görüşme (21 Kasım 2017)

Leyla, 46, gayrimenkul danışmanı, Bomonti’de yaşıyor (22 Kasım 2017)

“Markalı kahveci” ile yapılan görüşme (13 Kasım 2017)

Mert, 29, mimar, Bomonti’de yaşıyor (5 Aralık 2017)

Muhallebici ile yapılan görüşme (13 Kasım 2017)

Murat, 15, atık kağıt işçisi, Feriköy Paşa Mahallesi’nde gecekonduda yaşıyor (21 Kasım 2017)

OFTON satış ofisi ile yapılan görüşme (20 Kasım 2017)

Peker Holding Yönetim Müdürü ile yapılan görüşme (20 Kasım 2017)

Pizzacı ile yapılan görüşme (14 Kasım 2017)

Plakçı ile yapılan görüşme (5 Aralık 2017)

Pozitif Pazarlama Direktörü Alara Orhon ile yapılan görüşme (4 Ocak 2018)

ProjeCT Emlak Danışmanlık ile yapılan görüşme (20 Kasım 2017)

Restoran ile yapılan görüşme (11 Aralık 2017)

Sinpaş GYO satış ofisi ile yapılan görüşme (20 Kasım 2017)

Şarküteri ile yapılan görüşme (13 Kasım 2017)

The House Hotel Pazarlama ve İletişim Müdürü ile yapılan görüşme (4 Aralık 2017)

Yıldırım Yapı Grubu ile yapılan görüşme (21 Kasım 2017)

